

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

REFAH MODELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE
TÜRKİYE EKONOMİSİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Seher SULUK

Danışman
Prof. Dr. Alper ASLAN

Nevşehir

Ekim 2017

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

REFAH MODELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE
TÜRKİYE EKONOMİSİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Seher SULUK

Danışman
Prof. Dr. Alper ASLAN

Nevşehir

Ekim 2017

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Seher SULUK

KILAVUZA UYGUNLUK ONAYI

“Refah Modellerinin Değerlendirilmesinde Türkiye Ekonomisinin İncelenmesi”
adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

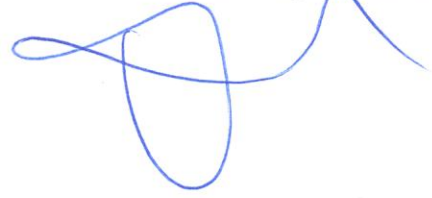
Tezi Hazırlayan

Seher SULUK

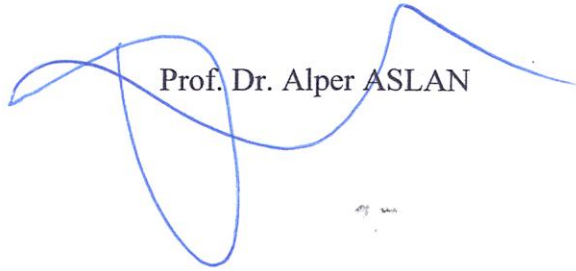
Danışman

Prof. Dr. Alper ASLAN

İktisat Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Alper ASLAN

Prof.Dr.Alper ASLAN danışmanlığında Seher SULUK tarafından hazırlanan “**Refah Modellerinin Değerlendirilmesinde Türkiye Ekonomisinin İncelenmesi**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

25 / 10 / 2017

JÜRİ

Danışman :Prof. Dr. Alper ASLAN

Üye : Doç. Dr. Oğuz ÖCAL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Murat ESMERAY

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 09 / 11 / 2017 tarih ve 2017-50.847.....sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

09 / 11 / 2017

Yrd. Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

İktisat anabilim dalı yüksek lisans eğitimimin sonuna gelmiş bulunmaktayım. Ancak, aslında bunun sadece bir başlangıç olduğunu ve iktisat alanında öğrenmem gereken çok şey olduğunu biliyorum.

Yüksek lisans konumun belirlenmesinde, sürdürülmesinde, tamamlanmasında ve araştırmamın uygulama kısmının bütün yükünü alarak yardımlarını esirgemeyen, yüksek lisans eğitimime başladığım ilk günden beri bilgilerinden faydalandığım, birlikte çalışmaya mutluluk duyduğum ayrıca göstermiş olduğu hoşgörü ve sabırdan dolayı değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Alper ASLAN hocama çok teşekkür ederim.

Yüksek lisansa başladığım ilk günden beri desteğini esirgemeyen, fikirlerinden yararlandığım ve çalışmada teşviklerinden dolayı Sayın Yrd. Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ hocama çok teşekkür ederim.

Lisans döneminde eğitimimde emeği geçen hocalarıma teşekkür etmeden geçemeyeceğim. Burada özellikle isimlerini anmak istediğim hocalarım vardır. Lisans döneminde bilgilerinden yararlandığım Sayın Doç. Dr. Süleyman AÇIKALIN, Sayın Yrd. Doç. Dr. Eşref Savaş BAŞCI ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Veysel DİNLER hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca her konuda bana yardımcı olan, eğitimimde emeği geçen bütün hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Sanırım yazım aşamasında en önemli etkenlerden biri huzurlu ve sakin bir çalışma ortamının olmasıdır. Bunu bana sağlayan, üzerimde büyük emekleri olan, her zaman yanımda olduklarını hissettiren ve ayrıca yazım aşamasında örnekleriyle katkıda bulunan sevgili aileme; anneme, babama ve abime sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak; her söz aslında eksiktir ancak bu çalışma ile konu ile ilgili az da olsa ışık tutabilmişsek, çalışma esas amacına ulaşmış olacaktır.

Nevşehir 2017

Seher SULUK

REFAH MODELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN İNCELENMESİ

Seher SULUK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ekim, 2017

Prof. Dr. Alper ASLAN

ÖZET

Refah devleti, devletin ekonomiye aktif bir şekilde müdahale ederek toplumun sosyal refahını amaçlayan bir devlet modelidir. Kökenleri çok eskiye, 1880'lerin başına Bismarck'ın getirdiği sosyal güvelikle dayanmaktadır. Ancak esas şeklini 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kazanmıştır. Refah devleti konusu dünyada ve Türkiye'de uzun zamandır tartışılmış ve günümüzde halen sıcak tartışma konusudur.

Refah devletinin çıkmasına paralel olarak çeşitli bilim adamları tarafından birçok refah devleti rejimleri ortaya atılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, geliştirilen refah devleti rejimlerini açıklayıp, çeşitli ülkelerin hangi modelde bulunduğunu açıklamaktır. Daha sonra Türkiye'nin hangi refah modelleri içerisinde bulunduğunu değerlendirmektir.

Türkiye aslında hiçbir modele tam olarak uygun değildir. Ancak Türkiye'nin özelliklerini göz önünde bulundurursak Güney Avrupa, Muhafazakâr-Korporatist ve Liberal refah modellerine yakın özellikler taşıdığını bu nedenle karma bir model içerisinde bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Gøsta Esping-Andersen refah rejimlerini üç tipe göre sınıflandırmıştır: liberal, muhafazakâr-korporatist ve sosyal demokrat. Muhafazakâr-korporatist ülke grubunda üç ülke (Almanya, Avusturya ve Belçika), liberal ülke grubunda dört ülke (Amerika, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda) ve sosyal demokrat ülke grubunda beş ülke (Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya ve Hollanda) için panel EGLS analizi yapılmıştır. Sonuç olarak, muhafazakâr-korporatist ülke grubunda üç ülke, sağlığa ve eğitime yatırım harcamaları yapmamaları, liberal ülke grubunda dört ülke, AR-GE'ye, sağlığa ve teknolojiye yatırım harcamaları yapmamaları, söz konusu ülkelerin refahını arttıracaktır. Son olarak, yapılmış olan panel EGLS analizine göre, sosyal demokrat ülke grubunda beş ülke, refahı arttırmaları için sağlığa ve GSYİH'ya yatırım yapmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Refah devleti, Refah, Sosyal Refah Devleti, Refah Devleti Rejimleri, Türkiye

EXAMINATION OF THE TURKISH ECONOMY IN THE EVALUATION OF WELFARE MODELS

Seher SULUK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of Economics, Master's Thesis, October 2017

Supervisor: Professor Doctor Alper ASLAN

ABSTRACT

Welfare state is a state model which aims social welfare of society by intervening actively in the economy. The origins of the welfare state is very old, as it is based on social security brought by Bismarck in the beginning of 1880. But it got its basic shape after 2. World War. The welfare state has long been debated in the world and in Turkey and today, it is still a warm debate.

In parallel with the emergence of the welfare state, many welfare state regimes have been put forward by various scientists. In this context, the aim of this study, to explain the developed welfare state regimes and declare explain in which model the various countries are located. Then, evaluate in which model Turkey is located.

Actually, Turkey is not exactly suitable in any model. But if we consider Turkey's characteristics it has close characteristics to Southern European, Conservative-Corporatist and Liberal welfare regimes. Therefore, we can come to conclusion that it has a mixed model.

Gøsta Esping-Andersen has categorized welfare regimes according to three types which are liberal, conservative-corporatist and social democratic. Panel EGLS analysis has been performed for three countries (Germany, Austria and Belgium) which take part in the conservative-corporatist country group, for four countries (America, UK, Australia and New Zealand) which take part in the liberal country group and for five countries (Denmark, Sweden, Norway, Finland and the Netherlands) which take part in the social democratic country group. As a result, if three countries in the conservative-corporatist country group don't make an investment expenditure in health and education, and if four countries in the liberal country group don't make an investment expenditure in R&D, health and technology, it will increase the prosperity of the countries. Finally, according to the panel EGLS analysis, five countries in the social democratic country group are required to invest in health and GDP to increase their welfare.

Key Words: Welfare State, Welfare, Social Welfare State, Welfare State Regimes, Turkey

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK ONAYI	iii
ONAY VE KABUL	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR, KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE BOYUTLARI VE REFAH

DEVLETİ

1.1. Küreselleşme Kavramı ve Boyutları	4
1.1.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutları.....	14
1.1.2. Küreselleşmenin Siyasi Boyutları.....	16
1.1.3. Küreselleşmenin Sosyo-Kültürel Boyutları	17
1.1.4. Küreselleşmenin Coğrafi ve Ekolojik Boyutları.....	18
1.1.5. Küreselleşmenin Teknolojik Boyutları.....	18
1.2. İnsanın Yapısı ve İhtiyaçlar Kavramı	19
1.2.1. Klasik Anlayış.....	20
1.2.2. Keynesyen Anlayış	21
1.2.3. Marxist Anlayış.....	22
1.3. Erik Allardt'ın İhtiyaçlar Teorisi	23
1.4. Abraham H. Maslow'un İhtiyaçlar Teorisi	27
1.5. Hukuk Devleti	33
1.6. Sosyal Politika.....	46
1.6.1. Dar ve Geniş Anlamda Sosyal Politika.....	49
1.6.2. T. H. Marshall'ın "Vatandaşlık Statüsü" Kavramı	51
1.7. Sosyalist Devlet.....	54
1.8. Küreselleşme ve Refah Devleti.....	57
1.8.1. Etkinlik Hipotezi (Efficiency Hypothesis) ve Tazmin Hipotezi (Compensation Hypothesis)	58
1.9. Refah Devleti-Sosyal Devlet.....	61

1.10.	Sosyal Gösterge	73
1.11.	Refah Devletinin Temel Özellikleri, Gerekleri ve Görevleri	75
1.11.1.	Adil Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele.....	76
1.11.2.	Fırsat Eşitliği.....	77
1.11.3.	Sosyal Güvenlik	77
1.11.4.	Sağlık Hizmetleri	79
1.11.5.	Eğitim Hizmetleri	80
1.11.6.	Geliri Yeniden Dağıtma.....	83
1.11.7.	Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele	86
1.11.8.	Sosyal Denge ve Barışı Sağlamak	86
1.11.9.	Ekonomik Büyüme ve Kalkınma.....	87

İKİNCİ BÖLÜM

REFAH DEVLETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1.	Devlet Kavramı ve Doğuşu.....	88
2.2.	Devletin Kökeni Hakkında Teoriler.....	90
2.2.1.	Aile Teorisi.....	90
2.2.2.	Biyolojik Teori	91
2.2.3.	Kuvvet ve Mücadele Teorisi	91
2.2.4.	Marx'ın Ekonomik Teorisi	91
2.2.5.	Sosyal Sözleşme Teorisi.....	92
2.3.	Devlet Olgusu ve Devlete İlişkin Farklı Görüşler.....	94
2.4.	Devletin Görevleri.....	97
2.5.	Refah Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	100
2.6.	Refah Devleti Öncesi Dönem (1880).....	100
2.7.	Refah Devleti Başlangıcı (1880-1945).....	110
2.8.	Devlet Müdahaleciliğın Yükselişı, Refah Devletinin Krizi, Yeniden Yapılanma ve Günümüz (1945'den Günümüze).....	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MÜDAHALECI DEVLETEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ,
REFAH DEVLETİNİN GELİŞİMİ VE DÜŞÜNCE AKIMLARI

3.1. Merkantilizmin (Ticari Kapitalizmin) İktisadi Düşüncesi ve Temel İlkeleri (1500-1700).....	141
3.1.1. Merkantilist İktisadi Düşünce Perspektifinden Devlet Anlayışı	149
3.2. Fizyokrasinin (Tarımcı Liberalizmin) İktisadi Düşüncesi ve Temel İlkeleri	151
3.2.1. Fizyokrat İktisadi Düşüncesi Perspektifinden Devlet Anlayışı	158
3.3. Klasik ve Neo-klasik İktisadi Düşüncesi ve Temel İlkeleri.....	161
3.3.1. Klasik ve Neo-klasik İktisadi Düşüncelerinin Perspektifinden Devlet Anlayışı.....	177
3.4. Keynesyen İktisadi Düşüncesi ve Temel İlkeleri.....	182
3.4.1. Keynesyen İktisadi Düşüncesi Perspektifinden Devlet Anlayışı.....	191
3.5. DÜŞÜNCE AKIMLARI.....	198
3.5.1. Liberalizm.....	198
3.5.2. Sosyalizm.....	202
3.5.2.1. Devrimci Sosyalizm (Marxizm).....	202
3.5.2.2. Sosyal Demokratlar (Reformcular)	205
3.6. Neo-Liberal Düşünce	206
3.7. Üçüncü Yol	212

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
REFAH DEVLETİ MODELLERİ, FARKLI REFAH DEVLETİ
ANLAYIŞLARI VE TÜRKİYE'NİN DURUMU

4.1. Gøsta Esping-Andersen'in Refah Devletinin Temel Üçlü Sınıflandırması ..	215
4.1.1. Anglo-Sakson Ülkeleri Modeli (Liberal Refah Rejimi)	220
4.1.2. Bismarck Ülkeleri Modeli (Muhafazakâr-Korporatist Refah Rejimi)...	223
4.1.3. İskandinav (İsveç) Modeli (Sosyal Demokrat Refah Rejimi)	225
4.1.3.1. İskandinav (İsveç) Modeli (Sosyal Demokrat Refah Rejimleri) Olarak Danimarka Örneği.....	231
4.2. Gøsta Esping-Andersen'in Üçlü Sınıflandırmasına Yöneltilen Eleştiriler	239

4.3. Gøsta Esping-Andersen'in Üçlü Sınıflandırmasına Yönelik Katkılar ve Yeni Çalışmalar	240
4.3.1. Güney Avrupa Refah Rejimi	241
4.3.2. Doğu Avrupa Refah Rejimi	243
4.3.3. Doğu Asya Refah Rejimi	244
4.3.4. Radikal Refah Rejimi	247
4.3.5. Cinsiyet Temelli Refah Rejimi	248
4.4. REFAH DEVLETİ YAKLAŞIMLARI	250
4.4.1. Kalıntı (Residual) ve Kuramsal (İnstitutional) Refah Yaklaşımı	250
4.4.2. Evrensellik (Universality) ve Seçicilik (Selectivity) Refah Yaklaşımı	252
4.5. Türkiye'de Sosyal Refah Devleti	259
4.6. Refah Modellerinin Değerlendirilmesinde Türkiye'nin Yeri	273
4.7. Refah Devletinin Geleceğine Yönelik Değerlendirme	276

BEŞİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA, SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

5.1. Panel Veri Analizi	278
5.2. Gøsta Esping-Andersen'in Üçlü Refah Rejimlerine Göre Ekonometrik Uygulama	281
5.2.1. Muhafazakâr-korporatist Refah Rejimine Göre Ekonometrik Uygulama	282
5.2.2. Liberal Refah Rejimine Göre Ekonometrik Uygulama	284
5.2.3. İskandinav Refah Rejimine Göre Ekonometrik Uygulama	286
5.3. Ekonometrik Uygulamanın Genel Değerlendirmesi	288
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	290
KAYNAKÇA	297

GİRİŞ

2. Dünya Savaşından sonra çıkan bir ürün olduğu zannedilen refah devletinin yapı taşları esas itibarıyla 1880'lerde Bismarck'ın Almanya'da yaptığı sosyal güvenliğe dayanmaktadır. Keynes'in 1929 Büyük Bunalım'ından kurtarmak amacıyla iktisadi hayata attığı teoriler ve William Beveridge tarafından yayınlanan Beveridge raporu ile yaygın bir şekilde tanımlanmış, 2. Dünya Savaşı sonrasında ise esas şeklini kazanmıştır.

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkması ve liberal ekonomik sistemin uygulanması, toplumda birçok değişiklik yaratmıştır. Bu dönemde insanlar özellikle işçi sınıfı çok düşük ücretle ağır ve kötü çalışma koşulları içerisinde çalışıyorlardı. Yeni üretim ilişkileri çıkmış ve bu dönem işsizlik, aşırı yoksulluk ve sefalet ile halkın yaşam koşulları ağırlaşmasıyla çeşitli sosyal programlar uygulanmaya başlanmıştır.

Refah devleti asıl şeklini 2. Dünya Savaşından sonra, 1950 ve 1960'lı yıllarda kazanmış, birçok sosyal güvenlik sistemleri meydana gelmiş ve çeşitli ülkelerde refah devletleri kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde devletin amacı ekonomiye müdahale ederek vatandaşların yaşam standartlarını yükseltmekti. 1945-1975 yılları arası ise refah devleti "Altın Çağ"ını yaşamıştır. Ancak 1970'lerin sonunda refah devleti krize girmiş ve özellikle petrol krizleri, küreselleşmenin bariz bir şekilde hissedildiği ve neo-liberal politikaların hâkim olması nedeniyle refah devletin altın çağı sönmüştür.

Refah devletinin ortaya çıkmasıyla paralel olarak farklı refah devleti rejimleri ortaya atılmıştır. Böylece refah devletlerinin sınıflandırılması ve karşılaştırılması konusunda farklı araştırmacılar tarafından farklı çalışmalar başlatılmıştır. Refah devletlerini sınıflandırması konusunda en çok benimsenen Gøsta Esping-Andersen'in "The Three Worlds of Welfare Capitalism" eserindeki üçlü sınıflandırmadır. Ancak yaptığı üçlü sınıflandırmaya karşı çeşitli eleştiriler ve katkılar yapılmıştır.

Bu çalışmada kullanılacak olan yöntem nitel araştırma yöntemidir. Ayrıca zaman serisi analizi ile incelemeler yapılacaktır. Çalışmanın temel amacı, bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak, internette araştırma yaparak, dergilere, raporlara, makalelere, tezlere, kitapları inceleyerek ayrıca yabancı kaynaklardan yararlanarak, refah devleti hakkında bilinen yanlış ve eksik bilgileri özellikle kavram karışıklığını gidermek amacıyla refah devleti ve refah devleti ile ilgili önemli kavramları net bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Araştırmalar sonucunda elde edilmiş bilgileri ve ulaşılan dokümanları, konu ile ilgili olarak kullanılabilir şekilde tez yazılmaya başlanacaktır. Refah devleti kavramı ekonomik, sosyal ve siyasal birçok unsurla yakından ilişkili olan bir kavramdır. Bu nedenle refah devleti kavramının anlaşılabilirliği bakımından büyük öneme sahiptir. Nitekim, refah devleti komplike bir konudur çünkü refah devleti denildiği anda ekonomik, sosyolojik, politik nitelikli konuların yanı sıra aile ve cinsiyet rolleri, iş ilişkileri, sosyal mevzuat, vergilendirme, kamu maliyesi vb. gibi tema ve konulara değinmemek kaçınılmazdır.

Çalışmanın ikincil amacı ise, yapılan çeşitli refah ülkelerin modellerini açıklayıp, Türkiye'nin durumunu analiz edip hangi modele uygun olduğunu ve gelecekte refah devletini neler beklediğini değerlendirmektir.

Refah devletinin tarihsel gelişimini ele alırken, temellerinin ilk kez 1880'de atılması nedeniyle 1880 yılından günümüze kadar alınacaktır. Türkiye'de yapılan sosyal programlar ve yardımlar ise 1923'te Cumhuriyet'in ilanından itibaren ele alınacaktır. Çalışmada Türkiye için analiz yapılacaktır ancak çeşitli ülkelerin hangi refah modelinde bulunduğu açısından örnek vermek için bu ülkeler göz ardı edilmeyecektir. Ayrıca en gelişmiş refah devleti rejimi İskandinav Refah Rejimi olduğu kabul edildiği için bu modele giren Danimarka da ele alınıp farklılıkları göz önünde bulundurulacaktır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde kavramlar ele alınmıştır. Küreselleşme tanımı ve boyutları, insanın yapısı ve ihtiyaçları, sosyal politika, sosyalist devlet, hukuk devleti, refah devleti ve refah devleti ile ilgili kavramlar ve en sonunda ise refah devletinin görevleri ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise refah devletinin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Ancak tarihsel gelişimini ele almadan önce devletin doğuşu, gelişimi ve konu hakkında atılan farklı teoriler açıklanmıştır. Refah devletin tarihi ise üç döneme ayrılmıştır. Bunlar; refah devleti öncesi dönem (1880), refah devleti başlangıcı (1880-1945) ve son olarak 2. Dünya Savaşından sonra devlet müdahaleciliğinin yükselişinden günümüzde neo-liberal politikaların uygulandığı olan dönem (1945'den günümüze) ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde müdahaleci devletten piyasa ekonomisine geçiş evreleri, diğer bir ifade ile iktisadi ekolleri ve düşünce akımlarını ele alarak devletin ve bununla birlikte refah devletin evrimi ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde ise yapılan refah devleti modelleri ve sistemleri ele alınacaktır. Türkiye'nin 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından itibaren yaptığı sosyal yardım ve programlar açıklanacaktır. Daha sonra Türkiye'nin durumu göz önünde bulundurup yapılan refah devleti modelleri içerisinde hangisine uygun olduğu değerlendirilecektir. Bu bölümde ayrıca refah devletinin geleceği ne yönde olacağına dair değerlendirmede bulunacaktır.

Beşinci ve son bölümde ise uygulama yapılmıştır ve ulaşılan sonuçlar ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR, KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE BOYUTLARI VE REFAH DEVLETİ

1.1. Küreselleşme Kavramı ve Boyutları

Küreselleşme kavramı, içinde bulunduğumuz modern dünyada, tüm dünyayı etkisi altına alan, en çok tartışılmış ve süreci henüz tamamlanmadığı için halen tartışılmakta olan, ayrıca her alanda kendini gösteren ve dünyanın değişim sürecinin açıklanmasında kullanılan çok boyutlu bir kavramdır. Günümüzde, yaygın kullanıldığı için artık bir anahtar kavramı olan küreselleşme olgusunun yaygınlaşması, insanları, devletleri kısacası tüm toplumları etkisi altına alması nedeniyle toplumsal sorunları ele alıp incelerken küreselleşme olgusunu dikkate almadan, ona atıfta bulunmadan, küreselleşme olgusuna değinilmeden edilmiyor.¹ Bugün bir gazeteyi açarken, bir haber okurken küreselleşme kavramına karşılaşmamamız neredeyse imkânsız hale gelmiştir.²

Küreselleşme kavramı yakın zamanda ve 21. yüzyılın başlarında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış olmasına rağmen yeni bir olgu değildir, aksine kökleri çok eski zamanlara dayanmaktadır. Fakat genelde küreselleşme, ileri teknoloji uygulamaları nedeniyle bugün daha yoğun ve hızlı işlemektedir. Ekonomik, politik, kültürel ve çevresel boyutları kapsayan küreselleşme, 21. yüzyılda kültürler, ekonomiler, bireyler ve ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın ve artan ilişkilerin bir ürünü olarak kabul edilebilir.³ Küreselleşme ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal, teknolojik açıların bütünleşmesi ve bunların yanı sıra hızla iklim değişikliğinden teröre kadar her şeyi içeren bir basket (sepet) konsepti haline gelmiştir.⁴

Temel felsefesini neo-liberal düşüncelerin belirlediği “küreselleşme” dünya ekonomisinin bütünleşmesini hedeflemektedir. Küreselleşme mikrodan makroya kadar tüm toplumu etkilemektedir. Diğer bir ifade ile küreselleşme toplumun temel

---

¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 218.

² Thomas Hylland Eriksen, **Globalization**, 2. Edition, London: Bloomsbury Academic, 2014.

³ Sami Taban ve Muhsin Kar, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 192.

⁴ Thomas Hylland Eriksen, **Globalization**, 2. Edition, London: Bloomsbury Academic, 2014, s. 1.

taşı en küçük kurum olan aileden, en büyük kurum olan devlete kadar mevcut kurumları tepeden tırnağa kadar değişime zorlamaktadır.⁵

Küreselleşme tek bir süreç değildir aksine tartışmaya açık, karmaşık bir olgudur, dolayısıyla küreselleşmeyi tek bir temaya indirgemek zordur.⁶ Bulanık bir kavram olan küreselleşme hakkında birçok aktör⁷ tarafından farklı görüşler öne sürmüştür. Küreselleşme olgusunu tartışanların bazıları küreselleşmenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yani zengin ile fakir arasındaki farkları azaltacağını ve refahı arttıracığını ifade ederken, bazıları ise sömürgeciliğin modern yaklaşımı olduğunu ifade etmektedir. Kısacası bir yandan olumlu yaklaşımlar (aşırı küreselleşmeciler) varken, diğer yandan olumsuz, eleştirel (şüpheciler) bir yaklaşım vardır. Bu iki grubun merkezinde ise tarafsız ancak aşırı küreselleşmecilere daha yakın (dönüşümcüler) bir yaklaşım vardır.⁸

Held ve McGrew (1999), küreselleşmeyi “dünya çapındaki karşılıklı bağlanmışlığın etkilerinin genişlemesi, yoğunlaşması, hızlanması ve artması” olarak tanımlamıştır. Held (1999) McGrew Golbiat ve Perraton’ı izleyerek küreselleşme tartışmasındaki çeşitli tutumları yönelik yaklaşımları özetlemiştir ve yukarıda da açıklandığı gibi küreselleşme ile ilgili yaklaşımlar hiper küreselciler (hyperglobalist), şüpheciler (sceptical) ve dönüşümcüler (transformationalist) olmak üzere üç farklı şekilde sınıflandırılmıştır.⁹

Hiper-küreselciler veya aşırı küreselleşmeciler veya radikaller, küreselleşmeyi sonuna kadar savunmakta, küreselleşmeye inanmakta ve görüşleri, büyük ölçüde liberal ve özellikle neo-liberal fikirlere dayanmaktadır. Görüşleri neo-liberal fikirlere dayanması, serbest piyasada ekonominin kendiliğinden dengeye gelebileceğini ve bu nedenle devletin aktif iktisat politikalarla ekonomiye müdahale etmemeleri

⁵ İsmail Mansur Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 142.

⁶ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 36.

⁷ Asbjørn Wahl, **Refah Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, Haldun Ünal, Baran Öztürk (çev.), 1. Basım, İstanbul: h2o Yayıncılık, 2015, s. 73.

⁸ Duygu Dumanlı Kürkçü, Küreselleşme Kavramları ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim Sanatları Bölümü, 2013, s. 1.

⁹ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 36-37.

gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁰ Hiper küreselciler, küreselleşmenin başlı başına bir sorun olmadığını, aksine mümkün olduğunca dünyayı küreselleştirmeyi gerektiğini böylece küreselleşme herkese faydalı bir gelişmeye yol açacağını savunmaktadır¹¹ ve bunlar küreselleşmeyi, derin bir etki yaratan devrimsel ekonomik, kültürel, teknolojik ve siyasal değişimler olarak tanımlamaktadır. Özellikle enformasyon ve iletişim alanlarındaki dijital devrime, küresel bir mali sistemin ve dünyanın neredeyse her yerinden erişilebilir küresel malların ortaya çıkması gibi gelişmelere vurgu yapar. Bunlara göre, küreselleşme sürecinde ulus devlet önemini yitirmiştir. Diğer bir ifade ile siyasi otorite etki alanını kaybettiğini ve artık giderek ulus-ötesi güçlerin hâkim olduğu ve devletlerin önemsiz hale geldiği bir ‘sınırsız dünya’ olgusuna inanmaktadırlar. Temel güç ve otorite küresel sermayenin elinde olduğunu savunmaktadırlar. Aşırı küreselleşmecilere göre, küresel piyasapolitikanın yerini almıştır yani piyasalar ve devletler yer değiştirmiştir, piyasalar artık devletlerden daha güçlü konuma gelmiştir ve temel güdüsü kârdır. Bu nedenle piyasaların gerekliliklerine direnmek hem zararlı hem de boşunadır.¹² Hiper küreselleşmeciler, özgür ve açık bir dünyada yaşadığımızı söylesek de aslında serbest ticaret ve yatırıma hâlâ birçok engelin olduğunu ve bu nedenle herkesin küreselleşmeye katılabilmesi için devletin piyasaya müdahale etmemesi aksine bu engellerin kaldırılmasını savunmaktadır.¹³ Hiper küreselcilik küreselleşmeye en az iki açıdan abartılı ve dengesiz bir bakış sunar. Birincisi, değer, algı ve ideolojik eğilimlerin önemini küçümser. Bunun nedeni ise siyasetçilerin ‘karşı konulamaz’ ekonomik ve teknolojik güçler tarafından yönlendirilme derecesini abartmaktadırlar. İkincisi ise, ‘egemenliğin sonu’ ve ‘ulus-devletin sonu’ imgelerinin, küreselleşme mitlerinin bir unsuru olduğu söylenebilir.¹⁴

Hiper küreselleşmeyi kısaca “bilgisayar temelli mali ticaret, uydu iletişimi ve cep telefonu gibi teknolojilerin ve internete erişimin yaygınlaşmasıyla birlikte,

---

¹⁰ Salahattin Dağ, Küreselleşme, s. 12.

¹¹ <http://gymportalen.dk/konomisdan/4374> (Erişim tarihi: 07.04.2017).

¹² Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 37.

¹³ <http://gymportalen.dk/konomisdan/4374> (Erişim tarihi: 07.04.2017).

¹⁴ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 37 ve Veysel Bozkurt, Küreselleşme: Kavram - Gelişim ve Yaklaşımlar, Uludağ Üniversitesi - İ.İ.B.F. - Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Cilt 2, Sayı 1, 2000.

<http://www.isguc.org/?p=article&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (Erişim tarihi: 28.02.2017).

küreselleşmiş, ekonomik ve kültürel yeni örüntülerin kaçınılmaz hale geldiği görüşü” olarak tanımlanabilir.¹⁵

Şüpheciler veya küreselleşme karşıtları, aşırı küreselleşmeciler ile hemfikir olmayan, aksine tam karşısında yer alan, küreselleşme sürecine realist bir pencereden bakan¹⁶ ve küreselleşmeyi bir fantezi olarak gören bir gruptur.

Giddens, şüphecilerin küreselleşmeye her konuda şüpheyi yaklaştıklarını savunur. Şüphecilere göre, yaşadığımız dünyada hiçbir şey yeni olmadığı için küreselleşmenin de yeni bir süreç olduğunu kabul etmemektedirler. Şüpheciler için küreselleşme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin özellikle liberallerin kullandığı ve savunduğu bir terimdir.¹⁷ Şüphecilere göre, küreselleşme beklenilmeyen bir şey değildir fakat bu terim aşırı küreselleşmecilere göre abartılmaktadır. Ayrıca şüpheciler, küreselleşme sürecinin ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu iddia etmektedirler.¹⁸ Bazı şüphecilere göre küreselleşme doğrudan kapitalizmin bir ürünüdür ve dünyaya dağılıp yayılması, esnemesi ve kuşatmasıdır. Bunlara göre, gelişen ekonomi değildir. Küreselleşen kapitalizm ve aynı zamanda kapitalist sömürünün olduğunu ileri sürmektedirler. Bu nedenle şüpheciler, özellikle gelir dağılımındaki eşitsizlik ve emperyalizm söylemiyle küreselleşmeye karşı çıkıp itiraz etmektedirler.¹⁹ Bundan dolayı şüpheciler ekonominin içe kapanık olmasını yani korumacı bir yapıyı tercih etmektedirler.²⁰

Son olarak dönüşümcüler ise, hiper küreselciler ile şüphecilerin merkezinde, yani bu iki görüşün arasında yer almakta ve küreselleşme konusunda bir orta yol

---

¹⁵ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 37.

¹⁶ Salahattin Dağ, Küreselleşme, s. 12.

¹⁷ Mehmet Kaya, Küreselleşme Yaklaşımları, **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, 13 (2009), 1-16, s. 7.

¹⁸ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 38 ve Veysel Bozkurt, Küreselleşme: Kavram - Gelişim ve Yaklaşımlar, Uludağ Üniversitesi - İ.İ.B.F. - Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Cilt 2, Sayı 1, 2000, <http://www.isguc.org/?p=article&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (Erişim tarihi: 28.02.2017).

¹⁹ Mehmet Kaya, Küreselleşme Yaklaşımları, **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, 13 (2009), 1-16, s. 7.

²⁰ Salahattin Dağ, Küreselleşme, s. 12.

sunmaktadır.²¹ Dönüşümcülere göre sosyal, siyasal ve ekonomik olayların hızla değişmesi modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendirmektedir.²² Birçok şey değişmiştir, fakat her şey değil. Küreselleşmeyi ne göklere çıkarmaktadır ne de kötülemektedir kısacası ne hiper küreselleşmecilerin ‘ulus devletinin sonunun geldiği’ ne de şüphecilerin ‘hiçbir şey değişmedi’ tezini reddetmektedir. Dönüşümcüler, bu yukarıda açıklanan iki yaklaşımın ortasında bir yer almasına rağmen, hiper küreselleşmecilere daha yakın durmaktadırlar.²³

Yukarıda da görüldüğü üzere küreselleşme kavramı etrafında birbirinden farklı birçok çalışma, tanım, yorum ve tartışma yapılmıştır ve günümüzde de devam etmektedir. Küreselleşme konusunda yapılan tartışmaları ve bu kavramın etrafında dönen yorumları kısaca ikiye ayırmak mümkündür. Bir tarafta, küreselleşmenin demokratikleşme, özgür seyahat, bilişimin hızlanması, geliştirilmiş iletişimin olanakları, sınırları aşan çalışma/ticaret, ekonomik ticaret, daha fazla refah olanaklarını sağladığını düşünen iyimser bir grup varken, diğer taraftan artan oranda eşitsizlik, zengin-fakir arasındaki uçurumda fark, yoksulluk, sermayeye en ucuz mekânlara kaydırma fırsatı verilmesi nedeniyle işlerin daha güvencesiz kıldığını, işsizlik oranının artırdığını, çevre kirliliği, küresel ısınma gibi iklim değişikliği, tekdüzelik, rekabetçi bir dünya nedeniyle insanları yakınlaştırmadığını aksine vahşi hale getirdiğini, terör vb. felaketlerin yaratılması ve dünyayı gün geçtikçe daha zor bir duruma soktuğunu düşünen gerçekçi bir yaklaşım vardır. Kısacası küreselleşme etrafında tartışmalara bakacak olursak ortaya tuhaf bir ikilem çıktığını görmekteyiz.²⁴

Globalleşme (küreselleşme) kelimesinde ki ‘Global’ kelimesi, Latince “Küre” anlamına gelen “Globus” kelimesinden türetilmiştir. Uluslararası, ulusal ve yerel olarak bilinenin aksine, dünya çapında tüm dünyayı kapsayan küreselleşme

---

²¹ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 39.

²² Mehmet Kaya, Küreselleşme Yaklaşımları, **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, 13 (2009), 1-16, s. 11.

²³ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 39 ve Veysel Bozkurt, Küreselleşme: Kavram - Gelişim ve Yaklaşımlar, Uludağ Üniversitesi - İ.İ.B.F. - Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Cilt 2, Sayı 1, 2000, <http://www.isguc.org/?p=article&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (Erişim tarihi: 28.02.2017).

²⁴ Füsün Kökalan Çımrın, Küreselleşme, Neo-liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine, **Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, sayı 23, 2009, s. 2.

kavramı,²⁵ yukarıda da bahsedildiği üzere yeni bir olgu değildir, kökleri çok eski zamana dayanmaktadır ve tarihsel bir arka plana sahiptir. Fakat teknolojinin hızla yayılması ile birlikte 1980’lerde daha sık gündeme gelmeye başlamıştır.

Küreselleşme kavramının kimler tarafından tanımlanmış olduğuna bakacak olursak, ekonomik anlamda ilk kez Theodore Levitt tanımlamıştır. Siyasi alanda ise 1980’li yıllarda “Yeni Sağ” iktidarları olan Thatcher ve Reagan ile çıkmıştır. Kültürel açıdan ele alan isimler ise Ritzer, Featherstone, Robertson ve Baudrillard’dır.²⁶ Böylelikle yukarıda da açıklandığı gibi küreselleşme kavramı farklı alanlarda farklı şekillerde tartışılıp, tanımlanmıştır.

Küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığı açıklanmıştır. Küreselleşme kavramının kısaca tarihine bakacak olursak kabaca üç ayrı dönemde inceleyebiliriz.

Küreselleşme kavramının tarihsel sürecini ele alırsak ilk dönem 1500’lerin kıtalar arasındaki temasların ilk genişlemesinden 1800’lerin sömürgeciliğin yükselmesine kadar olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra 1800’lerin ikinci yarısından 1900’lerin ilk yarısına kadar denizcilikteki gelişmeler, tren yolundaki ilerlemeler, telgrafın icadı, telefonun ve demiryollarının gelişmesi ve yayılmasına kadar olan dönemdir. Bu dönemde özellikle ülkelere siyasal, askeri ve ticari etkisi yayılmıştır. Ayrıca üretimde uzmanlaşmayı doğurmuştur çünkü bu dönem uluslararası ticarete ayakta kalabilmek için rekabet yoğunlaşmıştır. Bu dönemde ayrıca 1914’de 1. Dünya Savaşı ve 1929’da Büyük Ekonomik Buhranın da ortaya çıkmasıyla ABD ve Avrupa’yı merkez almasına rağmen, tüm dünyaya yayılıp yıkıcı etkiler yaratması ve son olarak 2. Dünya Savaşı’nın başlaması ile küreselleşme süreci yavaşlamıştır.²⁷

1900’lerin son yarısında havacılık, dijital medya ve bilgi teknolojisi yayılmıştır. Bu dönemde uluslararası ticaret ve yatırımlara olanak sağlamak amacıyla, sermaye dolaşımı üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla ve 1980’lerin başında R. Reagan ve M. Thatcher döneminde uluslararası sermaye hareketlerinin hızlandığı ve

²⁵ Lars Henrik Nielsen, Per Rasmussen, Globaliseringens Mange Ansigter, 2005.

²⁶ Mehmet Aktel, Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları, **SDÜ İİBF Dergisi**, cilt 6, sayı 2, s.193-202, Isparta, 2001.

²⁷http://denstordanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/%C3%98konomi/Udviklings%C3%B8konomi/globaliserin g (Erişim tarihi: 01.03.2017).

1990'ların başında Sovyetlerin yıkılmasıyla finans piyasaları küresel hale gelmeye başlamıştır.²⁸ 2000'lerin başında ise bilgi teknolojisinin büyük ölçüde yayılması ile küreselleşme hız kazanmıştır.²⁹

Günümüzde kıtalar arasında geçmişe göre daha fazla temas vardır ve bugün küreselleşmenin etkileri hiç olmadığı kadar üzerimizdedir. Küreselleşme taşımacılık (uçak, gemi), yeni iletişim (televizyon, cep telefonları, internet) ve hızla gelişen bilişim çağı nedeniyle dünyanın yavaş yavaş “küresel köy”e dönüşeceğini ileri sürenler vardır. Çünkü artık kendi enlemlerimizin uzağında neler olduğunu biliyoruz. Kıtalar arasında var olan temas yeni bir şey değildir. Yeni olan, küreselleşmenin bugün daha hissedilir olması, güçlü olması ve hayatımızın içinde daha büyük ölçüde yer almasıdır.³⁰

Küreselleşme, ülkeleri daha yakından bağlı ve birbirlerine daha bağımlı hale getirmiştir. Örneğin birçok şirket sınırlar arasında çalışmaktadır ve birbirleriyle daha çok alışveriş yapmaktadır. İnsanlar farklı ülkelere ya taşınmakta ya da göç etmektedirler. Bu nedenle dünyanın kültürleri öncekinden daha karışık olmuştur. Ayrıca alışveriş yaparken artık alışveriş sepetinde sadece Türk malı değil, yabancı mallar da bulunmaktadır. Yabancı dizi ve film seyredilmektedir, yabancı müzik dinlenmektedir, tatile istediğimiz ülkeye gidilebilmekte, hızla gelişen teknoloji nedeniyle İnternette istenilen araştırmayı yapıp istenilen bilgiye ulaşabilmekteyiz.³¹ Bu örnekler çoğaltılabilir.

Küreselleşmenin ekonomik, siyasi, sosyal, politik, kültürel, ekolojik boyutları olması nedeniyle farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. Örneğin bir iktisatçının, bir siyaset bilimcinin, bir sanatçının, bir sosyologun veya bir uluslararası ilişkiler uzmanının küreselleşme tanımları birbirlerine benzese bile, aynı olmayacağı açıktır. Böyle çok boyutlu bir kavram olan küreselleşme hakkında yapılan yorumlar, tartışmalar ve

---

²⁸ Fulya Kıvılcım, Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2013.

²⁹ Redaktionen, Globalisering,

http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/%C3%98konomi/Udviklings%C3%B8konomi/globalisering (Erişim tarihi: 01.03.2017).

³⁰ Global Hverdag- Globalisering, http://www.globalhverdag.dk/2_den%20globale.htm (Erişim tarihi: 28.02.2017).

³¹ Regeringen, Danmark og Globaliseringen, Datagraf A/S, Albertslund, 2005, s. 9.

tanımlar birbirinden farklıdır ve genelde arkasında belirli bir ideoloji bulunmaktadır.³² Bu nedenle küreselleşme kavramının tek bir tanımı olduğu söylenmesi doğru değildir, aksine küreselleşme kavramına ilişkin çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır.³³

Küreselleşme genel olarak ifade edildiğinde merkezinde ekonomi yer almaktadır. Fakat sadece ekonomi ile sınırlamak doğru olmayacaktır. Küreselleşme sadece ekonominin konusu değildir. Çünkü küreselleşme ekonomiyi etkilediği kadar sosyal, teknolojik, siyasal, kültürel, politik ve ekolojik denge alanlarını da etkilemektedir.

Aşağıda yapılmış olan birtakım farklı küreselleşme tanımları görmektediriz:

Anthony Giddens (1990) küreselleşmeyi, “Yerel gelişmelerle kilometrelerce uzaktaki olaylar arasında karşılıklı bir şekillendirme olacak biçimde uzak yerleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” olarak tanımlar. Yani küreselleşmenin tek bir süreç olmadığını, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği olgular kümesi olduğunu söylemiştir.³⁴

Martin Albrow’a (1990) göre, “Küreselleşme, dünya halklarını tek bir dünya toplumu, küresel toplum içerisinde birleştiren bütün süreçleri ifade etmektedir. Ayrıca küreselliğin, modernitenin yerini aldığını savunmaktadır.”

Robert Cox (1994), “Küreselleşme sürecinin karakteristikleri arasında; üretimin uluslararası bir hale gelmesi, yeni bir uluslararası işbölümü güneyden kuzeye doğru yeni göç hareketleri, bu süreçleri hızlandıran yeni bir rekabetçi çevre ve devletlerin küreselleşmenin ajanları haline getirilmesi suretiyle devletin uluslararasılaşması yer almaktadır” olarak ifade etmektedir.

Rosabeth Moss’a (1995) göre küreselleşme, “Dünya fikirlerin ve ürünlerin her yerde aynı zamanda mevcut olduğu küresel bir alışveriş merkezi haline gelmektedir.”

---

³² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 218-219.

³³ Sami Taban ve Muhsin Kar, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 192.

³⁴ Salahattin Dağ, **Küreselleşme**, s. 3.

Martin Khor (1995) ise, “Küreselleşme bizim Üçüncü Dünyada asırlardır sömürgecilik olarak adlandırdığımız şeydir” diye tanımlamaktadır.

Held ve arkadaşları (1999), “Toplumsal ilişki ve alışverişlerin mekânsal örgütlenme biçiminin dönüşümünü somutlaştıran süreç ya da süreçler dizisi” olarak tanımlamıştır.

Beck (2000), “Egemen ulus-devletlerin sınırlarının farklı güç, amaç, kimlik ve ağırlara sahip ulus-ötesi aktörler tarafından sürekli geçilmesi ve zayıflatılmasıyla ortaya çıkan süreç” olarak ifade etmektedir. Beck’e göre küreselleşme, devlet egemenliğinin ve devlet yapılarının zayıflamasına neden olmaktadır.³⁵

Bhagwati (2004) ise küreselleşmeyi, “Ulusal ekonomilerin, ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, kısa vadeli sermaye akışları, uluslararası işçi ve genel anlamda insan akışları ve teknoloji akışları yoluyla uluslararası ekonomiyle bütünleşmesi” olarak tanımlamıştır.

Scholte (2005) küreselleşmeyi, “Toplumsal coğrafyanın, insanlar arasında gezegen ötesi ve ülkeler-üstü bağlantılarının güçlenmesiyle dikkat çeken yeniden düzenlenişi” olarak tanımlamıştır.³⁶

Ekonomi alanında önemli bir isim olan ve 2001 yılında “asimetrik enformasyonlu piyasalardaki analizleri” konusunda Nobel ödülü kazanmış olan ekonomist Joseph Stiglitz, küreselleşmeyi, ülkelerin ve dünya halklarının daha yakın entegrasyonu olduğunu ...ulaşım ve iletişim masraflarının muazzam ölçüde azaltılması ve mal akışlarını, servis, sermaye, bilgiye olan yapay bariyerlerin kaldırılmasına neden olan olgu olduğunu ifade etmektedir.³⁷ Stiglitz, ağırlıklı olarak IMF ve Dünya Bankası üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni ise bu kuruluşların son yirmi yıldır mali krizler ve başlıca ekonomik meselelerin merkezinde olmaları olarak açıklamaktadır.

---

³⁵ Eric Beerens, Globalisation: Definitions and Perspectives <http://www.beerens.info/files/globalisation.pdf> (Erişim tarihi: 28.02.2017).

³⁶ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 38.

³⁷ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural (çev.), 2. Basım, İstanbul: Plan B Yayıncılık, 2002.

Stiglitz, küreselleşme hakkında şöyle demiştir: “Piyasaya giren yabancı firmalar, koruma altındaki kamu iktisadi teşebbüslerine zarar verebilir ama aynı zamanda yeni teknolojilerle tanışmaya, yeni piyasalara ulaşmasına ve yeni sanayilerin oluşmasına yol açarlar. Küreselleşmiş dünyanın başka bir yönü olan dış yardım fayda sağladı ve iş imkânları sağlandı, okur-yazarlık arttı, AIDS’in yayılmasını engellemede yararlı oldu. Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerdeki birçok insana, vaat ettiği ekonomik faydaları getirmedi. Zengin ve fakir ülkeler arasında uçurum büyüdü ve Üçüncü Dünya’da gittikçe artan sayıda insanı yoksulluğa itiyordu. Yoksulluğu azaltma vaatlerine karşın, yoksulluk arttı ve istikrarı sağlamayı da beceremedi. Afrika ülkeleri sömürge olmaktan kurtulduktan sonra düşünenlerin gerçekleşmedi. Kıta sefaletle gömüldü, gelirler ve yaşam standartları düştü. Küreselleşmeyi eleştirenler Batı ülkelerini ikiyüzlülükle suçluyorlar ve bu eleştiriler doğru. Batı ülkeleri, fakir ülkeleri ticaret engellerini kaldırmaya zorlarken, kendi engellerini kaldırmayarak gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünlerini ihraç etmelerini önlediler ve bu ülkeleri çok ihtiyaç duydukları ihracat gelirinden yoksun bıraktılar.”

Stiglitz şöyle devam etmiştir: “Bugün küreselleşme dünyadaki birçok fakir yararına çalışmıyor. Küresel ekonomide istikrar sağlamak için de çalışmıyor. Komünizmden piyasa ekonomisine geçiş o kadar kötü idare edildi ki Çin, Vietnam ve birkaç Doğu Avrupa ülkesi dışında gelirler hızla düşerken yoksulluk çok arttı. Oysa küreselleşme büyük yararlar da sağladı. Doğu Asya’nın başarısı küreselleşmeye dayanıyor, özellikle ticaret fırsatlarına ve piyasalara da teknolojiye de ulaşma imkânının artmasına. Küreselleşme sağlık durumlarının daha iyileşmesini sağladı; daha fazla demokrasi, daha çok sosyal adalet için mücadele eden aktif küresel sivil toplumu yarattı.”³⁸

Özetle, Joseph Stiglitz, küreselleşmenin hem yararları hem de zararları olduğunu savunmuştur.

Sonuç olarak yukarıda da görüldüğü üzere küreselleşmenin farklı farklı birçok tanımı vardır. Özetle belirtmek gerekirse küreselleşme, her alanda mesafenin daha az

---

³⁸ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural (çev.), 2. Basım, İstanbul: Plan B Yayıncılık, 2002.

önemli hale gelmesi nedeniyle *dünyayı küçülten*, rekabetçi bir ortam sağladığı için insanların rasyonel ve kendi çıkarlarını düşünmesi nedeniyle birbirlerinden *uzaklaştıran*, teknolojinin hızla yaygınlaşması nedeniyle birçok şeye kolayca ulaştığımız için *insanların hayatını kolaylaştıran* fakat bunun yanı sıra *insanları yabancılaştıran*, ülkelerin birbirlerine daha bağımlı gelmesi nedeniyle *toplumların özgürlüğünü kısıtlayan* ayrıca birçok ülkeye özellikle gelişmiş ülkelere fayda sağlaması nedeniyle zenginleştiren fakat yine de Stiglitz'in dediği gibi küreselleşmenin fakir yararına çalışmadığı ve ülkeler arası gelişmişlik farklarındaki artış nedeniyle gelişmiş ve gelişmekte olan *ülkelerin arasında ekonomik açıdan bir uçuruma* neden olduğu sonucuna varılabilir.

Küreselleşme ile ilgili farklı yorumlara ve tanımlara değinildikten sonra, küreselleşmenin etkilediği alanlara ve boyutlara bakmakta fayda vardır. Aşağıda kısaca küreselleşmenin boyutları ele alınacaktır.

1.1.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutları

Ekonomik küreselleşmede ekonomiler açıktır bu nedenle küreselleşmenin ekonomik boyutunun felsefesinde liberal iktisat vardır, yani esasında neo-liberal politikalar ve ideolojisi bulunmaktadır. Günümüzde de hâkimiyetini kurmuş ve bu hâkimiyetini hızlandırması sebebiyle ülkeler küresel ekonominin bir parçasına dönüşmüş durumdadır çünkü küresel bir dünyada bunun dışında olmaları neredeyse imkânsız hale gelmiştir.

Ekonomik küreselleşme sürecinde yaşanan en önemli gelişmelerden biri, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi nedeniyle yoğunlaşan ticari faaliyetler ülkeler arası karşılıklı bağımlılığın ve işbirliğinin artması, sınırlar arasında sermayenin serbestçe dolaşımı ve yatırım yapılabilmesidir.³⁹ Uluslararası ticaret, 20. yüzyılın ortaların sonuna kadar ticaretin serbestleştirilmesi, yani 2. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok malların tarifelerin azaltılması nedeniyle önemli ölçüde artmıştır.⁴⁰ Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve ticaret bağlantılarının, ülkelerin birbirlerine bağımlılığı

³⁹ Fulya Kıvılcım, Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2013, s. 224.

⁴⁰ Økonomisk Globalisering, <http://www.gf.dk/OD/g3.htm> (Erişim tarihi: 03.03.2017).

artması nedeniyle uluslararası tercihler gelişmekte ve mecburiyete dönüşmektedir. Bu gelişmelerin en büyük etkenlerden biri 1947 yılında kurulan GATT (1 Ocak 1995'den sonra WTO) kuruluşunun gümrük tarifelerini ve kotalarını kaldırarak uluslararası ticaretin evrensel boyutlarda serbestleştirilmesi vardır.⁴¹

Küresel ekonomide çokuluslu şirketlere değinilmeden olmaz çünkü artık üretim faaliyetlerin biçimi değişmiştir ve 1970'lerden sonra ulus-devletin yerine artık çokuluslu şirketler üretimi küresel çerçevede yerine getirildiği ve üretimin farklı aşamaları farklı coğrafyalarda sonuçlandırıldığı iddia edilmektedir.⁴²

Ekonomik küreselleşmenin bazı alanları şunlardır⁴³:

Fiziksel mallar: İhracat ve ithalat mal ticareti başlangıçta, geleneksel dış ticaret odaklıydı ve hâlâ bugünün küreselleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İhracat yapmak yerine bugün yerel üretim ülke dışında yapılabilmekte.

Hizmetler: Büyüyen bir alandır. Bugün hizmetler alanı dünya ekonomisinin giderek daha büyük bir payını temsil etmektedir.

Bilgi: İnternet ve cep telefonu ile bilgiye daha hızlı ve kolay ulaşılabilmektedir.

Outsourcing (Dış kaynak kullanımı): Üretim yaparken maliyeti (ücreti) yüksek olan işletmeler, işyerini veya işinin bir parçasını düşük ücretli ülkelere taşımanın daha cazip hale geleceğini düşünmektedir. Ancak burada bir dezavantaj, taşındığı yerde işsizliğin artabileceğidir.

İşgücü piyasası: Sermaye/şirketler esnek bir işgücü piyasası istemektedir.

Fonksiyonel gelir paylaşımı: Kâr/ücret oranı ortalama ve taraflı olarak küresel çapta artmaktadır.

---

⁴¹ Fulya Kıvılcım, Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2013, s. 224.

⁴² Salahattin Dağ, Küreselleşme, s. 7.

⁴³ Økonomisk Globalisering, <http://www.gf.dk/OD/g3.htm> (Erişim tarihi: 03.03.2017).

Finans sektörü: Sınırlar arasında daha kolay para taşımak, mali şok ve daha fazla istikrarsızlığa neden olabilmektedir.

Dünya ekonomik olarak küreselleşirken aynı zamanda da bölgeselleşmektedir çünkü ülkelerarası ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik bağların artması nedeniyle aralarında işbirliğinin artmasını da gerekli kılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Ticaret Odası (ICC), Dünya Ekonomik Fonu (WEF), Kuzey Atlantik Paktı (NATO), Dünya Bankası (WB) küresel kuruluşlar iken Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (ASEAN) ve Afrika Birliği bölgesel kuruluşlardır.⁴⁴

Ekonomik alanda yaşanan küreselleşme dünya ekonomisinin büyük payını refah paylaşımı açısından henüz kapsamamaktadır. Dünya ticaretinde özellikle gelişmiş ülkelerdeki gelişmeler ve büyümelerin yanı sıra, istikrarsız büyüme, büyüme hızında düşme, makineleşme ile birlikte çevre kirliliği, işsizlik, yoksulluk artmaya başlamıştır ayrıca ülkelerarası gelişmişlik düzeyini derinleştirmekte ve küresel düzeyde ekonomik krizlere davetiye çıkarmaktadır.⁴⁵

1.1.2. Küreselleşmenin Siyasi Boyutları

Küreselleşmenin etkilediği diğer bir alan ise siyasi yapıdır. Siyasi küreselleşme, küresel siyasette kimlerin oyuncu olduğu hakkındadır ve ana rolü devlet oynamasına rağmen devletlere, dünyanın nasıl hareket etmesi gerektiğini belirleyecek birçok kuruluşlar tarafından baskı yapılmaktadır. Diğer bir ifade ile ulus devletlerin gittikçe önemini kaybettiği iddia edilmektedir. Özellikle 1970'li yıllarda ekonomik krizin yaşanmasıyla devletin gücü, konumu, işleyişi ve biçimi konuları tartışılmaya başlanmıştır.

Küreselleşmenin siyasal boyutlarından bir tanesi, dünya ekonomisi içerisinde sermayenin küreselleşmesi ile devlet egemenliği azalmaya başlamasıyla, üretim faaliyetleri çokuluslu şirketlere geçmesidir. Küreselleşmenin diğer bir siyasal sonucu

⁴⁴ Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Küreselleşmenin Boyutları ve Etkileri, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etikleri (Erişim tarihi: 03.03.2017).

⁴⁵ Mehmet Aktel, Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 6, Sayı 2, 2001, s. 199.

ise terördür. Dünya üzerinde savaşlar süregelmiştir ve hem yerel hem ulusal çapta savaşan güçleri yaygınlaştırmıştır, böylece dünyada terör giderek artmıştır. Bunun nedeni ekonomik olduğu kadar milliyetçi ve din ideolojisinin küreselleşmesinin olumsuz etkisine karşı silahlı eylemlere yönelmesidir.⁴⁶

1.1.3. Küreselleşmenin Sosyo-Kültürel Boyutları

Küreselleşmenin büyük ölçüde etkilediği bir diğer alan ise ulusal ve yerel kültürlerdir. Kültürel küreselleşme, dünyanın bir bölgesinde üretilen bilgi, ürün ve imajların, ulus, bölge ve bireyler arasında kültürel farklılıkları ‘dümdüz etme’ eğilimindeki küresel akıslara katıldığı süreçtir.⁴⁷ Ekonomi ve siyasi alanlar gibi kültürel alan da hızlı bir şekilde etkilenmektedir ve kültürler iç içe geçerken, baskın kültürler (Batı ve ABD) hâkimiyetlerini kurarak diğer kültürlerin renklerini oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinde ekonomik yapılanmaya, evrensel değerlere, teknolojik değişimlere vs. ayak uyduramayan toplumlar, kültürlerini yitirmeye zorlanmaktadır. Özellikle Batı kültürünün diğer kültürler üzerinde hegemonya kurarken, aynı zamanda küresel hibritleşme (melezleşme) de yaşanmaktadır.⁴⁸

Kültürel küreselleşmeyi hızla yaygınlaştıran nedenlerden biri tüketimdir. Kültürel küreselleşme dünyayı hızla aynı yiyecekleri yiyen, aynı markayı giyinen bir kültüre doğru sürükleyerek birbirine benzeşmeyi, tektipleşmeyi doğurmaktadır ve bu da yerel kültürleri tehdit etmektedir.⁴⁹ Örneğin bugün Hamburger, Coca Cola, Hollywood kültürü egemen kültür haline gelmiştir.⁵⁰

Kültürel küreselleşmeye neden olan en önemli etkenlerden biri de medyadır. Örneğin günlük hayatta açıkça görebildiğimiz şey, Amerikan filmlerinin, dizilerinin, reklamlarının ve videokliplerinin medyada çok yer almasıdır. Amerikan film, dizi ve

⁴⁶ Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri (Erişim tarihi: 03.03.2017).

⁴⁷ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 198.

⁴⁸ Mehmet Aktel, Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 6, Sayı 2, 2001, s. 200.

⁴⁹ Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri (Erişim tarihi: 03.03.2017).

⁵⁰ Mehmet Aktel, Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 6, Sayı 2, 2001, s. 200.

program üreticileri, İngilizce veya Amerikanca dil ürünleri satmak için geniş bir pazarı vardır. Bu nedenle birçok yerel dil İngilizceden etkilenmiştir ve/veya ortadan kalkmıştır. Örnek vermek gerekirse günümüzde “tamam” yerine “ok”, “sıra dışı” yerine “marjinal”, “bağlantı” yerine “link”, “hoşça kal” yerine “bye bye” gibi kelimeler özellikle gençler arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

1.1.4. Küreselleşmenin Coğrafi ve Ekolojik Boyutları

Küreselleşme ekonomiyi, teknolojiyi, iletişimi ve ulaşımı etkilemesinin yanı sıra ekolojik dengeyi bozacak gelişmeleri de getirmiştir. Bunun en büyük nedeni ise makineleşme ve fabrikalaşmanın artmasıyla gelişmiş ülkeler üretim yapınca, gelişmekte olan ülkelerin hammadde ve doğal kaynaklarından yararlanarak, atıklarını gelişmekte olan ülkelere atmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca farklı nedenlerden dolayı yaşanan savaşlar da ekolojik dengeyi bozarken, coğrafyanın tarihi, kültürel değerlerini de yitirmesine neden olmaktadır. Bir başka olumsuz yönü ise ulaşım alanında yaşanan gelişmeler farklı bulaşıcı hastalıkların, bakterilerin, virüslerin vs. tüm dünyaya ulaşması hem insan sağlığını bozmakta hem de doğadaki diğer canlı türlerini tehdit etmektedir. Aynı zamanda iklim değişikliğinden de bahsedilebilir.⁵¹ Bugün bile iklimin değiştiğini, mevsimlerin uzadığını, yaz ayları daha sıcak olduğunu ve kışın önceki gibi soğuk olmadığını hissetmekteyiz. Küresel sıcaklığın artması ile birlikte bitki örtüsü ve buzul alanları azalmıştır.

1.1.5. Küreselleşmenin Teknolojik Boyutları

Küreselleşme, son yıllarda yaşanan ve bilişimde devrim yaratan teknolojik gelişmelerin hem nedeni hem de sonucudur. Teknolojide meydana gelen yenilikler telekomünikasyonda büyük ilerlemelere neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler makineleşmeyi getirmiştir ve yeni olanaklar sağlayarak, var olan araçların kullanım maliyetlerini düşürmüştür. Bu da daha fazla ve daha hızlı üretim, daha fazla kazanç ve daha az maliyet demek olurken aynı zamanda işsizliğin artması da anlamına

---

⁵¹ Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri (Erişim tarihi: 03.03.2017).

gelmektedir.⁵² Bir başka sonuç ise iletişim ağının internet ve uydu teknolojileriyle gelişmesi insanlar arası karşılıklı etkileşimini arttırmıştır. Ayrıca bugün istediğimiz zaman istediğimiz bilgiye bir tuş kadar yakınımızda olduğu için hemen ulaşabilmekteyiz. Kısacası teknolojik küreselleşme iletişim, ulaşım, güvenlik gibi alanlarda fiziki sınırı ortadan kaldırmış, karşılıklı etkileşimi arttırmış ve zaman-mekân-güç etkileşimini değiştirmiştir.

Özetle toparlamak gerekirse küreselleşme zor bir süreçtir ve geniş bir etki alanına sahiptir. Küreselleşmenin büyüme, kalkınma, gelişme, uzmanlaşarak inovasyonla üretim sürecine katkıda bulunma, anında istediğimiz bilgiye ulaşma, başka bir ülkeye seyahat etme gibi olumlu etkileri varken, aynı zamanda gelir dağılımı adaletsizliği, büyümenin yavaşlaması, işsizlik, sefalet, farklı hastalıkların çoğalması, ekolojik dengenin bozulması gibi olumsuz etkileri de vardır.⁵³

1.2. İnsanın Yapısı ve İhtiyaçlar Kavramı

Refah kavramı, insan, devlet ve toplum ilişkilerinin arasında bir anahtar kelimedir ve genellikle “iyi bir yaşam” vizyonu ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bilimsel düşüncelerin bu anlamda derin tarihi kökleri vardır. Örneğin Aristoteles, “Etics” (Etik, Ahlak) adlı ana çalışmasında, iyi ve mutlu bir yaşamın nasıl organize edilmesi gerektiğini açıklamıştır.⁵⁴

Refah kelimesinin temel fikirlerini tartışmak günümüzde uluslararası ekonomide hiç olmadığı kadar sıcak tartışma konusu haline gelmiştir. Geçerli anlayış şöyledir ki; refah devleti kısmen küreselleşme, kısmen de ahlaki çürüme (refah devleti bir bağımlılık kültürü oluşturur) içinde, ayrıca aşırı ekonomik yük ile tehdide maruz kalmaktadır.

---

⁵² Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etikleri (Erişim tarihi: 03.03.2017) ve Sami Taban ve Muhsin Kar, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 195.

⁵³ Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etikleri (Erişim tarihi: 03.03.2017) ve Sami Taban ve Muhsin Kar, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 204-211.

⁵⁴ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 13.

İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, hayatını devam ettirebilmesi için büyük bir önem taşımaktadır. İnsanın temel ihtiyaçları açısından bir iş bularak geçimini sağlaması, yaşamını sürdürebilmesi, toplumda bir statü edinmesi vs. açıdan önemlidir. Toplumsal sağlığı bozarak sosyal hasarlar yaratan işsizlik, yoksulluk, sefalet, yoksunluk nedeni ile toplumsal düzensizliğe, karmaşaya ve çatışmalara yol açabilmektedir. Bu nedenle işsizlik, açlık, yoksulluk, çaresizlik gibi etmenler barınma, beslenme gibi esas fizyolojik ihtiyaçlarını karşılanmasını engellemektedir. Bir örnek vermiş olursak: iş bulma umudu ile devamlı iş arayıp da bulamayan, bu nedenle işsiz olması kronik bir hale gelmiş olanlar bir süre sonra umudunu yitirip karamsarlığa, çaresizliğe düşerek, depresyona girerek günlük yaşamdan, sosyal hayatından soyutlanarak gelecekte kaygı duymaya başlar. Bu durumda ise kendine inancı azalmaya başlar, kendini suçlar ve kendine saygısını ve güvenini yitirir. Ayrıca sosyal çevreden uzaklaşıp ve sağlıklı ilişkiler kuramadığı için kendi kabuğuna çekilir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan kişiler depresyon gibi bunalımlara girip veya yasadışı yollara yönelip, kriminal davranışlarda bulunma ihtimali olmaları refah devletinin olmamasının birkaç olumsuz sonuçlarıdır.⁵⁵

Refah kavramına değinmeden önce insanın yapısı ve ihtiyaçları ele alınacaktır. İlk önce klasik iktisadi düşünce, daha sonra Keynesyen düşünce son olarak da Karl Marx'a göre insan yapısı ele alınacaktır. Daha sonra ise Kuzey ülkeler için önemli bir çalışma olan Erik Allardt'ın ihtiyaçlar teorisi ve son olarak da Abraham Maslow'un ihtiyaçlar teorisi ele alınacaktır.

1.2.1. Klasik Anlayış

Klasik iktisadi düşünceye göre insan fitratında ego vardır.⁵⁶ Bireyler bencildir ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu nedenle “piyasa mekanizması”ni benimsemişlerdir.⁵⁷ Liberal iktisadın babası olarak kabul edilen İskoçyalı düşünür Adam Smith, ilk kez fizyokratlar tarafından öne sürülen “Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler” (laissez-faire) sloganından etkilenmiş ve “Görünmez

⁵⁵ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 97.

⁵⁶ Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Programı, İzmir, 2012, s. 7.

⁵⁷ Nouriel Roubini, **Kriz Ekonomisi**, 1. Basım, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2012.

El” (invisible hand) kavramını ortaya atmıştır. Bu mekanizmanın ana fikrini serbest piyasa oluşturur. Ekonominin daima tam istihdamda olduğunu ve bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşünceye göre, bireyler rasyonel (akılcı) davranarak kişisel yararlarını maksimize etmeye yani işletmeler maksimum kâr, bireyler ise maksimum fayda sağlamaya çalışmaktadırlar. Rekabet koşulları altında çalışan rasyonel ekonomik bireylerin maksimum kâr ve fayda sağlamaya çalıştığı davranışı “görünmez el” ile bireylerin faaliyetlerini bir sosyal optimuma dönüştürecek yöündeydi.⁵⁸ Kısacası liberal görüşe göre insanlar, rasyonel bir varlıktır.⁵⁹

1.2.2. Keynesyen Anlayış

2001 yılında Nobel Ödülü almış olan ABD’li ekonomist George Arthur Akerloff’un “Hayvansal Güdüler”⁶⁰ (Animal Spirits) adlı kitabında 1929 Büyük Ekonomik Buhranından sonra refah devletinin ortaya çıkmasının en önemli unsuru olduğunu ve ekonomik krizlerin çıkmasında yine insanın önemli olduğunu vurgulamıştır.⁶¹ Adam Smith’e göre, insanlar rasyonel davranarak kendi menfaatlerini düşünmektedir. Fakat Akerloff kitabında insanlar ekonomik güdülerin yanı sıra ekonomik olmayan güdülerle de hareket ettiklerini vurgulamaktadır. Keynesyen iktisat ekolün kurucusu John Maynard Keynes 1936 yılında “Genel Teori” adlı ünlü kitabını yayınlamıştır. Ona göre ekonomi, klasik iktisatçıların düşündüğü gibi “görünmez el” sayesinde sadece kendi çıkarlara uygun işlemlere girişecek rasyonel oyuncular tarafından yönlendirilmeyordu. Ekonomik faaliyetlerinin büyük bir bölümü “hayvansal güdüler” tarafından yönlendiriliyordu. İnsanların ekonomik olmayan güdeleri de vardır ve ekonomik çıkarlarının peşinden koşarken her zaman rasyonel davranmazlar çünkü insanlar bazen irrasyonel davranabilir, öngöremeyebilir ve yanlış karar verebilir. Ayrıca bazen güven, adalet, dürüstlük gibi ekonomik olmayan değerleri desteklerler.

⁵⁸ Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 11-12.

⁵⁹ Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Programı, İzmir, 2012, s. 7.

⁶⁰ George Akerloff, Robert J. Shiller, **Hayvansal Güdüler**, Neşenur Domaniç, Levent Konyar (çev.), 2. Basım, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2009, s. 12-16.

⁶¹ Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Programı, İzmir, 2012, s. 9.

Böylece Keynes'e göre, belirsiz olan dünyada birçok karar ancak hayvansal güdüler sonucu alınabilir.⁶²

1.2.3. Marxist Anlayış

Friedrich Engels ile birlikte bilimsel sosyalizmin kurucusu Karl Marx ise toplumu altyapı ve üstyapı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Marx'a göre, altyapı ve üstyapı karşılıklı etkileşim içerisindedir ve ekonomi olan altyapı her zaman devlet, toplumsal çevreler, hukuksal düzenler, sanat, aktör, din, ruhsal durum, gelenekler, görenekler, davranışlar, düşünceler, felsefe vs. olan üstyapıyı belirlemektedir. Yani altyapı ile üstyapı birbirinden bağımsız değildir, aksine üstyapı, toplumsal-ekonomik bir altyapıya bağlıdır. Böylece altyapının temel niteliği değiştikçe, üstyapının niteliği de değişmektedir.⁶³

Görüldüğü üzere Klasik anlayış, Keynesyen anlayış ve Karl Marx'ın altyapı-üstyapı kuramına göre şu sonuca varılabilir: insan ekonomik bir varlıktır ve ihtiyaçlarını karşılamada ekonominin önemli bir rolü vardır. Klasik anlayışa göre, insanlar homo economicus karakterini taşıyan ve sadece kendi çıkarlarını düşünen rasyonel bir varlık iken, Keynesyen anlayışa göre, insan ekonomik çıkarlarının yanı sıra ekonomik olmayan güdülerle de hareket ettiğini, faaliyetlerinin büyük bir bölümü "hayvansal güdüler" tarafından yönlendirildiğini vurgulamaktadır. Son olarak ise Karl Marx, toplumu altyapı ve üstyapı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Marx, üstyapıyı altyapının belirlediğini savunmaktadır. Altyapının niteliği değiştiğinde ise üstyapının da değişmektedir. Ekonomi olan altyapı her zaman üstyapıyı belirlemektedir. Çünkü ekonomi olmadan insan yaşamını sürdüremez böylece sanat, felsefe, bilim vs. üzerine düşünemez. Bu da sağlıklı bir toplum yaratır.

İhtiyaçlar teorisine dair birçok çalışma yapılmıştır fakat bu çalışmada vurgulanacak olan çalışmalar; İskandinav ülkeleri için önemli bir çalışma yapmış olan Finli sosyolog "Erik Allardt'ın geliştirdiği ihtiyaçlar teorisi" ve son olarak Maslow

⁶² George Akerloff, Robert J. Shiller, **Hayvansal Güdüler**, Neşenur Domaniç, Levent Konyar (çev.), 2. Basım, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2009.

⁶³ **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Karl Marx İnsan, Toplum ve İletişim, Sayı 25, 2007.

tarafından geliştirilmiş ve insan psikolojisini ele alan en temel ihtiyaçlar teorisinden biri olan “Maslow’un ihtiyaçlar teorisi” ele alınacaktır.

1.3. Erik Allardt’ın İhtiyaçlar Teorisi

Farklı insanların farklı refah anlayışları olmuştur. Bu nedenle Erik Jørgen Hansen (1975) refah kavramı sorununu ele almak için ilk önce insan algısının netleştirme gerekliliğine işaret etmiştir. Basitleştirilmiş formda ele alınırsa “iyi yaşam” koşulları iki köklü teoriyi ele alarak tartışılabilir. İlk olarak kökenleri faydacılığa dayanan “fayda teorisi”dir. İkincisi ise, insan ihtiyaçlarına dayanan “ihtiyaçlar teorisi”dir. Bu iki teori tamamen iki farklı düşünce sistemlerine dayanmaktadır. Fayda teorisi insanların egoist, rasyonel, çıkarıcı, hesapçı ve benmerkezli fikirlere dayandığı görüşü savunurken, ihtiyaçlar teorisi, insanların sosyal uyum arayan ve ortaklaşa ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği içinde olan sosyal bir varlık olduğunu savunmaktadır.⁶⁴

Faydacılık teorisini 18. yüzyılda ilk olarak Jeremy Bentham ele almıştır. Temel aldığı fayda, mutluluktur yani esas ilke “En Büyük Mutluluk İlkesidir” ve mutluluk, hazzın varlığı ve acının yokluğu anlamına gelmektedir. Böylece insan kendi mutluluğunu arar ve aramalıdır. Jeremy Bentham’a göre, insanlar doğası gereği bencildir; insanlar eylemlerinde entrikacı ve hesaplayıcıdır; insanlar hazcı psikoloji ile donatılmıştır. Bu nedenle insanlar maksimum arzu ve mutluluk elde etmeye çalışırken, aynı zamanda ağrı ve acı gibi olumsuz deneyimlerden kaçınmaktadır.⁶⁵

Bu teorinin temel ilkeleri, şunlardır; (1) Bütün bireylerin evrensel olarak hayattan beklediği maksimum mutluluğu sağlayıp, mutsuzluktan kaçınmalıdır, (2) Hayatın iyi (ya da amaçlanan) davranış ilkesi, akıllıca davranıştır. Bu da kişinin kararlarında, tercihlerinde zevki maksimum, zahmeti minimum yapmasını gerektirir, (3) Toplumun kurumları ve hukuk yapısı, toplumdaki bireyler arasındaki ilişkiler öyle düzenlenmelidir ki, birinin kendisine en yararlı olan davranış, diğerlerine de en

⁶⁴ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 13.

⁶⁵ Per Schultz Jørgensen, **Holdbar Velfærd**, 1. Basım, Rødovre: Bidragyderne og Forlaget Sohn, 2006, s. 17.

yararlı olabilsin, (4) Zevk-zahmet hesabını temel ilke olarak kabul eden toplumsal bilimler, “en büyük sayı için en büyük mutluluk” ilkesini hedef almalıdır.⁶⁶

Faydacılık teorisine göre, çalışmak hoş değildir ve işsizlik iradi (gönüllü) bir seçenektir. Sadece ekonomik zorunluluk insanları çalışmaya zorlamaktadır, örneğin bir arabaya sahip olma arzusu gibi. Sonuç olarak, insanlar “istek-acı-maliyet”i almaktadır. Bunun anlamı, her aktör avantaj ve dezavantajlarını dengeleyerek bir seçim yapmaktadır. Fayda teorisinin sonuçlarına göre refah subjektif, bireysel bir konudur. Sadece bireyin kendisi arzularını, ağrı eşiklerini ve “iyi bir yaşam”ı nasıl uygulamayı amaçladığını bilmektedir. Bu nedenle bireyin refahı kendi yaptığı tercihlerdir.⁶⁷

İhtiyaca dayalı teoride refah, insan ihtiyaçlarına göre tanımlanmaktadır. Buna göre refah ancak insan ihtiyaçları karşılandığında tanımlanır. Faydacılık teorisinin aksine ihtiyaca dayalı teoride, işsizliği istemsiz yani gayri iradi bir fenomen olarak düşünmektedir. İnsanlar birbirleriyle işbirliği yaparak ortaklaşa çok yönlü ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan sosyal bir varlıktır. Bunun anlamı, insanlar işsiz olarak sosyal izole edilmiş bir hayat yaşamaktansa, çalışmayı yeğlemektedir.⁶⁸

İskandinav refah araştırmasında ihtiyaçlar teorisinin önde gelen savunucularından biri Finli sosyolog Erik Allardt'tır. Erik Allardt, 1970'lerin ortalarında insan ihtiyaçları sistematiğini geliştirmiştir ve bu ihtiyaçlar sistematiği Kuzey ülkelerinde ki yaşam koşulları araştırmalarına büyük etkisi olmuştur.

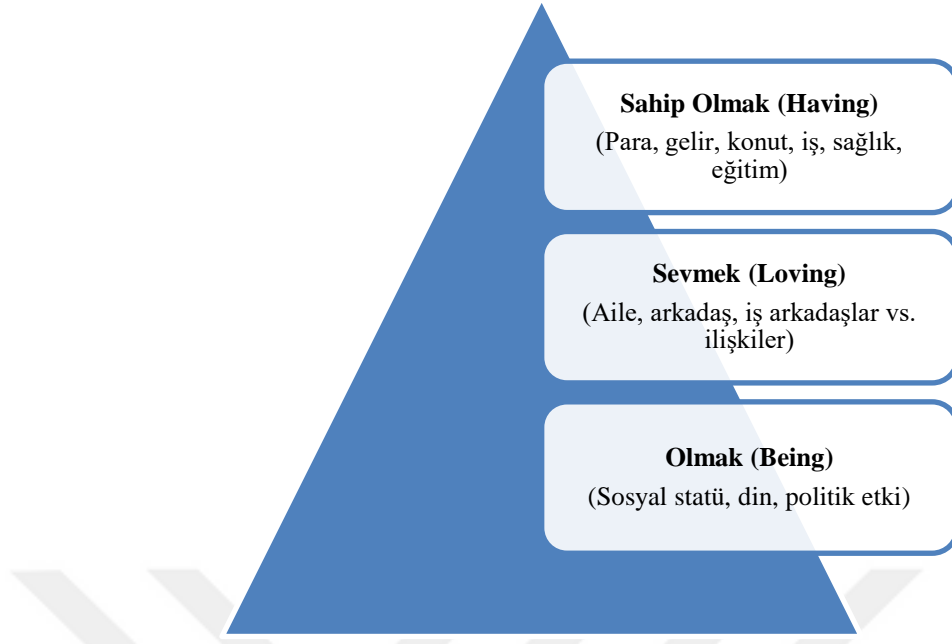
Yaşam kalitesi olarak refahı tanımlayan ihtiyaçlar teorisinde üç tane “temel” veya “objektif” ihtiyaç türleri vardır. Bunlar maddi koşullar olan “sahip olmak” (Having), sosyal koşullar olan “sevmek” (Loving) ve son olarak pozitif kimlik olan “olmak” (Being) olarak bilinmektedir.

---

⁶⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 60-61.

⁶⁷ Per Schultz Jørgensen, **Holdbar Velfærd**, 1. Basım, Rødovre: Bidragyderne og Forlaget Sohn, 2006, s. 14-17.

⁶⁸ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 13.

Şekil 1: Erik Allardt'in İhtiyaçlar Teorisi

Bu türleri kısaca açıklamakta fayda vardır⁶⁹:

“Sahip olmak” (having) fiziksel ve materyal kaynakların ihtiyaçları anlamına gelmektedir. Bu ihtiyaçlar bireyin yeterli ve iyi bir yaşam standardı için en önemli gereksinim olduğu için merkezdedir. “Sahip olmak” kısaca gelir, servet, konut, istihdam, sağlık, eğitim vb. ihtiyaçların karşılanması anlamına gelmektedir.

“Sevmek” ya da “sevilmek” (loving), insanların topluluğa, dayanışmaya ve sevgiye ihtiyacı olan sosyal bir varlık olduğu için bireyin diğer bireylere ilişkileri aracılığıyla tanımlanmaktadır. “Sevmek” ya da “sevilmek” boyutuna örnek olarak yerel çevre, dernekler, aile ilişkileri, arkadaş ilişkileri ve iş arkadaş ilişkileri vb. verilebilir.

“Olmak” (being) kategorisi ise bireyin sosyal yapısındaki yerine ve bireyi çevreleyen toplum ile ilişkisine değinmektedir. “Olmak” boyutunda birey kendisini fark etmektedir. Bu kategoriye örnek olarak statü, itibar ve tanıma yani insan kendisini kabul edilen ve saygı gösterilen biri olarak verilebilir. Ayrıca insani gelişim, yaratıcılık ve kendini kanıtlama olarak da algılanmaktadır. Bu kategoriye ayrıca refahın psikolojik tarafı olarak da nitelendirilebilir.

⁶⁹ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 14-17.

Allardt, çalışmasında iki temel ayrım yapmıştır.

Mutluluğa karşı refah: Refah ihtiyaçlara dayanmaktadır ve refah düzeyi, ihtiyaçların karşılanma derecesi ile tanımlanır. Mutluluk, sübjektif algıları ve deneyimleri ifade etmektedir. Mutluluğun derecesi ise, insanların kendilerini ne kadar mutlu hissettiğine göre tanımlanmaktadır.

Yaşam kalitesine karşı yaşam standardı: Yaşam standardı materyal anlamına gelir. Sevgi ve kendini gerçekleştirme ihtiyacının memnuniyeti, materyal kaynaklara göre değil, bireyin diğer insanlara ve topluma karşı olan ilişkisine bağlı olarak tanımlanır. Buna karşı yaşam kalitesi de materyal kaynakların ortaya çıkması ile ölçülen memnuniyet olarak tanımlanmamaktadır.

Aşağıdaki tabloda yukarıdaki açıklamalar özetlenmektedir:

Tablo 1: Erik Allardt'ın Refah Tablosu

	Refah	Mutluluk
Yaşam Standardı	İhtiyaçların karşılanmasında doğan memnuniyet, materyal kaynaklar açısından tanımlanmaktadır.	Kişinin materyal ve dış yaşam koşulları, sübjektif duyum ve deneyimlerdir.
Yaşam Kalitesi	İhtiyaçların karşılanmasında doğan memnuniyet, diğer insanlarla, toplumla ve doğayla ilişkisi ile tanımlanmaktadır.	Sübjektif duyumlar ve insanlara, topluma ve doğaya olan ilişkilerin deneyimleridir.

Kaynak: Per H. Jensen, Velfærd – Dimensioner og Betydninger, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 38.

Yukarıdaki tabloda Erik Allardt'ın tablosu verilmiştir. Klasik iktisatçıların aksine Allardt, insanların sadece ekonomik aktöre ve egoist (bencil) bir varlığa (homo economicus) indirgenemediğini iddia etmektedir. İnsanların farklı tercihleri ve tanımlamaları vardır ve sadece kendini düşünüp kişisel çıkar ile hareket etmemektedirler. İnsanlar, yalnızca ekonomik bir aktör değildir. Bunun yanında insanlar sosyal ilişkileri ve bağları ile de karakterize edilmektedir.⁷⁰

⁷⁰ Per H. Jensen, Velfærd – Dimensioner og Betydninger, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 49.

Bir toplumda yüksek kültür anlamında bir yapının oluşturulabilmesi için, ilk etapta o toplumu oluşturan tüm bireylerin özellikle temel gereksinimlerinin karşılanması gerekir. Birazdan da açıklanacağı üzere ihtiyaçlar hiyerarşisinde, temel gereksinimleri karşılanmamış bireylerin, kendini gerçekleştirme söz konusu olamaz. Tüm yurttaşları kapsayan etkili ve yaratıcı düşünmeyi öğreten, yenilikçi ve sorgulayıcı, araştırmacı ve analitik düşünebilen bireyler yetiştiren bir eğitim sisteminin geçerli olması gerekmektedir.⁷¹ Bu nedenle toplumsal sorunları çözebilmek için önce mikro sorunları daha sonra da makro sorunlar çözümlenmelidir.

1.4. Abraham H. Maslow'un İhtiyaçlar Teorisi

İnsan, tabiat gereği toplumsal ve sosyal bir varlıktır ve yapısı gereği sosyal ilişkileriyle tanınmaktadır. Diğer bir ifade ile insanlar diğer insanlarla sürekli bir temas halindedir. İnsanlar, ancak toplumsal yaşama katılarak, diğer insanlarla bir araya gelip etkileşimde bulunarak ihtiyaçlarını giderebilir, gizillerini gerçekleştirebilirler. Bunların gerçekleşebilmesi için ise ekonomik hayatta da insanın yapısını ve ihtiyaçlarını önemsemek gerekir.⁷² Bu nedenle insan ihtiyaçlarının neler olduğunu anlamak için aşağıda Abraham H. Maslow'un ihtiyaçlar teorisi ele alınacaktır.

En yaygın teorilerden biri olan ihtiyaçlar (motivasyon) teorisi ilk kez Amerikalı araştırmacı Abraham H. Maslow tarafından 1943 yılında "A Theory of Human Motivation" raporunda ve "Motivation and Personality" kitabında sunulmuştur. İnsan psikolojisini anlatan Maslow'un ihtiyaçlar teorisi, insanın toplam ihtiyacına dayalı olan bir teoridir. Bu kuramında insan ihtiyaçlarının sınıflandırılması için bir kişiyi neyin motive ettiğini tarif etmiştir. Bu sınıflandırma beş tane tekrarlanan faktörün bulunduğu on üç kritik konulardan hazırlanmıştır ve bu beş tane tekrarlanan faktörden insanların ihtiyaçlarını hiyerarşide sıralamıştır.⁷³ Böylece Maslow insan ihtiyaçlarını beş kategoriye ayırarak hiyerarşik bir sistem kurmuştur. Maslow'un yaptığı bu sınıflandırmada temel aldığı iki varsayım vardır; İlk olarak, insan

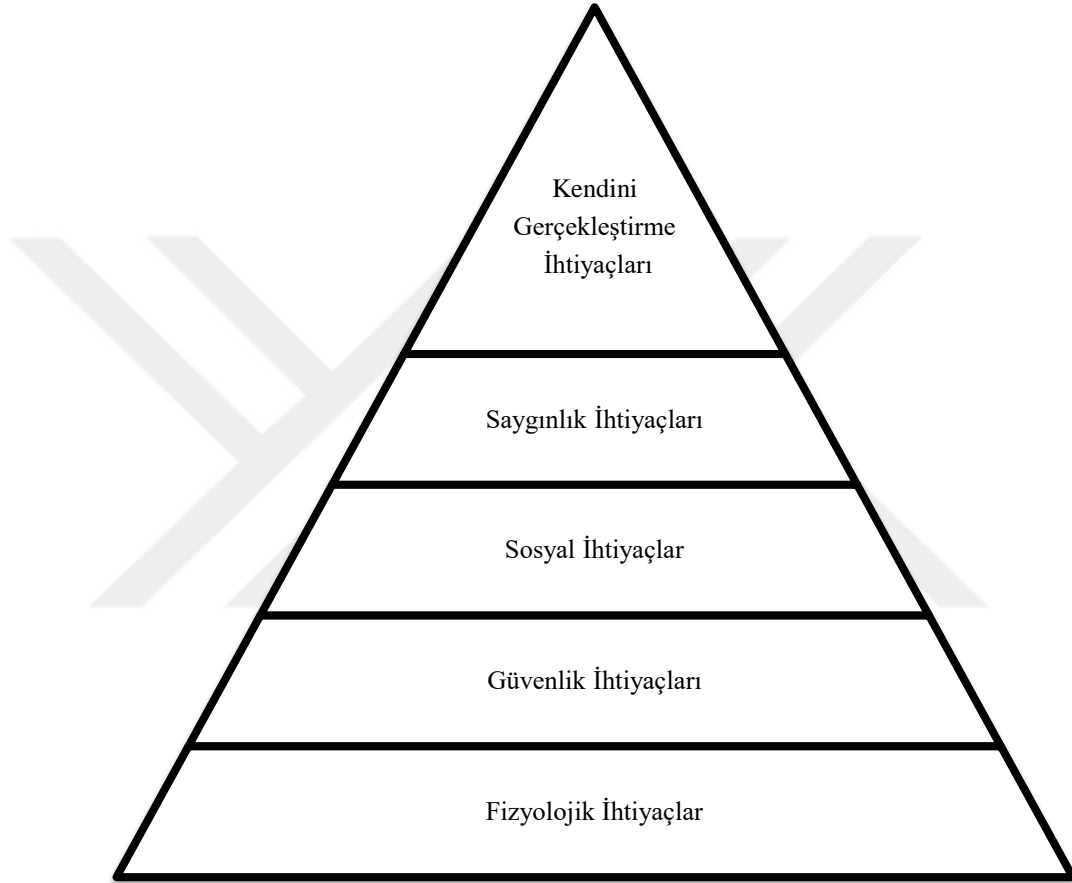
⁷¹ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 74-75.

⁷² Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, s. 6.

⁷³ Helle Husby, Louise Højmark Nielsen, *Motivationsteorier På Tværs Af Kulturer*, 2010, s. 20.

davranışlarının temelinde ihtiyaçlar vardır. İkincisi ise, bazı ihtiyaçların tatmini diğerlerinden daha önemlidir. Böylece insanlar zorunlu ve önemli ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, diğer ihtiyaçlarını karşılamaya başlar. Bu nedenle bireylerin ihtiyaçları ne olduğunu anlamak ve bilmek gerekir.⁷⁴

Şekil 2: Maslow'un İhtiyaçlar Teorisi

Yukarıda Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bulunmaktadır. Görüldüğü üzere ihtiyaçlar hiyerarşik olarak düzenlenmiştir. Yani bir sonraki ihtiyacı karşılamak için, ondan önceki ihtiyaç bir ölçüde ele alınmalıdır. Sosyal ihtiyaçları ve kendini geliştirmeye odaklanmadan fiziksel ihtiyaçların karşılanması gereklidir.

⁷⁴ Turkut Göksu, Maslow'un İhtiyaçlar (Güdüler) Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3-4, 2002, s. 1.

Maslow'a göre iki önemli ifade vardır. İlk olarak, bir ihtiyaç karşılandıktan sonra, artık bir ihtiyaç değildir. İkinci olarak, karşılanmış olan bir ihtiyaç artık motive edici değildir. Bu nedenle bir sonraki ihtiyacı karşılamak için, bir önceki ihtiyaç tam olarak karşılanmamalıdır.

Maslow'un ihtiyaçlar piramidini yukarıda da görüldüğü üzere beş basamakta ele alınabilir ve bunlar sırasıyla şöyledir:

Fizyolojik İhtiyaçlar: Fizyolojik veya fiziksel ihtiyaçlar bir insanın biyolojik olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan temel/zorunlu ihtiyaçlardır.⁷⁵ Bu kategori yiyecek, içecek, barınma, nefes alıp verme, neslini devam ettirmek için cinsellik, uyku vs. gibi ihtiyaçları kapsamaktadır. Fizyolojik ihtiyaçlar en baskın ihtiyaçlardır ve ilk önce karşılanacak ihtiyaçlardır çünkü bu ihtiyaçların karşılanmaması durumunda, diğer ihtiyaçlar pasif ve arka planda kalacaktır.⁷⁶ Örneğin eğer açlık baskın ise o zaman yiyecek bir şeyler almak lazım çünkü doğal olarak besin olmadan vücudun hiçbir fonksiyonu olamaz ve karnı aç olan insanların aklına sevgi, sanat gibi yüksek ideallerle ilgili düşünce gelmez. Bu nedenle fizyolojik ihtiyaçlar yaşam gerekliliği için bir zorunluluktur.

Güvenlik İhtiyaçları: Fizyolojik ihtiyaçlarını belirli bir dereceye kadar karşıladıktan sonra güvenlik ihtiyaçları belirgin olmaya başlar. Bu kategoriye giren ihtiyaçlar emniyet, güven, düzen ve değişmezlik, para biriktirme arzusu, güvenli bir sosyal ve siyasal çevre oluşturmak, doğal felaketlere, savaşlara ve hastalıklara karşı çeşitli sigorta vs. gibi ihtiyaçlardır. Bu aşama önemlidir çünkü eğer güvenlik ihtiyaçları giderilmezse o zaman şüphe duygularına yol açabilir. Bu ihtiyaçlar insanları güvende hissetmesini sağlamaktadır ve böylece fizyolojik ihtiyaçlarını kolayca karşılayabileceği anlamına gelmektedir. Bu aşamada şimdiki ve gelecekteki güvenlik düşünülmektedir.⁷⁷ Çünkü bir birey kendini güvende hissederse, sadece kendi ihtiyacının giderilmesi ile ilgilenmez, çünkü sevgi ve dostluğun da bir ihtiyaç olduğu

---

⁷⁵ Turkut Göksu, Maslow'un İhtiyaçlar (Güdüler) Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3-4, 2002, s. 1.

⁷⁶ Stine Bie Pedersen, Motivation På Arbejdspladsen, Erhvervsøkonomisk Institut, Aarhus, 2010, s. 19.

⁷⁷ Turkut Göksu, Maslow'un İhtiyaçlar (Güdüler) Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3-4, 2002, s. 1.

için çevresini de dâhil etmeye başlayacaktır. Bu aşamadan sonra sosyal ihtiyaçlar aşaması gelmektedir.⁷⁸

Sosyal İhtiyaçlar: Fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlar belirli bir ölçüde karşılandıktan sonra sosyal ihtiyaçlar su yüzüne çıkmaktadır çünkü Maslow'a göre insanlar sosyal bir varlıktır.⁷⁹ İnsanlar başka insanlarla bir arada yaşamak, onları sevmek ve onlar tarafından sevilme ister. Aile sevgisi yaşamın farklı dönemlerinde bireyin kişiliğini etkilediği ve bir şekilde kendini gösterdiği için sevgi ihtiyacının karşılandığı temel kurum ailedir. Burada anne-babanın, kardeşlerin ve yakın akrabaların sevgisini hissetmek ileride kendisi bir aile kuracağı zaman oldukça önemlidir. Sosyal ihtiyaçlara örnek olarak aile, arkadaş, sevgi, sosyal hayat ve sosyal üyelik verilebilir.⁸⁰

Saygınlık İhtiyaçları: İlk dört ihtiyaç karşılandıktan sonra, diğer insanlardan saygı ve tanınması için bir arzu doğmaktadır. Bunun yanı sıra kendine güven, özsaygı vs. odak noktası olmaktadır. Maslow'un saygınlık ihtiyacı ikiye ayrılmaktadır. İlk olarak insanın kendine duyduğu saygı, yani özsaygı ihtiyacı vardır. Burada birey başarı ve hizmet gibi nedenlerle başkaları tarafından değer görülme ve takdir edilme ister. İkincisi ise başkalarının saygısıdır. Burada kişinin kendi kendine saygı göstermesi ve kendini takdir etmesidir. Başarısı ve hizmeti için başkaları tarafından tasvip edilen insanın kendine güveni gelir. Bu kategoriye örnek olarak kendine saygı duyan, güçlü olmak ve başarılı olmak ister. İkinci kategori olan başkalarının saygısını istemede ise tanıma, prestij ve statü elde etme, önemli olma ve üstün olma gibi isteklerdir.⁸¹

Kendini Gerçekleştirme: Son olarak Maslow piramidin en üstünde bulunan kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarından söz etmektedir. Bu ihtiyaç diğer dört ihtiyaçlar gibi eksikliklerden dolayı değil, kendini gerçekleştirmek içindir. İlk dört ihtiyaç karşılandıktan sonra birey eksik bir şeyin olduğunu hissedilebilir. Kendini gerçekleştirme meydana gelmezse kişi bir boşluk hissedecek ve kendisinde bir

⁷⁸ Helle Husby, Louise Højmark Nielsen, Motivationsteorier På Tværs Af Kulturer, 2010, s. 20.

⁷⁹ Stine Bie Pedersen, Motivation På Arbejdspladsen, Erhvervsøkonomisk Institut, Aarhus, 2010, s 21.

⁸⁰ Turkut Göksu, Maslow'un İhtiyaçlar (Güdüler) Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3-4, 2002, s. 1.

⁸¹ Cemalettin Parıltı, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı, Gazi Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Anabilim Dalı, s. 272.

huzursuzluk doğacaktır. Bu ihtiyaç, ilk dört ihtiyaca göre farklı ve terstir çünkü karşılandıkça daha fazla arzu edilir ve etkisi sürekli ve arttırarak devam ettirebilir.⁸²

İhtiyaçlar hiyerarşisinin en tepesinde bulunan kendini geliştirme ihtiyacında bireyler kendini tamamlamak böylece kendini gerçekleştirmek istemektedir. Burada kişi kendi potansiyelini gösterebilmek için, bir işi yalnız başına yapması, yaratıcı olabilmek, olağanüstü şeyler yapmak ve kendini ispat etmek için sürekli kendini geliştirecek ve idealleri ve becerilerini gerçekleştirme gereksinimi duyacaktır.⁸³ Burada amaç ideal insan, bilge kişi özelliklerine erişmek olduğu için herkes bu noktaya ulaşamayabilir. Bu ihtiyacın ortaya çıkabilmesi için kişinin sosyal yaşamda yerini bulmuş, istediği ortam ve işe kavuşmuş ve psiko-fizyolojik bakımdan yeterince gelişmiş olması gerekmektedir.⁸⁴

Kendini gerçekleştirme ihtiyacının özelliklerine örnek olarak şunlar verilebilir:⁸⁵

- Kendini ve başkalarını oldukları gibi kabul eder.
- Doğayı kabul eder.
- Bakış açıları geniştir ve demokratiktirler. Ayrıca gerçeği olduğu gibi algılayıp içinde buldukları ortama, içinde buldukları koşulları önyargısız, oldukları gibi algırlar.
- İnsanlığa değer verir ve sadece kendi sorunlarıyla değil, kendi sorunlarının dışındaki sorunlarla da ilgilenirler.
- Kendiliğinden hareket ederler.
- Daha derin kişiler arası ilişkiler kurabilirler. Kendini gerçekleştiren kişiler herkese karşı sevgi ve sempati duyarlar.
- Yaratıcıdır çünkü kendilerine güvenleri olduğu için düşünüp, üretebilirler.
- Dürüsttür ve öz kültürlerinin içselleştirmesine dirençlidirler. Ayrıca düşünce ve davranış içtendir.

⁸² Stine Bie Pedersen, Motivation På Arbejdspladsen, Erhvervsøkonomisk Institut, Aarhus, 2010, s. 23.

⁸³ Cemalettin Parıltı, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı, Gazi Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Anabilim Dalı, s. 273.

⁸⁴ Turkut Göksu, Maslow'un İhtiyaçlar (Güdüler) Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3-4, 2002, s. 1.

⁸⁵ Samsun Engelliler Federasyonu, Kendini Gerçekleştiren Engel, <http://www.samef.org.tr/yazi.php?yazi=60> (Erişim tarihi: 07.03.2017).

Günümüzün modern toplumunda Maslow'un ihtiyaçlar piramidinin tersine çevrildiği iddia edilmektedir. Teoride fiziksel ihtiyaçlar hâlâ temel ihtiyaçları oluşturmaktadır fakat genellikle refahı yüksek olan Batı dünyasında, insanlar fiziksel ihtiyaçlarını ve güvenlik ihtiyaçları yerine getirilmiş olduğu için artık bu ihtiyaçların yerine kendilerini gerçekleştirmeye başlayacaklardır. Yüksek yaşam standartlarına ulaşmış olan bu toplumlar artık sosyal ihtiyaçlar ve kendini gerçekleştirme üzerinde daha fazla odaklanmaktadır. Bir örnek vermiş olursak; günümüzde sanayileşmiş dünyada birçok insan artık temel ihtiyaçlarımızın karşılanmasını bir sorun olarak görmemektedir. Bu nedenle edilen talepler piramidin daha yukarısında olan ihtiyaçlar tarafından yönlendirilecektir. Örneğimizi bir mont üzerinde devam ettirsek; mont, kendimizi soğuklara karşı sıcak tutmak için temel bir ihtiyaçtır. Fakat insanlar, gireceği toplumun içine uygun olması için “doğru ve iyi montu alayım” diyerek kolayca sosyal ihtiyaç tarafından yönlendirilebilir. Veya “ben bu harika montu hak ettim” diyerek saygınlık ihtiyacı tarafından, hatta daha lükse kaçarak; “bir gün Gucci markalı montu sahip olabileceğimi hiç tahmin etmezdim” diyerek zirveye yani kendini gerçekleştirme ihtiyacına ulaşmaya çalışmaktadır.⁸⁶ Bir başka örnek olarak Facebook gibi sosyal medyalar ve wifi verilebilir çünkü genelde iki veya bir grup arkadaş kafeye gittiklerinde yiyecek-içecek siparişi vermeden önce wifi şifresini sormaktadırlar. Bu nedenle özellikle birçok gelişmiş refah devletlerinde Maslow-piramidinin tersine çevrildiğinden bahsedilebilir.

Tablo 2: Maslow ve Allardt'ın İhtiyaçlar Teorilerinin Karşılaştırılması

Maslow	Allardt
Fiziksel ihtiyaçlar	Sahip Olmak
Güvenlik ihtiyaçları	
Sosyal ihtiyaçlar	Sevmek
Saygınlık ihtiyaçları	Olmak
Kendini gerçekleştirme ihtiyaçları	

Maslow ve Allardt tarafından öne sürülen iki teori de ihtiyaç temelli teoridir. Farklı olarak Allardt'ın teorisi özellikle İskandinavya ülkeleri için önemlidir. Yukarıdaki tabloda iki teori karşılaştırılmıştır.

⁸⁶ Heidi Hansen, **Branding, Teori, Modeller og Analyse**, 1. Basım, Frederiksberg C: Specialtrykkeriet Viborg, 2012, s. 21.

İnsanın yapısı ve insan ihtiyaçlarıyla ilgili temel teorilere bakarak ve ifadelerle dayanarak şu sonuca varabiliriz: insanın toplum içerisinde yaşayan hem ekonomik hem de sosyal bir varlık olduğu için, Maslow'un hiyerarşisinden hareketle; sosyal ihtiyaçlar, saygınlık ihtiyaçları ve son olarak kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarına ulaşabilmeleri için her şeyden önce, herkesin asgari düzeyde uygun bir yaşam için beklenen haklara sahip olması anlamında beslenme, barınma, güvenlik, eğitim gibi temel ihtiyaç gereksinimlerini karşılamaları lazımdır.

1.5. Hukuk Devleti

İnsanın sosyal bir canlı ve toplumda diğer insanlarla etkileşim içinde olması nedeniyle, temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, birlikte yaşama isteği ile bir araya gelip, topluluk halinde yaşamaya başlamışlardır. Fakat belirli bir düzen olmadan insanlar bir araya gelemez, örgütlenme, işbölümü, bağımlılık, dayanışma gibi ilişkileri oluşturamaz.⁸⁷ Bu nedenle insanlar, kendi varlığını koruma ve geliştirme amacıyla ve toplum hayatının sürdürebilmesi için bir düzen gerekir.⁸⁸

İnsanların sürekli etkileşim içinde oldukları dünyada, insanların ihtiyaçları, istekleri, olası anlaşmazlıkları ve çatışmaları gidererek uzlaşma sağlamak, çıkabilecek problemleri sonuca bağlamak, birtakım toplumsal davranış kurallarının benimsenip uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu kuralların amacı, toplum düzenini oluşturmaktır. Fakat bu toplumsal düzeni oluşturmaya çalışırken, sadece tek taraflı değil, bireysel çıkarların (para, güç, topluma nüfuz etme) makul bir biçimde gözetilmesi ve esas olarak toplumun çıkarları (güvenlik, sağlık, eğitim-öğretim) öne alınmalıdır. Çünkü eğer bireysel çıkarlar, toplum çıkarlarından daha baskın olursa, o zaman bireyler arasında “çatışma” meydana gelir ve toplumda kaosa neden olur. Bu nedenle kurallar keyfi şekilde hareket etmeye izin vermemeli, toplumda bazılarının daha fazla güç verip diğerlerine baskı yapıp, ezmeme, aksine toplumun ortak çıkarlarına göre “sosyal düzen” sağlanmalıdır. Böylece bireyler kendini daha güvenli olduğunu hisseder.⁸⁹

⁸⁷ İsmet Galip Yolcuoğlu, *Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci*, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 17-18.

⁸⁸ Kemal Gözler, *Hukukun Temel Kavramları*, 9. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayınevi, 2012, s. 16.

⁸⁹ İsmet Galip Yolcuoğlu, *Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci*, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s.17-18.

Sosyal devlet kavramını ele almadan önce hukuk devleti kavramını açıklamakta yarar vardır. Birbirini tamamlayan bu iki kavram arasında yakın bir ilişki olduğu için hukuk devletini açıklamadan ve ne olduğunu anlamadan sosyal devlete değinmek yanlış olur. Hukuk devleti toplumun özgürlüğünü ve güvenliğini sağlamaya amaç edinirken sosyal devlet ise devletin müdahalesi ile insanların ve toplumun refahını, güvenliğini amaçlamaktadır.

Geçmiş devirlerde uygulanan ve büyük öneme sahip olan “toplumsal düzen kuralları” din kurallarıydı. Daha sonra ahlak kuralları, görgü kuralları, örf ve adet kuralları öne çıkmıştı. Fakat modern dünyada “hukuk kuralları” esas alınmaktadır. Hukuk (law), devletin yetkili organları tarafından konulan ve insan davranışlarını düzenleyen ve cebir ile müeyyidelenirilmiş emir ve yasaklar olan hukuk kurallarının bir araya gelmesinden oluşmuş bir düzendir.⁹⁰ Daha açık bir ifade ile hukuk kurallarının amacı; bireylerin hürriyetini sağlamak, toplum halinde yaşayan insanların ilişkilerini düzenlemek, toplumsal düzeni, rahatı, huzuru, güvenliği, barışı sağlamak, özgürlüklerini garanti altına almak, belirli bir gruba ayrıcalık tanıyıp diğer gruplar baskı yapmalarını ve ezmelerini önlemektir. Kısacası amaç, toplumsal yaşamın devamını temin etmektir.⁹¹ Burada ayrıca insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu, adil davranan ve kanun önünde herkesin eşit olmasını sağlamalıdır.

Toplumda insanlar güvensizlik duygusuna kapılıp, özgürlükleri elinden alındığı hissine kapılırsa, devleti yönetenler, hukuk kuralları dışına çıkıp kendi menfaatleri ve siyasi görüşlerine göre davranırsa, yolsuzluk, rüşvet, usulsüzlük gibi devletten haksız kazanç sıradanlaşmışsa, terör saldırılarını önleyemedikleri için toplum korku içinde yaşıyorsa kısacası devlet ve toplum hukuka aykırı davranışlarda bulunur ve hukuk devletinden uzaklaşma haline evrilirse o zaman kaos olur ve hukuk devletinin çöküş süreci takip eder. Bu nedenle devletin kendisi de, hukuk devleti kavramı adı altında, bütün davranışlarında hukuk sınırları içerisinde kalmalıdır.

Hukuk devleti, hukukun üstünlüğü ilkesine ve yargı denetimine bağlı kalan devlettir. Hukukun üstünlüğü ise, vatandaşların ve onları yönetenlerin hukuka uyması

---

⁹⁰ Kemal Gözler, **Hukukun Temel Kavramları**, 9. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayınevi, 2012,s. 17.

⁹¹ Fahrettin Korkmaz, **Hukukun Temel Kavramları**, Atatürk Üniversitesi AÖF s. 10.

anlamına gelmektedir.⁹² Hukuk devletinde, devletin anayasa, yasa, tüzük, yönetmelik, idari kararlar olan bütün işlemleri başta anayasa, sonda idari kararlar olmak üzere hiyerarşik bir temele dayanmaktadır. Hukuk güvenliğini sağlamak için ise yasama, yürütme ve yargı da faaliyetlerinde hukuka uygun olmalıdır.

Bir ülke ancak hukuk devleti olduktan sonra sosyal devlet olabilir çünkü sosyal devlet, hukuk devletinin doğurgusudur.⁹³ Hukuk devleti ile sosyal devlet ilkeleri birbirinin “olmazsa olmazıdır” ve bütünlüğün sağlanması için ikisinin de uygulanması lazımdır.⁹⁴ Yani sosyal devlet, hukuk devletinin üst yani ileri aşamasıdır. Bu yüzden sosyal devlet ve hukuk devlet ilkelerini birbirinden ayırmak mümkün değildir çünkü en azından temel gereksinimleri karşılanmamış olan bireylerin hukuka uygun davranmaması beklenilebilir. Hukuk devleti, toplum barışını, bireylerin özgürlüğünü sağlamayı, bireyler arasında uyumsuzlukları çözmeyi amaç edinirken, sosyal devlet, devletin müdahalesini gerektiren, insanların ve toplumun refahını amaçlamaktadır.⁹⁵

Hukuk devletinin sağladığı kişisel ve siyasal özgürlük olmadan, sosyal devletin sağladığı sosyal ve ekonomik güvence anlamsız olur. Bir örnek vermek gerekirse, bir yerde kişisel haklar tanınıyorsa lakin sosyal haklar tanınmıyorsa vatandaşların özgür olduklarını savunmak zor ve yanlış olur.⁹⁶ Çünkü karşılanan haklar yarım kalıyor, ilk önce denge bozuluyor daha sonra da hukuk devletinin ileri aşaması olan sosyal devlete ulaşılamıyor.

Anayasanın 2. maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir*”⁹⁷ yazmaktadır.

---

⁹² Türkiye Barolar Birliği, Hukukun Üstünlüğü, s. 13.

⁹³ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 18-23.

⁹⁴ Nihat Bulut, Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı, **Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını**, İzmir, 2001.

⁹⁵ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 18-23.

⁹⁶ Nihat Bulut, Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı, **Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını**, İzmir, 2001.

⁹⁷ TC Anayasası.

Bu maddede Türkiye Cumhuriyeti “sosyal bir hukuk devletidir” cümlesinde iki önemli ilke olan “sosyal devlet” ve “hukuk devleti” ilkeleri birlikte kullanılmıştır. Bu maddeden çıkarılacak olan anlam ise, hukuk devletinin yanında sosyal devlet ilkesini de şart koşmaktadır.⁹⁸ Diğer bir ifade ile bu iki ilke birbirinden ayırlamamıştır.

Anayasanın 5. maddesine göre:⁹⁹ “Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”

Bu maddeden anlaşılacağı üzere sosyal devlet ile hukuk devleti birbirinden ayırlamaz iki kavramdır. Sosyal devlet ancak hukuk devleti varsa var olabilir ve gelişebilir. Vatandaşların kişisel ve siyasal haklarını garanti altına almadan, belirli bir düzeni kurmadan, sosyal devletten bahsetmek ancak ironik olur.

Tarih boyunca insanlar Sosyal Güvenlik Hukuku açısından kendisini yoksulluğa iten, geleceğini tehdit eden olaylardan korunmaya ve tedbir almaya çalışmıştır. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra devletlerin, bireylere tanınan hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması konusunda da önemli bir rol oynayan ve Birleşmiş Milletler tarafından Haziran 1948’de hazırlanan, 10 Aralık 1948 yılında 217 A (III) sayılı kararı ile ilan edilen 30 maddelik bildiri olan “İnsan Hakları Evrensel Beyanname” uluslararası belgeler açısından önemlidir.¹⁰⁰

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,¹⁰¹

⁹⁸ Nihat Bulut, Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı, **Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını**, İzmir, 2001.

⁹⁹ TC Anayasası.

¹⁰⁰ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 24-25.

¹⁰¹ Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf (Erişim tarihi: 07.04.2017).

İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan eder.

Madde 1: Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2: Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya 203 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 3: Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 4: Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır.

Madde 5: Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.

Madde 6: Herkesin, her nerede olursa olsun, hukuksal kişiliğinin tanınması hakkı vardır.

Madde 7: Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye

aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8: Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 9: Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10: Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.

Madde 11:

1. Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.

2. Hiç kimse işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Madde 12: Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 13:

1. Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.

2. Herkes, kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir.

Madde 14:

1. Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.
2. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletlerin amaç ve ülkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz.

Madde 15:

1. Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından veya yurttaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 16:

1. Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır.
2. Evlenme sözleşmesi, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır.
3. Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur.

Madde 17:

1. Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.

Madde 18: Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19: Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu 205 İnsan

Hakları Evrensel Beyannamesi olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.

Madde 20:

1. Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır.

2. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.

Madde 21

1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır. 3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.

Madde 22: Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.

Madde 23:

1. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.

2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.

3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

4. Herkesin çıkarını korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 24: Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır.

Madde 25:

1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.

2. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.

Madde 26

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleksi eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

Madde 27:

1. Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzelsanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.

2. Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde 28: Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 29:

1. Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır.

2. Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur. 3. Bu hak ve özgürlükler hiçbir koşulda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30: Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

Yürürlüğe giren diğer bir uluslararası belge ise “Avrupa Sosyal Şartı”dır.¹⁰² Avrupa Sosyal Şartı sözleşmesi 18 Ekim 1961 tarihinde İtalya'nın Torino şehrinde imzalanmıştır ve bu sözleşmeyi imzalayan ilk beş devlet; İngiltere, Norveç, İsveç, İrlanda ve Almanya'dır. Sözleşme 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

BÖLÜM I:¹⁰³

Akit Taraflar, ulusal ve uluslararası nitelikteki tüm uygun yollarla aşağıdaki hak ve ilkelerin etkili bir biçimde gerçekleşebileceği koşullara ulaşmayı politikalarının amacı sayarlar:

¹⁰² Olivier De Schutter, Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa, **Avrupa Konseyi**, 2010, s. 7.

¹⁰³ TBMM, www.tbmm.gov.tr (Erişim tarihi: 07.04.2017).

1. Herkes, özgürce edinebildiği bir işle yaşamını sağlama fırsatına sahiptir.
2. Tüm çalışanların âdil çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.
3. Tüm çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.
4. Tüm çalışanların, kendileri ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlamak için yeterli âdil bir ücret alma hakkı vardır.
5. Tüm çalışanlar ve işverenler ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak amacıyla ulusal ve uluslararası kuruluşlar düzeyinde örgütlenme özgürlüğüne sahiptir.
6. Tüm çalışanlar ve işverenler toplu pazarlık hakkına sahiptir.
7. Çocuklar ve gençler, uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkına sahiptir.
8. Çalışan kadınlar, anne olmaları durumunda, özel korunma hakkına sahiptir.
9. Herkesin, kişisel ilgi ve yeteneklerine göre bir mesleği seçmesine yardımcı olacak uygun mesleki yönlendirme olanağına sahip olma hakkı vardır.
10. Herkesin, mesleki eğitim için uygun olanaklara sahip olma hakkı vardır.
11. Herkes, ulaşılacak en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılacak her türlü önlemden yararlanma hakkına sahiptir.
12. Tüm çalışanlar ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler sosyal güvenlik hakkına sahiptir.
13. Yeterli kaynaklardan yoksun olan herkes, sosyal ve tıbbi yardım alma hakkına sahiptir.
14. Herkes sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir.
15. Özürlüler toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve toplumsal yaşama katılma hakkına sahiptir.
16. Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.
17. Çocuklar ve gençler uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.
18. Herhangi bir Akit Tarafın vatandaşları, inandırıcı sosyal ve ekonomik nedenlere dayanan kısıtlamalar saklı kalmak kaydıyla, diğer bir Akit Taraf ülkesinde, o ülke vatandaşlarıyla eşit koşullar altında kazanç getirici herhangi bir işte çalışma hakkına sahiptir.

19. Bir Akit Taraf vatandaşı olan göçmen işçiler ve bunların aileleri herhangi bir başka Akit Taraf ülkesinde korunma ve yardım alma hakkına sahiptir.
20. Tüm çalışanlar, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkına sahiptir.
21. Çalışanlar, işletmede bilgilendirilme ve danışılma hakkına sahiptir.
22. Çalışanlar işletmedeki çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine katılma hakkına sahiptir.
23. Her yaşlı insan sosyal korunma hakkına sahiptir.
24. Tüm çalışanlar, iş akdinin sona erdiği durumlarda korunma hakkına sahiptir.
25. Tüm çalışanlar, işverenlerinin aciz haline düşmesi durumunda alacak taleplerinin korunması hakkına sahiptir.
26. Tüm çalışanlar, onurlu çalışma hakkına sahiptir.
27. Ailevi sorumlulukları olan ve çalışan ya da çalışmak isteyen herkes, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve ailevi sorumluluklarıyla çalışması arasında, olabildiğince, uyuşmazlık olmadan bunu gerçekleştirme hakkına sahiptir.
28. İşletmelerde çalışanların temsilcileri kendilerine zarar veren eylemlere karşı korunma hakkına sahiptir ve görevlerini yerine getirmek için uygun olanaklarla desteklenmelidirler.
29. Tüm çalışanlar toplu işten çıkarma sürecinde bilgilendirilme ve danışılma hakkına sahiptir.
30. Herkes, yoksulluğa ve toplumsal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahiptir.
31. Herkes konut edinme hakkına sahiptir.

Türkiye bu sözleşmeyi 18 Ekim 1961 tarihinde imzalamış, 16 Haziran 1981 tarihinde ise onaylamıştır. 3581 sayılı Onay Kanunu 4 Temmuz 1989 gün ve 20215 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Ancak, sözleşmeyi Türkiye adına o dönemin Çalışma Bakanı Cahit Talas imzalamıştır ve imzalarken sendikal haklar dâhil birçok maddesine çekince konarak onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin 1961 yılında çekince koyduğu maddeler şunlardır:¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Aziz Çelik, Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye’nin Çekinceleri, **Türk-İş Dergisi**, 2005, s. 96-97.

- Madde 2 olan adil çalışma şartları hakkı,
- Madde 3 olan güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı,
- Madde 4 olan adil ücret hakkı,
- Madde 5 olan sendika hakkı,
- Madde 6 olan toplu pazarlık hakkı (grev hakkı dâhil),
- Madde 7 olan çocukların ve gençlerin korunma hakkı,
- Madde 8 olan çalışan kadınların korunması,
- Madde 15 olan bedensel ya da zihinsel özürlülerin mesleksel eğitimi hakkı ve mesleksel yeniden uyum hakkı.

2004 AB İlerleme Raporu, açıkça Türkiye'nin Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartını onaylamasını ve sendikalaşma ve toplu pazarlık hakkına ilişkin maddelerine konan çekincelerin kaldırılmasını istemektedir. 59. hükümet olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ise 7 Şubat 2005 tarihinde Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın onaylanmasını öngören yasa tasarısını Meclise göndermiştir. Fakat sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev hakları ile birlikte çok sayıda maddesine çekince koymuştur. Türkiye, ısrarla sendikal haklarına çekince koyma tutumunu sürdürmektedir.¹⁰⁵

Avrupa'daki gelişmiş ülkeler belirli bir sosyal devlet standartlarına ulaşmıştır. Türkiye ise, halen gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik sistemini yakalayamıştır.¹⁰⁶ Avrupa Sosyal Şartı doğrudan iç hukuk kuralı olarak uygulanacak ve çağdaş sosyal hakların güvence altına alındığı önemli bir belgedir fakat Türkiye Avrupa Sosyal Şartı'nı imzalarken temel sendikal haklarla birlikte çok sayıda maddesine çekince koyarak sözleşme aslında baştan ölü doğmuştur. Türkiye, Batı ülkeleri gibi sosyal devlet standartlarına ulaşması için ilk adım olarak yurttaşlarına çağdaş sosyal haklarını tanımalı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartını çekincesiz olarak onaylamalıdır. Bu demokrasi açısından önemli olduğu gibi, hem hukuk devleti hem de sosyal devlet boyutlarının tamamlanması açısından önemli ve anlamlı bir adım olacaktır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Aziz Çelik, Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye'nin Çekinceleri, *Türk-İş Dergisi*, 2005, s. 97.

¹⁰⁶ İsmet Galip Yolcuoğlu, *Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci*, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 24.

¹⁰⁷ Aziz Çelik, Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye'nin Çekinceleri, *Türk-İş Dergisi*, 2005, s. 91-99.

1.6. Sosyal Politika

Refah devleti ve sosyal politika birbiriyle yakından bağlantılı iki kavramdır ancak, bu iki kavram aynı anlama gelmemektedir. Bu nedenle sosyal politika ile refah devleti kavramlarının arasındaki farkı daha iyi anlayabilmek için bu iki kavramı net bir şekilde açıklamakta fayda vardır.

Sosyal politika kavramı, refah devleti kavramından daha eskidir. Refah devleti kavramı ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yayılmıştır. Bu nedenle sosyal politikanın kökeni refah devleti çağının çok öncesindedir. Ayrıca sosyal politika uygulayan her ülke, refah devleti olarak algılanamaz çünkü refah devleti kapsamında olmayan refah yardımları ve sistemleri bulunmaktadır. Örneğin günümüzde refah devleti olarak kabul edilmeyen Asya, Güney Amerika ve Afrika'da ki gibi bazı ülkelerin sosyal politika mevzuatlarının olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte sosyal politika refah devletinin önemli bir parçasıdır ve refah devleti oluşumunun önünü açtığı için, kapsamlı bir sosyal politika olmadan, refah devletinden bahsedilemez.¹⁰⁸

Sosyal politika kavramı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinde çıkmıştır ve ilk kez 19. yüzyılın ilk yarısında Alman Profesör Wilhelm Heinrich Riehl (1823-1897) tarafından kullanıldığı iddia edilmektedir. Fakat kendine has bir bilim dalı olması 1911 yılında Alman bilim adamı Otto V. Zwidineck Sudenhorst tarafından yayınlanan "Sozialpolitik" (Sosyal Politika) kitabı ile gerçekleşmiştir.¹⁰⁹ Sosyal politika kapitalizm ile paralel olarak çıktığı¹¹⁰ ve özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşme ile çıkan eşitsizlik ve güvensizlik gibi sorunlar nedeniyle daha da geliştiği söylenebilir.

Sosyal politikanın gelişimi ülkeden ülkeye farklıdır. Fakat 18. ve 19. yüzyıllarda ilk önce Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan daha sonra da Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'ya sıçrayan yeni buluşların üretiminin olan etkisi ve buhar gücüyle çalışan

¹⁰⁸ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 38.

¹⁰⁹ Yunus Güç, Refah Devletinin Gelişimi ve Türkiye'de Refah Devleti Algısı: İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması, s. 6.

¹¹⁰ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 15.

makinelerin makineleşmiş endüstriyi doğurması çok önemli teknolojik yeniliklerin başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönemde İngiltere'nin ekonomik yapısının tarımsal ekonomik yapıdan sınaî ekonomik yapıya evrilen ve daha sonra tüm ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapısında önemli dönüşümler yaşanmasına neden olan bu duruma “Sanayi Devrimi” adı verilmektedir.¹¹¹ Sanayi Devrimi ile sermaye-emek çatışması şiddetlenmiştir. Bunun sebebi ise daha çok sermaye yoğun üretim şekillerinin (makine, doğal kaynak) ortaya çıkması ya da çok daha adil bir gelir dağılımı ve çok daha demokratik bir toplumsal umudunun suya düşürülmüş olmasıdır. Sermaye-emek arasındaki bölüşümün büyük bir çatışmaya yol açmasının en büyük nedeni sermaye mülkiyetinin aşırı yoğunlaşmasıdır. Tüm ülkelerde çıkan servet eşitsizlikleri,¹¹² ortaya çıkan açlık, yoksulluk, adaletsiz gelir dağılımı, zengin-fakir arasında uçurum, sömürü, insanlıkla bağdaşmayan çalışma koşulları gibi olumsuzlukların artmış ve hem ekonomik anlamda hem de sosyal anlamda yeni sorunlar ortaya çıkmıştır.¹¹³ Sanayileşmenin yoksulluk, sefalet, gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, kötü yaşam koşulları gibi getirdiği önemli olumsuz şartlar nedeniyle ve piyasa ekonomisi içerisinde iyice kötüleşen hayat standartlarına karşı sosyal politikanın ortaya çıkmasını hızlandırmıştır.¹¹⁴

18. yüzyılda Aydınlanma dönemiyle veya diğer bir ifade ile “Akıl Çağı”nda “akılın kullanılması ile doğru bilgiye ulaşılabileceği” fikri temel alınması, dünyada var olan nimetlerden herkesin eşit faydalanması gerektiği görüşünün ortaya çıkması,¹¹⁵ toplumun refah içerisinde huzurlu yaşamalarına yönelik düzenlemeleri hedefleyen, sosyal adaleti ve insan haklarını temel alan, ayrıca yeni bir düşünsel gelişimin ortaya çıkması ile sosyal politika düşüncesinin uygulamalarının temelini oluşturmuştur.¹¹⁶

¹¹¹ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 33-35.

¹¹² Thomas Piketty, **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, (Ed.: Ali Berktaş), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

¹¹³ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi**, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü, Cilt 23, Sayı 2, 2012, s. 146.

¹¹⁴ İskender Gümüş, **Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kısılcısında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu**, s. 15.

¹¹⁵ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi**, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü, Cilt 23, Sayı 2, 2012, s. 146.

¹¹⁶ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 33-57.

Batı toplumları ve özellikle İngiltere’de sosyal sorunlara müdahale çözümleri getirmişlerdir. İngiltere’de 1795 yılında sosyal politika açısından önemli bir yasa olan Speenhamland Yasası yürürlüğe girmiştir. İlk kez İngiltere’nin Speenhamland kasabasında yürürlüğe konmuş olan bu yasaya göre, ücretler temel gıda maddelerinin altına düştüğünde aradaki farkın kamu kaynakları kullanılarak tamamlanması kuralı getiriliyordu. Başlangıçta geçici bir önlem olarak anlaşılmış olan Speenhamland yasasının amacı, hem istihdam düzeyinin korunması hem de çalışan yoksulların sefaletе düşmesini önlemek olduğu söylenmiştir.¹¹⁷ 1834’de ise İngiltere’de çok sayıda yoksul insan bulunması nedeniyle suç oranların arttığı, daha sonraki kuşakları da olumsuz etkileyeceği, toplumun huzuru bozulacağı öngörüsü ile “Yeni Yoksullar Yasa”sı çıkmıştır.¹¹⁸

Danimarka’da refah devletinin ciddi bir şekilde genişlemesi 1960’larda hız kazanmıştır fakat 1800’lerin sonlarında farklı yasaların çıkması ile birlikte Danimarka’nın evrensel sosyal refah devleti olmasına yol açmıştır. 1800’lerde Danimarka’nın sosyal politikası özellikle yoksullara yardım etmeye dayanmaktaydı. Bunun anlamı, yoksullar gerçekten muhtaçsa destek alabiliyorlardı fakat bu destekleri alabilmeleri birtakım şartlara bağlıydı. Yoksulluk yardımı alanlar oy hakkını kaybediyor ve evlenmelerine yasak konuluyordu. 1800’lerin ortalarından itibaren yardımların yeterli olmadığı yayılmaktaydı ve 1849 Anayasası ile bireyler kendilerini geçindiremeyecek duruma gelmişlerse o zaman kamu yardımı hakkının garanti altına alınmasını sağlamıştır.¹¹⁹

Türkiye’de ise sosyal politika kavramı ilk kez 1917 yılında “İktisadiyat” dergisinde kullanılmıştır.¹²⁰ Fakat Türk terminolojisine girişi 1933-1934 yılları arasında Alman profesör Prof. Dr. Gerhard Kessler aracılığıyla Üniversite Reformu gerçekleştirerek olmuştur.¹²¹

¹¹⁷ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 33.

¹¹⁸ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 58.

¹¹⁹ <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/velfaerdsstaten-og-de-universelle-rettigheder/> (Erişim tarihi: 16.03.2017).

¹²⁰ Nurettin Albayrak, Almanya, Avusturya ve İsviçre’de Aile Yardımları ve Çocuk Parası, Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Nisan, 2014, s. 8.

¹²¹ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi**, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü, Cilt 23, Sayı 2, 2012, s. 147.

Buradan da anlaşılacağı üzere bir ülkede sosyal politika uygulanması, o ülkenin refah devleti olduğu anlamına gelmemektedir. Sosyal politikalar ancak bir ülkenin refah devleti olma yolunu açar.

Sosyal politika sosyal sorunlarla ilgilidir ve Avrupa’da 1800’lerin ikinci yarısında o zamanların şiddetli sosyal ve ekonomik buhranlar etkisi altında olması nedeniyle meydana gelmiştir. Sosyal politikanın ortaya çıkması ve gelişmesi birtakım toplumsal sorunlar ile birlikte görülmelidir. Politikacılar, yetkililer ve profesyoneller arasında sadaka, yoksulluk yardımı, şiddetli baskı ve hapsetme yerine başka cevapların aranmasına yaygın bir anlayış vardı.¹²² Sosyal politikayı tanımlama ve açıklama açısından çok farklı olduğu görülmektedir. Bazı tanımlar birbirine benzerken, bazı tanımlar ise birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere sosyal politika hem kavram hem de içerik bakımından çok tartışılan ve uzlaşmaya varılamayan bir kavramdır.¹²³ Fakat genel olarak bakıldığında sosyal politikanın amacı devlet müdahalesi ile bireylere refah ve sosyal koruma sağlamak amacıyla çeşitli politikalarla yardım etmektir. Karl Polanyi ise sosyal politikayı, toplumsal ekonominin yeniden bütünleşmesi için bir önkoşul olarak görmekteydi.¹²⁴

1.6.1. Dar ve Geniş Anlamda Sosyal Politika

Sosyal politika “dar anlamda sosyal politika” ve “geniş anlamda sosyal politika” olmak üzere iki şekilde açıklanmaktadır. “Dar anlamda sosyal politika” sanayileşme ile birlikte başlamış olup, tüm ilgisini sadece emek ve sermaye grupları arasına yani işçi ile işveren sınıfı arasında olan sorunlarının ilişkilerini düzeltmeye yönelmiştir. Böylece sosyal politika kentleşmenin ve sanayileşmenin hızla artması sonucu olarak işçi sınıfının yaşadığı sefalet, yoksulluk, sömürü, insani olmayan yaşam koşulları, adaletsiz gelir dağılımı gibi sosyal sorunları ele almak ve işçi sınıfını korumak için tedbirler almayı amaçlamaktadır.¹²⁵ Bu iki grubun arasında oluşan adaletsizliği

¹²² İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 68.

¹²³ Halis Yunus Ersöz, **Sosyal Politikada Yerelleşme**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010- 99, İstanbul, 2011, s. 47.

¹²⁴ Gøsta Esping-Andersen, **The Three Worlds Of Welfare Capitalism**, Oxford: Polity Press, 1990.

¹²⁵ Halis Yunus Ersöz, **Sosyal Politikada Yerelleşme**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010- 99, İstanbul, 2011, s. 50.

barışçıl bir çözüm uygulayarak, mevcut düzenin devam etmesi için politikalar üretmeyi hedeflemektedir. Özetle, dar anlamda sosyal politika sanayileşmenin bir ürünü olarak görülmekte ve tüm sınıfların veya bütün sorunları çözmeyi değil, sanayileşme süreciyle işçi-işveren ilişkileri arasında doğan sorunlarla savaşmak için doğmuş ve bunları çözmeyi hedeflemektedir.¹²⁶

Dar anlamda sosyal politika¹²⁷;

- Kapitalist toplum yapısını ve iktisat düzenini esas almakta,
- Bu düzen içinde sadece iki sınıf (işçi sınıfı ve işveren-sermaye) ve bu iki sınıf arasındaki ilişkiler ile bu sınıflar arasındaki çelişkilerinden yola çıkmakta,
- Hızlı sanayileşmenin ortaya çıkardığı sosyal sorunları çözmeye ve özellikle işçi sınıfının bu sorunlardan korumaya çalışmakta,
- Mevcut düzeni koruma amacı taşımaktadır.

“Geniş anlamda sosyal politika” ise bütün sosyal alanlar ve sosyal grupların kısacası toplumsal yaşamda ortaya çıkan sorunlar ile ilgilenmektedir. Bu anlamda sosyal politika, sosyal gelişme, sosyal adalet, sosyal denge ve sosyal bütünleşme hedeflerini içermektedir ve tüm toplumu kapsamaktadır. Daha açık bir ifade ile geniş anlamda sosyal politika işçi ve işveren sınıfı ile birlikte diğer tüm sosyal sınıfların sorunları ile de ilgilenmektedir.

Dolayısıyla, genel olarak sosyal politika kapitalizm ile paralel çıktığını, sanayileşme, toplumsal değişme ile paralel genişlediğini,¹²⁸ kentleşme ve sanayileşmeden kaynaklanan emeğin metalaşması, sosyal sorunları ve toplumsal yaşamda ortaya çıkan birtakım sorunları ortadan kaldırıp, barışçıl bir şekilde çözülmesi ve bunların refahını temin etmeyi ve yaygınlaştırmayı amaçlayan uygulamaların bütünü olarak ifade edilebilir.¹²⁹

---

¹²⁶ Nurettin Albayrak, Almanya, Avusturya ve İsviçre’de Aile Yardımları ve Çocuk Parası, Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Nisan, 2014, s. 8-9.

¹²⁷ Halis Yunus Ersöz, **Sosyal Politikada Yerelleşme**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010- 99, İstanbul, 2011, s. 51.

¹²⁸ Halis Yunus Ersöz, **Sosyal Politikada Yerelleşme**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2010- 99, İstanbul, 2011, s. 52-53.

¹²⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 14-15.

Gøsta Esping-Andersen, sosyal politikanın büyümesinin asıl kaynağı sanayileşme, şehirleşme ve nüfus değişimi olduğu söylemekte. Bunlar, geleneksel aile, topluluk ya da pazar yeri tarafından kolaylıkla karşılanamayan yeni acil sosyal ihtiyaçlar ortaya koymaktadır.¹³⁰

Sosyal politika, sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerinin bir ürünü olmuştur. Aslında başlangıçta sosyal politika daha sınırlı bir kitleyi hedeflemiştir. Ancak günümüzün modern dünyasında devletler sosyal sorunlara barışçıl bir şekilde çözüm bulabilmek için müdahale etmeyi arttırmıştır. Günümüzde sosyal politika sadece ekonomik alanda değil, özgürlük, adalet ve eşitlik anlayışlarının değişmesi ve gelişmesi ile cinsiyet ayrımcılığı, çevre kirliliği, tüketici hakları, işsizlik sorunu gibi konulara da odaklanmıştır. Bugün sosyal politika, çağdaş toplumlar açısından bir yaşam biçimi haline gelmiştir.¹³¹

Sosyal adaleti ve adil gelir dağılımını sağlamak, ekonominin işleyişindeki aksaklıkları düzeltmek ve toplumsal dengeyi sağlamak amacıyla Avrupa refah devletlerinin özellikle İskandinavya ülkelerinin, herkese minimum bir düzey sağlanması gibi sosyal hizmetler, sosyal güvenlik, yoksullara gelir transferi, sosyal hakların kurumsallaşması gibi yardımlar verilmektedir. Her vatandaşa belirli bir sosyal güvenlik düzeyi, eğitim olanağı, sağlık hizmeti, asgari bir gelir düzeyi, yoksullara gelir transferleri, konut yardımları, yaşlılara ve engellilere yardımlar, sağlık ve refah hizmetlerinden serbestçe yararlanma olanağı vs. önemli sosyal politika enstrümanlarıdır.¹³²

1.6.2. T. H. Marshall'ın “Vatandaşlık Statüsü” Kavramı

Sosyal politikanın temel konusu, yoksullukla mücadele etmekten ziyade İngiliz sosyolog T.H. Marshall “vatandaşlık statüsü” kavramını ele almıştır. Marshall, İngiliz toplumunda işçi sınıfının kademeli olarak sivil, politik ve sosyal bütünleşmeyi

¹³⁰ Gøsta Esping-Andersen, *The Three Worlds Of Welfare Capitalism*, Oxford: Polity Press, 1990.

¹³¹ Şerife Türcan Özsuca, *Sosyal Politikanın Gelişimi, Siyasal Bilgiler Fakültesi*, s. 1 & İskender Gümüş, *Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kısacasında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu*, s. 17.

¹³² İsmet Galip Yolcuoğlu, *Türkiye’de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü, Cilt 23, Sayı 2, 2012, s. 147.

analiz etmiştir.¹³³ Bu kavramın teması sosyal hizmetlerin uygulama alanının genişletilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır.¹³⁴ Vatandaşlığın gelişimi ile hakların gelişimi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Marshall “vatandaşlığı” bir toplumun üyelerine verilen bir statü olarak ele almıştır ve bu kavram vatandaşlarının haklarının belirli türde olması gerçeği ile karakterize etmiştir. Marshall vatandaşlıkla ilgili çözümlemesini haklara ve hakların gelişim sürecine dayandırmıştır.

Aslında vatandaşlık kavramı yeni bir kavram değildir, kökenleri çok eski tarihe dayanmaktadır fakat Marshall ile formüle edilmiştir. T.H. Marshall “Citizenship and Social Class” çalışmasında ekonomist Alfred Marshall’ın fikirlerine dayanmaktadır. Marshall’a göre sorun sosyal politiktir ve Alfred Marshall 1800’lerin orta ve sonlarında laissez-faire kapitalizminin yaygın işsizlik nedeniyle İngiliz (sanayi) işçi sınıfının sosyal durumlarını iyileştirmeye ilgi duymuştur. T.H. Marshall ise bu sorunu daha yeni tarihsel bir bağlam içinde yeniden formüle etmiştir.¹³⁵

Günümüzde vatandaşlık sosyal bilimlerde merkezi bir kategori haline gelmiştir. Vatandaşlık anlayışı vatandaşların sivil, siyasi ve sosyal haklar ve kimliklerin gelişimini özetlemektedir. Marshall, kavramı şöyle belirlemiştir: “*Vatandaşlık toplumun tam üyeleri olanlara tahsis edilecek bir durumdur. Vatandaşlık statüsüne sahip olan herkes görev ve haklar açısından eşittir. Bu hakların ve görevlerin ne olması gerektiğini belirleyen genel bir ilkesi yoktur.*”¹³⁶ Marshall, vatandaşlık vurgusundaki en önemli unsur, eşitlik varsayımıdır.¹³⁷ Marshall’ın amacı sosyal ve siyasal topluluklarda tüm vatandaşların eşit katılımına dayalı adil bir toplum yaratmaktır. Marshall’a göre, sosyal koşulların iyileştirilmesi ve bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için, devletin etkili bir “sosyal politikası ve yönetimi”nin olması gerekmektedir ve ayrıca refah devletinin amacı sadece ekonomik yardımlar değil aynı zamanda sosyal ve politik hakların da güçlenmesi ve

---

¹³³ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 171.

¹³⁴ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 62.

¹³⁵ Mads Meier Jaeger, T.H. Marshall Og Det Moderne Medborgerskab, **Tidsskrift for Velferdsforskning**, Cilt 3, Sayı 4, 2000, s. 219-221.

¹³⁶ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 171-172.

¹³⁷ Mads Meier Jaeger, T.H. Marshall Og Det Moderne Medborgerskab, **Tidsskrift for Velferdsforskning**, Cilt 3, Sayı 4, 2000, s. 222.

demokrasinin zenginleşmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁸ Bu nedenle Marshall üç tür hak arasında ayırım yapmaktadır. Bunlar; sivil haklar (kişisel özgürlük, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü vs.), politik haklar (self-determinasyon hakkı diğer bir ifade ile kendi kaderini tayin hakkı, her düzeyde demokratik katılım hakkı vs.) ve son olarak sosyal haklardır (asgari düzeyde garantilenmiş ekonomik ve sosyal refah).¹³⁹

Sivil haklar ile Marshall şunu demek istemektedir: (...) *“the rights necessary for individual freedom – liberty of the person, freedom of speech, thought and faith, the right to own property and to conclude valid contracts, and the right to justice.”* Siyasi haklar ile ilgili Marshall şunları demiştir: (...) *“the right to participate in the exercise of political power, as a member of a body invested with political authority or as an elector of the members of such a body.”* Sosyal haklar ile ilgili ise: (...) *“By the social element I mean the whole range from the right to a modicum of economic welfare and security to the right to share to the full in the social heritage and to live the life of a civilised being according to the standards prevailing in the society.”*¹⁴⁰

Tablo 3: Modern Vatandaşlığın Büyümesi

	Sivil Haklar	Siyasi Haklar	Sosyal Haklar
Karakteristik dönem	18. yüzyıl	19. yüzyıl	20. yüzyıl
Ana prensip	Kişisel özgürlük	Siyasi özgürlük	Sosyal refah
Alanlar	Habeas Corpus (İhzar müzekkeresi), yasal sözleşmelere girmek için ifade, inanç ve örgütlenme özgürlüğü	Oy verme hakkı, demokratik katılım	Ücretsiz eğitim, emeklilik ve sağlık hizmeti
Kurum	Mahkemeler	Ulusal ve yerel parlamentolar	Refah devleti
Gelişme	→	Kümülatif	→

Kaynak: Mads Meier Jaeger, T.H. Marshall Og Det Moderne Medborgerskab, Tidsskrift for Velferdsforskning, Cilt 3, Sayı 4, 2000, s. 223.

¹³⁸ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 35.

¹³⁹ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 172.

¹⁴⁰ T.H. Marshall, **Citizenship and Social Class**, Cambridge At The University Press, 1950, s. 10-11.

Yukarıdaki tabloda adı geçen üç hakların gelişimi özetlenmiştir. Marshall'ın sosyal politika perspektifinde ana fikri evrensel hizmetlerin ilkesidir yani herkesin aynı yararlar eşit bir şekilde hakkı olmasıdır.¹⁴¹ Marshall'a göre ayrıca bir vatandaş olarak evrensel hizmetlere erişim birtakım şartlara bağlı olabilir. Örneğin yaş şartı (örneğin emeklilik) olabilir fakat ayrıca hastalık gibi sosyal bir olay meydana çıkması şartı da olabilir. Evrensel hizmetlerin aksine selektif (seçicilik) hizmetler de vardır. Buna göre hizmetler yalnızca birtakım özel şartlara göre verilir. Bunlar genellikle liberal refah devletlerinde görülmektedir.¹⁴²

1.7. Sosyalist Devlet

Sosyal devlet tanımlanırken genellikle sosyalist devlet ile karıştırıldığı için sosyalist devleti açıklamakta yarar vardır. Sosyal devlet ile sosyalist devlet arasındaki farka bakacak olursak sosyal devlet öncelikle hem piyasa ekonomisine hem de devletin ekonomiye müdahale etmesine dayanırken, sosyalist devlet toplumdaki gelir dağılımı adaletsizliklerini ortadan kaldırmak için üretim faktörlerinin mülkiyetinin kamuya mal edilmesi ve üretim organizasyonunun da kamu tarafından yapılması öngören ekonomik sistemdir. Refah devleti ile sosyalist düşünce aynı olmamakla birlikte sosyalist düşüncenin, refah devletinin gelişim sürecinde önemli bir katkı olduğu söylenebilir.¹⁴³

İlk sosyalistlerden biri olan Robert Owen (1771-1858) komünist bir modeli tasarlamıştı ve bunu gerçekleştirebilmek için çalışmalarda bulunmuştur. Toplumun küçük bir kesimine hizmet eden ve zenginleştiren üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırarak herkesin yararına kullanılmasını gerektiğini düşünüyordu. Fakat Owen dönemlerinin toplumsal olgularını iyi analiz etmiş olmasına rağmen teoriden ve bilimsel bir temelden yoksun olduğu için ütopyik (hayalci) tasarımlar olarak kaldı.¹⁴⁴

---

¹⁴¹ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhavn: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 172.

¹⁴² Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, Kopenhavn: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 68.

¹⁴³ Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, İzmir, 2012, s. 17.

¹⁴⁴ <http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/78-utopik-sosyalizmin-dogusu-ve-tarihsel-seyri> (Erişim tarihi: 14.06.2017).

Liberal kapitalist düzendeki aksaklıklara bir tepki olarak çıkan sosyalizmi ütopya olmaktan çıkarıp ve bilimsel olarak ilk kez Karl Marx, Friedrich Engels ile birlikte 1848 yılında kaleme aldığı “Komünist Manifesto” adlı eserinde ortaya koymuştur. Karl Marx ve Engels sosyalizmi, insanın tarihi, ekonomik ve toplumsal gelişiminin incelenmesi üzerine kurulmuştur.¹⁴⁵ Böylece bilimsel olarak sınıfı ortadan kaldırıp sınıfsız bir topluma ulaşmanın ‘köprüsü’ Karl Marx olmuştur.¹⁴⁶

Öncelikle sosyalizm fikrinin yeni olmadığı ve kapitalist sanayinin yarattığı kötülöklere bir “başkaldırma” olduğu söylenebilir.¹⁴⁷ Liberalizmin 1700’lerin sonlarından itibaren birçok takipçileri vardı. 1800’lerde fabrikalar ve makineler görölmeye başladığında büyük ayaklanma olmuştur. Tarım daha verimli hale gelmişti. Bu birçok kişinin kırdan kente taşınması anlamına geliyordu çünkü şehirde yeni fabrikaların kurulması nedeniyle daha çok iş vardı. Sanayileşmenin yanında ücretli işçi sınıfı yaratılmıştı ve fabrikalarda çalışma koşulları kötü, zor, tehlikeli ve düşük ücretliydi. Aynı zamanda üretim araçları mülkiyetine sahip olan kapitalistlere (burjuvalara), gittikçe daha bağımlı hale gelmişti. Liberaller kötü çalışma koşullarına bir çözüm aramıyorlardı. Aksine serbest rekabette kötü çalışma koşullarını kabul etmek zorunda olduklarını söylüyorlardı. Çünkü liberallere göre, devletin fabrikalara müdahale etmesi rekabetin bozulması anlamına gelecekti buda bütün toplumun zararına olacaktı.¹⁴⁸

Fabrikalardaki kötü çalışma koşullarını iyileştirmek için yeni fikirlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Sanayi Devrimi ile birlikte çıkan yeni üretim ilişkileri, yeni toplumsal sınıf, kentleşmenin artması, toplumsal yapının hızla değişmesi, kötüleşen yaşam koşulları, sefaletin artması, zengin-fakir arasında farkın belirgin olması, makineleşme ve teknik yeniliklerin yarattığı işsizlik gibi etkiler yoksul sınıfların kendileri açısından kapitalist sistemi bir tehlike olarak görmeye başlamış ve dolayısıyla, kimsenin sıkıntı çekmemesi ve daha iyi çalışma koşulları için toplumda malların daha eşitlikçi dağıtılması arzusu çıkmış ve onu değiştirmek-dönüştürmek

¹⁴⁵ Leo Huberman, Paul M. Sweezy, **Sosyalizme Giriş**, 1. Basım, Ankara: Alter Yayıncılık, 2014.

¹⁴⁶ <http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/78-utopik-sosyalizmin-dogusu-ve-tarihsel-seyri> (Erişim tarihi: 14.06.2017).

¹⁴⁷ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 288.

¹⁴⁸ Henrik Kureer, Claus Lasse Frederiksen, **Samfundsfag**, 3. Basım, Systime, 2012, <https://samfundsfagc.systime.dk/index.php?id=255> (Erişim tarihi: 17.07.2017).

için hareket etmeye başlamışlardır.¹⁴⁹ Bu nedenle, sosyalizmin üzerinde durduğu başlıca iktisadi sorunlar, iktisadi krizler ve kapitalist mülkiyet ilişkiler olmuştur.¹⁵⁰

Karl Marx ve Friedrich Engels'in ortaklaşa kaleme aldıkları "Komünist Manifesto" eserinde Marx şöyle demektedir:¹⁵¹ "Her tarih döneminde, egemen olan iktisadi üretim ve mübadele biçimi ve ondan zorunlu olarak doğan sosyal örgütlenme, o dönemin üzerine kurulu olduğu temeli oluşturur; ve o dönemin politik ve düşünce tarihi, ancak bu temele dayanarak açıklanabilir; dolayısıyla, insanlığın tüm tarihi (toprakta ortak mülkiyete dayanan ilkel kabile toplumunun dağılmasından buyana), sınıf savaşımının, sömürenle sömürülen, ezilenle ezilen sınıflar arasındaki savaşımın tarihidir; bu sınıf savaşımı tarihi, bir evrimler dizisi oluşturur ki, bu evrimler dizisi içinde bugün, sömürülen ve ezilen sınıfın – proletaryanın – kurtuluşunu, aynı zamanda ve nihai olarak toplumun tümünü sömürülmekten, ezilmekten, sınıf ayrımlarından ve sınıf savaşımından kurtarmaksızın elde edemeyeceği bir aşamaya ulaşmıştır." Bundan anlaşılacağı üzere Marx'a göre günümüze dek bütün toplumların tarihi, sınıf savaşımı tarihidir. Ezen (burjuva) ve ezilen (proletarya) sürekli bir çatışma halindedir.

Marxistler, "sosyalist politika yaklaşımı" nı benimseyerek "devrimci" bir yolu, sosyal demokratlar ise "sosyal politika yaklaşımı" nı benimseyerek "evrimci" yolu seçmişlerdir. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya, Doğu Avrupa gibi ülkelerde devlet sosyalizmi benimsemiş, Batı'da ise sosyal demokratik hareket doğmuştur. Bu da refah devletinin ortaya çıkışına zemin olmuştur.¹⁵²

Sosyalizm, toplumdaki gelir dağılımı adaletsizliklerini ortadan kaldırmak için üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyet getirmeyi, üretim organizasyonunun da kamu tarafından yapılmasını ve insanın insanı sömürmemesi önlemeyi amaçlamaktadır. Buna göre, üretim kâr değil, fakat toplumsal ihtiyaçların

¹⁴⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 55.

¹⁵⁰ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 288.

¹⁵¹ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Süleyman Arslan (çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976, s. 15-16.

¹⁵² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 55.

tatmini için planlı şekilde yapılmalı, kişi özgürleşmelidir.¹⁵³ Kolektif (topluluk halinde) hareket etme ve buna uygun bir biçimde örgütlenme ve çalışma planlanır. Sosyalizm devlet üretime hâkim güç olarak ön plana çıkar ve bireyler arasında eşitlik olmasına vurgu yapar.

Aşağıdaki tabloda kapitalizm ile sosyalizm arasındaki fark gösterilmiştir.¹⁵⁴

Tablo 4: Kapitalizm ve Sosyalizm Karşılaştırılması

Kapitalizm	Sosyalizm
Özel sektör ve üretim araçlarının özel mülkiyeti esastır. Sınırsız mülkiyet hakkına sahiptir.	Devletçi ekonomi ve üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti esastır. Özel mülkiyet hakkı yoktur.
Malların hangi miktarlarda ve hangi yöntemlerde, kimler için üretileceğine fiyat ve piyasa mekanizması ile karar verilir. Yani serbest piyasa geçerli olduğu için bireysel planlama vardır.	Mallar, miktar, yöntem ve üretimde ayarlama merkezi bir planlama otoritesi tarafından yapılır. Yani merkezi planlama vardır.
Sermaye az kişide yoğunlaşır. Bu nedenle gelir dağılımında adaletsizlik ve dengesizliğe yol açar.	Bireyler arası eşitlik esastır. Buna göre kişiler arası gelir dağılımı dengeli ve adaletli olmalı.
Üretici güç sermaye olarak görülür.	Üretici güç emek olarak görülür.
Kişisel çıkarlar ya da şirket çıkarları hâkimdir. Bireyler daha fazla kâr elde edebilmek için kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkararak çalışır.	Kolektif (kamu yararı) çıkarlar hâkimdir. Bireylerin değil, toplumların çıkarları belirleyicidir.
Fiyatlar, kâr amaçlı olarak arz ve talep kurallarına göre saptanır.	Fiyatlar ortak ihtiyaçlara göre saptanır.
Para kazanmak için çalışılır.	Ortaklaşa ihtiyaçlar için çalışılır.
Serbest rekabet vardır.	Devlet müdahalesi vardır.
Çok partili siyasi yaşam mevcuttur.	Tek partili rejimler mevcuttur.

1.8. Küreselleşme ve Refah Devleti

Önemli bir değişim süreci içerisinde bulunan dünya her şeyi de beraberinde değiştirmektedir. Gerek ekonomik alanda (globalleşme, bölgeselleşme, serbestleşme, özelleştirme, gönüllüleştirme, yoksullaştırma vs.), gerek siyasi alanda (demokratikleşme, sivilleşme, yerelleştirme vs.), gerek teknolojik alanda (bilgisayarlaşma, hızlı haberleşme, robotlaşma vs.), gerek sosyo-kültürel alanda

¹⁵³ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 287.

¹⁵⁴ <https://ekonomist.co/akademi/kapitalizm-ve-sosyalizm-farklari-7073/> (Erişim tarihi: 19.03.2017).

(ulus-devletleşme, kentleşme, bireyselleşme vs.), gerek ekolojik alanda (çevre kirliliği, küresel ısınma ve soğuma, erozyon ve çölleşme vs.), gerek demografik (nüfuslaşma, yaşlanma vs.) olarak gerekse organizasyonel alanda (esnekleşme, standartlaşma vs.) hızlı bir değişim içerisinde. Değişen dünya, devleti de değişime zorlamaktadır.¹⁵⁵

Birçok politikacı ve araştırmacı küreselleşme ve refah devleti arasındaki ilişkisini, diğer bir ifade ile küreselleşmenin refah devletinin boyutunu nasıl etkileyebileceği konusunda uzun zaman tartışılmakla birlikte farklı görüşlere sahiptir.¹⁵⁶ Fakat yine bunlara göre, 20. yüzyılın sonlarında refah devletini etkileyen en önemli unsurlardan biri küreselleşme olgusudur.¹⁵⁷ Tüm dünyayı, özellikle 1980 sonrası hızlanan ve insanları etkisi altına alan küreselleşme olgusu, refah devletinin bunun etkisi altında kalması aynı zamanda neo-liberal ekonomik politikaların uygulanması, bunun yanında da refah devletinin yapısal dönüşüm geçirmeye başladığı dönemde literatürde küreselleşme ve refah devleti ilişkisi hakkında tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.¹⁵⁸

1.8.1. Etkinlik Hipotezi (Efficiency Hypothesis) ve Tazmin Hipotezi (Compensation Hypothesis)

Küreselleşme ile refah devleti arasındaki ilişkinin yapısına yönelik “Etkinlik Hipotezi” (Efficiency Hypothesis) ve “Tazmin Hipotezi” (Compensation Hypothesis) olmak üzere iki temel yaklaşımın olduğu iddia edilmektedir.¹⁵⁹

İlk görüş olan “Etkinlik Hipotezi”ne göre küreselleşme, hükümet sektörünün boyutunu ve hükümetlerin refah devletini finanse etme kapasitesinin azalttığını öngörmektedir. Bu yaklaşıma göre, “refah devleti”nden “rekabet devleti”ne doğru bir dönüşüm başlamıştır. Kısacası etkinlik hipotezi iki eğilim göstermektedir: İlk olarak, vergi rekabeti mobil faktörler üzerinde vergi oranlarında aşağı yönlü bir baskı

¹⁵⁵ <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/devlet-felsefe/degisim-devletin-rolu.htm> (Erişim tarihi: 29.05.2017).

¹⁵⁶ Stephanie Mainhard, Niklas Potrafke, The Globalization-Welfare State Nexus Reconsidered, University of Konstanz Department of Economics, 2011, s. 1.

¹⁵⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 186.

¹⁵⁸ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 96.

¹⁵⁹ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 96.

oluşturmaktadır. İkincisi ise, bu sıkıştırılmış bütçe kısıtlaması nedeniyle kamu harcamalarını, özellikle sosyal refah devleti harcamalarını azaltmak zorundadır.¹⁶⁰ Bu nedenle, buna göre bundan sonra izlenmesi gereken sosyal politikalar, iş piyasalarında esnekliğe izin vermeli ve uluslararası rekabet piyasalarının gereklerine göre şekillenmelidir. Ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için, sosyal maliyetler azaltılmalı, çalışma şartları ve sosyal haklar daha esnek hale getirilmelidir. Düşük vergi ve kamu harcamaları refah devletinin daraldığını işaret etmektedir.¹⁶¹ Küreselleşmenin siyasi piyasanın arz yönü üzerindeki etkisini yakalayan, talep yönünü ise ihmal eden bu etkinlik hipotezine ayrıca “Disiplin Hipotezi” de denmektedir.

İkinci görüş Rodrik tarafından tanıtılmış olan “Tazmin Hipotezi” veya “Gömülü Liberalizm Tezi”dir. Bu görüşe göre küreselleşme, sosyal sigorta için daha fazla talebi doğuracağını ve bu da refah devletinin genişlemesine neden olacağını öngörmektedir.¹⁶² Bu yaklaşım küreselleşme sürecinin refah devletinin genişlemesine yol açacağını iddia etmektedir. Ayrıca küreselleşme refah devletleri üzerinde ciddiye alınabilecek olumsuz bir etkisi olmamıştır ve devletin kamu refahına yönelik faaliyetlerini önemli derecede değiştirdiği fikrine karşıdır.¹⁶³ Bu hipoteze göre küreselleşme süreçleri, devletin kamu refahına yönelik faaliyetlerini önemli derecede etkilememiş, refah politikalarında bazı kısıtlamalar söz konusu ve refah politikaları piyasa merkezli çözümlere doğru yönelmiş olsa da, bu tür politikalar açısından henüz ciddi anlamda bir geriye gidiş görülmemiştir.¹⁶⁴

Rodrik’e göre, küreselleşme-refah devleti ilişkisi üzerine iki gözlemlenebilir eğilime dayanmaktadır. Birincisi, 1950’lerden bu yana Batı Avrupa ve ABD’nin ticaret açığı

---

¹⁶⁰ Stephanie Mainhard, Niklas Potrafke, The Globalization-Welfare State Nexus Reconsidered, University of Konstanz Department of Economics, 2011.

¹⁶¹ Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsviçre Modelinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, İzmir, 2012, s. 134.

¹⁶² Stephanie Mainhard, Niklas Potrafke, The Globalization-Welfare State Nexus Reconsidered, University of Konstanz Department of Economics, 2011.

¹⁶³ Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsviçre Modelinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, İzmir, 2012, s. 135.

¹⁶⁴ Stephanie Mainhard, Niklas Potrafke, The Globalization-Welfare State Nexus Reconsidered, University of Konstanz Department of Economics, 2011, s. 3-4.

artmıştır. İkincisi ise hükümetler (özellikle sosyal sigorta programlarında), özellikle de küçük açık ekonomilerde büyümüştür.¹⁶⁵

Örneğin bazı Danimarkalı iktisatçılar artan küreselleşme Danimarka'nın refah modelini baskı altına aldığını söylemektedirler. Bunun nedeni ise refah faydalarını finanse etmek daha pahalı hale geldiği görüşüdür. Ayrıca yüksek eğitilmiş insanlar daha yüksek ücret ve daha az vergi ödeyeceği bir ülkeye gitmeleri için ekonomik teşvikler alabilirler. Bununla birlikte fabrika sahibi kendi işyerini işgücünün daha ucuz olduğu başka ülkelere taşıyabilirler (outsourcing) bu da işsizliğe neden olur ve bu yüzden ülke işsizlik yardımları sunacağı için devletin bütçesinden maliyet artmaktadır.¹⁶⁶

Özetle, refah devleti sürekli değişmektedir. Bunun birtakım nedenleri vardır. Buna örnek olarak ekonomik döngü (artan ve azalan büyüme ve işsizlik), küreselleşme ve AB'deki gelişmeler ve değişen siyasi müdahaleler verilebilir. Küreselleşmenin refah devleti az ya da çok etkilemesiyle birlikte, etkisi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde refah devleti küreselleşmeden çok etkilenirken, bazı ülkelerde ise daha az etkilenmektedir.¹⁶⁷

1929 Büyük Buhranından beri izlenen Keynesyen politikalar terk edildikten ve yerini sınırlı devlet anlayışını savunan liberal, ya da daha doğru bir ifade ile neo-liberal politikalar aldıktan sonra¹⁶⁸ genel olarak bakılırsa sonuç; her refah devleti az ya da çok küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenmiştir. Çünkü sınırlı devlet anlayışı demek sosyal refah programlarının kısıtlanması demektir. Yani devletin ekonomiye müdahalesi ve böylece harcamaları, gelirleri ve sosyal harcamaları sınırlı olması demektir. Sonuçta küreselleşme ve uygulanan neo-liberal politikalar ve bunun yanı

---

¹⁶⁵ Stephanie Mainhard, Niklas Potrafke, The Globalization-Welfare State Nexus Reconsidered, University of Konstanz Department of Economics, 2011, s. 4.

¹⁶⁶ Velfærdskommissionen, **Fremtidens Velfærd Kommer Ikke Af Sig Selv**, København K: Schultz Grafisk, 2004, s. 11.

¹⁶⁷ Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 197.

¹⁶⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 188.

sıra artan göç refah devleti uygulamalarını tersine çevirerek refah devletini baskı altına alıp, zayıflatmaktadır.¹⁶⁹

1.9. Refah Devleti-Sosyal Devlet

Refah devleti kavramını açıklamadan önce refah devleti ve sosyal devlet arasındaki bağlantı ele alınacaktır, zira literatürde yapılan çalışmalarda bu iki kavram aynı anlama mı yoksa farklı anlama mı geldiği konusunda farklı görüşler vardır. Doktrinde bu konu ile ilgili bazı yazarlar aynı anlam ifade ettiğini ileri sürerken, bazı yazarlar ise farklı anlam ifade ettiğini savunmuştur.¹⁷⁰ Refah devleti ile sosyal devlet kavramlarının aynı anlama mı ya da farklı anlama mı geldiği konusunda ise farklı görüşlerin içerisinde de çeşitlilik arz etmektedir.

Refah devleti ile sosyal devlet kavramları arasında fark olduğunu savunan Huber'e göre; "refah devleti, eşitsizlikleri önlemek için sosyal yararların yeniden dağıtım yönünde yapılan dağıtım yönünde yapılan denkleştirme önlemlerinin bütünü" ifade etmektedir. Sosyal devlet ise, "sosyal reformlardan oluşan" devlettir. Fakat sosyal devlet, sadece devletin sosyal yardımlarını ifade eden sosyal devlet değildir, aksine daha kapsamlı olduğunu savunmuştur. Huber'e göre sosyal devlet, "geleneksel devlet ile sanayileşme döneminin sınıflaşmış toplumu arasındaki zıtlığı sosyal uzlaşma ile gidermeye çalışan ve bu konuda bütün tedbirleri alan" devlettir.

Luhmann ise refah devletini, sosyal devletten daha kapsamlı sosyal yardımlar sunan bir yapılanma olarak değerlendirmiştir. Luhmann'a göre refah devleti, ileri derecede sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Ayrıca refah devleti içerisinde sosyal yardım, önemlidir. Fakat refah kavramı, sosyal yardımlardan ve mağduriyetlerin giderilmesinden daha geniş anlama gelmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁹ <http://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art5485375/Globalisering-tr%C3%A6kker-t%C3%A6ppet-v%C3%A6k-under-vel%C3%A6rdsstaten> (Erişim tarihi: 21.03.2017) ve İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 167.

¹⁷⁰ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 22.

¹⁷¹ Gümüş A. T. Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2010, s. 134.

Gøsta Esping-Andersen ise refah devletinin, bir devletin önereceği sosyal yardım seçeneklerinden farklı bir Şey olduğunu belirtmektedir.¹⁷²

Batı toplumlarında ise refah devletinin ve sosyal devletin aynı anlama geldiği görüşler öne sürölmektedir. Batı toplumlarında “Welfare State” olarak ifade edilen “Refah Devleti” kavramı, sosyal devlet kavramından farklı değildir. Refah devleti ve sosyal devlet ayırımın tarihsel bir temeli vardır. “Sosyal devlet” kavramı daha çok Almanca’nın konuŐulduđu Kıta Avrupası ölkelerinde tercih edilirken, İngiltere’de ise refah devleti terimi Beveridge Raporu’ndan itibaren kullanılmış olan “welfare state” (refah devleti) terimi ve İngiltere’nin hâkim olduğu Kuzey Amerika ve bir kısım Avrupa ölkelerinde tercih edildiği görölmektedir.¹⁷³

Sonuç olarak, refah devleti ve sosyal devlet kavramlarının farklı anlama geldiği görüşler olsa da ve bu iki terimlerin literatürde kullanımı farklı olsa da genel olarak aynı anlama geldiği kabul edilmiştir. Kimileri “sosyal devlet”, kimileri “refah devleti” kimileri ise bu iki kavram karışıklığını ortadan kaldırmak için ikisini birleştirerek “sosyal refah devleti” terimini tercih etmektedir.¹⁷⁴

İddiaya göre, devlet ve refah kelimelerinin ara bağlantıları ilk kez 1941 yılında York Başpiskoposu tarafından basılmıŐtır. Britanyalı sosyolog T.H. Marshall (1950-2003) da refah devleti teorisi geliştirmiş olan ilklerin arasındaydı. Refah devleti özel bir toplum tipi olarak algılanmıŐtır ve yeni bir tarihsel çağdan bahsedilmeye başlanmıştır. Marshall’ın refah devleti anlayışının uzantısı olarak tarihçi Asa Briggs’e göre refah devleti, insanların uçuruma düŐmemesinden emin olmak için bir çit inşa etmeyi denemeliydi. Sosyal politika ise insanlar uçuruma düştüğünde onları toplayıp tedaviye götürmek için ağırlıklı olarak bir ambulans olarak görev yapmıŐtı.

¹⁷² İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 23.

¹⁷³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 12.

¹⁷⁴ Gümüş A. T. Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2010, s. 135.

Briggs, refah devletine ilk tanım yapanlardan biriydi, Briggs refah devletini aşağıdaki gibi tanımlamıştır:¹⁷⁵

“Refah devleti, piyasa güçlerinin rolünü azaltmak amacıyla, bilinçli bir şekilde örgütlü kamu gücünün kullandığı bir devlet türüdür. Refah devleti üç alanda faal durumdadır. İlk olarak yaptıkları işin veya mülkün piyasa değerine bakılmaksızın bireylere ve ailelere minimum bir düzeyde gelir garantisi sağlamak. İkincisi, bireyleri ve aileleri sosyal risklerin (hastalık, yaşlılık ve işsizlik vb.) üstesinden gelmelerine onlara yardımcı olmaktadır. Üçüncüsü ve sonuncusu ise, sosyal refah hizmetleri aracılığıyla, statü ve sınıftan bağımsız olarak tüm vatandaşlara en iyi yaşam standartlarını üstlenmektedir.” (Briggs 1961)

Yukarıdaki tanım sadeleştirilirse, Briggs’e göre, refah devletinin toplum üzerindeki etkisi en az üç şekilde gerçekleşmelidir: Bireylere minimum gelir garantisi sağlamalı, güvencesizliği azaltmalı ve vatandaşlara iyi yaşam standartları vermeye üstlenmelidir. Refah devleti, sosyal refahın en uygun bir şekilde vatandaşlara sunulması amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet anlayışıdır. Temel amacı ise, en geniş anlamda, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmak, toplumu oluşturan bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmesi için sosyal yardım sağlamaktır.¹⁷⁶

Bazı araştırmacıların refah devletinin anlayışına farklı bir yaklaşım olarak, sadece vatandaşlara refah sağlamamaktadır, bunun yanı sıra vatandaşların hayat ve davranışlarını disiplin ve kontrol etmeye de çalışmaktadır. Refah devletine bir başka anlayış ise, refah devleti ekonominin düzenlenmesine ve vatandaşların hayatına ve geleceğine yatırım yapmaya odaklanmaktadır. Bu sayede devlet hem ekonomik büyümeye, hem de toplumda sosyal uyuma katkı sağlamaktadır. Örneğin Danimarka’da yüksek vergi ve büyük kamu refah devletinin olmasına rağmen

¹⁷⁵ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 38-39.

¹⁷⁶ Abdülhalim Çelik, Refah Devletinde Kriz ve Yeniden Yapılanma, Dergi Park Akademik, Sayı 50, 2010, s. 303.

ekonomik olarak rekabetçi olmasının nedeni Danimarka'daki uluslararası sosyal sermayenin ve güvenin yüksek düzeylerde olmasındandır.¹⁷⁷

İnsanlar yaşamları boyunca ve yaşamlarının her alanında öngörülebilir ya da öngörülemez farklı farklı riskler ile karşı karşıya gelebilmektedir. Örnek olarak bir ailede sınırlı ekonomik, kültürel ve sosyal kaynaklar nedeni ile ekonomik durumu olmadığı için çocuğunu okula gönderememe, sağlık sorunları nedeni ile çalışamama, iş kazaları, yaşlılık nedeni ile çalışamama gibi insanlar bu ve buna benzer birçok risklerle karşı karşıya gelebilmektedir. Bu risklerin bazıları süreklilik taşıırken bazıları kaybolmakta ya da yeni riskler olarak tekrar ortaya çıkmaktadırlar. İnsanlık tarihinin gelişim sürecinde ortaya çıkan veya çıkabilecek olan yoksulluk, uzun dönem işsizlik, yaşlılık, fiziksel engellilik, ölüm riskleri gibi riskler, insanların yaşam kalitesi ve güvencesini tehdit etmektedir. Bunun yanında küreselleşmenin hız kazanması, teknolojik gelişiminin yıldırım hızıyla ilerlemesi, insanlığın gelişimi süreci içerisinde ortaya ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlerin çıkması yeni riskleri de beraberinde getirmektedir ve bunu bir döngüsel süreç haline almaktadır.¹⁷⁸

Doğal olarak insanlarda yaşadıkları sürece taşıdıkları genel bir gelecek kaygısı vardır. Bu nedenle çoğu insan özgürlük ve refah ister.¹⁷⁹ Bu doğaldır çünkü geleceğinden endişe duyan bir kişi domino taşları gibidir. İlk önce hayatını olumsuz yönde etkiler bu da topluma yayılır. Geçinebilmek çalışmaya bağlıdır, bu nedenle bir kişi yarınından endişe duyarsa iş bulamayacağı korkusu, işten çıkarılma korkusu, kendini geçindirememeye korkusu gibi olaylardan kaygılanırsa mutlu olamaz ve bu da hayatını olumsuz yönde etkiler ve işinde ise verimsiz olmasını sağlar. Ekonomik güvenlik, kişisel çabalar açısından önemlidir. Çünkü insanların yaşamları boyunca karşılaştıkları farklı risk ve olumsuzlukların telafi edilmesi zorunluluğu, toplumsal hayatın devamlılığı açısından çok önemlidir çünkü güvencesiz, kaygılı, yarınını, geleceğini tahmin edemeyen endişeli bir birey özgür olamaz.¹⁸⁰ Böylece, eğer bir

---

¹⁷⁷ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 39.

¹⁷⁸ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 20.

¹⁷⁹ Stefan Melnik, **Özgürlük, Refah ve Demokrasi Mücadelesi**, Atilla Yayla (çev.), 1. Basım, Ankara: Liberte Yayınları, 2006, s. 7.

¹⁸⁰ Asbjørn Wahl, **Refah Devletinin Yükselişi ve Düşüşü**, Haldun Ünal, Baran Öztürk (çev.), 1. Basım, İstanbul: h2o Yayıncılık, 2015.

birey kendini ekonomik olarak güvende hissederse daha mutlu ve işinde daha verimli olur, girişimcilik artar ve bu da devletin ekonomisine önemli derecede katkı sağlar.

Kelimeyi sık sık duyuyoruz ve kullanıyoruz. Refah ve refah devleti hakkında bahsediyoruz fakat refah ile ne kastedilmek istendiği her zaman açık değildir. Ekonomik teori, refahın tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak ve ihtiyaçlarını karşılamada maksimum memnuniyeti sağlamayı işaret etmektedir. Sosyolojik teori yaşam koşullarına ve sivil toplumda sosyal ilişkilere odaklanmaktadır. Bu arada odak noktası insanlar arasındaki etkileşimdir. Ve bu ekonomik unsurlardan ziyade örneğin günlük yaşamda güvenliği içermektedir. Fakat tek başına ne ekonomik teori ne de sosyolojik teori refahın ne olduğunu açıklayamaz.¹⁸¹

Refahı tanımlamada sadece bir tane reçete yoktur. Örneğin birçok iktisatçı refahı servet ile yani gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) ile eşit belirlemektedir.¹⁸² Ancak GSYİH ölçümünde birtakım metodik sorunlar vardır. Bunun nedeni GSYİH değerlendireceği zaman birtakım elementler dâhil değildir. Örneğin GSYİH ölçümünde fakirle zengin arasında eşitsizliği hesaba katmaz. Aynı zamanda yer altı ekonomisinde çalışanları, hanede çalışanları (örneğin temizlik ve hobi çalışmaları) kapsamamaktadır. Bir örnek vermek gerekirse CD satın almak yerine müziklerin internetten indirilmesi, resimleri çıkartmak yerine yüklemek vs. gibi sorunları hesaba katmamaktadır. GSYİH ile refahı ölçmenin diğer bir sorunu ise sadece toplumsal yani makro düzeyde refahı anlattığı içindir. GSYİH'nin yüksek olması herkesin iyi yaşam koşulları olduğu anlamına gelmemektedir. Toplum planında bir sayı olması, her ülkede zenginliğin nüfusa nasıl dağıldığını açıklamamaktadır. Prensip olarak, çok fazla eşit dağılım olabileceği gibi çok fazla eşitsiz bir dağılım da olabilir.

Bent Greve'ye göre refah ayrıca göreceli olabilir. Yani refah ve bir kişinin refah deneyimi başka insanların refahına bağlı olabilir. Buna genellikle "komşu etkisi" (neighbor effect) denir. Bunun anlamı bir insanın refahı, komşunun da kendisinin ki gibi aynı malları olduğuna göre ölçülmektedir. Bu nedenle refah mal ve hizmetlerin ekonomik yararlarından daha fazlasıdır. Sosyolojik teoride refah algısı şöyledir: "*the*

¹⁸¹ Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 17.

¹⁸² Per Schultz Jørgensen, **Holdbar Velfærd**, 1. Basım, Rødovre: Bidragyderne og Forlaget Sohn, 2006, s. 51.

most basic form of welfare mean well-being” (Walker, 1997). Well-being kelimesinde örneğin memnuniyetlik, güven gibi daha geniş bir grup elementler içermektedir.¹⁸³

Etimolojik kökenleri incelendiğinde refah (welfare) kelimesinin açık ve net bir tanımlamanın yapılamadığı, aksine farklı düşünürlerin çeşitli tanımlar yaptıkları görülecektir. Refah devletini tanımlamanın zor olmasının nedeni, refah devletinin, hem refah ile ilgili sorumluluklarına ilişkin amaçlara, hem de refahın sağlanmasındaki araçlara karşılık gelen bir anlama sahip olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁴ Kelime anlamı olarak refah Türk Dil Kurumuna göre; “Bolluk, varlık ve rahatlık içinde yaşama, gönenç” anlamına gelmektedir.¹⁸⁵ Türkçe karşılığının bu gibi anlamları olan kavrama, İngilizce karşılığında yüklenen anlamlar daha geniştir. Bunlar örneğin “sıhhatli olma”, “konforlu bir hayat sürme”, “sağlık, başarı ve mutluluk hali” şeklinde çeşitlenmektedir. Buna göre refah devleti kısaca, vatandaşlarının iyilik halinin sağlanmasını kendine görev edinen ya da ekonomik ve siyasal hakların yanında sosyal hakları da inşa etmek sureti ile birey ve toplum için iyilik halini hedef olarak seçen devlet olarak tanımlanabilir.¹⁸⁶

Son yıllarda refah kelimesini anlamak için özellikle Batı’da bir kavram olarak “mutluluk” kelimesine odaklanılmıştır. Mutluluk herkes için aynı değildir, tüm bireyler için farklı anlam taşımaktadır. Danimarka genellikle en mutlu ülkeler arasında yer almaktadır. Bunun bazı açıklamaları ise Danimarka zengin ve refah devleti olduğu ve ayrıca vatandaşlar birbirlerine güvendikleri içindir. Mutluluk bireyin işinin olması, sağlığı iyi olması, ekonomik olarak güvende olması, evli olup sosyal ilişkileri olması ile ilgilidir. Yukarıda da belirtildiği gibi refah insandan insana farklı anlaşıldığı ve farklı bileşenler içerebildiği için açık bir kavram değildir. Nihayet, refah anlayışı ayrıca nüfusun belli bir grubunun örneğin çocukların koşulları nasıl olduğuna dayanır: “*The true measure of a nation’s standing is how well it attends to its children – their health and safety, their material security, their*

¹⁸³ Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 18-19.

¹⁸⁴ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 12.

¹⁸⁵ <http://tdksozluk.com/s/refah/> (Erişim tarihi: 03.04.2017).

¹⁸⁶ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 9.

education and socialization, and their sense of being loved, valued and included in the families and societies into which they are born” (UNICEF, 2007).¹⁸⁷

Bu çeşitli ihtiyaçlar ve bizi neyin mutlu ettiği algıları seviyenin ne olduğundan ziyade bireyin refahına da bağlıdır. Örneğin refah herkes için aynı olmak zorunda değildir. Her bireyin farklı ihtiyaç ve tercihi olabilir. Bunlar alternatif maldan deneyimlere kadar arasında bir seçim olabilir. Bazı insanlar futbol maçı izlemek isterken, bazıları da konsere gitmeyi tercih edebilir ve yine bazıları da ormanda gezmeyi tercih ederler. Refah, bazı insanlar için daha fazla eğlence iken bazı insanlar için heyecan verici bir iş olabilir. Biri için mutluluk, başka biri için mutsuzluk olabilir.

“Refah devleti” terimi pek çok açıdan literatürde yer almaktadır. Refah devletinin ne zaman doğduğuna dair farklı algılar bulunmaktadır fakat genellikle ilk kez 1941 yılında “Citizen and Churchman” adlı kitabında Başpiskopos William Temple tarafından kullanıldığı kabul edilmiştir. Fakat kavram literatürde 1942 yılında Beveridge Raporu ile yaygınlaşmıştır.¹⁸⁸ Almanya’da refah devleti (Wohlfahrtsstaat) terimi ise 1840’lardan itibaren kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir. Bunun nedeni ise Almanya’da farklı entelektüel ve yazarlar tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. “Refah” ile “devlet” kavramları 20. yüzyılın önceki yüzyıllarda bir arada kullanılmamıştır sadece 1945 ile 1980 arasında bu iki kelime arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Bu dönemde “refah devleti” politikada, halk dilinde ve birçok alanda yaygın olmaya başlamıştır.¹⁸⁹ Aynı zamanda bazı araştırmacılara göre ise bu kelime tarihsel olarak “warfare” (savaş) kelimesine karşıt olarak kullanılmıştır. Bu nedenle genel düşünce refah devleti 2. Dünya Savaşından sonra topluluğu inşa edecekti.

İlk kez William Temple tarafından kullanıldığı kabul edilen refah devleti kelimesi hakkında, Temple’in refah devleti vizyonu aşağıdaki gibidir ve yukarıdan aşağı okunacaktır:¹⁹⁰

¹⁸⁷ Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 19-20.

¹⁸⁸ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 9.

¹⁸⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 17.

¹⁹⁰ George Marian Stefan, European Welfare State in a Historical Perspective. A Critical Review, **European Journal of Interdisciplinary Studies**, Cilt 7, Sayı 1, 2015, s. 33.

- Tüm vatandaşlar için ev mevcut olmalı
- Aileler için ücretli izin ve aile yardımları
- İşgücü, sermaye kontrolleri endüstrisi ile eşit olarak paylaşılmalıdır
- Her çocuğa yeterli önem verilmesini sağlamak için okullardaki sınıfların boyutu azaltılmalıdır
- Bütün okullar zihinsel, fiziksel ve kişisel bakımdan uygun olup olmadıklarına göre tüm çocuklara açık olmalıdır
- Zorunlu eğitim yıllarının sayısı artırılmalıdır
- İşsizlik kaldırılmalıdır
- Tüm vatandaşlara makul bir geri dönüş sağlanmalıdır
- Temel özgürlük hakları güvenceye alınmalıdır

Temple ayrıca önerisinde vurguladığı konular; ailenin, eğitimin ve bireysel özgürlüğün desteklenmesi gerektiğidir.

Refah devletine ilişkin yapılan tanımlamalara bakacak olursak farklı tanımların ortaya çıktığını görmüş oluruz. Refah devletinin ne olduğuna dair çok sayıda tanım vardır fakat gerçek ve açık tanımın hangisi olduğuna dair uluslararası bir anlaşma yoktur. Tanımlar, refah devletine minimum sorumluluk verenden (gereksinimlerin sadece minimum standartların sağlanması), refah devletine çok geniş bir faaliyet alanı (eğitim, konut, kişisel sosyal hizmetler vs.) tanıyana doğru farklılaşmaktadır.¹⁹¹ Bunun nedeni özellikle değişik ülkelerin refah ve refah devletinin ne olduğu değerlendirmesinde farklı gelenekleri ve tutumları vardır.¹⁹²

Vatandaşların bazı refah gereksinimlerini güvence altına almayı kendisine bir sorumluluk alanı olarak gören devlet anlayışı olarak tanımlanabilen refah devleti¹⁹³ alanındaki en önemli araştırmacılardan biri olan Danimarkalı sosyolog Gøsta Esping-Andersen refah devletini, “vatandaşlarına belirli bir asgari (temel) refah sağlamak için devletin sorumluluğu” olarak tanımlamıştır. Gøsta Esping-Andersen’in “The

¹⁹¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 18-19.

¹⁹² Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, Kopenhavn: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 31.

¹⁹³ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 10.

Three Worlds of Welfare Capitalism” (Kapitalizmin Üç Dünyası) kitabında refah devletine hem dar açıdan hem de geniş açıdan yaklaşmıştır. Refah devletine dar anlamda, refah devletini geleneksel toplumsal iyileştirme açısından, yani sadece gelir transferleri ve sosyal hizmetler ile sınırlı olarak bakmaktadır. Geniş anlamda ise siyasal ekonomi açısından çerçeveler ve çıkarları devletin ekonomiyi yönetme ve organize etme konusundaki daha büyük rolü üzerine odaklanır. Bu anlayış, istihdam sorunları, ücretler ve genel makroekonomik direksiyon refah kompleksinde ayrılmaz bileşenler olarak kabul edilir.¹⁹⁴

Refah devletinin en yaygın tanımı olan ve birçok çalışmada referans olarak gösterilen muhtemelen 1960’ların başında ortaya çıkan ve yukarıda da belirtildiği üzere Asa Briggs’e ait olan tanımdır. Asa Briggs’e göre refah devleti; “piyasa güçlerinin rolünü azaltmak amacıyla, bilinçli bir şekilde örgütlü kamu gücünün kullanıldığı bir devlet türüdür.”¹⁹⁵ Briggs’e göre, refah devleti üç alanda uygulamadadır. Birincisi, bireylere ve ailelere, minimum bir düzeyde gelir garantisi sağlamaktadır. İkincisi, kişilerin, belirli sosyal risklerin (hastalık, yaşlılık, işsizlik vb.) üstesinden gelmelerinde onlara yardımcı olmaktır. Üçüncü ve son olarak ise, sosyal refah hizmetleri aracılığıyla, tüm vatandaşlara en iyi yaşam standartlarını üstlenmektedir.¹⁹⁶

Assar Lindbeck refah devleti kavramını, sosyal refahı en elverişli şekilde vatandaşlara sunulması için devletin aktif ve kapsamlı müdahalelerle bulunarak finanse edilen sosyal sigorta sistemleri, transferler, sağlık, yaşlı bakımı ve çocuk bakımı hizmetlerin sağlanması ya da desteklenmesi anlamında kullanmaktadır.¹⁹⁷ Lindbeck’e göre, refah devleti düzenlemeler, gelir güvenliğini arttırmak ve geniş nüfus grupları için sosyal ‘insan’ hizmetleri sağladığı kadar yoksulluğu azalttırmaktır.

Richard Titmuss (1974), refah devletinin varlığının yoksullara daha yüksek bir refah sağlanmasını içerdiğini belirtmektedir. Onun görüşüne göre, refah devletinin içinde

¹⁹⁴ Gøsta Esping-Andersen, **The Three Worlds Of Welfare Capitalism**, Oxford: Polity Press, 1990.

¹⁹⁵ Salih Alp, Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör, **Maliye Dergisi**, Sayı 156, 2009, s. 266.

¹⁹⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 19.

¹⁹⁷ Abdülhalim Çelik, Refah Devletinde Kriz ve Yeniden Yapılanma, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt 50, Sayı 1, 2005, s. 303.

yeniden dağıtılması, zenginlerden fakir ya da aktif insanlardan aktif olmayan kişilere yapılan maddi ve maddi olmayan kaynakların mülkiyetinde, sosyal politika yoluyla yeniden tahsis edilmesidir. Aynı zamanda, sosyal politika, devletin insanların seçim ve davranışlarını etkilediği müdahale aracı olarak işlevsel bir karaktere sahipmiş gibi görünmektedir.

Gough (1979), refah devletini “emek gücünün yeniden üretimini sağlama ve kapitalist toplumlarda çalışmayan bir kesim yaratmaya yönelik devlet gücünün kullanılması” olarak tanımlamıştır.¹⁹⁸ Gough aynı zamanda bireylerin ve şirketlerin özel faaliyetlerine yönelik, bireylerin ve grupların yaşam koşullarını etkileyen devlet düzenlemelerinin de bu kapsama girmesinin gereğini ifade eder.

Korpi (1983), devletin bir refah devleti olup olmadığının belirlenmesinde önemli bir kriterin, bir ülke içindeki refahı analiz ettiği zaman dikkate alınması gereken asgari yaşam koşullarının eşitliği veya eşitsizliği derecesi olduğunu belirtmektedir.

Therborn (1983) tanımında refah devletini; devletin günlük rutinleri hanehalkının refah ihtiyaçlarını hizmetlerine adanması gerektiğini savunur.

Palme (1990), vatandaşlarına iyi bir yaşam sağlamak için refah devleti sorumluluğunu tanımlamadaki kurumların önemini vurgulamıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikler alanında önemli katkıları olan Lewis (1993), O’Connor (1996) veya Orloff’a (1993) göre, refah devleti sadece farklı fayda veya sosyal hizmetler sağlayan bir devletle sınırlı değildir. Refah devleti aynı zamanda hem tedarikçi hem de yararlanıcılar olarak toplum, aile ve kadınların “refah devleti” içindeki rolleri ile ilgili bir fikir birliğini temsil eder.

Özdemir (2007)’e göre refah devleti, müdahaleci, düzenleyici ve yeniden dağıtıcı bir devlettir: “Müdahaleci, çünkü piyasa başarısızlıkları üzerine harekete geçmekte ve doğan sorunların giderilmesine yönelik olarak önlemler alıp, düzenlemeler

---

¹⁹⁸ Oğuz Toprak, 2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 37.

yapmaktadır. Düzenleyicidir, çünkü iş piyasalarındaki düşük ücretlerin işçileri sefalete düşürmemesi için asgari bir ücret belirlemekte, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerini vb. yerine getirmektedir. Gelirin yeniden dağıtıcısıdır, çünkü vergi ve diğer politikalar ve transfer harcamalarıyla gelirin paylaşımına müdahalede bulunulmadığında, sınıflar arasında gelir dengesizliklerinin, dolayısıyla huzursuzlukların oluşacağını öngörmektedir.”¹⁹⁹

Zygmunt Bauman’a (Baumani 2002) göre, ülkenin tüm vatandaşları için “refahı” korumak ve garanti etmek devletin görevi ve zorunluluğudur.”²⁰⁰

Harold Wilensky (2002) refah devletini tanımlarken, asgari yaşam standartlarını toplumsal bir hak olarak kabul eder. Onun bakış açısına göre sosyal haklar, refah devleti kavramının anlaşılmasında merkezi bir nokta olarak görülmektedir. Bununla birlikte Wilensky’e göre, refah devleti vasıtasıyla, hükümet, herhangi bir vatandaşın sosyal hakları olan asgari standartlardaki gelir, beslenme, sağlık, güvenlik, eğitim ve yaşam koşullarını sağlamalıdır. Sonuç olarak Wilensky, refah devletinin "endüstriyel toplumu hümanize etme süreci”nde sadece bir adım olduğunu ve ekonomik güvenlik bakımından büyük kazançlar sağladığını iddia etmiştir; bunun yanında psikolojik kazançlar sağlamıştır.²⁰¹

Wilensky ve Leberaux, sosyal refahın beş tane ayırt edici niteliklerini sıralamıştır. Bunlar;²⁰²

1. Formal (resmi) örgütlenme,
2. Sosyal sorumluluk ve denetlenebilirlik,
3. Programların ticari amaçlara yönelik olmaması,
4. İnsan gereksinimlerinin, bütüncül bir yaklaşımda ele alınması,
5. İnsanların, tüketim gereksinimlerine odaklaşmak.

1848 yılında Karl von Sparre’nin düşüncesine göre; “Her bireyin kendine özgü amaçları vardır; fakat bunlar sadece toplumdaki diğer kişilerle etkileşim halinde

¹⁹⁹ Düriye Toprak, Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, 2015/1, s. 154.

²⁰⁰ Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 31.

²⁰¹ George Marian Stefan, European Welfare State in a Historical Perspective. A Critical Review, **European Journal of Interdisciplinary Studies**, Cilt 7, Sayı 1, 2015, s. 28-30.

²⁰² İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 13.

gerçekleştirilebilir. Mükemmel bir devlet, refah devleti, hukukun üstünlüğü devleti ve kültürel devlet olmak üzere ayrılmaz üç varlıktan oluşur.”

1856 yılında Jager; “Belli bir devlet, mülkiyet haklarına ve adalete saygı duyulan hukukun üstünlüğüne tabi değilse, gerçek bir refah devleti olamaz.” Ona göre, refah devleti hukukun üstünlüğüne entegre edilmiştir.

Lorenz von Stein 1866 yılında; “Toplumun idari kontrolü vatandaşların ruhsal ve maddi refahını arttırmak için devlet gücü kullanılmalıdır. Burada ilk olarak bireyler ve haklar ve ikinci olarak devlet ve idari organ arasında değişmez bir ayrım vardır. Bununla birlikte refah devleti, vatandaşların mutluluğunu isteyen ancak sosyal devlet, refah devletine bir alternatif olarak destekleyen zorunlu bir kurum” olduğunu söylemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere Lorenz von Stein, aynı anlamda kullanılan refah devleti ile sosyal devlet kavramları arasında ayrım yapmaktadır.

1892 yılında Adolph Wagner refah devletini toplumsal reformları uygulayan aktif bir devlet olduğunu, topluluk, bireyler için sosyal haklar sunmak ve sosyal hizmetler sunmaktan sorumlu olduğunu söylemiştir. Wagner’e göre, refah devleti modernizasyonunun ve devletlerin ekonomik gelişiminin artmasına bağlıydı, böylece refah devletinin ortaya çıkışı için yapısalcı yaklaşımı gösteriyordu.

Görüldüğü üzere, refah devleti kavramı farklı şekilde tanımlansa bile, genellikle belli bir amaç taşıdığı görülmektedir. Bu amaç, refah devleti sosyal politika uygulayarak, toplumdaki refah düzeyi farklılıklarını gidermek ve olumsuz ekonomik ve sosyal koşullar altında bulunan bireyleri farklı düzenlemeler ve uygulamalar ile koruma altına almaktır.²⁰³

Bir ülkenin refah devleti olarak karakterize edilebilmesi için hangi gereksinimleri karşılayacağı tartışılmıştır. GSYİH’nın mı yüksek olması lazım veya işsizliğin düşük mü olması lazım? Refah devleti sosyal amaçlar için yüksek kamu harcamalar yoluyla mı karakterize edilir ya da gereken görevler aile ve işgücü piyasasından mı çözülür?

---

²⁰³ Düriye Toprak, Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, 2015/1, s. 154.

Refah toplumunda kabul edilebilir işsizlik ne oranda olabilir?²⁰⁴ Bu soruların cevapsız kalmaması için refah toplumunu anlatan birçok farklı refah modelleri bulunmaktadır. Fakat bu modeller dördüncü bölümde açıklanacaktır.

1.10. Sosyal Gösterge

Sosyal gösterge, bir olay veya değişim karşısında toplumun gösterdiği tepkinin rakamsal olarak ifade edilmesidir. Sosyal gösterge seçilmiş alanlarda insanların durumunu açıklamaktadır. Bu göstergeler hedeflerin belirlenmesi yoluyla hedeflere ulaşmak için toplumsal kararlar içerebilir. Örnek olarak tanımlanmış işsizlik sınırı altında insanların ne kadar yaşayabilmeleri verilebilir. Fakat refah ve kalkınma sadece ekonomik göstergelerle değil aynı zamanda sağlık, eğitim, gelir eşitsizliği, toplumsal güven gibi konular da hesaba katılarak hesaplanmaktadır.²⁰⁵ Örneğin bir toplumda sosyal göstergelerden suç oranı, enflasyon, işsizlik vs. rakamlar düşükse o toplum huzur ve rahat içinde yaşıyor demektir. Aynı şekilde eğer toplumda okuma yazma, eğitim durumu, toplumsal güven, sağlık, kişi başına düşen milli gelir yüksekse yine o toplum huzur ve rahat içinde yaşıyor demektir. Aksi olursa o zaman o toplumda huzursuzluk ve sıkıntı var demektir.

Toplumun gelişim düzeyini ve refah seviyesini anlatan sosyal göstergeler yaşam koşullarında objektif ve sübjektif farklılıkları açıklamaya çalışmaktadır. Objektif sosyal göstergeler bireyin tutumunu içermeyen ölçülebilir. (örneğin işsizliğin uzunluğu, eğitim seviyesi, ortalama yaşam süresi). Sübjektif yaşam koşulları, bireyin kendi yaşam durumunu nasıl yaşadığını içermektedir (örneğin güven, sağlıklı olmanın hissi).

Böylece sosyal göstergeler sadece ekonomik göstergelere değil, toplumları daha geniş bir şekilde açıklamaya kullanılabilir. Sosyal göstergeler beş alanda açıklanmıştır:²⁰⁶ (OECD, 2014)

²⁰⁴ Bent Greve, *Velfærdssamfundet*, 4. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 32.

²⁰⁵ Selçuk R. Şirin, *Yol Ayrımındaki Türkiye*, 11. Basım, İstanbul: Doğan Kitap, 2015, s. 35

²⁰⁶ Bent Greve, *Velfærdssamfundet*, 4. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 23-24.

1. **Genel bağlam:** Hane geliri, göç, doğurganlık ve yaşlılara ekonomik yardım.
2. **Kendine yeterlilik:** İstihdam oranı, işsiz olanların içindeki payı, eğitimin ortalama sayısı, çekilme yaşı, sosyal yardımların miktarı.
3. **Eşitlik:** Gelirlerin paylaşımı, görelî yoksulluk, çocuk yoksulluğu, erkek ve kadın arasında ücret eşitsizliği, sosyal amaçlı harcamalar, emeklilik seviyesi.
4. **Sağlık:** Sağlıklı yaşam ile yaşam yılı, ortalama, çocuk ölümleri, sağlık giderleri ve uzun vadeli bakım ihtiyaçları olan insanların bakımı.
5. **Sosyal kaynaşma:** Sübjektif memnuniyetlik, sosyal izolasyon, saldırıya maruz kalmak, uyuşturucu kullanımı, intihar oranı.

OECD'ye göre, kişi başına düşen GSYİH genel olarak bir toplumun refahı için iyi bir göstergedir. Ancak GSYİH'nın büyüklüğü paylaşım hakkında bir şey söylememekte, toplumun ekonomisinin unsurları hesaplanmamakta (ücretli iş, kayıt dışı ekonomi) ve ayrıca refahın öznel yönlerini açıklamamaktadır.

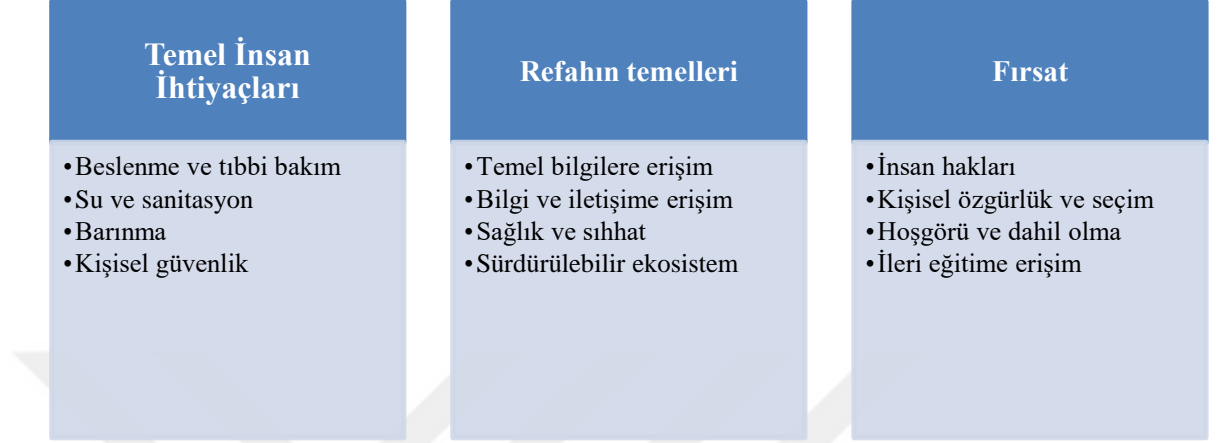
Refahı ölçmek için göstergelerin nasıl kullanıldığına bir başka örnek ise UNICEF'de görülebilir (UNICEF, 2007). UNICEF altı boyuta bakmakta ancak sadece refahın ekonomik boyutunu değerlendirmekle kalmamakta, bunun yanı sıra örneğin sigara ve alkol kullanımı faktörleri ve aileye ve arkadaşlara olan teması da değerlendirmektedir:²⁰⁷

1. Materyal memnuniyetlik (material well-being)
2. Sağlık ve güvenlik (health and safety)
3. Eğitim memnuniyeti (educational well-being)
4. Aile ve arkadaşlık ilişkileri (family and peer relationship)
5. Davranış ve risk (behaviour and risks)
6. Sübjektif memnuniyetlik (subjective well-being)

---

²⁰⁷ Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 25.

“Five Forces” (Porter’in Beş Güç Analizi ya da Elmas Modeli) modeli ile bilinen Michael Porter’ın, “Social Progress Index” (Sosyal İlerleme Endeksi) adlı bir çalışma hazırlamıştır. Çalışmanın içerdiği öğeler aşağıdaki gibidir:

Kaynak: Bent Greve, *Velfærdssamfundet*, 4. Basım, København:Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 27.

Şekil 3: Sosyal İlerleme Endeksi (Social Progress Index)

1.11. Refah Devletinin Temel Özellikleri, Gereklere ve Görevleri

İnsanlık tarihi kadar eski olan sosyal güvenlik gereksinimi önemli ve evrensel olduğu bilinmektedir. Yaşamları boyunca her insan yoksulluk, kaza, hastalık, işsizlik gibi riskler ve zararlardan karşı korunma gereksinimi hissetmiştir. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, sistemi ne olursa olsun az ya da çok bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir.²⁰⁸ Bir devlet olarak varlığını sürdürmek isteyen herhangi bir devlet egemenliğini savunmak ve vatandaşlarını korumak için bir dizi görevleri vardır. Seçilen ve uygulanan refah modeli işlerin nasıl yapılacağını ve kimler arası yapılacağını belirlemektedir.²⁰⁹

Temel özelliği başta sosyal güvenlik olmak üzere sağlık ve eğitim harcamalarının yanı sıra tam istihdamın sağlanması ve bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmek için sosyo-ekonomik yaşama müdahale etmek olan refah devletinin²¹⁰ amacı önceden “kişilere minimum bir gelir düzeyinin garanti edilmesi” ya da “belirli ihtiyaçların

²⁰⁸ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm> (Erişim tarihi: 04.04.2017).

²⁰⁹ Velfærdskommissionen, *Fremtidens Velfærd Kommer Ikke Af Sig Selv*, København K: Schultz Grafisk, 2004, s. 36.

²¹⁰ Ferhan Berkay, 1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt 4, Sayı 9, 2013, s. 3.

karşılanmasında minimum standartların sağlanması” kısacası kişilerin temel gereksinimi karşılamaları için sosyal politika uygulamaları olarak kabul edilirken, bugün daha geniş anlamda “tüm vatandaşların yaşam koşullarını iyileştirmek” olarak kabul edilmektedir. Genel olarak, yukarıda refah devleti tanımlarından yola çıkarsak refah devletinin temel amacı “bir toplumu oluşturan bireylerin, ekonomik, siyasal ve sosyal hayatın işleyişi içinde eşit ve özgür olmalarını sağlamak” olduğunu söyleyebiliriz.²¹¹

Bir refah devletinin temel görevi yaşam döngüsü boyunca yeniden dağıtım ile vatandaşların ihtiyacını ve güvenliğini sağlamaktır. Bazı araştırmacılara göre, refah devletinin tüm toplumlarda ele alması gereken ve izleyeceği dört ana görevi veya temel amacı vardır, bunlar;²¹²

1. Yaşam boyunca bireyin gelirini ve halk sigortasını dağıtma gereksinimi için kolektif ihtiyaçlar.
2. Toplumdaki güçsüz gruplar için bakımı ve eşitliği teşvik etmek.
3. Servet koruma ve yatırım.
4. Güvenlik, alt yapı ve devletin diğer görevleri.

Aşağıda refah devletinin diğer amaçları ele alınacaktır.

1.11.1. Adil Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele

Refah devletinin temel amaçlarından biri, yoksullukla mücadele etmektir. Böylece herkese insanca yaşaması için gerekli asgari minimum gelir düzeyini garanti ederek bireyi ve toplumu yoksulluktan kurtarıp, güvensizliğini azaltmayı sağlamaktır. Toplamların yoksullukla mücadele ya da fakirlere yardım konusunda çeşitli politikalar uygulamalarına başvurdukları bilinmektedir. Batılı ülkelerden yapılan yoksullara yardım konusuna örnek vermiş olursak, bu uygulamayı Yoksullara Yardım Yasası'nı uygulayarak ilk İngiltere uygulamıştır.²¹³

²¹¹ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm> (Erişim tarihi: 04.04.2017).

²¹² Velfærdskommissionen, **Fremtidens Velfærd Kommer Ikke Af Sig Selv**, København K: Schultz Grafisk, 2004, s. 13-37.

²¹³ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm> (Erişim tarihi: 04.04.2017).

1.11.2. Fırsat Eşitliği

Bütün insanlar ırk, dil, din, renk, inanç gibi nedenlerle ayırım yapılmaksızın yasa önünde eşit olmalıdır. Bireysel özgürlük üzerine kurulan siyasi felsefe olan liberalizmdeki devlet anlayışında bireyler yasa önünde eşittir fakat yasalar sosyo-ekonomik koşulları eşit hale getirmemekte ve fırsat eşitliği sağlamamaktadır. Refah devletinde ise amaç bireylere fırsat eşitliği sağlamaktır. Dolayısıyla refah devleti, bireyler arasında sosyal ve ekonomik farklılıkları, insanlar arasında ayrıcalık doğurmasını önlemek için, güçsüzleri koruyucu tedbirlerle, sosyal-ekonomik eşitsizlikleri gidermeye çalışır.²¹⁴

1.11.3. Sosyal Güvenlik

Sanayi devrimini izleyen süreçte modern devletin önemli bir yükümlülüğüne dönüşmüş ve tüm toplumlarda en önemli insan haklarından biri²¹⁵ olan sosyal güvenlik; “sosyal risklerin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini giderme çabası” olarak tanımlanabilir. Veya bir başka tanıma göre ise, “herhangi bir mesleki, fiziki ya da sosyo-ekonomik risklerden dolayı, bireylerin gelir veya kazancının sürekli ya da geçici olarak kesilmesi durumunda bu kimselerin geçinme ve yaşama gereksinimlerini karşılayan bir sistemdir.”²¹⁶

Liberal devlet anlayışında, 20. yüzyılın başlarına kadar, insanların gelecekte karşılaşmaları muhtemel olabilen hastalık, kaza, yaşlılık, işsizlik gibi risklere karşı korunmaları kendi sorumlulukları altındaydı. Fakat tabandan gelen baskılar nedeniyle gelişmiş Batı ülkelerden başlayan bu anlayış zamanla en önemli ve temel insanlık haklarından birisi olarak yer almıştır.²¹⁷ Ülkemizde ise 1982 Anayasasının 60. maddesine göre; “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.”²¹⁸

²¹⁴ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm> (Erişim tarihi: 04.04.2017).

²¹⁵ Ferhan Berkay, 1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt 4, Sayı 9, 2013, s. 1.

²¹⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 87.

²¹⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 89.

²¹⁸ TC Anayasası.

Sosyal güvenlik, bireylerin yaşamından ölümüne kadar devam eden süreçte bireylerin yaşam standartlarını asgari düzeyde tutabilmeleri amacı ile geliştirilmiş refah programı sosyal güvenliğin²¹⁹ refah devletinin çıkması ile temel amaçlarından biri sosyal sigorta, sosyal tazmin, sosyal yardım, sosyal hizmet vb. araçlardan yararlanarak, tüm halkın geleceğe güvenle bakmalarını sağlayacak önlemleri olarak sosyal güvenliğin sağlanmasıdır.²²⁰

“Devletçe organize edilmiş, kendi kendine yönetim esasına göre işleyen, Kamu Hukuku karakterli, baskın olarak zorunluluk esasına dayanan, çalışan nüfusunun büyük bir kısmını gelir elde etme yeteneğinin kaybı, ölüm ve işsizlik hallerine karşı koruyan, kendine özgü bir sigorta” olarak tanımlanabilen sosyal sigortalar (social insurance), sosyal güvenliğin en temel aracıdır. Genellikle kamu tarafından organize edilmiş sosyal sigorta üyeliği zorunlu olabileceği gibi gönüllü de olabilmektedir.

Sosyal sigortaların gelişim tarihine bakarsak, kapitalist fabrika sanayileşmenin ardından, hastalanma, iş kazasına uğrama, yaşlanma, sefalet düşme gibi risk ve tehlikelere karşı sistemli bir yardım ve bakım alamamışlardır. Bazı işçiler, kendi kendilerine yardımlaşma amacına yönelik sigorta sandıkları kurmuş olsalar bile, yeterli bir şekilde sorunu çözememişlerdir. Zorunlu sosyal sigortalar ilk defa Almanya’da 1883-1889 yılları arasında Şansöyle Bismarck hastalık, sakatlık ve iş kazası sorunlarını kapsayan bir örgütlenmeye gidilmiştir²²¹ ve süreç içerisinde diğer bazı Avrupa ülkelerine de örnek olacak şekilde yayılmıştır. Bismarck sigorta modeli, sigorta tekniğine dayanmaktadır. Model kapsamında yapılan katkılar ile sağlanan karşılıklar ücretle orantılıdır. Bu modelde sosyal sigorta ilk olarak ücretleri belirli bir düzeyin altında kalan sanayi sektörü işçileri kapsama alınmış, daha sonra diğer ücretli çalışanları da koruyacak şekilde kapsam genişletilmiştir.²²² ABD ise sosyal güvenlik açısından, 1911 yılında iş kazaları, 1915-16 yıllarında zorunlu sağlık sigortası, 1920’li yıllarda ise işsizlik sigortasının oluşturulmasına yönelik çalışmalar

²¹⁹ Ferhan Berkay, 1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt 4, Sayı 9, 2013, s. 5.

²²⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 88.

²²¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 92.

²²² Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 23.

ve ayrıca 1965 yılında başlatılan sağlık yardımı, Amerika'nın en kapsamlı kamu sosyal güvenlik harcamalarından birini oluşturmaktadır.²²³

Sosyal güvenlik sistemlerinde çağdaş yaklaşım, iki dünya savaşı ve 1929 Büyük Bunalımı sonucunda sigorta mantığının da ötesine geçerek, refah devletinin uygulamadaki en önemli aracı olarak ortaya çıkmıştır. 1929 Büyük Ekonomik Bunalımın neden olduğu büyük ölçüde işsizlik, yoksulluk devletin ekonomiye müdahale etmesinin yolunu açmıştır. Artan işsizlik, yoksulluk ve sefalet nedeni ile klasik liberal iktisat ekolünün dönemindeki bekçi devlet anlayışı terk edilmiş, toplam talebin arttırması görüşünü savunan Keynesyen iktisat ekolün görüşleri ağırlık kazanmış ve özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında olgunlaşan refah devleti anlayışı kurumsallaşmıştır.²²⁴

Günümüzde özellikle Batı'da refah devleti anlayışı gittikçe gelişmektedir ve çeşitli sözleşmelerle evrensel bir nitelik kazanan "sosyal sigorta sistemi" bütün dünyada belirli bir standarda kavuşmuştur. Bunun sonucu olarak sosyal güvenlik, özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde toplumu oluşturan bütün bireyleri doğumdan ölüme kadar kuşatmıştır. Böylece sosyal güvenlik kişilere sadece riskleri tazmin amacıyla değil, aynı zamanda hastalık, kaza, sakatlık, yaşlılık, işsizlik gibi risklere karşı ekonomik açıdan koruma da sağlamaktadır.²²⁵ Bu bağlamda, bahsedilen risklerden dolayı hayatlarının her döneminde karşılaşılabilecekleri gelir düzeylerinde düşmeye karşı kişilere en azından minimum bir gelir seviyesi garanti eder.²²⁶

1.11.4. Sağlık Hizmetleri

Refah önlemlerinin önemli bir parçası olan sağlık hizmetlerinin üstlenmesi refah devletinin önemli görevleri arasındadır. Sağlık politikası insanın sağlık ve mutluluk açısından hayati önem içeren, doğrudan insan yaşamı ile ilgilidir. "İnsan"ı mümkün olduğunca uzun ve sağlıklı yaşaması için herkese hizmeti yaratılmalıdır. Toplumun

²²³ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 49-50.

²²⁴ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 24.

²²⁵ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 88-92.

²²⁶ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm> (Erişim tarihi: 04.04.2017).

sağlık düzeyini yükseltmek için sağlık hizmetleri, eşit, etkili ve sürekli bir şekilde her bireye ve her bölgeye ulaştırılmalıdır. Sağlık hizmetleri modern refah devletlerinin bütçesine önemli bir paya sahip olduğu için bu devletlerinin kaynaklarını tüketen en büyük alanların başında gelmektedir. Sağlık hizmetleri sunumunun iki çeşidi vardır. Birincisi sigortalı olmak ve belli koşulların gerçekleşmesi (süre, prim vb.) koşulu aranan sigorta kapsamında (karşılıklılık), ikincisi ise sağlık hizmetlerinden karşılıksız olarak yararlanan ulusal sağlık hizmetleri (evrensellik) kapsamındadır.

“Yeterli sağlık hizmeti arzını sağlık piyasasına sunmak ve bunu organize etmek, yani etkili bir sağlık sistemi oluşturmak, refah toplumunun temel politikalarından biri olmuştur.”²²⁷ Çünkü sağlıklı bir toplum ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki açıktır. Çalışma yaşamının prodüktif bir şekilde sürdürebilmesi ve ekonominin gelişmesi için sağlıklı insan gücü kaynağına ihtiyaç vardır.²²⁸

Türkiye'nin 2009 yılında toplam sağlık harcamasının GSYİH'ya oranı²²⁹ %6,1 iken, 2010 yılında %5,6, 2011 yılında %5,3 ve 2012 yılında ise %5,4 idi. İskandinav refah modelinin içerisinde bulunan Norveç, İsveç ve Danimarka'nın 2010 yılında sırasıyla sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı %9,4, %9,6 ve %11,1. Hollanda'nın ise %12,0. Türkiye'nin de içinde yer aldığı OECD ülkelerin sağlık harcamasının GSYİH'ya oranına bakacak olursak %9,5.²³⁰ Bundan anlaşılacağı üzere Türkiye'nin yaptığı sağlık harcamaları yetersizdir. 2010 yılından 2012 yılına kadar sürekli düşmüştür ve yukarıda sözü geçen ülkelerin harcamalarının neredeyse sadece yarısı kadar harcama yapmıştır.

1.11.5. Eğitim Hizmetleri

Refah devleti, toplumsal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak için eğitime büyük önem vermelidir. Ülkelerin gelişimi ve kalkınması açısından önem verilen unsurlardan biri – hem bir bütün olarak toplum için hem de birey için – eğitim ve yetişmiş insan

²²⁷ Nur Serter, Türkiye'de Sağlık Hizmetlerindeki Gelişmeler, Cilt 1-4, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayınları, 1996, s. 417.

²²⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 109.

²²⁹ TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15871> (Erişim tarihi: 06.04.2017).

²³⁰ Ministeriet For Sundhed og Forebyggelse, Internationale Tal På Sundhed, 2013, http://www.sum.dk/Tal-og-analyser/-/media/Filer%20-%20Publikationer_i_pdf/2013/Tal%20og%20analyser/Internationale-tal-paa-sundhed/Internationale-nogletal-marts-2013.ashx (Erişim tarihi: 06.04.2017).

gücüdür.²³¹ Bu da eğitim ile olanaklı olur. Bu nedenle devletler gerek genel eğitimi gerekse teknik eğitimi üstlenerek, eğitim hizmetlerini karşılıksız sunarak ve herkesin yararlanmasına olanak tanıyarak bilgili, vasıflı, kültür düzeyi yüksek, ekonomiye yararlı bir insan gücü kaynağının oluşumunu sağlar.

Sosyal politikanın bir parçası olan eğitim politikası, ekonomik performansa büyük ve önemli bir katkıda bulunmaktadır. Eğitim, düzenli bir toplumsal değişimin stratejik aracı olarak görülmektedir ve hem ekonomik kalkınma hem de gelir dağılımı açısından önemli bir etkidir. Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın ana motoru olan eğitim insanlar ve ekonomi üzerinde çok boyutlu bir etkiye sahiptir çünkü bilgili, kabiliyetli, becerikli ve istekli bir insan, ekonomik gelişim üzerinde pozitif etkiye sahiptir.²³² Ayrıca giderek küreselleşen dünyada ve bilgiye dayalı ekonomide verimli, kaliteli işgücü zorunlu hale gelmiştir.²³³ Özellikle modern ekonomiler, ekonomik büyümenin anahtarının eğitim olduğunu bilmekte ve böylece insan sermayesinin yeteneklerini geliştirerek, bunları iyi eğiterek, sağlıklı nüfustan yararlanmaktadır.²³⁴ Çünkü onlara göre, eğitimin varlığı ekonomik büyümenin oluşturulması için bir ön koşuldur ve eğer eğitimin kalitesi yüksek değilse, o zaman eğitim değer bir şey değildir.²³⁵ Bu nedenle iktisadi ve sosyal kalkınmanın temel kaynağı olan beşeri sermaye işgücünün verimliliğinin artırılması, inovasyonun yani yeni buluş ve icatların uygulanması, bireyin bilgi birikiminin yükseltilmesi ve ekonomik sürece katkıda bulunması açısından önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Refah hizmetlerinin sunumu yüksek olan Danimarka, İsveç, Finlandiya ve Hollanda gibi ülkeler, toplam kamu harcamaları içersinde eğitime en fazla pay ayıran ülkelerdir. En yüksek eğitim harcamaları İskandinav refah devletlerinde görülmektedir. GSMH'nin %6,6'sı eğitim giderlerine ayrılmıştır. Kıta Avrupası refah devletleri %5,1, Anglo-Sakson refah devletleri %5,0 ve Güney Avrupa refah

---

²³¹ Bengü Çetin, Eğitim ve Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2014, s. 40 ve Per Schultz Jørgensen, **Holdbar Velfærd**, 1. Basım, Rødovre: Bidragyderne og Forlaget Sohn, 2006, s. 84.

²³² Bengü Çetin, Eğitim ve Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2014, s. 40-41.

²³³ http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/growth-jobs_da (Erişim tarihi: 05.04.2017)

²³⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 107.

²³⁵ <https://ucc.dk/aktuelt/nyheder/ekstremt-vigtige-uddannelser-i-yderomrader> (Erişim tarihi: 05.04.2017).

devletleri ise eğitim harcamalarında daha az payı olduğu görülmektedir. Bilim, eğitim, öğrenim hakkında haber konuları sıklıkla çıkmayan ülkemizde ise OECD ülkeleri arasında öğrenci başına en az para harcayan ikinci ülkedir.²³⁶

Bir bütün olarak eğitim sistemini ele alırsak Türkiye’de eğitim sistemi merkezi otoritenin mutlak egemenliği üzerine kurulmuş bir yapıdır. Ülkemizde eğitim sistemi (okul takviminden, müfredatı, sınav sisteminden, ders saatlerine kadar vs.) hepsi Milli Eğitim Bakanı’nın elindedir. Kısacası ülkemizdeki eğitim sistemi tüm öğrencilerin, öğretmenlerin ve hatta ailelerin hayatı bir kişi tarafından belirlenmektedir. Böylece istediği reformu uygulama yetkisi vardır. Fakat özellikle Batı’daki refah devletlerinde eğitim sistemi farklıdır. Bu ülkelerde okul yönetimine öğretmeni, öğrenciyi ve aileyi de dâhil etmektedir ve sonuç olarak daha başarılı olduğu gözükmektedir. Kurum olarak bir okul, sosyal, tartışmaya, araştırmaya ve evrensel düşünceye açık olması gereken, yaşayan bir varlıktır. Okulun en önemli unsurları olan öğretmenler ve öğrenciler ise yapılacak olan eğitim reformları hakkında danışılmalı ve diyalog ortamında sorunları ve çözümleri masaya yatırıp tartışarak dâhil edilmelidir. Özetle, eğitim sistemini tartışarak ve fikir alış verişi yaparak daha farklı bir boyuta gelecektir.²³⁷

Türkiye’nin eğitim harcamalarının GSYİH’ya oranını incelersek 2012 yılında %4,07 iken 2013 yılında %4,77 idi. Almanya’nın 2012 ve 2013 yılında %4,94 idi. Hollanda’nın 2012 yılında %5,48 iken 2013 yılında %5,61’e artmıştır. Fransa’nın 2012 yılında %5,53 iken 2013 yılında %5,51’e düşmüştür. Amerika’nın 2012 yılında %5,19 iken 2013 yılında %4,94’e düşmüştür. Norveç’in 2012 ve 2013 yıllarında %7,37 idi. İsveç’in 2012 yılında %7,66 iken 2013 yılında %7,72’ye çıkmıştır. Danimarka’nın ise 2012 yılında %7,29 iken 2013 yılında %8,61’e çıkmıştır.²³⁸

Görüldüğü üzere yaşama koşullarının ve yaşam standardının yüksek olduğu ve Danimarkalılar için refahın en önemli politik konusu olan ve İskandinav refah modeli uygulayan Danimarka’nın eğitime ayırdığı pay önemlidir. Danimarka 2013 yılında

²³⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 107 & http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/growth-jobs_da (Erişim tarihi: 05.04.2017).

²³⁷ Selçuk R. Şirin, **Bir Türkiye Hayali**, 1. Basım, İstanbul: Doğan Kitap, 2017, s. 74-122.

²³⁸ UNESCO.

eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranı %8,61 gibi önemli bir paydır ve Türkiye'nin ayırdığı payın iki katıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin eğitim alanında parlak bir konuma sahip değildir. Bu nedenle acil olarak yeni bilgili, vasıflı, becerikli, verimli, kaliteli nesiller yetiştirmek için eğitimde ciddi bir şekilde reform yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin doğal kaynağı, iklimi, doğa güzellikleri ve jeopolitik konumunda üstün bir yere sahiptir. Fakat artık eğitim kalitesi yüksek, insanını iyi eğiten ülkeler ekonomik olarak daha başarılı olduğu için bunlar tek başına yeterli değildir.

Sonuç olarak hayat sürekli değişiyor. Ve hayatın bu kadar hızlı değiştiği global dünyada diğer ülkelerle rekabet edebilmemiz ve uzun vadede büyümeyi arttırmamız için eğitime daha fazla önem verip yatırım yapılmalıdır. Araştırma ve eğitim aynı madalyonun iki yüzüdür. İkisi de ülkeleri daha iyi ve verimli olmasına yardımcı olmaktadır.²³⁹

1.11.6. Geliri Yeniden Dağıtma

Gelir dağılımı, "bir ekonomide belli bir dönemde yaratılan gelirin, kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesi" olarak tanımlanabilir. Refah devletlerinin toplumdaki maddi koşullarında eşitsizliği, yoksulluğu azaltmak gibi birtakım sosyal sorunları çözmek, ekonomik büyümeyi desteklemek ve "daha iyi bir toplum düzenine" ulaşmak için çeşitli araç ve politikalarla geliri yeniden dağılımını yapmaktadır. Zengin ve fakir arasındaki fark ne kadar az olursa, sosyal hareketlilik o kadar artar. Bu nedenle bireylerin hastalık, kaza, yaşlılık, işsizlik vb. nedenlerle gelirin düşmesi ya da yeterli ve devamlı bir geliri elde edemediği için geçimlerini sağlayamayan bu kişilere yönelik yeniden dağılım önlemlerine başvurmaktadır.

Ekonomistler arasında gelir dağılımı karşısında devletin görev ve fonksiyonlarının ne olması gerektiği konusunda farklı anlayışlar söz konusudur. Bazı iktisat düşünürleri devletin ekonomiye müdahale etmemesini savunurken, bazı iktisatçılar ise müdahaleden yanadır.²⁴⁰ Ekonomiye müdahale edilmesinden yana olmayan iktisatçılar piyasanın kendi kendine dengede oluşacağını, aktif iktisat politikalarla müdahale edilmesi ekonomiyi daha kötü hale getireceğini ve enflasyonu doğuracağını savunmuşlardır. Fakat eğer ekonomiye müdahale edilmezse o zaman

²³⁹ Per Schultz Jørgensen, **Holdbar Velfærd**, 1. Basım, Rødovre: Bidragyderne og Forlaget Sohn, 2006, s. 85.

²⁴⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 112-113.

ülke vatandaşlarının bir kısmı özellikle fakir kesimin yaşam standardı zorlaşacaktır. Şöyle ki; dünya nüfusu en fakirden en zengine doğru eşit dilimlere ayrılrsa ve her bir dilimin gelirden aldığı yüzde pay grafiksel olarak gösterilse, ortaya çıkacak olan şey; dar saplı bir şampanya kadehi fakirlerin elindeyken, içi şampanya dolu çok geniş bir bölümü zenginlerin ellerinde olacaktır.²⁴¹

Bu farkı ele alırsak ilk olarak “minimal devlet” anlayışına sahip olanlar hiçbir şekilde piyasaya ve gelir dağılımına müdahale etmemesini savunmaktadır. Minimal devlet dendiğinde anlaşılması gereken şey sadece devletin iç güvenlik, adalet ve yargı hizmetlerini sunmasıdır. Minimal devlet sadece bu üç alandaki piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırılmasına olanak sağlar, fakat bunun dışında piyasa ekonomisinde çıkabilecek aksaklıklar ve bazı sorunları ele almayı kabul etmez. Tek istisna sadece ve sadece doğal afetler karşısında ortaya çıkan yoksulluk sorunu ile mücadele için belirli programlar uygulayabilir. Bunun dışında devletin ekonomiye ve gelir dağılımına müdahale etmemesi gerektiği görüşünü savunur. “Sınırlı devlet” anlayışını benimseyen iktisatçılar ise piyasa ekonomisinde temel eğitim ve sağlık hizmetlerinden herkesin yararlanamayacağından dolayı, sosyal güvenlik hizmetleri ve sosyal yardım programları gibi belirli sosyal programlarını uygulayarak bu hizmetlerin devlet kanalıyla arz edilmesi gerektiğini kabul eder. Aynı şekilde piyasa ekonomisinde çıkabilecek aksaklıkları ve sorunları kendiliğinden çözemeyeceği için devlet müdahalesine ve devlet düzenlemesine ihtiyaç olacağını savunmaktadır.²⁴² Sınırlı devlet anlayışı dışında “aktif devlet” görüşünü savunanlar ise piyasa başarısızlıklarının ortadan kaldırılması ve yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizlik sorununun çözümü için devletin daha fazla rol üstlenmesi gerektiği görüşündedir.²⁴³ Kapitalist bir iktisatçı olan fakat devlet müdahalesini savunan ve refah devleti anlayışını benimseyen J.M. Keynes, devletin yeniden dağılımını sağlayacak ekonomi politikaları uygulamalarını savunmaktadır.²⁴⁴

---

²⁴¹ A. P. Thirlwall & Penélope Pacheco-López, Levent Kösekaçyaoğlu (çev.), **Ticaret Liberalizasyonu ve Ulusların Fakirliği**, Ankara: Alter Yayıncılık, 2010.

²⁴² Coşkun Can Aktan, Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak ‘Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk’ Sorunu: -Kamu Ekonomisinin Rolü ve Kamu Politikası Araçları- ve Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 113.

²⁴³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 113.

²⁴⁴ Coşkun Can Aktan, Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak ‘Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk’ Sorunu: -Kamu Ekonomisinin Rolü ve Kamu Politikası Araçları-, **Hak-İş Konfederasyonu Yayınları**, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2002.

Gelirin yeniden dağıtımı, geleneksel olarak yatay ve dikey olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Yatay dağıtım ilkesinde, bir ömür boyunca ekonomik kaynakların yeniden dağıtılması söz konusudur²⁴⁵ ve gelir bir gruptan diğerine aktarılır (erkeklerden kadınlara, çocuksuz hanelerden çocuklu ailelere vs.). Para aynı kişide ya da aile içindedir ve yaşlılık için tasarruf edilmektedir. Dikey dağıtım ise genelde vergi sistemi çok daha basit dikey dağılımını elde ettiği için zengin ve fakir arasındaki dağılımını ifade eder. Dikey dağıtım, arttırıcı (zenginden yoksula) olabilir²⁴⁶ ve genelde tüm kamu şirketi vergilerle finanse edilmektedir. Bu kişiler yüksek vergi öderler ve çalışma hayatları boyunca transfer ödemelerini sadece sınırlı miktarda alırlar. Buna Robin Hood Modeli²⁴⁷ de denmektedir. Burada ki prensip zenginden alıp fakire vermektir. Dikey dağıtım ayrıca azaltıcı (yoksuldan zengine) da olabilir.²⁴⁸ Dikey dağıtım politikasında amaç ekonomik olarak iyi ve kötü arasında yeniden dağıtım yapıp sosyal eşitliği sağlamaktır. Gelire bağlı çocuk parası buna bir örnektir.²⁴⁹

Liberal ve muhafazakâr refah modellerinde yatay dağıtım uygulanmaktadır.²⁵⁰ Bu modelleri uygulayan ülkeler de genellikle hizmetlerden toplumun en güçsüzler faydalanmaktadır.²⁵¹ Birçok kişi tarafından İskandinav refah modeli uygulayan ülkelerin orta sınıfa fayda sağladığını ve bu nedenle dikey dağıtım olmadığını ileri sürülmektedir.²⁵² Fakat Danimarka ise dikey dağıtım uygulandığı öne sürülmektedir.²⁵³

Devlet, topladığı vergi ve primler yoluyla da “kuşaklar-arası” (intergenerational) ve “kuşak-içi” (intragenerational) olmak üzere iki tür gelir dağılımı

²⁴⁵ John Palm Nielsen, **Økonomi**, 1. Basım, Gyldendal Yayınları, 2007, s. 82.

²⁴⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 112.

²⁴⁷ Overblik: Sådan virker kommunernes Robin Hood-model, <http://www.dr.dk/nyheder/politik/valg/kv13/overblik-saadan-virker-kommunernes-robin-hood-model> (Erişim tarihi: 06.04.2017).

²⁴⁸ Redaktionen, **Fordelingspolitik**, http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/%C3%98konomi/Finanspolitik/fordelingspolitik (Erişim tarihi: 06.04.2017).

²⁴⁹ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 160.

²⁵⁰ John Palm Nielsen, **Økonomi**, 1. Basım, Gyldendal Yayınları, 2007, s. 82.

²⁵¹ Jørgen Goul Andersen, **Den Universelle Velfærdsstat Er Under Pres – Men Hvad Er Universalisme?**, **Institut For Økonomi, Politik og Forvaltning**, Aalborg Universitet, 1997, s. 8.

²⁵² İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 160.

²⁵³ John Palm Nielsen, **Økonomi**, 1. Basım, Gyldendal Yayınları, 2007, s. 82.

gerçekleştirmektedir.²⁵⁴ Kuşaklar-arası yeniden dağılım bazı insanların bütün yaşamları boyunca hem prim ödeyen hem de fayda temin eden konumda olabilmektedir. Bu yeniden dağılım türü bir kuşağın üyelerinden diğerinin üyelerine bir şey iletme olarak tanımlanabilir. Burada alıcının vericiyi doğrudan veya dolaylı olarak ödemesi beklenmemektedir. Buna örnek olarak daha ziyade çocuklar ve yaşlılar için bakım ve hizmetler alanında görülebilir. Burada bir kuşak diğer bir kuşak için ödemede bulunmakta ve gelecekteki kuşağın da aynı şeyi kendisine yapmasını beklemektedir.²⁵⁵ Kuşak-içi yeniden vergi sistemi ile gerçekleşmektedir. Burada yüksek bir geliri olanın, daha düşük bir geliri olandan daha fazla vergi ödemesi amaçlanmaktadır. Böylece zenginden fakire doğru yeniden dağılımı beraberinde getirecektir.²⁵⁶ Buna örnek olarak ebeveynlerin çocuk yetiştirme masrafları, ebeveynlerin ödediği öğrenim masrafları, yaşamın sonuna gelindiğinde çocuklara veya torunlara verilen miras, yaşlı ebeveynlerin çocukları tarafından desteklenmesi vs. verilebilir.²⁵⁷

1.11.7. Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele

Refah devletinin bir diğer amacı, kişilerin iş edinmeleri için gerekli koşulları sağlayarak kişilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için gelir elde etmelerini yani geçimlerini temin edebilecekleri bir işte çalışabilmelerini mümkün kılmaktır.²⁵⁸

1.11.8. Sosyal Denge ve Barışı Sağlamak

Refah devletinin bir diğer önemli amacı ise, sosyal dengeyi, sosyal bütünleşmeyi ve barışı sağlamaktır. Refah devleti insanların sosyal sınıf ve zümreler ile farklı din ve mezheplere mensup olanlar arasında ayırdım yapmamalı, yasalar karşısında herkesin eşit olmasını sağlamalıdır. Böylece kişilerin mensup oldukları farklı sınıf, zümre, ırk,

---

²⁵⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 114.

²⁵⁵ Encyclopedia, İntergenerational Transfers, <http://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/intergenerational-transfers> (Erişim tarihi: 06.04.2017).

²⁵⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 114.

²⁵⁷ Encyclopedia, İntergenerational Transfers, <http://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/intergenerational-transfers> (Erişim tarihi: 06.04.2017).

²⁵⁸ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm> (Erişim tarihi: 05.04.2017).

dil, din veya mezhep ya da sahip olduğu ekonomik güç nedeniyle ayrıcalıklı muamele görmeyi engellemeli ve güçsüzleri ve haksızlığa uğrayanları korumalıdır.²⁵⁹

1.11.9. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Refah devletinin başka amaçlarından biri ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Büyüme kavramı niceliksel (yani sayılabilen ve ölçülebilen yani sayı sıfatı olarak görev yapar) bakımdan ortaya çıkan bir değişiklikdir ve kişi başına düşen gelirin reel olarak artırılmasıdır. Yani üretimdeki artıştır. Kalkınma kavramı ise, büyüme kavramından daha geniş kapsamlıdır. Büyümede mutlaka ekonomik yapının değişimi gerekmez iken kalkınma, gelişmekte olan bir toplumun iktisadi yapısının dönüştürülmesinin yanında sosyal, kültürel ve siyasal yapılarında değiştirilmesini, yenileştirilmesini ifade etmektedir.²⁶⁰

---

²⁵⁹ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm> (Erişim tarihi: 05.04.2017).

²⁶⁰ Sami Taban ve Muhsin Kar, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 1-4.

İKİNCİ BÖLÜM

REFAH DEVLETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Devlet Kavramı ve Doğuşu

Refah devletinin tarihsel gelişimini açıklamadan önce devletin doğuşunu, tanımını ve görevlerinin neler olduğunu açıklamada fayda vardır.

İngilizcesi “state”, Fransızcası “Etat”, Almancası “Staat”, İtalyancası “stato”, İspanyolcası “estado” ve Danimarkacası “stat” olan devlet teriminin kökeni Latince “status” kelimesinden gelmektedir. Ancak Latince status kelimesi devlet demek değil; “hâl”, “durum”, “vaziyet” demektir. Devleti ifade etmek için ilk defa İtalya’da 16. yüzyılda “stato” terimi kullanılmıştır. Stato terimini modern anlamda devlet karşılığında ilk kullanan kişinin Niccolo Machiavelli olduğu kabul edilmektedir. Machiavelli 16. yüzyılda yazdığı “Hükümdar” adlı deneme eserinde devlet yönetiminin nasıl mümkün olabileceği, nasıl sürdürüleceği, çeşitli devlet tiplerini, bu devletlerin çeşitli kuruluş biçimlerini ve bu devletleri korumanın çeşitli yollarını incelemiştir.²⁶¹

Devlet, her şeyden önce, insanların toplumsal yaşam içerisinde başvurdukları, örgütünün hacmi, büyüklüğü, yaygınlığı ve yaptırım gücü ile kendini gösteren, tarihsel ve sosyal bir gerçeklik olarak sahnedeki yerini almış bir varlıktır.²⁶²

Devletin kurulabilmesi için üç unsura ihtiyaç vardır. Bunlar ilk olarak insan topluluğu, ikincisi toprak parçası ve son unsur ise egemenliktir. Bir devletin kurulabilmesi için her şeyden önce insanlara ihtiyaç vardır fakat niceliğinin (miktarı) büyüklüğünün bir önemi yoktur. Önemli olan belli bir toprak parçası üzerinde belli bir insan topluluğunun egemen olmasıdır. Fakat niteliği önemlidir çünkü insan topluluğunun devlet kurabilmeleri için, birtakım bağlar ile birbirine bağlanmış olmaları gerekir. Buna millet (nation) denir. Objektif millet anlayışı ve subjektif millet anlayışı olmak üzere iki farklı millet anlayışı vardır. Objektif millet anlayışına

²⁶¹ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 33.

²⁶² İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 1.

göre millet ırksal, dilsel ve dinsel gibi elle tutulan, gözle görülen yani beş duyu ile hissedilen nitelikte olan, birtakım maddi bağlardır. Sübjektif millet anlayışı ise milleti oluşturan insanlar sübjektif nitelikte yani birtakım duygu ve düşüncelerden oluşan manevi niteliktedir. İkinci olarak, ülke olmadan bir devlet kurulabilmesi imkânsız olduğu için bir devleti kurmak isteyen insanların toprağa ihtiyaçları vardır. Ülke ise devlet egemenliğine tabi olan kara sahası, su sahası ve hava sahası olmak üzere üç kısımdan oluşan “üç boyutlu maddi çevre”dir. Mevcut olan bir devlet, ülkesini kaybederse, devlet olma vasfını da kaybeder. Ülkenin büyüklüğü veya küçüklüğü önemli değildir. Önemli olan üzerinde devamlı olarak yaşanılabilir ve egemenlik kurulabilir nitelikte olmasıdır. İnsan topluluğunun ülke üzerinde egemen olması gerekir. Bu nedenle üçüncü ve son unsur olarak devletin iktidar unsuru olan “En üstün iktidar” anlamına gelen ve ilk defa Jean Bodin tarafından tanımlanan ve sistemleştirilen egemenlik unsuru vardır. Jean Bodin “Devletin Altı Kitabı” adlı eserinde egemenliği şöyle tanımlamıştır: “Yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, mutlak ve en sürekli güç.”²⁶³

Özetle bir devlet, belirli bir insan topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik kurmasıyla oluşmaktadır.

Devletin varlığını “koruyucu bir kurum” olarak bulan devlet felsefesi kuramları, ortak tanımlarına göre devlet: “dışarıya karşı sınırları korumakla, içeride ise hukuk düzenini koruyup sürdürmekle görevli bir kurumdur.” Platon’a göre devlet, “birlikte yaşama zorunluluğu”ndan doğmuştur. Platon’a göre, ideal devleti oluşturan üç sosyal sınıf mevcuttur. Bunlar; çalışarak üretimde bulunan ve devletin maddi ihtiyaçlarını karşılayan işçiler; içte ve dışta devletin varlığını koruyan ve savaşan köylüler ve zanaatkârlar ve son olarak kanunları yapan, devleti yöneten ve bilgi edinmeye karşılık bekçiler, yani yöneticiler ya da askerlerdir.²⁶⁴ Aristoteles de Platon gibi insanı toplumsal bir varlık olarak görmüştür ve devletin insanın mutluluğu için var olduğunu bu yüzden insanın iyiye ulaşabilmesi için sadece devlet ve toplum yaşamı

²⁶³ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 33-39.

²⁶⁴ http://www.felsefe.gen.tr/siyaset_felsefesi/platon_ve_ideal_devlet_utopyasi_anlayisi_nedir.asp (Erişim tarihi: 11.04.2017) ve Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 26.

içinde mümkün olduğunu savunmuştur.²⁶⁵ Bu nedenle Aristoteles'e göre, devlet "doğal bir oluşum"dur.²⁶⁶ Oppenheimer'e göre, devlet "bir sınıf devleti olarak fetih ve boyun eğdirme dışında bir yolla ortaya çıkmış olamaz." Devlet "servet" ve "gasp" olmak üzere iki unsurdan oluşur.²⁶⁷ Francis Bacon ise "Yeni Atlantis" adlı eserinde ideal devlet teorisini oluşturmuştur. Bacon, felsefesinin merkezine bilimi koymuştur ve bilimin gelişmesi gerektiğini savunmuştur. Oluşturduğu devlet modeli ideal bir devlet modelidir ve bu devlet, doğayı deneyle kavrayıp insanların yararına kullanacak olmalıdır. Bacon'un siyasi teorisi ve oluşturduğu ideal devleti, ütopyası devletin doğayı iyi kullanıp, doğayla akıl arasında bağ kurup, bilgiye ulaşım insanlar için daha iyiye erişmesi gerekliliği üzerinde kuruludur. Devletin iyi yönetilmesiyle her şeyin çözüleceğini ve bunun için herkesin çalışması gerektiğini savunmaktadır.²⁶⁸

2.2. Devletin Kökeni Hakkında Teoriler

Devletin nasıl ve neden ortaya çıktığı konusunda birtakım farklı teoriler öne sürülmüştür. Bunlar aile teorisi, biyolojik teori, kuvvet ve mücadele teorisi, Marx'ın ekonomik teorisi ve son olarak sosyal sözleşme teorisidir. Bu teoriler aşağıda tek tek ele alınacaktır.

2.2.1. Aile Teorisi

İlk teori, "Aile Teorisi"dir. Bu teori devletin kökenini aileye dayandıran düşünceler barındırmaktadır. Ailenin zamanla büyümesi ve aynı kandan gelen ailelerin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Aileler önce gensleri (geniş aile, sülale) meydana getirmiştir. Genslerin birleşmesiyle de tribüler (boy, kabile, aşiret) denen daha geniş sosyal birliktelikleri ortaya çıkarmıştır.²⁶⁹ Bunların birleşmesiyle "devlet" ortaya çıkmıştır. Bu teoride "ataerkillik" ön plana çıkmaktadır. Çünkü devlet gücünü, ataerkil toplumlardaki aile reisinden yani babadan almaktadır.²⁷⁰ Babanın otoritesi,

²⁶⁵ http://www.felsefe.gen.tr/aristoteles_kimdir.asp (Erişim tarihi: 11.04.2017).

²⁶⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 26.

²⁶⁷ Mahmut Açıkgöz, Devlet Teorileri ve İbn Haldun'un Devlet Düşüncesi, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 3.

²⁶⁸ Damla Özdalga, <http://utopya.weebly.com/baconun-uumltopyas305.html> (Erişim tarihi: 12.04.2017).

²⁶⁹ Mahmut Açıkgöz, Devlet Teorileri ve İbn Haldun'un Devlet Düşüncesi, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 2.

²⁷⁰ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 44.

zamanla yerini kralın otoritesine bırakmıştır. Babaya nasıl itaat ediliyorsa aynı şekilde krala da itaat ediliyordu.²⁷¹

2.2.2. Biyolojik Teori

İkinci teori “Biyolojik Teori” ya da “Organizmacı Teori”dir. Bu teoriye göre, devlet yaşayan bir organizmadır ve diğer canlılar gibi kendiliğinden meydana gelir, büyür, gelişir ve zamanla yok olur.²⁷² Bu teoriye göre devlet, insan doğasının gelişmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır ve insana benzetilmektedir. Nasıl ki insanların oluşabilmesi ve yaşayabilmesi için vücudunda organ ve fonksiyonlar var ise, devlette birtakım organ ve fonksiyonların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Örnek vermek gerekirse; insandaki beslenme, devlette üretimdir. İnsan vücudundaki dolaşan kan, devlette mal ve eşya dolaşımıdır.²⁷³

2.2.3. Kuvvet ve Mücadele Teorisi

Üçüncü teori “Kuvvet ve Mücadele Teorisi”dir. Bu teoriye göre devlet, güçlüler ve zayıflar arasındaki kuvvet mücadelesi sonucunda doğmuştur.²⁷⁴ Bu teoriye göre devlet, güçlülerin zayıflar üzerinde zorla kurdukları bir baskı teşkilatıdır. Hukuk da, bu baskı ve sömürüyü sürdürmek ve her türlü başkaldırıyı önlemek için konulmuş kurallar bütünüdür.²⁷⁵

2.2.4. Marx’ın Ekonomik Teorisi

Dördüncü teori ise önemli düşünür Karl Marx’a ait olan “Ekonomik Teoridir.” Bu teoriye göre devlet ekonomik olayların sosyal ve siyasal olaylara hâkim olması sonucunda meydana çıkmıştır. Marx’a göre, dünya ekonomik çıkarlar tarafından yönetilmektedir.²⁷⁶ Marx, sosyal kurumları altyapı ve üstyapı olmak üzere ikiye ayırır. Altyapı, üst yapı tarafından belirlendiği için onun bir oluşturucusudur. Altyapı

---

²⁷¹ Mahmut Açıkgöz, Devlet Teorileri ve İbn Haldun’un Devlet Düşüncesi, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 2.

²⁷² Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 44.

²⁷³ Mahmut Açıkgöz, Devlet Teorileri ve İbn Haldun’un Devlet Düşüncesi, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 3.

²⁷⁴ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 45.

²⁷⁵ Mahmut Açıkgöz, Devlet Teorileri ve İbn Haldun’un Devlet Düşüncesi, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 3.

²⁷⁶ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 45

geçim veya üretim biçimlerini kısacası ekonomiyi temsil etmektedir. Üst yapıyı ise aile, siyaset, hukuk, sanat, kültür, ahlak vs. temsil eder. Böylece üst yapı olan aile, siyaset, sanat gibi unsurlar, ekonomi tarafından oluşturulur.²⁷⁷ Marxist teoride “sınıf mücadelesi” önemli bir kavramdır. Marx’a göre, günümüze dek bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir. Tarihin her devrinde birbirleriyle çatışan iki sınıf vardır. Bu sınıfın birisi burjuva diğeri proletaryadır. Sömürülen sınıf olan proletarya mecburen emek gücünü satmak zorunda olan sınıftır. Egemen sınıf veya sömüren sınıf olan burjuva ise, üretim araçlarının sahibidir ve bunların üzerindeki mülkiyetini ve hâkimiyetini devam ettirebilmesi için zora başvurmaktadır.²⁷⁸ Kapitalist sistemde burjuvalar, proletaryayı sömürebilmesi için devlete ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden devlet burjuva için gerekli bir kurumdur.

2.2.5. Sosyal Sözleşme Teorisi

17. ve 18. yüzyılda birçok siyasi felsefeci “Sosyal Sözleşme” fikrini kabul etmiştir. Sözleşme teorisinin destekçileri olan Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Spinoza tarafından savunulan “Sosyal Sözleşme Teorisi”ni veya “Toplum Sözleşmesi”ni açıklayan ilk filozof Thomas Hobbes’tir. Sosyal sözleşme doktrininin arkasındaki fikir; aklın yaratıkları ve sosyal bir yaratık olan insanlar doğası gereği bazı görev ve haklar ile donatılmıştır, ancak bu görev ve hakları gönüllü olarak merkezi bir güce tamamını veya bazılarını teslim ettikleri kabul edilmektedir.

Onlara göre, temelde bütün insanlar egoist (bencil) olarak doğmuştur. Bu nedenle sosyal sözleşme fikri insan doğası bencil olduğu fikrinin bir uzantısı olduğu sonucuna varılabilir.

İngiliz filozof Thomas Hobbes 1651 yılında siyasi felsefesini geliştirdiği “Leviathan” adlı eserini yayımlamıştır. Thomas Hobbes’e göre, insanlar doğuştan eşittir. Eşitlikten güvensizlik, güvensizlikten ise savaş doğar. Bu nedenle Thomas Hobbes’e göre devletin olmadığı dönemde yani doğal yaşam döneminde “herkesin herkesle

²⁷⁷ Mahmut Açıkgöz, Devlet Teorileri ve İbn Haldun’un Devlet Düşüncesi, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 3.

²⁷⁸ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Süleyman Arslan (çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976.

savaşı” vardı ve bu nedenle bu dönemde kavga ve savaş hâkimdi. Bu dönemde insan insanın kurduydü.²⁷⁹ Bu rahatsız edici durumdan bıkan insanlar barışı ve düzeni sağlamak için bir araya gelerek kendi özgürlüklerini “Leviathan (dev, ejderha)”ya bırakarak sözleşme yaptılar. Leviathan, devletin kendisidir, otoriterdir ve tek görevi düzeni sağlamaktır. Bu sözleşme tek taraflı olduğu için Leviathan’ı bağlamamaktadır.²⁸⁰

John Locke’ya göre, Hobbes’in aksine doğal yaşam döneminde insanlar barış, huzur ve özgürlük içinde yaşıyorlardı. Fakat bu özgürlük ve huzuru bozan kişiler için cezalandırma teşkilatı olmadığı için kendi aralarında bir sözleşme yaptılar.²⁸¹ Böylece insanlar cezalandırma yetkilerini devrettiler. Diğer yetkilerini devretmedikleri devletin tek görevi adaletti. Bu sözleşmeye de devlet uymalıdır.²⁸²

Son olarak Jean-Jacques Rousseau’ya göre, en eski ve tek doğal toplum ailedir. Ailedeki çocuklar ihtiyaç duydukları sürece korunmaya muhtaçtırlar. Ailedeki baba bir başı yani başkanı simgelerken, çocuklar da halkı simgelemekteydi. Baba, devlet gibi bir rol üstlenmektedir çünkü nasıl ki baba çocuklarını koruyor ve haklarını gözetiyorsa, devlet başkanı da devletteki halkını aynı şekilde korumak zorundadır. Fakat bir fark vardı. Ailede babanın çocuklarına olan sevgisi onlara gösterdiği özeni karşılarken, devlette, sevginin yerini hükmetmek zevki almaktadır.²⁸³ Rousseau’ya göre, Locke’nin dediği gibi doğal yaşamda insanlar arasında eşitlik ve mutluluk vardı. Fakat bu dönemde insanlar sınırlı ve gereksinime sahip bir varlık olduğu için çalışmaya başladılar.²⁸⁴ Tarım topraklarının ve madenlerin işlenmesi gibi durumlar özel mülkiyeti doğurmuştur. Bu da insanlar arasındaki eşitliği bozduğu için insanların arasındaki barış ve mutluluğun yerini kavga aldı. Bu kötü durumdan kurtulmak için insanlar kendi rızalarıyla bir araya gelip “sosyal sözleşme” yaparak

---

²⁷⁹ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 46-47.

²⁸⁰ Mahmut Açıkgöz, **Devlet Teorileri ve İbn Haldun’un Devlet Düşüncesi**, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 4.

²⁸¹ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 48.

²⁸² Mahmut Açıkgöz, **Devlet Teorileri ve İbn Haldun’un Devlet Düşüncesi**, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 4.

²⁸³ Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, 14. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 4-5.

²⁸⁴ Mahmut Açıkgöz, **Devlet Teorileri ve İbn Haldun’un Devlet Düşüncesi**, TODAİE Kamu Yönetimi (Gece) Yüksek Lisans Programı, s. 4.

devlet olan varlığı meydana getirmişlerdir.²⁸⁵ Böylece özel mülkiyet, doğal durumdan çıkmayı gerçekleştirmiştir. Rousseau, bütün toplumların en eski ve tek doğal olanı aile topluluğu olduğunu söylemiştir.

Sonuç olarak, bu teorilerin hepsi devletin kökeninin bir yönüne ışık tutmaktadır. Görüldüğü üzere, insanların çok eski zamanlardan beri devlet çatısı altında, onun kural ve düzenlemelerine tabi olarak yaşamlarını devam ettirdiği söylenebilir. Bazı düşünürlere göre, doğal düzen döneminde yani devlet öncesi dönemde insanlar tüm hak ve özgürlüklere sahipken, bazı düşünürlere göre ise, bu özgür insanlar, haklarının bir kısmını düzenli bir yaşama kavuşmak için sosyal sözleşme ile bir topluma devretmiş ve böylece ortaya devlet çıkmıştır.²⁸⁶

2.3. Devlet Olgusu ve Devlete İlişkin Farklı Görüşler

Tarihsel olarak devlet var olmadan önce ilkel komünal ya da sınıfsız toplumlarda insanlar, devlet veya benzer herhangi bir organizasyon olmadan yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bu toplumlarda insanlar avcılık-toplayıcılık ile geçiniyorlardı. Bu toplumlarda yönetici, patron ya da sınıf bölünmeleri bulunmuyordu, kadın da erkek de özgürdü ve erkeklerin avlanmayı, kadınların toplayıcılığı üstlendiği bir işbölümü vardı. Aynı zamanda toprakta özel mülkiyet olmadığı için kişisel servet biriktirme diye bir kavram yoktu, aksine yardımlaşma ve dayanışma hâkimdi ve yiyecek tek başına aile tarafından tüketilmez; mutlaka yaşayan grubun üyeler arasında paylaşılırdı.²⁸⁷ Ancak modern devlet olgusu, 16. ve 17. yüzyılda gündeme gelmiş ve tarihsel süreç içerisinde devlet anlayışında ve devletin işlevlerinde çok önemli değişimler meydana gelmiştir.²⁸⁸

Antropolog Richard Lee devletin ortaya çıkmadan önceki durumu şöyle özetlemiştir: *“Devletin ortaya çıkışı ve toplumsal eşitsizliğin yerleşmesinden önce, insanlar binlerce yıl boyunca küçük çaplı, akrabalık temelli toplumsal gruplarda yaşıyorlardı ve bunların ekonomik hayatındaki temel kurumlar, toprak ve kaynakların kolektif ya*

²⁸⁵ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 49.

²⁸⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 27.

²⁸⁷ Chris Harman, **Halkların Dünya Tarihi**, Uygur Kocabaşoğlu (çev.), 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2008, s. 20-22.

²⁸⁸ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 1. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 6.

da ortak mülkiyetini içeriyor; yiyeceklerin dağıtımında genelleştirilmiş bir karşılıklılık uygulanıyor ve görece eşitlikçi siyasal ilişkiler kuruluyordu."²⁸⁹ Bundan anlaşılacağı üzere Lee'ye göre, devlet ortaya çıkmadan önce özel mülkiyetin olmadığı, sınıfsız, eşitlikçi ve toplumlar arasında daha sıcak ilişkiler vardı. Bir başka deyişle insanlar, yöneten ve yönetilen, zengin ve yoksul olmadan birbirleriyle paylaşıyorlar ve birbirlerine yardım ediyorlardı. Özetle, Lee'ye göre devlet, servet ortaya çıkmadan var değildi.²⁹⁰

Franz Oppenheimer'ın "The State" adlı eserinde ekonomik araçlara ve zenginlik kazanmanın politik araçlarına, yani iş ve soygun arasında ayırım yapıyordu. Devletin, "siyasi araçların bir organizasyonu" olduğunu söylemiştir. Her türlü çalışma bir devletin devam etmesi için yeterli artı üretmez. Bazı iddialara göre, avcı-toplayıcılar ve tarımsal toplumlar arasında devlet yoktu çünkü yırtıcı bir sınıfa sürdürece kadar fazlalık üretmiyorlardı,²⁹¹ fakat başka bir iddiaya göre ise en ilkel devlet türleri dâhil olmak üzere, devlet kurumu altında yaşandığıdır.²⁹² İnsanlık tarihinde geriye doğru gidersek devletin varlığı, yani en eski "geleneksel devlet"ler M.Ö. 6000'li yıllara kadar dayanmaktadır.²⁹³ 18. yüzyılın ürünü olan modern devletin en gelişmiş biçimi olan ulus devlet ise daha yenidir ve ilk Batı'da gerçekleşmiştir.²⁹⁴

Ulus devletin kuruluşunun dört aşama sonucunda oluştuğunu söyleyen ve ulus devletin kuruluşu hakkında bilinen tipoloji Stein Rokkan'a göre ilk aşama; geleneksel devletlerin bulunduğu 15. yüzyıldan Fransız devrimine kadar geçen süredir. Geleneksel devletler ve imparatorluklar, feodalizm, zümreler, mutlakiyetçi devletler ve son olarak modern devlettir. Rokkan'ın sınıflandırdığı bu "beş ana devlet biçiminin" ilk dördü ulus devlet olma sürecinde birinci aşamasında yer alan devletlerdir. Bu aşamada yerellik ve akrabalık bağlarından soyutlanarak elitler;

²⁸⁹ Chris Harman, **Halkların Dünya Tarihi**, Uygur Kocabaşoğlu (çev.), 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2008, s. 17.

²⁹⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 27.

²⁹¹ Tom G. Palmer, The Origins of State and Government, Cato's Letter: **A Quarterly Message on Liberty**, Cilt 10, Sayı 4, 2012, s. 2.

²⁹² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 27.

²⁹³ Hülya Eşki Uğuz, Rukiye Saygılı, Küresel Dünyada Ulus Devlet, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 32, 2016, s. 122.

²⁹⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 27.

ekonomik, siyasi ve kültürel bütünleşme için ilke ve değerler oluşturmaktadır. İkinci aşama; kitlenin askeri, teknolojik, siyasal kanallar vasıtasıyla yeni sistemin oryantasyonunu içermektedir. Bu aşamada yeni kimlikler yaratma duygusu önemlidir. Uluslaşma sürecinde üçüncü aşama; bir kimlik oluşturan toplum üyelerin yurttaş geçişini ifade etmektedir. Bu aşamada muhalefetin oluşması, oy verme hakkının tanınması ve siyasi partilerin örgütlenmesi olarak nitelenebilir. Bu aşamada kolektif değerlerden bireysel çıkarılara doğru bir hareket vardır. Başka bir ifade ile bu aşamada kişisel çıkarılarını gerçekleştirmek isteyen bireyler ve egemen güçler arasında çatışma başlamıştır. Uluslaşma sürecinin dördüncü ve son aşamasını idari aygıtların genişlemesi oluşturmaktadır. Bu aşamada yönetim olgusu çıkmaktadır fakat ulus devletleşme süreci tarihi, ekonomik, siyasi, coğrafi ve felsefi farklılıklar ve farklı yapıları nedeniyle her ülkede aynı sıralamayla, aynı hızla ve aynı zamanla gerçekleşmemektedir.²⁹⁵

Karl Marx'a göre, ilk etapta sınıfsız toplum vardı. Toplum geliştikçe ve uygarlaşmaya başlayıp medenileştikçe, toplum içinde farklılıklar olmuş ve sınıflar ortaya çıkmıştır.²⁹⁶ Fakat Marx'a göre sınıfların ortaya çıkmasının en önemli sebebi özel mülkiyetten kaynaklanmaktadır.²⁹⁷ Bu nedenle Marx'ın hedefi öncelikle özel mülkiyeti ortadan kaldırmaktır. Böylece Marx'a göre, sınıf kültürünün bertaraf edilerek, komünist sisteme geçildiği ve sınıfsız topluma ulaşıldığı takdirde, devlet de otomatik olarak kalkacaktır.²⁹⁸

Marx, Komünist Manifesto kitabında şöyle demektedir: *“İnsanın insan tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı oranda, bir ulusun başka bir ulus tarafından sömürülmesi de ortadan kaldırılmış olacaktır. Ulusun kendi bünyesindeki sınıflar arasında düşmanlık ortadan kalktığı ölçüde, bir ulusun bir başkasına düşmanlığı da ortadan kalkacaktır.”*²⁹⁹

---

²⁹⁵ Hülya Eşki Uğuz, Rukiye Saygılı, Küresel Dünyada Ulus Devlet, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 32, 2016, s. 121-122.

²⁹⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 28.

²⁹⁷ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Süleyman Arslan (çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976.

²⁹⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 28.

²⁹⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Süleyman Arslan (çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976, s. 50.

Devletin kökeni, gelişimi ve toplum hayatında oynadığı rolü ve hangi alanda müdahale etmesi gerektiği hakkında birtakım farklı görüşler vardır. İlk olarak liberal veya “burjuva görüşü”nü ele almış olursak bu görüşün devlet anlayışı “Sınırlı ve Sorumlu Devlet” yaklaşımıdır. Bunun anlamı devlet, mümkün olduğunca en az ve en dar alanda faaliyet göstermelidir. Bu alan ise sadece güvenlik, savunma ve adalet hizmetleridir. Liberal görüşe göre, devletin içerdiği hizmetler; dıştan gelen saldırılara karşı ülkeyi korumak, suçluları cezalandırmak ve bireyler arasındaki olası sorunları ve anlaşmazlıklar çözmektir. Liberalizm ekonomik sistem olarak “piyasa ekonomisini” savunduğu için devlet müdahalesine karşıdır ve mal ve hizmetlerin üretiminin piyasa ekonomisine bırakılmasını savunmaktadır. Yani ekonomi, çalışma, konut, sağlık, kültür, eğitim gibi alanlara devlet müdahale etmemelidir.³⁰⁰

Sosyalist ekonomi ise özel mülkiyete ve özel teşebbüse karşıdır. Bu nedenle sosyalist görüşe göre devlet sosyal ve ekonomik alana müdahale etmeli ayrıca iktisadi hayatı bütünüyle kontrol altına almalıdır.

Sosyal demokrat görüş müdahaleci bir görüştür fakat özel mülkiyete ve özel teşebbüse karşı değildir. Sosyal demokrat görüşler, “sosyal devlet” anlayışına vurgu yapmaktadır. Bunun anlamı devletin güvenlik, savunma ve adalet alanlarına müdahale etmesinin yanı sıra ekonomi, sağlık, konut, eğitim, çalışma, kültür gibi sosyal alanlara da faaliyet göstermeyi öngörür. Sosyal demokrat görüşe göre devlet eşitliği ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla, sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmelidir.³⁰¹

Bu konu üçüncü bölümde daha ayrıntılı işleneceği için burada farklı devlet görüşleri konusuna virgül koyuyorum.

2.4. Devletin Görevleri

Modern toplumlarda devlet, anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik, mahkeme kararları gibi devlet egemenliğinin temel araçları yoluyla faaliyetlerini yerine getirir. Türkiye’de ise Osmanlı İmparatorluğu zamanında mutlak hükümdarlık (monarşi)

³⁰⁰ Coşkun Can Aktan, Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, 1995, s. 5.

³⁰¹ Kemal Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, 7. Basım, Ekin Kitabevleri, 2016.

vardı. Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı devrim ve inkılâplar ve 29 Ekim 1923'de kurduğu Cumhuriyet sonrasında izlenecek olan politika liberal bir politika olacağı öngörülmüştür. Fakat 1929 yılında tüm dünyayı etkileyen ve olumsuz sonuçlara neden olan Büyük Buhran sonrasında devletçi bir ekonomi politikasına doğru yönelme ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise uygulanan iktisat politikası neo-liberal politikalaradır.

Günümüzde Türkiye'de rekabet kurallarının işlediği, özel sektörün ekonomide öncü olduğu, kamunun ise pasif olarak düzenleyici rol oynadığı, liberal dış ticaret politikasının uygulandığı, mal ve hizmetlerin birey ve kurumlar arasında el değiştirebildiği serbest piyasa olduğunu söylemek yanlış olmaz.³⁰²

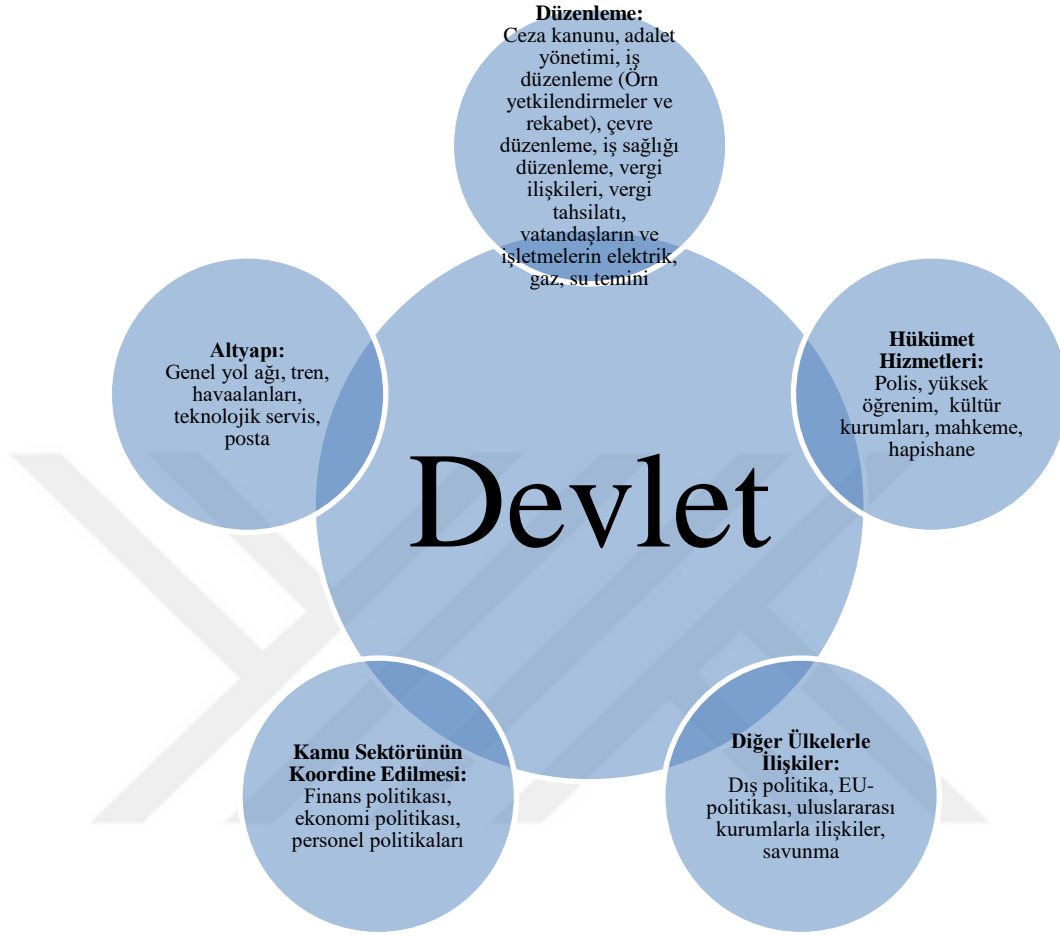
Devlet, kendinin ve diğer siyasi idari düzeylerde oyun kurallarını belirleyen organdır ve tüm kamu sektörü için koordine edici bir rolü vardır. Devlet, kimin hangi işi yani kamu (devletin kendi) ve belediyenin yapacağı işlerine karar verir ve paylaşır. Belediyenin faaliyet alanı arasında; öncelikle imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, evlendirme, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır.³⁰³ Daha önce de bahsedildiği gibi devletin amaçlarından bir tanesi yurttaşlarının özgürlüğünü, eşitliğini ve hukukun egemenliğini güvence altına almak, bireyler arasındaki sorunları ve uyuşmazlıkları çözmek gibi görevleri vardır.

---

³⁰² Ahmet İncekara, Dünya ve Türkiye Ekonomisi, İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2015.

³⁰³ Belediye Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (Erişim tarihi: 19.03.2017).

Devletin görevleri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Kaynak: Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Aage Frandsen, Rune Valentin Gregersen, PolitikNU.

Şekil 3: Devletin Görevleri

T.C. Anayasasının 5. maddesine göre Türkiye devletinin temel amaç ve görevi: *“Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”*

Yukarıdaki Anayasada yazılan maddeden anlaşılacağı üzere, Türkiye devletinin amaçlarından biri toplumun refahını sağlamak ve ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaktır. Peki, Türkiye'nin sosyal refah durumu nasıldır? Bu konuya değinmeden önce ilk etapta refah devleti modelleri ele alınıp Türkiye'nin hangi modele uygun olduğuna dair analiz yapılacaktır.

2.5. Refah Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Toplumun mallarının dağılımını tek başına piyasaya bırakmayan bir yönetim şekli olan refah devletinin tarihsel gelişimini incelemek önemlidir. Birçok insan, refah devletinin 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra çıkan bir ürün olduğunu düşünmektedir.³⁰⁴ Fakat daha önce de bahsedildiği gibi refah devleti daha eski bir olgudur.

Bu bölümde refah devletinin gelişimi üç dönemde incelenecektir. İlk olarak; refah devleti ve Sanayi Devrimi öncesi olan 1880 öncesi dönem açıklanacaktır. Bu dönemde özellikle yürürlüğe konmuş önemli yoksulluk yasaları ve çeşitli yardımlar ele alınacaktır. İkinci olarak 1880-1945 yılları arası dönem incelenecektir. Üçüncü dönem ise 2. Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Bu dönem 1945'den günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönem refah devleti teriminin kavramsallaştığı ayrıca refah devleti anlayışının krize girdiği ve bu nedenle refah devletinin küçülmesi ve yeniden yapılanma arayışına başladığı refah devletinin “Altın Çağı”nın sona erdiği dönemi kapsadığı için oldukça önemlidir.

Aşağıda, bu dönemlerin hepsi tek tek incelemeye tabi tutulacaktır.

2.6. Refah Devleti Öncesi Dönem (1880)

Genelde yeni bir ürün olarak bilinen sosyal yardımlar ve refah devleti kavramı aslında yüz yaşından biraz daha fazla olduğu söylenebilir. Refah hizmetlerinin sağlanması, refah devletinin 2. Dünya Savaşı'ndan kurumsallaşmasından sonraki yıllarda başlayan “beşikten mezara kadar refah devleti” mevzuatıyla başlayan bir şey değildir. Refah devleti tartışmaları uzun zamandan beri var olan bir şeydi ve birçok

---

³⁰⁴ Christopher Pierson, **Welfare and the State: Critical Concepts in Political Science**, Nicholas Deakin, Catherine Jones-Finer, Bob Matthews (ed.), 1. Basım, New York: Routledge Yayınları, 2004, s. 99.

çeşitli sosyal yardım yasaları çıkartılmıştır. Ancak 1929 Büyük Buhran sonrası, iki dünya savaşı arasında ve aynı zamanda Keynes'in refah devleti anlayışının ortaya çıkmasından sonra kurumsallaşmış ve birçok ülkede daha popüler hale gelmiştir.

İlk Çağlarda, Eski Yunan ve Roma'da devlet yalnızca politikacılarına, komutanlarına, filozof ve sanatçılara yani kısacası sınırlı bir kesime hizmet ediyordu ve onların çıkarlarını koruyan bir kurum niteliğindedi. Bu çağda sosyal risklere karşı bireyler aile ve kabile içi dayanışma ve yardımlarla güvenliklerini sağlamışlardır.³⁰⁵ Orta Çağ'a gelindiğinde ise Eski Yunan düşüncesi etkili olmaya devam ederken, özellikle Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte Hıristiyan düşüncesi ekonomik ve sosyal hayatta önemli derecede olmuştur.³⁰⁶ Sonuç olarak, Orta Çağ'da devlet anlayışının birçok bakımdan sosyal refah devlet anlayışına yaklaştığı ve sosyal kurumlarının temelini oluşturmaya başladığı söylenebilir ve bu çağda dinsel kuruluşlar ve meslek kuruluşları etkinliklerini arttırmışlardır.³⁰⁷ Fakat bugün bildiğimiz anlamda modern refah devleti uygulamalarının ortaya çıkışına ilişkin genel kabul, Batılı ülkelerde refah devleti uygulamasının İngiltere'de 1601 Yoksullara Yardım Yasası ile başladığı şeklindedir.³⁰⁸ Refah devletinin kurumsallaşması ise 1929 Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu kabul edilmektedir.

Tam bir refah devleti olduğu söylenemezse bile birçok ülkelerde sağlık, iş kazası, yaşlılık, eğitim gibi birçok alanlarda farklı farklı sosyal yardımlar yapılmıştır. Kapitalizmin pek çok biçimde nispeten uzun bir geçmişi vardır. Aynı şekilde, refah devletinin kapitalizm kadar olmasa da sosyal yardımlar açısından uzun bir geçmişi olduğu bir gerçektir. Refah devletinin ne zaman kurulduğuna dair kesin bir tarih verme açısından önemli zorluklar vardır. Normal olarak refah devleti, var olan ulus devletlerin bir ürünüdür ve kapitalizmin doğuşuyla yakından ilgilidir.³⁰⁹

³⁰⁵ Songül Sallan Gül, Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**,40, 3-4 (2000), 51-66, s. 53.

³⁰⁶ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (Erişim tarihi: 13.04.2017).

³⁰⁷ Songül Sallan Gül, Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**,40, 3-4 (2000), 51-66, s. 54.

³⁰⁸ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (Erişim tarihi: 13.04.2017).

³⁰⁹ Christopher Pierson, **Welfare and the State: Critical Concepts in Political Science**, Nicholas Deakin, Catherine Jones-Finer, Bob Matthews (ed.), 1. Basım, New York: Routledge Yayınları, 2004, s. 100.

Dünyadaki üretim ilişkileri ve toplum yapısı tarımdan sanayi devrimine kadar olan bu dönemde kısmi teknolojik gelişmeler yaşanmıştır fakat bunlar önemli noktalara ulaşmamış, üretim yapısı ve toplumsal yapı binlerce yıldır pek çok değişiklik göstermemiştir. Bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğu tarımla uğraşırken, küçük bir kısmı ise ticaret ve zanaatla uğraşmıştır. Kapitalizm öncesi dönemde halkın büyük bir çoğunluğu, kendini ve ailesini geçindirebilecek bir şekilde, kendi hesabına çalışıyordu. Esping-Andersen'in dediği gibi metalaşma kapitalizm öncesi dönemde çok düşük seviyelerdeydi. Çünkü çiftçiler kendileri ya da toprak sahibinin yanında ortakçı, kiracı veya serf olarak kendini geçindirecek düzeyde çalışıyorlardı. Bu dönemde kendi bakımlarını geçici veya sürekli olarak üstlenemeyecek olan örneğin çalışamayacak durumda olan yaşlılar, çocuklar, bakıma muhtaç olanların ihtiyaçları aile, vakıflar, loncalar, kiliseler, yardımlaşma kurumları gibi kurum ve kuruluşlar tarafından karşılanmıştır.³¹⁰ Örneğin Hıristiyan ülkelerde yoksulların gıda yardımı ve sağlık ihtiyaçları manastırlar ve şövalye teşkilatları tarafından karşılanmaya başlamıştı.³¹¹ Bakıma muhtaç olan insanlara yardım ederek gereksinimlerini ve yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlardan biri olan yeme-içme imkânlarının sağladığı ilk kurum aileydi. Ailenin yetmediği veya olmadığı durumlarda ise loncalar, teşkilatlar, vakıflar, dernekler gibi yardım kuruluşları devreye giriyordu.³¹²

15. yüzyıldan sonra Avrupa'da zenginlik, ticaret ve sömürü gibi yollarla artmış fakat bundan ülkelerin içinde yaşayan ezilen sınıflar pay alamamışlardır. Ancak sosyal refah devletin oluşumuna zemin hazırlayan en önemli etkenler; tarımsal üretimin ticarileşmesi, geleneksel yapıların çözülmesi, sanayileşme, kentleşme, demografik dönüşümler ve kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıdır.³¹³

---

³¹⁰ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 27.

³¹¹ Songül Sallan Gül, Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40, 3-4 (2000), 51-66, s. 54.

³¹² İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 27.

³¹³ Ufuk Poyraz, Sosyal Refah Devletinin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar, Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, II. Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II, s. 528.

Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi ile birlikte liberal ekonomik düzen hâkim olmaya başlamıştır. Devletler sanayileşmiş, ekonomik ve toplumsal yapı değişmişti.³¹⁴ 16. yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan kapitalizmin ilk doktrini olan Merkantilizm hâkimdi. Bu dönem Orta Çağ'ın sonları ve Sanayi Devrimi arasında kalan 1500-1700 yılları arası olan dönemdir. Merkantilist doktrin bir ülkenin refahı o ülkenin sahip olduğu değerli madenlerle (altın ve gümüş) ile ölçüldüğünü savunur. Aynı zamanda yönetimin ekonomide korumacı bir rol oynaması ve sömürgecilik anlayışı hâkimdir. Bu sömürü ve yağmalama nedeniyle bir tüccar/burjuva sınıfının doğmasına neden olmuştur. Aynı zamanda özel mülkiyetin çıkmasıyla küçük işletmelere karşı büyük işletmeler çıkıyor ve büyük tüccarlar küçük işletmeleri satın alıyorlardı. Böylece zanaatkarlar evlerinde çalışan ücretliler haline dönüşüyorlardı. Bu dönemde İngiltere'de yoksulluğun engellenmesi ve yoksullara yardım yapılması amacıyla yoksul yasaları (Poor Laws) çıkmıştır.³¹⁵

İlk yoksul kayıtları 1552'de papazlar tarafından tutulmuştur ancak manastır sisteminin çöküşü ve yoksullara yardım işinin devletin himayesi altında gerçekleştirilmeye başlanması, kilisenin önceden temel rol oynarken, artık yardımcı bir aktör olarak sahnede yer almaya başlamıştır.³¹⁶ Daha sonra 1576, 1589 ve 1601 tarihleri olmak üzere bir dizi çeşitli Yoksulluk Yasaları düzenlenmiş ve çıkmıştır. Bu Yoksulluk Yasalarından en önemlisi 1601 yılında Kraliçe Elizabeth tarafından çıkarılan yasadır. Sosyal yardımların sistematik olarak ilk kez düzenleyip uygulayan ülkenin İngiltere olduğunu söylersek yanlış olmaz çünkü İngiltere'de sosyal yardımların temel çerçevesi Kraliçe Elizabeth'in 1601 yılında çıkardığı yasa ile çizilmişti. Bu yasa askerler hariç, toplumdaki belirli gruplara destek sağlayan ilk yasa olduğu söylenebilir.³¹⁷ 1576 yılındaki yasa üzerine bina edilmiş olan³¹⁸ bu "Yoksulluk Yasası"nın yasalaştırılmasında neredeyse baskı ve kontrol altında

³¹⁴ Songül Sallan Gül, Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40, 3-4 (2000), 51-66, s. 54.

³¹⁵ Arzu Kuşun, Cemil Rakıcı, Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 137.

³¹⁶ Ufuk Poyraz, Sosyal Refah Devletinin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar, Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, II. Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II, s. 529.

³¹⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 180.

³¹⁸ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 29.

kendini göstermiştir³¹⁹ ve her bölge kendi yoksullarından sorumlu olmuştur. Bu yasaya göre fakirler üç kategoriye ayrılmıştır; ilk olarak hasta ve yaşlı olanlara “güçsüz/aciz fakirler” deniliyordu ve bunlara yoksullar evinde (almshouse) bakılacaktı. İkincisi, çalışabilecek durumda olanlar ıslahevlerine yerleştirilerek orada onlara iş verilecekti. Son olarak çalışmayı reddedenler ise yine ıslahevine yerleştirilerek³²⁰ sergiledikleri davranış biçiminin yanlış olduğunu anlayıncaya kadar orantılı bir şekilde cezalandırılacaktı.³²¹ Burada amaç çalışabilecek durumda olan fakirlerin ataleti yenip, çalışmalarını böylece topluma faydalı olmasını sağlamak olduğu savunulmuştur.³²²

Merkantilist dönemde İngiliz soyluları, çalışmadan yaşamlarına yetecek kadar geliri olmayan herkese “yoksul” gözüyle bakardı. Yani halk, “yoksul”, “halktan insan” ile aynı anlama gelmekteydi. Yasa lokal bir sorumluluk getirmişti ve geçici işsizlik yaşayanlara, ailesi parçalananlara, hastalık sonucu yoksulluk yaşayanlara vs. yardım etmeyi amaçlamaktaydı.³²³ Yoksulluk, Hıristiyanlık öğretisi içinde kutsal ve lanetli dualizmine dayanmaktaydı; “lanetlenmiş” yoksullara yardım edilmesi dini bir zorunluluk olarak kutsanıyordu.³²⁴ Merkantilist doktrin altında ulusal refahın geliştirilmesinde ve ulusal servetin başlıca kaynağı olarak çalışan yoksullar için bir sorumluluk, korumacılık anlayışı olduğu için devletin aktif bir rol oynadığı görülmektedir.

14. yüzyılda ortaya çıkan ve 1348-1351 yılları arasında Avrupa’da 25 milyon insanın ölümüne sebep olan ve toplumun üzerinde büyük bir yıkıma yol açan “Kara Ölüm” olarak adlandırılan bir veba salgını meydana gelmiştir. Bu dönemde aynı zamanda bir taraftan kronik kıtlıkları korkusu vardı, diğer taraftan da, 1337 yılında İngiliz

³¹⁹ Christopher Pierson, **Welfare and the State: Critical Concepts in Political Science**, Nicholas Deakin, Catherine Jones-Finer, Bob Matthews (ed.), 1. Basım, New York: Routledge Yayınları, 2004, s. 101.

³²⁰ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 29.

³²¹ Ferhat Akyüz, Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)**, Cilt 1/5, 2008, s. 59.

³²² İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 29.

³²³ Arzu Kurşun, Cemil Rakıcı, Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 137.

³²⁴ Fatih Güngör, Metin Özüğür, İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, **A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri** 3/1997, s. 3.

kralı III. Edward'ın Fransa tahtında hak iddia etmesiyle başlayan ve arada birçok barış dönemi girse de yaklaşık 116 yıl sürüp 1453'te son eren Yüz Yıl Savaşları da Avrupa'da birçok açıdan yıkıma neden olmuştu. Bu dönemde Avrupa'da açlık, sefalet ve salgın hastalıklar zirvedeydi.

Yukarıda da belirtildiği gibi 1601'de çıkarılan yoksulluk yasasından önce ve sonra da farklı yasalar çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi İngiltere'de veba, savaş ve ayaklanmalar nedeniyle yaşanan bu olumsuz ve yıkıcı olayların sonucunda, bu sosyal kargaşayı engelleyebilmek için 1351 yılında "İşçi Yasası" çıkartılmıştır. İşçi Yasası'nın amacı, ücretleri ve işçi hareketliliğini kontrol altına almak idi.³²⁵ 1388 yılında ise temel amacı ortaya çıkan veba salgını sonrası yıllarda yaşanması olası işgücü kıtlığı ile başa çıkabilmek olan "Yoksullar Yasa"sı çıkmıştır. Böylece amaç yaşanan bu kötü zamanlarda devletin belli bir düzeyde müdahale etmesinin sonucunda toplumsal düzenini korumaya çalışmaktı. 1576 yılında çıkarılan "Yoksulluk Yasası" ile dilencilere ve ihtiyaç sahiplerine yardım yapılmasının karşılığında devlet için çalışmaları şart koşulmuştu. Ancak, 1388 yılındaki Yoksulluk Yasası ile 1601 yılındaki Yoksulluk Yasasını karşılaştırmış olursak, 1601 yılında çıkan yasa ilk kabul edilmektedir³²⁶ çünkü bu yasa daha kapsamlıydı ve yasanın anlayışında, bireylerin ekonomik refahının sağlanmasında kamunun sorumlu olduğu görüşü vardı.³²⁷ Bu yasa 200 yıldan fazla yürürlükte kalmıştır fakat İngiltere'de daha önce ortaya çıkan sanayileşme, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, toplumu ekonomik olarak ezmiş ve toplumda en alttakilerle en tepedekiler arasında uçurumun büyümesine neden olmuştur.³²⁸

1662 yılında bölgeler arası göçü engellemek için "Yerleşim Yasası" çıkartılmıştır. Bu yasanın amacı, bir kasabaya yeni gelenlerin kasabaya yük olma ihtimali varsa,

³²⁵ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kısılcacında Refah Devleti: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu, 2010, s. 27-28.

³²⁶ Güngör Özcan, Türkiye'de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, 2009, s. 25.

³²⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 180.

³²⁸ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.

yani yoksul yardımı talep ediyorsa, gelişlerinden itibaren kırk gün içinde son yerleşme yeri olan kasabaya zorunlu olarak gönderilmelerini hükme bağlıyordu.³²⁹

İngiltere’de başka bir yasa 1782 tarihinde yürürlüğe konmuştur. “Gilbert Yasası” olarak bilinen bu yasa parish’lere* kendi aralarında birlik kurma şansı veriyordu. Bu yasa ile daha sonra sakat olmayanlar dâhil tüm yoksullara para yardımı yapmayı yasal hale getirmiştir. Ayrıca çalışma evlerini hem çocuklara hem de engellilere açmıştır.³³⁰ Gilbert Yasası ile çalışabilecek durumda olan yoksulu yoksul evine göndermeyip iş bulana kadar çalışma evleri sınırları içinde çalışması sağlanmıştır.³³¹

Yoksul yardımlarının yönü ve yapısını kökten değiştiren İngiltere’de 1795’te yürürlüğe konan Speenhamland Yasası olmuştur. Hiç kimsenin açlıktan korkmak durumunda olmadığı, ne kadar az kazanırsa kazansın, kilisenin ona ve ailesine bakmakla yükümlü olduğu ilkesini getiren bu yasaya göre,³³² ücretler temel gıda maddelerinin altına düştüğünde aradaki farkın kamu kaynakları kullanılarak tamamlanması kuralı getiriliyordu. Bu sistem, tahıl fiyatlarına göre düzenlenen bir ölçüte göre, hem ücret geliri olmayan yoksullara asgari geçim yardımı yapılmasını, hem de ücret geliri olan emekçilerin ücretlerinin desteklenmesini öngörüyordu.³³³ Başlangıçta geçici bir önlem olarak anlaşılmış olan Speenhamland yasasının amacı, hem istihdam düzeyinin korunması hem de çalışan yoksulların sefaletе düşmesi önlemektir.³³⁴ Fakat bu yasa, açlıktan ölmeden yaşayabileceğini umarken aksine emekçiyi sefaletе sürüklemiş ve daha yoksul ve ümitsiz kılmıştır. Bağımsız küçük çiftçiyi mülksüzleştirmiş ve tarımda verimliliği düşürerek işsizliğe ve düşük

---

³²⁹ Fatih Güngör, Metin Özügurlu, İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, **A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri** 3/1997, s. 4.

* **Parish:** Hıristiyanlıkta kendi kilisesi, cemaati ve din adamları olan küçük birimdir. Başka bir ifade ile bir kilise ve papazın sorumlu olduğu mahalle.

³³⁰ Arzu Kurşun, Cemil Rakıcı, Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 137.

³³¹ Ferhat Akyüz, Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)**, Cilt 1/5, 2008, s. 60.

³³² Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm**, Ayşe Buğra (çev.), 12. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2014

³³³ Fatih Güngör, Metin Özügurlu, İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, **A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri** 3/1997, s. 3.

³³⁴ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 33.

verimliliğin sonucu olarak fiyat artışlarına ve aileye yardım edebilmek için erken yaşta evlenip çok çocuk sahip olmayı özendirerek nüfus artışına neden olmuştur.³³⁵

1814 yılında yeni bir “Yoksulluk Yasası” yürürlüğe konmuştur. Bu yasanın amacı ise, daha güçlü bir “gelir araştırması”nın (income test) sisteme dâhil edilmesidir. Burada amaç çoğu insanın yoksulluk yardımı almaktan vazgeçirilmesidir.³³⁶

Kapitalist sistemin beşiği olan İngiltere, 1601 ve 1834 Yasaları ile Batılı ülkelerde yoksullara yardım alanında hem kılavuz hem de çalışma hayatında da ilk sosyal mevzuatın çıkardığı ülke olmuştur. İşçilere 1824 yılından itibaren örgütlenme hakkı tanınmıştır. Fransa da 1840 yılından sonra bu konuda İngiltere’yi izlemiştir.³³⁷ Fransa’da ilk kez 1814’de sanayici Dolfus tarafından, işçilerin çalışma şartlarının düzenlenmesi için bir sosyal eylem planı önermiştir. Fransa’da refah devleti kavramı 19. yüzyılda bir taraftan devletin yetkilerinin artmasına karşı çıkan diğer taraftan da aşırı radikal bir bireyciliğe eleştirel yaklaşan liberal düşünürler tarafından ortaya konulmuştur.³³⁸

Almanya sanayileşme konusunda İngiltere’ye göre nazaran gerideydi. Almanya 1830-1840’lı yıllarda sanayileşmeye başlamıştır. Sanayileşme sonucunda ise işçiler kitlesel bir yoksulluk ve sefalet içine girmiş ve ülke için sosyal sorun haline gelmişti. Almanya 1880 yılında sosyal sigortaya başlamıştır. Yeni Zelanda 1898 yılında primsiz emekli aylığı uygulamasına başlamıştır. Danimarka, Avusturya, İrlanda, Avustralya ve Çekoslovakya 1908’e kadar bazı sosyal yasaları kabul etmiştir. İsveç’te 1842’den beri eğitim zorunlu hale gelmiş, 20. asrın başında devletin hastalık ve mesleki kaza sigortasına desteği yasalaşmış ve 1913’te evrensel ve zorunlu yaşlı aylıkları sistemini kuran ilk ülke olmuştur.³³⁹

³³⁵ Fatih Güngör, Metin Özüğurlu, İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, **A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri** 3/1997, s. 8-9.

³³⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 181.

³³⁷ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (Erişim tarihi: 13.04.2017).

³³⁸ Ufuk Poyraz, Sosyal Refah Devletinin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar, Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, II. Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II, s. 529.

³³⁹ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (Erişim tarihi: 13.04.2017).

1880 öncesi dönemde sosyal refah hizmetleri enformel tarzda sunulmuştur. Sivil sektör (aile ve toplum), dini kurumlar, gönüllü kurumlar, mesleki birlikler, karşılıklı yardımlaşma sendikaları gibi yoksul ve hasta insanlara yardım ederek, destek olma rolünü üstlenmiştir. Bu dönemde, bu görevler genel itibariyle yerine getirilmişti çünkü sanayi dönemi başlamamış ve insanların gereksinimleri ve beklentileri yüksek değildi. Bu dönemde en büyük rolü kiliseler oynamıştı.³⁴⁰ Her kilise, kendi yetki alanındaki çalışabilecek olan mülksüzleri çalıştırmak, bir yoksul evi işletmek, öksüz ve bakıma muhtaç çocukların çıraklık eğitimini üstlenmek, yaşlılarla bedensel özürülülerin bakımını yapmak ve cenazelerini kaldırmakla yükümlüydü. Yerel ve zorunlu vergilerden karşılanan masraflar aynı zamanda kiliseye aitti.³⁴¹ Özellikle Orta Çağ'da, kiliseler tarafından oluşturulan hayırsever kuruluşlar, toplumda en temel yardım kuruluşları olmuşlardı. Fakat kilisenin bu konudaki etkisi ülkeden ülkeye çok farklı olmuştur. Bu da refah devletlerinin farklılığının nedenidir. Örneğin Katolik kilise, kilisenin bu konuda büyük bir rol ve sorumluluk alması gerektiğini, bunun yanı sıra birey ve aileler bu kurumların “yardımcı” bir rol üstlenmesi gerektiğini savunurken, Protestan kilise refah devleti gelişiminde devlet müdahalesi ve kiliseye oldukça daha küçük bir rol verilmesi gerektiğini savunmuştur.³⁴²

Montesquieu, 18. yüzyılda: “Sokakta dağıttığımız sadakayla devlet, yükümlülüğünü yerine getirmiş olmaz. Devlet, tüm vatandaşlara belli bir güvence sağlamak, yiyecek, elbise vermek ve sağlığına aykırı olmayacak bir yaşam düzeyi hazırlamakla yükümlüdür.” demiştir. Böyle diyerek, belki ilk sosyal devleti tarif eden düşünür olmuştur.³⁴³

Sonuç olarak, 1880 öncesi refah devleti açısından hâkim olan düşünce yapısında, refah devletinin gelişmesini engellediği sonucuna varılabilir. Merkantilizm, refah

---

³⁴⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 178-179.

³⁴¹ Fatih Güngör, Metin Özüğür, İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, **A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri** 3/1997, s. 3-4.

³⁴² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 178-179.

³⁴³ TBMM,

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=20131&P5=H&page1=78&page2=78 (Erişim tarihi: 13.04.2017).

devletinin gelişimini durağanlaştırmış, Fizyokrazi ise doğal düzene herhangi bir müdahalede bulunmamayı savunmuştur.³⁴⁴

Sanayileşmenin giderek yaygınlaşmasıyla birlikte, 19. yüzyılda devlet, halk sağlığının korunması, istihdam koşullarının düzenlenmesi ve sınırlı kamu eğitimi sağlamıştır. Fakat refah üzerinde kamu denetiminin bir ölçütünün uygulanması, “refah devleti” olmak için yeterli bir kriter değildir. Refah devletinin ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bir tarih vermek zordur fakat İngiltere’de 1601 yılında çıkan Yoksulluk Yasa’sının bu konuda önemli olduğu söylenebilir.³⁴⁵

20. yüzyıla yaklaşırken, hem üretim ilişkileri, hem toplumsal yapı yavaş yavaş değişmekteydi. Bunun yanı sıra iktisat bilimi Adam Smith ile birlikte günümüzdeki modern kimliğini yavaş yavaş kazanmaya başlamıştı. Bu dönemde klasik iktisatçılar olarak bilinen David Ricardo ve özellikle Thomas Robert Malthus fakirlere yapılacak karşılıksız yardımın ekonomide etkinsizliğe neden olacağını ve kaynakların dağılımını yardımın büyüklüğü ölçüsünde bozacağını, bunun da ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkileceği fikrine sahipti. Malthus’a göre; “yoksulluk yasaları, hedeflediği şeylere güçlü bir şekilde ayak bağı olma eğilimindedir”. Bu nedenle yoksulluk yasalarına kesinlikle karşı çıkıyordu çünkü ona göre sosyal yardım sistemi gıda üretimini değil, sadece nüfusu arttırırdı. Malthus’un nüfus teorisine göre uygun şartlarda herhangi bir nüfus, besin maddelerinin artışından daha hızlı bir oranda artar ve böylece zamanla kişi başına düşen besin miktarı azalır. Bu kuramda nüfus geometrik bir diziye göre (1, 2, 4, 8, 16, 32...), gıda maddeleri üretimi ise, bir aritmetik diziye göre (1, 2, 3, 4...) artmak eğilimindedir. Doğada aradaki bu fark, nüfusta bazı bireylerin ölümüne neden olur ve bir denge sağlanır. Bu nedenle açlık ve yoksulluğa çare bulmaya uğraşmak yanlıştır çünkü açlığa çözüm bulmak nüfusun daha da artmasına neden olacağı için açlıkla mücadele edilmemelidir.³⁴⁶ Özetle, serbest piyasayı savunan klasik iktisatçı Malthus, yoksulluk yasalarının

---

³⁴⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 181.

³⁴⁵ Christopher Pierson, **Welfare and the State: Critical Concepts in Political Science**, Nicholas Deakin, Catherine Jones-Finer, Bob Matthews (ed.), 1. Basım, New York: Routledge Yayınları, 2004, s. 101-103.

³⁴⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 87.

kaldırılmasından yana olmuş ve her türlü toplumsal müdahaleye ve yardıma muhalif olmuştur.

İngiltere’de 1834 yılında Ricardo ve Malthus’un etkileri görüldüğü dönemde Yoksulluk Yasası Raporu çıkmıştır ve aynı zamanda Yoksulluk Yasası’nda değişiklikler yapılmıştır. Raporda amaç, kör olanlar, sakatlar ve yetimler gibi kendilerine bakamayacak durumda olan ihtiyaç sahipleri için yardım yapılmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir. Çalışabilecek durumda olanlara ise yardımların tamamen kaldırılması değil, daraltılması tavsiye edilmiştir.³⁴⁷

İngiltere’nin uyguladıkları bu çeşitli yasalardan sonra birçok Batılı ülke bu konuda İngiltere’yi izlemiştir ve gerek yoksullara yardım alanında, gerek çalışma hayatında, gerekse çocukları kapsayan koruyucu birçok çeşitli sosyal yardım mevzuatların oluşturulmasına girişilmiştir.³⁴⁸

2.7. Refah Devleti Başlangıcı (1880-1945)

Modern refah devleti 1800’lerin ikinci yarısına kadar uzanır. Fakat refah devleti 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan ve “altın çağ” olarak nitelendirilen dönemde³⁴⁹ etkisi görülmeye ve genişlemeye başlamıştır ve aynı zamanda etkinliği artmıştır. Genel olarak devletin vatandaşlara temel sosyal koşulları sağlamada rol oynaması gerektiğine inanılan refah devleti 1870’li yıllardan itibaren şekillenmeye başlamıştır. İlk defa Almanya’da, 1880’lerin başında Otto von Bismarck tarafından getirilen sosyal güvenlikle ilgili düzenlemeyle, refah devletinin temelleri atılmıştır³⁵⁰ ve böylece refah devletini kurumsallaştırma çabaları 19. yüzyılın sonlarında ilk kez Almanya’da rastlandığı görülmektedir.³⁵¹

---

³⁴⁷ İskender Gümüş, Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kısılcacında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu, s. 29-30.

³⁴⁸ Arzu Kurşun, Cemil Rakıcı, Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 137.

³⁴⁹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 1.

³⁵⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 182.

³⁵¹ Ufuk Poyraz, Sosyal Refah Devletinin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar, Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, II. Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II, s. 529.

Orta Çağ'ın sona ermesinden sonra Rönesans ve reform, düşüncelerde büyük değişikliklere neden olmuş ve 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı ile yeni bir dönem başlamıştır. Akla ve deneye yer veren Aydınlanma devrinde temelinde akıl yer almaktadır. Aydınlanma, 1789-1799 yılları arasında Fransız Devrimi'nin çıkmasında etkili olmuş ardından aletlerin yerine makinenin geçmesine neden olan Sanayi Devrimi 18. yüzyıla damgayı vurmuştur. Sanayi Devrimi ile tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilerek liberal ekonomik sisteme geçilmiştir. Bu yüzyılda hızla gelişen sanayileşme hareketi, toplumların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılarında köklü değişimlere neden olmuş ve insanlık tarihinde “en çok değişen” ve “en çok değiştiren” yüzyıl olmuştur. Sanayileşme hareketi ve otomasyon, bir yandan teknolojik gelişmeyi ve yapısal değişimleri sağlayarak yenilikler ve buluşlar getirmiştir ve kültür ve bilim alanında önemli atılımların gerçekleşmesine yol açmıştır, bir yandan da yoksulluk ve sefalet gibi birçok toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir.³⁵² Örneğin ortaya işçi ve işveren gibi yeni sosyal sınıflar çıkmıştır. Aynı zamanda herkes kâr ve zenginlik peşinde koşmasına neden olan bu dönemde, insani duyguların zayıflamasına ve birçok kişinin yoksulluğuna neden olmuş ve sefalet giderek artmıştır.

Refah devletinin ortaya çıkışındaki etkenler arasında sanayileşmenin başlaması ve kapitalist üretim tarzına geçiş gibi ekonomik boyutlar, emek hareketinin yükselişi, siyasal demokrasinin gerçekleştirdiği atılım, kentleşmenin ve ücretli çalışmanın artması gibi sermaye-emeğin yani sosyal sınıfların çatışması, işçi sınıfının siyasal bilinç kazanması gibi ideolojik değişimler önemli rol oynamıştır. Sanayileşme ile birlikte devlet “doğal düzen” ve “piyasa serbestisi” temelinde şekillenen liberal felsefe izlemekteydi, fakat değişen ekonomik ve toplumsal yapı ve artan yoksulluk ve sefalet nedeniyle refah devleti hakkında düşünmeye başlanmıştır.³⁵³

Almanya, refah devletinin en önemli fonksiyonlarından olan sosyal güvenlik programlarının uygulamalarının ortaya çıkmasında öncü bir rol üstlenmiştir.³⁵⁴

³⁵² <http://www.mepanews.com/sosyoloji/75-sanayi-devriminin-toplumsal-etkileri.html> (Erişim tarihi: 14.06.2017).

³⁵³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 185-186.

³⁵⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 190-191.

Almanya’da Bismarck döneminde 1881-1889 yılları arasında işçiler için hastalık, sakatlık ve yaşlılık durumlarına göre çeşitli sigortalar çıkartılmıştır.³⁵⁵ İlk zorunlu sosyal sigortalar ise, hastalık (1883), iş kazası (1884) ve yaşlılık (1889) risklerine karşı koruma amacıyla kurulmuştur³⁵⁶ ve Bismarck’ın refah devleti kurulması gittikçe diğer ülkelere yayılmaya başlamıştır. Refah devleti sistemi daha sonra 1891 yılında Danimarka’da, 1898 yılında Yeni Zelanda’da kurulmuştur. İngiltere’de ise 1908 yılında hastalık ve işsizliğe sosyal güvenlik olarak başlayan bir sistem, daha sonra 20 Kasım 1942 tarihinde “Beveridge Raporu” yayınlanmıştır.³⁵⁷ 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yürürlüğe konulmuş olan bu rapor ile modern refah devleti kavramının ve sosyal politikaların geniş kapsamda uygulamalarının hem bu ülkede hem de diğer refah devletlerinde yeni bir sosyal güvenlik sisteminin başlamasına yol açarak geleceğini şekillendirmiştir. İngiliz sosyal devletinin temelleri bu raporla atılmış ve aynı zamanda “sosyal devletin Magna Carta”ısı olarak değerlendirilmiştir.³⁵⁸ Bu rapor Hindistan doğumlu İngiliz ekonomist ve sosyal reformist William Henry Beveridge, başkan olduğu İngiltere Sosyal Güvenlik ve İlişkiler Hizmetler Komitesi’nde yayımlanan “Sosyal Güvenlik ve İlişkiler Hizmetler Raporu” tarafından yayımlanmıştır ve raporun yayımlandığı 1942 yılından itibaren kısaca “Beveridge Raporu” olarak anılmaktadır.³⁵⁹ Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin finansman kaynağı vergiler olan bu sistemde, sosyal güvence belirli bir iş yapma (çalışma) şartına bağlanmaz.

Beveridge Raporu’nun ortaya çıkarılmasında William Henry Beveridge’i etkileyen en önemli düşüncelerden biri, ABD’de New York borsasının çökmesiyle ortaya çıkan ve daha sonra bir virüs gibi tüm dünyaya hızla bulaşan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nın olumsuz sonuçlarını giderme amacı ile başkan Roosevelt’in liberal jandarma devlet anlayışını terk ederek refah devleti (welfare state) anlayışını

---

³⁵⁵ Ufuk Poyraz, Sosyal Refah Devletin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar, Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, II. Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II, s. 530.

³⁵⁶ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 23.

³⁵⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 182.

³⁵⁸ Gümüş A. T. Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2010, s. 117.

³⁵⁹ Yonca Saka, Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumu, Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s.5-7.

benimsemesidir.³⁶⁰ Gerçekleşen Büyük Buhran üretimde hızlı düşen kârlılık oranları, tarımsal ürün fiyatlarında yaşanan büyük düşüşler, batan bankalar, artan iflaslar, durma noktasına gelen yatırımlar ve rekor düzeylere ulaşan işsizliğe neden olmuştur.³⁶¹ ABD Başkanı Roosevelt buhranın yıkıcı etkilerine bir çözüm arayışına girmiş ve “New Deal” politikaları geliştirmiştir.³⁶² Amerikan sosyal refah anlayışı da bu dönemde gelişmeye başlamıştır.³⁶³ Bu anlayış “sosyal güvenlik” terimini ilk kez kullanıldığı 1935 tarihli ABD Sosyal Güvenlik Yasası’na yansımıştır, bu da Beveridge’i etkilemiştir. Bunun yanı sıra raporun ortaya çıkmasının bir diğer nedeni ise 2. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkımdır. Böylece yoksulluk ve sefaletin yok edilmesi için bu düşünce ortaya çıkmıştır. Roosevelt’in 1941 yılında yaptığı bir konuşmada, “muhtaçlıktan kurtulma” özgürlüğü de sağlanacak özgürlükler arasında yer aldığını vurgulamıştır.

Beveridge’i etkileyen diğer bir faktör ise Keynes’in ekonomik modeliydi çünkü yoksulluğun yok edilmesi için alınması gerekli sosyal önlemler bu dönemde, Keynes’in öngördüğü ekonomik model, sosyal devlet ve sosyal güvenlik politikalarının temellerini oluşturmuştur.³⁶⁴ Hükümette yer alan bazı muhafazakârların itirazlarına rağmen raporun yayınlanmasıyla yaygın bir şekilde okuyucu kitlesine kavuşmuştur. Beveridge Raporu, “yeniden inşaya giden yolun yoksulluk, hastalık, cehalet, sefalet ve tembellik” olan üzerindeki beş dev ile mücadele etme niyetini dile getiriyordu.³⁶⁵ Raporun temel vizyonu dağınık halde bulunan sosyal güvenlik sistemini oluşturmak ve 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkabilecek işsizlik, sefalet gibi sosyal sorunları sistematik ve kapsamlı bir plan ile ele alıp çözmektir.³⁶⁶ Yoksulluk ve sefalet ile mücadelenin yanı sıra cehaleti, hastalığı, işsizlik ve kötü konut koşullarla mücadele etmek vardı. Bu durumlarla mücadele etme araçları ise tam istihdamın sağlanması, ücretsiz sağlık sistemi,

³⁶⁰ Şebnem Gökçeoğlu, İnsan Hakları Perspektifinden Sosyal Güvenlik Haklarının Anlamı ve Kapsamı, Akdeniz Üniversitesi, VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu, s. 137.

³⁶¹ İpek Eren, Refah Devleti ve Sosyal Politikalar, **Toplum ve Hekim**, Cilt 20, Sayı 1, 2005, s. 20.

³⁶² Salih Alp, Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör, **Maliye Dergisi**, Sayı 156, 2009, s. 167.

³⁶³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 182.

³⁶⁴ Şebnem Gökçeoğlu, İnsan Hakları Perspektifinden Sosyal Güvenlik Haklarının Anlamı ve Kapsamı, Akdeniz Üniversitesi, VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu, s. 137.

³⁶⁵ Asbjørn Wahl, **Refah Devletinin Yükselişi ve Düşüşü**, Haldun Ünal, Baran Öztürk (çev.), 1. Basım, İstanbul: h2o Yayıncılık, 2015, s. 52.

³⁶⁶ Gümüş A. T. (2010), Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, s. 118.

hayatın her kesiminden beşikten mezara kadar devlet tarafından vaat edilen ve düzenlenen sosyal yardımlardı. Beveridge Raporu, sosyal güvenliğe yeni anlayış getirmiştir. Buna göre çağdaş toplumlarda yoksulluk ve sefalet kabul edilemez bir durumdur. Bu nedenle yoksulluğun temel nedenlerini teşhis edip gereken önlemleri en kapsamlı ve sistematik bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.³⁶⁷ Aynı zamanda sağlık ve sigorta sistemlerinin kurulması aile yardımları yapılması önerilmiştir. Bu konuya ilişkin 1945’de aile yardımları kanunlaşmış, 1946’da ulusal sigorta ve sağlık hizmetleri kurulmuş ve tam istihdam hükümet politikası olarak kabul edilmiştir.³⁶⁸ Raporun temel ilkeleri şöyle sıralanmıştır:³⁶⁹

- **Genellik ve Sigorta Yardımlarında Teklik:** Genellik ilkesi, ayırım yapılmadan tüm vatandaşların kapsamına alınmasıdır.³⁷⁰ Diğer bir ifade ile genellik ilkesi, sosyal güvenliğin bir hak olarak, diğer insan hakları ile birlikte anılmasına yol açan temel ilkedir.³⁷¹ Sosyal yardımlarda ve sosyal güvenlikte, tüm halkı, mesleği ne olursa olsun, toplumun bir bireyi olarak kapsamına almalıdır. Sigorta yardımlarında teklik ilkesi ise gelirleri gözetilmeksizin herhangi sosyal bir riskle karşılaşan tüm vatandaşlara Ulusal Sigorta Kurumu tarafından ayırım yapılmadan uygun ve asgari bir yaşam standardını sağlayabilmesi esas alınarak yeterli miktarda yardım sağlanmasıdır.
- **Yönetimde Birlik:** Raporda dağınık halde bulunan tüm sosyal sigorta kurumlarının tek bir çatı altında toplanmasıdır. Böylece herkesin sigorta yardımlarından olabildiğince kısa sürede yararlanmasını sağlayacak, işlemler

³⁶⁷ Nüvit Gerek, A. İlhan Oral, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 830, 2004, s. 12-13 ve Yonca Saka, Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumunu, Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s. 6-7.

³⁶⁸ Gümüş A. T. Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2010, s. 118.

³⁶⁹ Nüvit Gerek, A. İlhan Oral, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 830, 2004, s. 12-13 ve Yonca Saka, Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumunu, Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s. 6-7.

³⁷⁰ Nüvit Gerek, A. İlhan Oral, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 830, 2004, s. 12.

³⁷¹ Şebnem Gökçeoğlu, İnsan Hakları Perspektifinden Sosyal Güvenlik Haklarının Anlamı ve Kapsamı, Akdeniz Üniversitesi, VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu, s. 139.

daha da kolaylaşacaktır. Bu ilkenin amacı, sosyal yardımlarda ve sosyal güvende etkinlik, verimlilik ve standartlaşmayı sağlamaktır.

- **Primlerde Teklik ve Vergilerle Destekleme:** Raporda sigortalılık herkes için zorunlu hale getirilmekte ve her sigorta kolu için aynı miktarda ve maktu bir prim alma yoluyla işlemlerin kolay ve daha ucuz olacağı öngörülmektedir.
- **Sosyal Güvenlik Sisteminin Sosyal Politika Tedbirleriyle Desteklenmesi:** Beveridge Raporuna göre, sigorta yardımlarının tek başına yeterli olması mümkün görülmediği, bu nedenle sosyal güvenliğin etkili bir şekilde sağlanabilmesi için diğer sosyal politika araçlarıyla birbirlerini desteklemesi, kurgulanması ve uygulanması gerekmektedir.
- **Tüm Riskleri Kapsama:** Raporda sosyal sigorta kapsamına alınabilecek tüm risklerin kapsama alınması öngörülmüştür.

1880’li yıllarda temelleri atılan refah devleti, sosyal güvenlik sistemlerinde çağdaş yaklaşım iki dünya savaşı ve ABD’de Wall Street’te meydana gelmiş olan borsa çöküşünün neden olduğu ekonomik krizin büyük bir başlangıcı ve politik bozulmanın dönüm noktası olan 1929 Büyük Bunalımı’nın ilk önce Batı ülkelerde yarattığı düşük ya da negatif büyüme³⁷² ve bu gelişmenin neden olduğu geniş çaplı işsizlik ve yoksullaşmanın işçi hareketinin güçlenmesine katkıda bulunmasının sonucunda sosyal devletin uygulamadaki en önemli aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem ayrıca devletin ekonomiye müdahale etmesi anlayışını beraberinde getirmiştir.³⁷³

1929 Büyük Bunalımın esas nedeni talep yetersizliği olduğunu savunan Keynes, toplam talebin artması gerektiğini savunmuştur. Bu dönemde Keynes’in görüşleri ağırlık kazanmış, klasik liberal bekçi devlet anlayışı terk edilerek Keynesyen iktisat ekol benimsenmiştir. Bu da özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra olgunlaşan refah

³⁷² Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 170.

³⁷³ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 23-24.

devleti anlayışının kurumsallaşmasına neden olmuştur.³⁷⁴ Savaş yıllarında Keynesyen politikaların izlenmesi ile birlikte tam istihdamı, ücretsiz evrensel lise eğitimini ve aile ödeneklerini sağlamayı üstlenmiştir. İşçi Partisi 1945’de üç temel alanda yasalaştırma yapmıştır. Bunlar; sosyal güvenlikle ilgili 1946 tarihli Ulusal Sigorta Yasası (National Insurance Act), 1946 tarihli Ulusal Sağlık Hizmeti Yasası (National Health Service Act) ve Yoksulluk Yasası’nı yürürlükten kaldıran 1948 tarihli Ulusal Yardım Yasası (National Assistance Act)’dır. Bu üç yasa 7 Haziran 1948’de yasalaşmış ve yürürlüğe girmiştir.³⁷⁵

20. yüzyılda Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşı’nda çekilen acıların, daha iyi bir dünya yaratmak düşüncesi ile ortaya çıkmasıyla birlikte, insanların sağlığı, yaşam beklentisi ve sahip oldukları sosyal güvenlik özellikle Batı ülkelerinde büyük bir gelişme göstermiştir.³⁷⁶ Refah devletinin gelişiminin, güçlenmesinin ve yaygınlaşmasının esasında yatan nedenler öncelikle: emek hareketinin yükselişi ve siyasal demokrasinin gerçekleştirdiği atılımdır.³⁷⁷ Aynı zamanda 2. Dünya Savaşı’ndan sonra iki kutuplu hale gelen dünyada sosyalizm korkusuyla birtakım yeni düzenlemeler yapılması gerektiği düşüncesi idi. Bazı iddialar göre ise, refah devletinin ortaya çıkışı, liberalizme karşı güvensizliğin doğması nedeniyle kapitalizm ile sosyalizm arasında bir üçüncü yol arayışı olarak değerlendirilmektedir.

Farklı zamanlarda çıkan ekonomik bunalımlar, 1. Dünya Savaşı, savaş sonrası toparlanmaya çalışan toplumların daha sonra yaşanan 1929 Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşı gibi krizler ve savaşlar nedeniyle liberal düşünceye karşı eleştiriler artmıştır.³⁷⁸ Köklerini buralardan da alan refah devleti, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra tamamen kurumsallaşmıştır.³⁷⁹

---

³⁷⁴ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 24.

³⁷⁵ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 194.

³⁷⁶ Asbjørn Wahl, **Refah Devletinin Yükselişi ve Düşüşü**, Haldun Ünal, Baran Öztürk (çev.), 1. Basım, İstanbul: h2o Yayıncılık, 2015, s. 20.

³⁷⁷ Asbjørn Wahl, **Refah Devletinin Yükselişi ve Düşüşü**, Haldun Ünal, Baran Öztürk (çev.), 1. Basım, İstanbul: h2o Yayıncılık, 2015, s. 41.

³⁷⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 188.

³⁷⁹ Ufuk Poyraz, **Sosyal Refah Devletinin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar**, Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, II. Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II, s. 532.

1. Dünya Savaşı başladığı zaman, Almanya’da ve İngiltere’de ortaya çıkan ve daha sonra diğer gelişmiş ülkelere yayılan reformlar çoğu ülkelerde durma noktasına gelmiştir. Savaşın sonrasına ise reform olasılıkları ve gereksinimi yavaşça yeniden doğmaya başlamıştır. Fakat reformlar, Avrupa’da artan gerilimler ve 2. Dünya Savaşı’nın başlaması nedeniyle durdurulmuştur ve ancak savaşın sonrasına genişleterek uygulanabilmiştir.³⁸⁰ Aslında refah devletleri şeklinde kriz çözümü 2. Dünya Savaşı sonrasında tecelli etmiştir. 2. Dünya Savaşı’ndan sonrasına refah devleti güçlenmiş ve bu temelde sosyal güvenlik sistemleri artmıştır. Örneğin İskandinavya ülkeleri olan İsveç, Norveç ve Danimarka’da kapsamlı refah devleti kurulmuştur. Bununla beraber Batılı ülkelerde de daha fazla ya da daha az ölçüde refah devletleri kurulmuştur. Özellikle Batı ülkelerde savaş sonrası dönem sosyal demokrasinin geniş ve nispeten istikrarlı siyasi uzlaşma olarak karakterize edilmiş, ayrıca işçi hareketi, kitle partisi ve ulus devleti merkezde olacak şekilde yakın bir ittifak üçgen yapılı politik-ekonomik yapı inşa edilmişti.³⁸¹

Tablo 5: Çeşitli Ülkelerde Sosyal Refah Programlarının Başlangıç Tarihi

Programın adı	Programın Başlangıç Tarihi						
	Almanya	Birleşik Krallık	İsveç	Fransa	İtalya	ABD	Kanada
Sosyal Sigorta:							
Endüstriyel Kaza	1884	1906	1901	1946	1898	1930	1930
Hastalık	1883	1911	1910	1930	1943	-	1971
Emekli Aylıkları	1889	1908	1913	1910	1919	1935	1927
İşsizlik Sigortası	1927	1911	1934	1967	1919	1935	1940
Aile Ödenekleri	1954	1945	1947	1932	1936	-	1944
Sağlık Sigortası /Hizmetleri	1880	1948	1962	1945	1945	-	1972
Kişisel Gelir Vergisi Uygulaması	1920* (1873)	1918	1903	1960	1923	1913	v.y.
Eğitim:							
* Okuma Bilmeyen	1850	1880	1880	v.y.	v.y.	1870	v.y.

³⁸⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 183.

³⁸¹ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 170-171.

Yetişkinlerin Sayısı							
İlk kez < %20							
* Orta Öğretime Kayıt	1925	1923	1937	v.y.	v.y.	1915	v.y.
İlk kez > %10							
* Üniversiteye Kayıt							
İlk kez > %10	1975	1973	1968	v.y.	v.y.	1946	v.y.

Kaynak: Sosyal Refah Devleti (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (Erişim tarihi: 13.04.2017)

NOT: “Sosyal sigorta”, zorunlu devlet sigortasını ifade etmektedir. İşverenlerin belirli gruplara yönelik hukuksal ya da sosyal yardım programları yükümlülüğünü kapsamaz.

* Prusya’da 1873 yılında başlamıştır.

v.y. = veri yok

Yukarıdaki tabloda refah devletinin temelleri gösterilmektedir. Görüldüğü üzere birçok sosyal yardım programlarının başlangıç yeri Almanya’dır. Genel olarak bakacak olursak Birleşik Krallık, İsveç ve İtalya farklı yardım programlarını yaklaşık aynı dönemlerde uygulamaya başlamıştır. Fransa (emeklilik ayları hariç), ABD, Kanada ise sosyal yardımlarına 1929 Büyük Buhran sonrası başlamıştır.³⁸²

³⁸² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 192.

Tablo 6: OECD Ülkelerinin Sosyal Sigorta Tanıtımı³⁸³

	Endüstriyel Kaza	Sağlık	Emeklilik	İşsizlik	Aile Yardımı
Belçika	1903	1894	1900	1920	1930
Hollanda	1901	1929	1913	1916	1940
Fransa	1898	1898	1895	1905	1932
İtalya	1898	1886	1898	1919	1936
Almanya	1817	1883	1889	1927	1954
İrlanda	1897	1911	1908	1911	1944
İngiltere	1897	1911	1908	1911	1945
Danimarka	1898	1892	1891	1907	1952
Norveç	1894	1909	1936	1906	1946
İsveç	1901	1891	1913	1934	1947
Finlandiya	1895	1963	1937	1917	1948
Avusturya	1887	1888	1927	1920	1921
İsviçre	1881	1911	1946	1924	1952
Avustralya	1902	1945	1909	1945	1941
Yeni Zelanda	1900	1938	1898	1938	1926
Kanada	1930	1971	1927	1940	1944
Amerika	1930	-	1935	1935	-

Kaynak: Christopher Pierson, Welfare and the State, s. 104

Tablo 7: Refah Devleti Yenilikçileri: Büyük Refah Devleti Programları

	Birinci	İkinci	Üçüncü
Endüstriyel kaza sigortası	Almanya (1871)	İsviçre (1881)	Avusturya (1887)
Sağlık	Almanya (1883)	İtalya (1886)	Avusturya (1888)
Emeklilik	Almanya (1889)	Danimarka (1891)	Fransa (1895)
İşsizlik	Fransa (1905)	Norveç (1906)	Danimarka (1907)
Aile yardımları	Avusturya (1921)	Yeni Zelanda (1926)	Belçika (1930)
Erkeklere oy kullanma hakkı	Fransa (1848)	İsviçre (1848)	Danimarka (1849)
Genel oy hakkı	Yeni Zelanda (1893)	Avustralya (1902)	Finlandiya (1907)

Kaynak: Christopher Pierson, Welfare and the State, s. 105

³⁸³ Not: Bu rakamlar başlangıçta gönüllü fakat devlet destekli ve zorunlu olan programları içermektedir.

Yukarıdaki her iki tabloda ki rakamlar, alternatif politikaların (örneğin, işsizlik tazminatından ziyade kamu işleri ya da yeniden eğitim gibi) bir toplumun piyasa etkisizliklerinin diğer yollarla kamu telaşına olan bağlılığını ne ölçüde temsil ettiğini gizleyebilir. Bununla birlikte, rakamlar tarihsel bir kalıp ortaya koymaktadır. Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere çoğu ülkede aile yardımı “ikinci kuşak” refah mevzuatına aittir. Sadece ülkelerin üçte biri aile yardımlarını 1. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle yasalaştırmıştır.

Refah devletinin ortaya çıkışını ve gelişimini, çeşitli ülkelerin temel refah programlarına giriş tarihlerini gösteren tablo yardımıyla özetleyebiliriz. Tablo 5’deki yıldız işareti olan (*) veriler, ilköğretim ve bazı öncü yasalar hariç, refah devletinin 20. yüzyılın ürünü olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, ülkelerin refah sistemleri arasında, faaliyet alanı ve model itibariyle belirgin farklılıklar vardır.³⁸⁴

Tablo 8: OECD Ülkelerinde Sosyal Sigortaya Geçiş

	Endüstriyel Kaza	Sağlık	Emekli Aylıkları	İşsizlik	Aile Ödenekleri
Belçika	1903	1894	1900	1920	1930
Hollanda	1901	1929	1913	1916	1940
Fransa	1898	1898	1895	1905	1932
İtalya	1898	1886	1898	1919	1936
Almanya	1871	1883	1889	1927	1954
İrlanda	1897	1911	1908	1911	1944
İngiltere	1897	1911	1908	1911	1945
Danimarka	1898	1892	1891	1907	1952
Norveç	1894	1909	1936	1906	1946
İsveç	1901	1891	1913	1934	1947
Finlandiya	1895	1963	1937	1917	1948
Avusturya	1887	1888	1927	1920	1921
İsviçre	1881	1911	1946	1924	1952
Avustralya	1902	1945	1909	1945	1941
Yeni Zelanda	1900	1938	1898	1938	1926
Kanada	1930	1971	1927	1940	1944
ABD	1930	-	1935	1935	-

³⁸⁴ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (Erişim tarihi: 13.04.2017).

Yukarıdaki tabloda OECD ülkelerinin sosyal sigortaya geçiş yılları gösterilmektedir. Görüldüğü üzere endüstriyel kaza, sağlık ve emeklilik aylıkları kapsayan sosyal sigortaya geçen ilk ülke 1871 yılında Almanya'dır. Genel itibariyle ülkeler işsizlik ve aile ödenekleri yardımlarına daha geç geçmiştir.

İngiliz ekonomist John Maynard Keynes (1883-1946) refah devletinin kurumsallaşmasında büyük bir rol oynamıştır.³⁸⁵ Keynes, 1929 Büyük Buhranının sonrasında 1936 yılında "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı bir eser yazmıştır ve sonrasında dünya ekonomisine fikirleriyle hâkim olmuştur.³⁸⁶ Keynes, liberallerin laissez-faire (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) politikasına, müdahale olmaksızın piyasanın daima düzgün bir şekilde işleyeceği ve kendiliğinden dengeye gireceği düşüncesini ve piyasa ekonomisinden kaynaklanan istikrarsızlığı ve güvensizliği eleştirmiştir. Aynı zamanda toplam arz ve talebin dengeye getirilmesi, işsizlik, durgunluk ve enflasyon gibi sorunları çözebilmek için kamu müdahalesinin gerekliliğini açıklamıştır³⁸⁷ çünkü kapitalist model, sistemde bulunan aşırı üretim eğilimini karşılayacak etkin talebin yetersiz olduğunu dile getirmiştir.³⁸⁸ Keynes'in görüşleri işsizlik ve istihdam sorunlarına daha çok eğilmesine neden olmuştur. Keynes, işsizlik ve üretim yetersizliği sorununu efektif talep yetersizliği ile açıklamaya çalışmıştır ve krizin temel nedeninin talep yetersizliği, çözümü ise talebi arttırmanın olduğunu savunmuştur.³⁸⁹ Buradan anlaşılacağı üzere Keynes, ekonomik modelini talep üzerine kurmuştur. Keynes'e göre, kitlesel işsizlik bir işgücü arzı problemi değil, aksine bir talep sorunudur dolayısıyla bu talep sorununa köklü bir çare bulunması gerekmektedir.³⁹⁰ Özetle, Keynes'in düşünceleri, devletlerin sosyal ve ekonomik anlamda daha aktif bir role sahip olması anlayışı yer edinmiştir.³⁹¹ Ve bu dönem liberal anlayıştaki klasik felsefesinin sürdürülmesinin devam etmesinin yanı sıra kamunun ekonomiye müdahale etmesi zorunlu olduğunu açıklamıştır.

³⁸⁵ H. Bahadır Eser, Dilek Memişoğlu, Gökhan Özdamar, Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2011, s. 201-217, s. 205.

³⁸⁶ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 17.

³⁸⁷ Gümüş A. T. (2010), Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, s. 114.

³⁸⁸ İpek Eren, Refah Devleti ve Sosyal Politikalar, **Toplum ve Hekim**, Cilt 20, Sayı 1, 2005, s. 21.

³⁸⁹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 17.

³⁹⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 193.

³⁹¹ Gümüş A. T. (2010), Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, s. 114.

Kendisi sosyalist olmayan, aksine kapitalist olan ancak devletin ekonomiyeye kendisinin geliştirmiş olduğu iktisat politikaları uygulayarak aktif bir şekilde müdahale edilmesi ve böylece etkin bir rol alması gerektiğini savunan Keynes'in amacı tam istihdamı sağlamak, efektif talebi arttırmak, önerdiği politikalarla, kapitalizmin sosyal reformunu sağlamaktır ve tarihe kapitalizmi kurtaran kişi olarak kabul edilmiş ve aynı zamanda refah devletinin doğuşuna öncülük etmiştir. Keynes, "her arzın kendi talebini yaratamayacağı"nı, "görünmez elin" de her zaman etkin işlemediğini ispatlamış ve devletin piyasaya aktif katılımını savunmuştur. Bu da refah devleti hakkında tartışmaları yaygınlaştırmıştır.³⁹² Keynes, mikro ve makro politikalarını beraber uygulayarak devlete rol verilmesi gerektiğini savunmuştur. Keynes'in kendi düşünceleri ve pek çok iktisatçı tarafından yapılan katkılara iktisatta "Keynesyen İktisat" adı verilmiştir.³⁹³

Keynes, özellikle 1929 Büyük Buhran'dan sonra düşüncelerini uygulamaya koyarak doktrin haline gelmiş ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise düşüncelerini kurumsallaştırmıştır.³⁹⁴ 2. Dünya Savaşı sonrası liberal ekonominin geçirdiği sarsıntı hissedilir olmuş ve modern devletin yeni biçimi Keynesyen refah devleti olmuştur.³⁹⁵ Bu dönemde Keynes'in uyguladığı ekonomik politikalar, ilk önce yüksek bir büyüme sağlamış, istihdamın artmasına yol açmış, ücret ve çalışma şartlarını iyileştirmiştir. Ekonomik büyüme refah devletleri için maddi kaynak sağlamış böylece sağlık, sosyal güvenlik, eğitim ve konut gibi önemli alanlarda, önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1980'lere kadar GSMH içinde sosyal refah hizmetlerin ayrılan pay artmıştır.³⁹⁶ 1970'li yılların ortalarına kadar oldukça etkili olan "refah devleti" uygulamaları, başta klasik liberal felsefeyi savunan iktisatçılar olmak üzere birçok iktisatçı tarafından eleştirilmiştir.³⁹⁷

---

³⁹² Ufuk Poyraz, Sosyal Refah Devletinin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar, Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, II. Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II, s. 527.

³⁹³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 195-197.

³⁹⁴ Gümüş A. T. (2010), Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, s. 113.

³⁹⁵ Nadir Özbek, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet, Toplum ve Bilim, Sayı 92, 2002, s. 23.

³⁹⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 195.

³⁹⁷ Salih Alp, Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör, **Maliye Dergisi**, Sayı 156, 2009, s. 265.

Keynes, kapitalist olmasına rağmen, kapitalizmin kendi kendini düzenleyen ve ekonomiyi dengeye getiren bir sistem olduğuna inanmıyordu. Ona göre kamu yatırımları, devlet planlaması, kamu hizmetleri ve gelirin yeniden dağıtımı önemli bir role sahipti ve bu nedenle kamunun ekonomiye müdahale etmesi gerektiği için aktif iktisat politikaları uygulanmalıydı. Keynes'in ekonomiye müdahale etmesi gerektiği ve kamu girişimciliği görüşü daha sonra pek çok iktisatçı tarafında benimsenmiş ve zamanla bazı iktisatçılar daha devletin daha fazla müdahale etmesi gerektiğini savunarak daha fazla rol vermiş. Böylece devlet müdahaleciliğin çok üst düzeylere ulaşması ve 1945-1975 yılları arasında refah devletinin doruk noktasında olduğu dönemde devlet "Keynesyen Refah Devleti" olarak anılmaktadır.³⁹⁸

Keynesyen refah devletine yapısal bir çerçeveden bakacak olursak, 2. Dünya Savaşı sonrası uygulanan Keynesçi refah politikaları temelde Fordist üretim ve tüketim biçimine dayalıydı.³⁹⁹ Keynesyen ekonomik ve sosyal modelin üretim biçimini ifade eden Fordizm kavramı ilk kez, ABD'de Ford otomobil fabrikalarında montaj hattına dayalı seri üretimi ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda işbölümü ve standartlaşmaya dayalı olan fordist üretim biçimi kitlesel seri üretimin de başlangıç noktasını oluşturmuştur.⁴⁰⁰ 1945 yılında olgunluk dönemine ulaşan Fordist üretim biçimi, toplumu ekonomik ve kültürel olarak standartlaştırmış bu da üretimin kitleselleşmesine ve artmasına yol açmıştır.⁴⁰¹

1960'lı yıllardan itibaren Fordist üretim biçiminde ciddi sorunlar yaşanmaya başlamıştı. Fordist üretim biçiminin yanı sıra Keynesçiliğin yetersizliği de ortaya çıkmaya başlamıştır. İzlenen Keynesyen politikalar 1970'lerden beri ülkeleri krize sokması nedeniyle 1970'lerden itibaren Keynes'in görüşleri ve piyasalar üzerindeki etkisi zayıflamıştır ve Keynesyen politikalar sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun yerine Keynes'in görüşleri ortadan kaldırılmış ve yerine serbest piyasayı savunan

---

³⁹⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 196-197.

³⁹⁹ Nadir Özbek, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet, Toplum ve Bilim, Sayı 92, 2002, a.g.e., s. 28-29.

⁴⁰⁰ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 19-20.

⁴⁰¹ H. Bahadır Eser, Dilek Memişoğlu, Gökhan Özdamar, Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devletine Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2011, s. 201-217, s. 205.

iktisatçılar kendi görüşlerini yerleştirmiştir.⁴⁰² Krizin nedenleri arasında yüksek toplam talep ve istihdam politikaları, yüksek vergi oranları, cömert sosyal refah devleti harcamaları ve artan devlet müdahaleleri olarak görülmüştür. Bu nedenlerden dolayı, devletin ekonomide rolünün azaltılması savunulmuştur ve böylece Keynes'in liberal teoriyi yetersiz bulduğu gibi, Keynesyen anlayışı da yetersiz bulunmuş, eleştirilmiş ve Keynesyen uygulamalarından vazgeçilmesi öngörülmüş ve böylece Keynesyen refah devletinin tasfiyesi başlamıştır. Bu nedenle sosyal devletin yeniden yapılanması fikri doğmuştur.⁴⁰³ Bununla ilişkili olarak Bob Jessop, 1970'li yılların ortasından itibaren sosyal devlet anlayışında gerçekleşen kriz nedeniyle; "Keynesyen Sosyal Devletten", "Schumpeterci Çalışma Devleti"ne geçildiğini öne sürmüştür.⁴⁰⁴

2.8. Devlet Müdahaleciliğin Yükselişi, Refah Devletinin Krizi, Yeniden Yapılanma ve Günümüz (1945'den Günümüze)

Araştırmacılar için uzun yıllardır önemli konu olan refah devletinin⁴⁰⁵ temelleri 1800'lü yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde farklı sosyal yardım programları çıkmış ve zamanla uygulamaya konmuştur. Ancak modern refah devletlerinin kökenleri 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına dayanmakla birlikte, asıl şeklini ilk defa 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yani 1950'ler ve 1960'larda kazanmıştır. Bu dönemde refah devleti daha da gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.⁴⁰⁶ Söz konusu dönemde devlet ekonomiye ve üretim süreçlerine aktif bir şekilde müdahale etmiştir. Devlet sağlık, eğitim, barınma, sosyal yardım ve sosyal güvenlik gibi alanlara müdahale ederek gelirin yeniden dağıtılmasında aktif bir rol oynamıştır. Refah devletinin 1960'lar ve 1970'lerde ekonomide ve sosyal yaşamdaki rolü önemli ölçüde artmıştır.⁴⁰⁷ Refah devleti 2. Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin ortalarına kadar süren bu dönemde "Refah Devletinin Altın Çağı" (Golden Age of the Welfare State) olarak

⁴⁰² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 197.

⁴⁰³ Gümüş A. T. Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2010, s. 118.

⁴⁰⁴ Bob Jessop, 'Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary remarks on post-Fordist political economy', *Studies in Political Economy*, 40, 7-39, 1993.

⁴⁰⁵ Gösta Esping-Andersen, **The Three Worlds Of Welfare Capitalism**, Oxford: Polity Press, 1990.

⁴⁰⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 198.

⁴⁰⁷ H. Bahadır Eser, Dilek Memişoğlu, Gökhan Özdamar, Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2011, s. 201-217.

nitelendirilmektedir.⁴⁰⁸ Refah devletlerinin olgunlaşma sürecini, tam istihdam politikaları ile tanımlanan bu dönemde sadece yardımlara muhtaç olan vatandaşlara değil, tam vatandaşlık fikrine dayalı daha kapsamlı ve evrensel bir refah devleti oluşturmak için çeşitli reformlar yapılmıştır.⁴⁰⁹ 1945-1970'lerin ortaları arasındaki dönemde getirilmek istenen şeyler;⁴¹⁰

- Ortak vatandaşlık fikrine dayanan çok daha kapsamlı ve evrensel bir refah devleti yaratmak için hızlı reformlar yapmak.
- Bu genişletilmiş sistem içindeki fayda ve kapsamın hızla genişlemesine yönelik artan kaynakları doğrudan doğruya taahhüt etmek.
- Karışık ekonomi ve uzun bir sosyal refah sistemi lehine çok geniş tabanlı bir siyasi uzlaşma yapmak.
- Ekonomik büyüme ve tam istihdam için başarılı bir taahhüt.

1945'li yıllarda örtük olarak başlayan refah devletinin süreci, nitelik olarak 1960 ve 1970'li yıllarda daha görünür ve belirgin olmuştur.⁴¹¹ Bu dönemde aynı zamanda ailenin yapısı değişmiş, kadınların işgücüne katılımı artmış, genel olarak istihdam artmış fakat aynı zamanda işsizlik de yükselmiş, işgücü daha da yaşlı hale gelmiş, vergiler ve kamu harcamaları artmış, mali açıklar sürekli hale gelmiştir. Böylece refah devletinin sosyo-ekonomik yapısı bu dönem tamamen değişmiştir. Refah devletinin gelir ve harcamalarının artmasıyla birlikte eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, tam istihdam, gelir dağılımı gibi çeşitli sosyal yardımlar genişledikçe ve bu hizmetler kurumsallaştıkça, vatandaşlar bu hizmet ve yardımları “bir refah hakkı” olarak görmeye başlamıştır ve beklentileri sürekli artmıştır.⁴¹² Refah devletinin gelişiminde Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi çeşitli uluslararası kuruluşlar ve 1941 tarihli “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”, “Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi” ve tavsiyeleri “Avrupa Sosyal Şartı”, “Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi” gibi uluslararası belgeler de büyük bir rol oynamaktadır.

⁴⁰⁸ Tom G. Palmer, The Origins of State and Government, Cato's Letter: **A Quarterly Message on Liberty**, Cilt 10, Sayı 4, 2012, s. 122.

⁴⁰⁹ Sosyal Refah Devleti, (Haz.: Coşkun Can Aktan), 2003, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (Erişim tarihi: 21.04.2017).

⁴¹⁰ Tom G. Palmer, The Origins of State and Government, Cato's Letter: **A Quarterly Message on Liberty**, Cilt 10, Sayı 4, 2012, s. 122.

⁴¹¹ Füsün Kökalan Çımrın, Zafer Durdu, Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 33.

⁴¹² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 199-200.

2. Dünya Savaşı sonrasında olgunlaşan refah devletleri hakkında iki karşıt iddia bulunmaktadır. Refah devletinin krizde olduğu görüşüne karşılık refah devletin sadece bir dönüşüm geçirdiğini savunanlar arasında bir dilemma vardır. Bunun yanı sıra refah devletinin sadece biçim değiştirdiğini de düşünenler ve aynı zamanda refah devleti anlayış ve sınıflandırmasının farklılaştığını iddia eden görüşler de yaygındır.⁴¹³ Bunun yanı sıra refah devletinin krizde olmadığını, mesleki güç, idari başarısızlık ve mali stres gibi zor sorunlar olduğunu iddia edenler de vardır.

Refah devletinin dönüşüm geçirdiğini savunan profesör Seeleib-Kaiser (2008), dönüşümünün sadece bir boyutu içeren ve kolayca ayırt edilebilecek bir süreç olmadığını; programların finansman, sunum ve düzenleme açısından farklılıklar taşıdığını belirtmektedir. Bu noktada, hizmetlerin düzenlenmesinde kamunun önemli derecede rolü vardır. Yaygın olan görüşlerden birisi ise 1970’li yılların ortalarında artan demografik ve mali baskılar nedeniyle krize girmesidir.⁴¹⁴ Refah devletinin krize girmesinin pek çok nedenleri arasında; 1968-1973 yılları arasında Japonya, ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde üretim sonucu oluşan kâr oranları giderek azalmaya başlaması, 1968-1970 yıllar arasında tüm Avrupa’da işçiler arasında bir grev dalgası meydana gelmesi, 1970’lerdeki büyümede ABD’de yüksek düzeylerde seyreden bütçe açığından kaynaklanmış ve enflasyon oranlarıyla da desteklenmesi ve bunlara ek olarak 1975-1979 yılları arasında yaşanan petrol krizleri vardır.

Bu dönemde devletin küçülmesi, özelleştirmeler, pazarın egemenliği böylece sosyal harcamalar ve programların kısılması gibi faktörler, refah devletinin krize girdiğini açıklamaktadır. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ve küreselleşme olgusunun hız kazanmasıyla birlikte toplumsal hayatta birçok yenilik meydana gelmesi ve bunlara ek olarak 1973 yılına gelindiğinde petrol krizinin de yaşanması, refah devletinin de krize girmesinin yolunu açmıştır.⁴¹⁵ Petrol krizi enflasyon oranlarının yükselmesine kâr oranların da düşmesine neden olmuştur. Bu durum Keynesyen iktisat düşüncesinin öngöremediği stagflasyonun (işsizliğin ile enflasyonun bir arada

---

⁴¹³ Füsün Kökalan Çımrın, Zafer Durdu, Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 33.

⁴¹⁴ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 42-57.

⁴¹⁵ Arzu Kurşun, Cemil Rakıcı, Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 139.

olması) yaşanmasına neden olmuştur, böylece⁴¹⁶ “Altın Çağ” ışıltısını kaybetmeye başlamış ve birçok iktisatçının içinden çıkamadığı sorunlardan sonra Friedman ve Hayek gibi liberal ekonomistler 1950’lerde anmaya başladığı neo-liberal politikalar itibar kazanmıştır.⁴¹⁷ Böylelikle “Neo-liberalizm” veya “Yeni Sağ” gibi tezler tekrar gündeme gelmeye başlamıştır.⁴¹⁸

Gerçekleşen ekonomik kriz, devletin aktif bir şekilde ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve minimum düzeyde olması yönündeki eğilimlere yol açmış, hız kazandırmıştır ve aynı zamanda liberal politikalara tekrar dönülmesine temel etken olmuştur.⁴¹⁹ Refah devletinin krize girmesinin altında yatan birçok sebep vardır. Yalnız olmamakla birlikte başta neo-liberal politikalar ve küreselleşme üzere bu sebepleri iç faktör (refah devletinin kendisinden kaynaklanan sorunlar) ve dış faktör (refah devletinin dışından kaynaklanan sorunlar) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Refah devletinin krize girmesinin diğer bir etkeni de sosyo-demografik yapıdaki değişikliklerdir. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya çapında gerçekleşen yıkım süreci tüm dünya üzerinde sağlık hizmetlerinde ve hastalık önleyici tedavi süreçlerinde gelişmeler yaşanmıştır. Bu da ortalama yaşam süresinin uzamasına yol açmıştır. Özellikle Batı Avrupa ülkelerindeki refah devleti uygulamalarından kaynaklanan kurumsallaştırılan emeklilik sistemleri yaşlı nüfusun artmasına böylece refah devletinin krize girmesine temel unsur olarak görülmektedir.⁴²⁰ Bunun yanı sıra mesleki yapıdaki değişiklikler ve hayat döngüsündeki değişiklikler de eklenebilir.

Küreselleşme ve neo-liberal politikalar kaynaklı etkileri ele alırsak; bu dönem “Keynesyen Refah Devleti” olarak adlandırılmış ve 1970’li yıllardan sonra ciddi bir krize girmiştir. 1980’lerin başlarından itibaren devletlerin mali krize girmelerinin temel nedeni refah devleti gösterilmiştir ve devletin küçülmesi gerektiği görüşü yaygınlık kazanırken, özelleştirmeler gündeme gelmiştir. Dolayısıyla küreselleşme

---

⁴¹⁶ Füsün Kökalan Çımrın, Zafer Durdu, Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 35.

⁴¹⁷ Güngör Özcan, Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, 2009, s. 52.

⁴¹⁸ Arzu Kurşun, Cemil Rakıcı, Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s. 139.

⁴¹⁹ Salih Alp, Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör, **Maliye Dergisi**, Sayı 156, 2009, s. 269.

⁴²⁰ Füsün Kökalan Çımrın, Zafer Durdu, Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 38.

ve neo-liberal politikalara yaşanan krizlerin de eklenmesiyle, refah devletinin bir bunalıma girmesine neden olmuştur. 1974-79 yılları arasında yaşanan krizleri sonucunda dünya ekonomisi ciddi bir şekilde durgunluğa girmiştir. Ekonominin durgunluğa girmesiyle, yüksek olan kamu harcamalarının finansmanını zorlaştırmış, ekonomik büyüme düşmüş, kalıcı işsizlik doğurmuş, diğer yandan da sosyal harcamalarının kısılmasına yol açmıştır. Sosyal harcamalar artış gösterirken, kamunun en önemli gelir kalemlerinden olan vergi gelirleri düşmesiyle mali ve ulusal bütçeler açık vermeye başlamıştır. Petrol krizi yıllardaki üretim kapasitesindeki artış, tüketicilerin satın alma gücündeki artışı geçmiştir. Bu dönem işsizlik ve işsizlik korkusu yaşandığı için refah devleti politikalarının sürekliliği bağlamında farklı farklı sorunlar doğurmuştur.

1980'lerin başlarından itibaren birçok ülkede muhafazakâr hükümetler refah devletine yönelik reform politikaları kurgulamıştır. Bu programlarla genellikle sağlık, eğitim, sigorta, konut ve işsizlik yardımlarından kesintilere gidilmeye başlanmıştır. Refah devleti krizi döneminde tüm dünyada reform hareketlerini biçimlendiren ve dünyada özellikle ekonomik ve politik bir değişimin resmi olan liderler olarak İngiltere'de neo-liberal siyaset anlayışı⁴²¹ ile Thatcher (Thatcherism) ve ABD'de Reagan (Reagonomics) öne çıkmıştır. Bu iki politikacının birincil amacı hükümet gücünü azaltmaktı ve reformları ile “ücretler düşürülmüş, sendikalar zayıflatılmış, işsizlik yardımları kısılmış, şirketlere vergi yardımları başlatılırken, işçilerin ödediği vergiler arttırılmış ve sosyal harcamalar azaltılmıştır.” Özellikle Thatcher'in aldığı politik adımlar arasında sendikalar vardır. Ona göre, önemli ölçüde bozulmuş olan sendikaların, geçmişte çok güçlü olan sendikal hareketlerin gücünü kırmıştır.⁴²² Bu politikacılar serbest piyasa ekonomisine dayalı, arz yanlı ve libertaryen iktisat anlayışına uygun olan iktisat politikaları uygulamışlardır.⁴²³ Bu sorunların yanı sıra 1960'lardan sonra sayıları, güçleri ve egemenlikleri hızla artan ve bu nedenle sermayenin dünya ölçeğinde hareket kabiliyetini arttırmış, böylece Keynesyen stratejilere dayanan ulus-devletlerin ekonomik ve siyasal karar

⁴²¹ Füsün Kökalan Çımrın, Zafer Durdu, Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 35-36.

⁴²² <http://politiken.dk/udland/art5440083/Eksperter-Thatcher-og-Reagan-blev-billedet-p%C3%A5-et-skift-i-verden> (Erişim tarihi: 22.04.2017).

⁴²³ H. Bahadır Eser, Dilek Memişoğlu, Gökhan Özdamar, Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devletine Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2011, s. 201-217, s. 208.

mekanizmasını değiştirmiş olan çok uluslu şirketler de kriz sürecini tetiklemiştir.⁴²⁴ Ulus devletin ekonomilerinin yaşadığı finansal sorunlar, refah harcamalarını kontrolsüz bir şekilde arttıran refah devleti ile ilişkilendirilmiş, sosyal güvenlik uygulamaları ve endüstri sistemi liberal yaklaşımlarca ağır eleştirilere uğramıştır.⁴²⁵ Böylelikle ulus-devletler ekonomik alandaki yetkileri giderek azalmış, ulus-üstü şirketlere ve kurumlara devretmeye başlamışlardır. Diğer yandan 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods Anlaşması yapılmıştır.⁴²⁶ Çekirdeği sabit kur politikasına dayanan bu sistemin uluslararası ve parasal işbirliği olan Bretton Woods sistemi sonucunda uluslararası para sistemini düzenlemek için kurallar, kurumlar ve prosedürlerin sistemi çizmesi için gündeme gelen IMF, DB ve GATT gibi kuruluşlarla birlikte refah devletlerinin karar alma yetkileri de değişmiştir. IMF ve DB (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) 1944'de New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı'nın sonucunda, 2. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın ardından Avrupa'yı yeniden kurabilmek ve dünyayı ekonomik bunalımlardan kurtarmak için finans sağlama çabasının bir parçası olarak 2. Dünya Savaşı ile birlikte ortaya çıkan bu kuruluşlar dünya ekonomisinin egemen aktörleri haline gelmişlerdir. Bu kuruluşlar hiç fark etmezsiniz hepsi doğrudan veya dolaylı olarak devletin küçültülmesi ve sosyal yardımların ve korumaların azalmasına yardımcı olmuştur. Sonuç olarak, birçok insan için yoksulluğa neden olmuştur. Bunun önemli nedenlerden biri ise bu kuruluşlar amacından daha farklı görevleri üstlendiklerinden kaynaklanmaktadır.⁴²⁷

Uluslararası rekabet artışının ve sermayenin global ölçekte dolaşımı ulus devlet ve kurumları üzerinde 1970'li yıllardan itibaren petrol krizleri ile belirginleşen sorunlar olumsuz etkilere sahip olmuştur. Bu dönemde ulus devlet ekonomilerinin finansman dengeleri üzerinde kalıcı hasarlar bırakmış, üretim yöntemlerini ve bu yöntemleri uygulayan organizasyonları derinden etkilemiştir. Sermaye hareketlerinin

---

⁴²⁴ Füsün Kökalan Çımrın, Zafer Durdu, Refah Devletin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 35.

⁴²⁵ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 3.

⁴²⁶ Füsün Kökalan Çımrın, Zafer Durdu, Refah Devletin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 35.

⁴²⁷ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural (çev.), 2. Basım, İstanbul: Plan B Yayıncılık, 2002.

uluslararası ölçekte hız kazanan boyutu, yaşanan ekonomik durgunluk karşısında Keynesyen politikaların çözümleri yetersiz kalmıştır.⁴²⁸

Tablo 9: 1960-2060 Yılları Arası Yaşlı Bağımlılık Oranları

	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050	2060
AB	-	-	-	20,6	23,2	25,9	31,4	38,3	45,5	50,2	52,6
Arjantin	8,7	10,8	31,1	14,8	15,8	16,4	18,5	20,8	24,1	30,3	35,9
Avustralya	14,0	13,3	14,8	16,8	18,6	19,9	25,5	31,5	35,9	39,0	42,8
Brezilya	5,9	6,5	6,9	7,4	8,5	10,4	13,8	20,0	26,6	35,8	43,6
Japonya	8,9	10,2	13,4	17,1	25,2	35,5	48,2	52,9	63,3	69,6	68,6
Meksika	6,4	7,5	7,4	7,6	8,6	9,8	12,5	17,4	24,8	31,3	38,6
Türkiye	5,5	6,8	7,3	6,3	8,0	8,8	11,7	16,5	22,5	30,5	36,9
ABD	15,3	15,9	17,1	19,0	18,7	19,5	25,3	32,7	34,7	35,4	36,8
Dünya Ortalaması	8,8	9,3	10,1	10,2	10,9	11,6	14,3	18,0	22,2	25,7	29,6

Kaynak: Eurostat, Europe in Figures – Eurostat Yearbook 2012

Yaşlı bağımlılık oranı, çalışma çağındaki her 100 kişiye düşen yaşlı sayısıdır. Yukarıdaki tabloda 1960-2060 yılları arası seçilmiş ülkelerin yaşlı bağımlılık oranları görülmektedir. Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, Avrupa Birliği ülkelerinde 2050 yılında 65 yaş üzeri her bir kişi için çalışan sayısının iki kişiden bile aşağı seviyelere düşeceği ifade edilmektedir. Bu tablodan anlaşılacağı üzere emeklilik harcamaları ilerleyen yıllarda artacağı göstermektedir çünkü her bir emekli maaşının finansmanı neredeyse bir çalışan tarafından karşılanacaktır. Emeklilik aylıkları, sağlık harcamaları ve uzun dönemli bakım harcamalarında artış gibi durumlar olduğunda kamu finansmanı üzerindeki baskılar da artacaktır. Demografik açıdan bakıldığında, yaşlı nüfusunun artması, refah devleti uygulamalarını zora sokmaktadır. Demografik değişimlerin yarattığı bir başka etki ise korumacı aile yapısının değişmesi ile birlikte bireylerin beklentilerini dönüştürmesi çünkü aile yapısının değişmesiyle birlikte kadının işgücüne katılım oranlarının artması, boşanma oranlarının artması, tek ebeveynli aileler ve 18 yaşından küçük annelerin çoğalması, çocuk sahibi olma yaşının yükselmesi gibi ortaya çıkan durumlarda kadınları, çocukları ve işsizleri koruma ilkesine dayanan refah politikaların değeri

⁴²⁸ Banu Metin, Mehmet Merve Özyayın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 3.

kalmamaktadır. Özetle, artan yaşlı nüfus ile birlikte değişen aile yapısının neden olduğu refah devletinin taleplerinin değişmesi refah devletini krize sokmaktadır.⁴²⁹

Tablo 10: Kamunun Emeklilik Harcamaları (% GDP)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011
Meksika	0,4	0,7	0,8	1,2	1,8	1,8
Avustralya	3,1	3,6	3,8	3,3	3,4	3,5
Yeni Zelanda	7,3	5,6	4,9	4,2	4,7	4,9
Hollanda	6,7	5,8	5,0	5,0	5,4	5,5
İngiltere	4,8	5,3	5,3	5,5	5,6	5,6
ABD	5,8	6,0	5,6	5,7	6,6	6,7
Almanya	9,5	10,5	11,2	11,5	11,0	10,6
İsviçre	5,5	6,5	6,5	6,6	6,5	6,6
Fransa	10,6	12,0	11,8	12,4	13,6	13,8
Danimarka	5,1	6,2	5,3	5,4	5,9	6,2
İsveç	7,6	8,2	7,2	7,6	7,7	7,5
Norveç	5,6	5,5	4,8	4,8	5,3	5,4
Finlandiya	7,3	8,8	7,6	8,4	10,3	10,3
Japonya	4,8	6,1	7,3	8,5	10,0	10,2
Avusturya	11,4	12,3	12,2	12,4	13,5	13,2
İtalya	11,7	13,2	13,7	14,0	15,8	15,8
Yunanistan	9,9	9,7	10,8	11,8	13,6	14,5
Türkiye	2,4	2,7	4,9	5,9	7,7	7,5
OECD Ortalama	6,2	6,7	6,8	7,0	7,8	7,9

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/socialexp/pension-spending.htm> (Erişim tarihi: 22.04.2017)

Yukarıdaki tabloda 1990-2011 yılları arasında kamunun emeklilik harcamalarının GSYİH içinde yüzde payı verilmektedir. Görüldüğü üzere genel itibariyle 1990-2011 yılları arasında kamunun emeklilik harcamalarının GSYİH içinde yüzde payı yavaş yavaş artmıştır. OECD ortalamaya bakacak olursak 1990 yılında %6,2 iken 2011 yılında %7,9'a çıkmıştır.

1970'li yıllarda refah devletini krize sokan bir diğer neden işgücü piyasasında değişimlerin meydana gelmesidir. Refah devletinin temel amacı tam istihdam iken

⁴²⁹ Füsün Kökalan Çımrın, Zafer Durdu, Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 39.

işsizliğin oluşması ve tam zamanlı ve süreklilik taşıyan çalışmanın yerine a-tipik olarak adlandırılan esnek, geçici ve yarı-zamanlı istihdam biçimlerinin egemen olması, refah devleti uygulamaların açısından sorunlar yaratmıştır.⁴³⁰ A-tipik istihdam, ya da başka bir ifade ile sabit ya da açık uçlu bir sözleşmeden yararlanılmayan tüm istihdam biçimleri, firmalara değişen ekonomik koşullarda işgücünün ayarlamada esneklik sağlayabilmektedir. Ancak a-tipik sözleşmenin yaygın kullanılması durumunda eşitlik ve verimlilik üzerinde olumsuz etkiye bulunabilmektedir. A-tipik sözleşmelerde çalışanlar genellikle klasik çalışanlara göre iş güvencesinden daha yoksundurlar. Bu durum ise hem emeklilik sistemlerinin gelir kaynaklarının azalmasına yol açmıştır hem de sosyal yardıma ihtiyaç duyan güvencesiz insanların sayısını arttırmıştır. İşsizlik ve a-tipik işgücünün artması sosyal harcamaları önemli ölçüde arttırmış, vergileri düşürmüştür (devlet gelirleri azalmış) ve refah hizmetlerine olan talebin artması sonucunda krizin etkinliği artmıştır.

Yıldırım hızıyla yaygınlaşan küreselleşme ve gelişen teknoloji nedeniyle değişen toplumsal yapı, daha geniş refah ölçütlerine ihtiyaç olduğunu göstermiş,⁴³¹ vatandaşların devletten beklentileri artmış artık eğitim, sağlık, konut, istihdam gibi sosyal refah hizmetlerini bir “hak” olarak görmeye başlamaları ve daha fazla çalışma ve tasarruf etme yerine boşta kalmayı tercih eden vatandaşlar nedeniyle refah devletinin kendi içinde krize sokmuştur.⁴³² Kapitalist sistemin içerisine girdiği krizden çıkış sürecinde 1970’li yılların sonunda yeni politikalar çıkmıştır. Bu dönem refah devletinin değişen ekonomik ve sosyal koşullara uygun yeniden yapılanma çabalarına girilmiştir.

Refah devletinin 1970’lerdeki krizler sonrasında kopuşun meydana gelmesinin nedenleri arasında rasyonel beklentiler hipotezi, monetarizm ve arz yanlı iktisat öne çıkmaktadır.⁴³³ 1970’lerin ikinci yarısından, 1980’li yılların başından itibaren iktisat politikaları neo-liberal paradigma yönünde yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Neo-

---

⁴³⁰ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 40-41.

⁴³¹ OECD360, Türkiye 2015 Türkiye karşılaştırması: Türkiye karşılaştırması, s. 20-29.

⁴³² Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 40-41.

⁴³³ H. Bahadır Eser, Dilek Memişoğlu, Gökhan Özdamar, Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2011, s. 201-217.

liberal anlayışının teorik altyapısını ise rasyonel beklentiler hipotezi oluştururken, monetarizm para politikalarının benimsenmesine öncülük etmiştir. Bu anlamda devletin rolü azalırken, piyasanın rolü daha da genişlemiştir.⁴³⁴ Latin Amerika ülkelerinin bu dönemde 1980'lerdeki yeniden yapılandırılması bağlamında IMF ve Dünya Bankası gibi Washington merkezli kurumlar tarafından politika reçeteleri önerilmiştir. Bu politika reçeteleri, Washington Uzlaşması (Washington Consensus) adı altında Williamson (1989) tarafından maddeleştirilmiştir. Burada ki temel politikalar, neo-liberal ekonomik anlayışının temel ilkeleri olarak gösterilmiştir. Bunlar; mali disiplin, kamu harcamalarının teşviklerden temel eğitim-sağlık-altyapı harcamalarına kaydırılması, kamu teşebbüslerin özelleştirilmesi, ticaretin serbestleştirilmesi, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, sermaye hareketlerinin (doğrudan yabancı yatırımların) liberalleştirilmesi, vergi reformu, finansal reform, mülkiyet haklarının yasal olarak korunması gibi unsurlardan oluşmaktadır. Refah devletin neo-liberal devlete kaymasının en önemli rollerden biri arz yanlı iktisat anlayışıdır.

Devletin fonksiyonlarının da değiştiği bu dönemde “ulus devlet” de ekonomi ve sosyal sistemden dışlanmasına (hollowing-out) neden olmuştur. Ulus devlet, devletin bazı kapasitelerini bölgesel, çokuluslu ve uluslararası kurumlara, bazı kısmını ise ülke içi bölgesel/yerel ölçeğe devredilmiştir.⁴³⁵

İşgücü piyasalarında ortaya çıkan değişimler nedeniyle refah devletleri üzerinde önemli baskılar doğurmuştur. İşsizlikteki artış, bir yandan sosyal korumaya gereksinimi artırırken, bir yandan da işsizlik sigortalarının kaynakları üzerinde baskı yaratmaktadır. İşsizlik sorunu çözülemeyince ve uzun süreli olup yapısal bir sorun haline gelmesi ise, ortaya çıkan mali baskının artmasına neden olmaktadır.⁴³⁶

Refah devletlerinin altın çağı olan 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemden sonra 1970'lerde meydana gelen petrol krizleri ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla altın

⁴³⁴ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 32.

⁴³⁵ H. Bahadır Eser, Dilek Memişoğlu, Gökhan Özdamar, Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2011, s. 201-217, s. 207-208.

⁴³⁶ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 47.

çağının ışıltısının kaybedip sona ermesiyle refah devletinin krize girmesinden sonra 1990'ların ortalarına doğru, refah devleti düşüncesi tekrar başladığı görülmektedir. İngiliz sosyoloji profesörü Giddens, sosyal demokrasinin büyük bir itibar kaybına uğraması ve liberalizmin 1980'lerden itibaren tekrar hakim paradigma haline gelmesi karşısında sosyal devlete niteliksel bir değişimle “yeni anlamlar” yükleyerek “yeni üçüncü yol” kavramının politik iktisadın alanına sokmuştur.⁴³⁷

Mali krizden bu yana geçen yıllar, neo-liberalizmin küresel hegemonyasında çatlaklar ortaya çıkmıştır. Serbest piyasa lehine baskı ve sosyal refah modelini reddetmek düşüncesi biraz azalmıştır. Ancak yine de 2008-2009 yıllarındaki büyük durgunluğa tepki olarak sosyal yardımlarını daha da azaltmış ve böylece neo-liberal bir gelişme yolunu sürdürmüştür.⁴³⁸ Ancak bugün hâlâ birçok ülkede genel anlayış çerçeve koşulları, desteği ve sosyal güvenliği sağlamada devletin merkezi bir role sahip olduğudur.⁴³⁹

Özetle, refah devletinin tarihsel gelişim ve değişim aşamalarını şu şekilde belirtilebilir;⁴⁴⁰

- **1880 öncesi dönem:** Yardımlar aile, gönüllü kuruluşlar, hayırsever işverenler, devlet gelir transferleri tarafından yapılmaktadır.
- **1880-1945 arası dönem:** Bu dönemde farklı sosyal politikalar çıkmıştır. Bismarck'ın getirdiği sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemelerle, refah devletinin temelleri atılmıştır. Bu dönem, kurumsal anlamda sosyal güvenlik sisteminin oluşturulduğu ve refah devletinin kurumsallaştığı dönemdir. Refah devleti esas itibarıyla 1929 Büyük Buhran sonrası ortaya çıkmış ve 1970'li yıllara kadar sürmüştür.

⁴³⁷ Salih Alp, Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör, **Maliye Dergisi**, Sayı 156, 2009, s. 270.

⁴³⁸ Bloomberg, The European Welfare State Has a Future Again, <https://www.bloomberg.com/view/articles/2016-09-09/the-european-welfare-state-has-a-future-again> (Erişim tarihi: 25.04.2017).

⁴³⁹ Videnskab, Er Velfærdsstaten På Vej Ud? <http://videnskab.dk/politologisk-arbog-2013/er-velfaerdsstaten-pa-vej-ud> (Erişim tarihi: 25.04.2017).

⁴⁴⁰ Ferhan Berkay, 1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt 4, Sayı 9, 2013, s. 3.

- **1945'den günümüze:** Bu dönemde sosyal sigortalarda ve sosyal hizmetlerde artış olmuştur. Aynı zamanda, devlet fonksiyonlarının genişlemesi de hedeflenmiştir. 1945-1970 yılları arasında refah devletinin altın çağıdır aynı zamanda. Ancak petrol krizlerinden dolayı altın çağı sona ermiştir. Sosyal harcamalar kaynaklı borç krizleri başlamıştır. Refah devletinin krize girmesiyle yeni arayışlar aranmaya başladığı ve neo-liberal politikaların hâkim olduğu dönemdir.

Tablo 11: Bazı Devletlerin Sosyal Harcamalarının GSYH İçindeki Yıllara Göre Payı⁴⁴¹

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012
Çek Cumhuriyeti	..	..	15,3	17,4	19,1	18,7	20,7	20,8	20,9	20,6
Yunanistan	10,3	16,1	16,6	17,5	19,3	21,1	23,9	23,3	23,5	23,1
İrlanda	16,5	21,1	17,3	18,1	13,4	16	23,6	23,7	23,5	23,1
İtalya	18	20,8	19,9	19,8	23,1	24,9	27,8	27,8	27,6	28,1
Kore	..	..	2,821	3,248	4,821	6,507	9,604	9,155	9,2	9,3
Meksika	..	1,7	3,3	4,3	5,3	6,9	8,2	8,1	7,7	..
Portekiz	9,9	10,1	12,5	16,5	18,9	23	25,6	25,6	25,2	25
İspanya	15,5	17,8	19,9	21,4	20,2	21,1	26	26,5	26	26,3
İsviçre	13,8	14,7	13,5	17,5	17,8	20,2	..	20	20,2	20,3
Türkiye	3,2	3,1	5,7	5,6	..	9,9	12,8	..	..	..
ABD	13,2	13,2	13,6	15,5	14,5	16	19,2	19,9	19,7	19,4
OECD	15,5	17,2	17,6	19,5	18,9	19,7	22,1	22	21,7	21,7
Toplam										

Kaynak: OECD

Yukarıdaki tabloda bazı Avrupa Birliği ve OECD üyesi ülkelerin sosyal harcamalarının GSYH içindeki payı verilmiştir. Veriler incelendiğinde yıllara göre bazı ülkelerde sosyal harcamalarında artış gerçekleşmiştir. Tablo genel olarak ele alındığında her sene kademeli olarak arttığı ve sosyal refah harcamalarına gittikçe daha fazla önem verildiği görülmektedir.

⁴⁴¹ **Not:** Bazı ülkelerin verilerine ulaşamadığı için bazı yılların verileri tabloda mevcut değildir. Bu yerler nokta (..) ile belirtilmiştir.

Tablo 12: 2016 Dünya Refah Sıralaması

Refah Sırası	Ülkeler	Ekonomi	Girişimcilik ve Fırsatlar	Yönetim	Eğitim	Sağlık	Güvenlik	Kişisel Özgürlük	Sosyal Sermaye
1	Yeni Zelanda	1	2	2	15	12	19	3	1
2	Norveç	7	10	3	5	13	6	11	5
3	Finlandiya	12	8	1	3	21	18	8	11
4	İsviçre	4	9	6	1	3	8	18	16
6	Avustralya	15	7	13	4	8	20	12	2
7	Hollanda	2	14	4	2	5	12	7	13
8	İsveç	3	13	5	13	6	10	14	18
9	Danimarka	6	11	7	12	23	5	13	7
10	İngiltere	10	5	11	6	20	13	15	12
11	Almanya	5	12	10	16	10	7	21	9
17	ABD	14	1	22	8	32	52	26	4
18	Fransa	17	18	23	18	14	28	22	49
21	İspanya	38	42	35	22	17	15	16	29
22	Japonya	19	21	17	20	4	3	49	101
78	Türkiye	49	74	65	80	52	126	94	104

Kaynak: The Legatum Prosperity Index, 2016, <http://www.prosperity.com/rankings> (Erişim tarihi: 23.04.2017)

Yukarıdaki tabloda 2016 yılında seçilmiş ülkelerin dünya refah sıralaması gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde Yeni Zelanda ve Norveç ve Finlandiya gibi İskandinav ülkelerin refah seviyeleri en önde olan ülkelerdir. Tablodan anlaşılacağı üzere refah seviyeleri yüksek olan ülkelerin GSYİH'dan sosyal harcamalar için önemli ölçüde pay ayırmaktadırlar. Türkiye'ye baktığımızda genel refah seviyesi artmasına rağmen 78. sırada yer aldığını görmekteyiz. Türkiye'nin üst sıralara çıkabilmesi için ciddi bir şekilde atılımına ve yeni reformlara ihtiyaç vardır. Yönetim, kişisel özgürlük ve güvenlik daha az ilerleme kaydetmiştir. OECD'nin üyesi olan Türkiye genel itibariyle OECD'nin çok altında bir performans sergilemektedir.⁴⁴²

Refah devletinin gelişimi ülkeler arasında farklılık göstermiştir. Bu nedenle tarihsel olarak farklı ülkelerin heterojen yolları ve stratejileri olduğu söz edilebilir. Aşağıda tabloda görünen bu kronoloji, genel olarak refah devletinin gelişiminin sadece belli başlı tarihleri ve olayları sunmaktadır.⁴⁴³

⁴⁴² The Legatum Prosperity Index, 2016: <http://www.prosperity.com/globe#TUR> (Erişim tarihi: 23.04.2017).

⁴⁴³ Bent Greve, **Historical Dictionary of the Welfare State**, 3. Basım, London: The Scarecrow Press, 1998, s. xi-xxii.

Tablo 13: Refah Devletinin Gelişiminin Kronolojik Sıralaması

Yıllar	Yardım
M.Ö. 6. Yüzyıl:	Yunanistan'ın Atina şehrinde, toplumsal sorunun üstesinden gelmek için dar kapsamlı bir sosyal yardım başladı. Bu, sosyal problemlerle başa çıkmak için ilk yasal girişim olarak görülmektedir.
1388:	İngiltere'de işgücü kıtlığını gidermek amacıyla Yoksulluk Yasası (Poor Law Act) çıkartıldı.
1601:	İngiltere'de yoksullar için yerel alanların sorumluluğunu oluşturmak üzere Elizabeth Yoksulluk Yasası (Elizabethan Poor Law) tanıtıldı. Bu yasa, belirli ihtiyaçlara sahip belirli gruplara yönelik kamu desteğinin verildiği ilk yasadır.
1698:	Dünyanın ilk yaşam sigortası şirketi İngiltere'de başladı.
1730:	Çoğu yoksulun artık kilise tarafından desteklenmediği için, Kuzey Avrupa ülkelerinin çoğunda reform yapıldı. Bu durum, daha sonra ortaya çıkacak çeşitli refah devletleri üzerinde etkili oldu.
1776:	Adam Smith'in Ulusların Zenginliği (The Wealth of Nations) adlı kitabı yayınlandı. Bu kitap, birçok liberalleri refah devletiyle ilgili düşünme biçimini etkilemiştir.
1791:	Fransa anayasasında vatandaşların sosyal yardım hakkına sahip olduklarını beyan etti. Ayrıca denizciler için özel bir emeklilik sistemi oluşturuldu.
1794:	Prusya'da yoksullar üzerine de odaklanan genel bir eyalet yasa çıkılmıştır.
1798:	Danimarka'da yoksullara yardım yasa çıkartılmıştır.
1824:	İngiltere'de sendikaların kurulmasını koruyan bir yasa çıkartılmıştır.
1834:	İngiltere'de yoksulluk yasaları, daha genel bir yardım düzeyi getiren bir yasa ile değiştirildi.
1838:	Almanya'da işverenler demiryolu işkolunda işgücünden sorumlu tutuldu.
1848:	İngiltere'de bir halk sağlığı yasa kabul edildi.
1849:	Danimarka'da anayasa, eğer birey kendini ve ailesine bakamıyorsa kamu yardımları alabileceklerini öngörür. Yardımların çok biçimi vardır ancak yardım alan bireyler oy kullanma ve evlenme haklarını kaybederler.
1852:	Fransa'da, belli gruplar için hastalık ve malullüğü kapsayan yatırım fonları oluşturuldu.
1853:	Prusya'da çalışma koşullarının iyileştirilmesine yardımcı olması için Fabrika İncelemeleri Enstitüsü kurulmuştur.
1854:	Almanya'da maden işçileri için zorunlu sigorta getirildi.
1883:	Almanya'da Bismarck Yasası olarak da bilinen yeni bir yasama dizisinin ilk parçası olarak hastalık sigortası yürürlüğe konuldu. Bu yasa, refah devletinin modern anlamda başlangıcı sayılabilir. Almanya'daki Bismarck reformları, 1884'de iş kazası, 1889'da ise malullükle ilgili yasalarla devam etti.
1884:	Almanya'da ilk endüstriyel yaralanma ile ilgili kanun kabul edildi
1887:	Çek Cumhuriyeti ve Avusturya-Macaristan'da sosyal sigortanın ilk alanı olan endüstriyel yaralanma yasa çıkarılmıştır.
1888:	Danimarka'da çocukların korunması ile ilgili ilk sosyal güvenlik yasa oluşturuldu.
1889:	Polonya'da yaralanma/iş kazası sigortası sistemi yasalaştı. Bu yıl aynı zamanda Almanya'da emeklilik ile ilgili bir yasa tesis edildi.
1891:	İsveç'te hastalık sigortası sistemine geçti. Danimarka'da ilk yaşlılık desteği uygulandı ve emeklilik ile ilgili yasa çıkartıldı. Aynı zamanda bu yıl Macaristan'da hastalık ve analık üzerine sosyal sigortaya dayalı bir sistem kurulmuştur.
1892:	Danimarka'da kamu sağlık fonları sistemi kuruldu.
1894:	Belçika'da hastalık ve analık sigortasını kapsayan ortak sigortaya geçildi.
1895:	Finlandiya ve Norveç'te iş kazası alanında ilk sosyal güvenlik yasa oluşturuldu.
1897:	Avusturya'da işçilerin tazminatı için bir plan uygulandı. Ayrıca aynı yıl İngiltere'de ve henüz bağımsız bir ülke olmayan İrlanda'da, iş kazasını kapsayan bir sistem getirildi.
1898:	Avusturya'da hastalık ve doğum için bir yasa getirildi. İtalya ve Fransa'da iş kazası alanında ilk sosyal güvenlik sistemi tesis edildi. Yeni Zelanda ise yaşlılık aylığı ile ilgili bir yasa geçti.
1900:	İspanya'da iş kazası ile ilgili bir yasa tesis edildi.
1901:	İngiltere'nin York şehrinde yoksullukla ilgili ilk çalışma yapıldı. 1899 yılında B. Seebohm Rowntree tarafından hazırlanan bu kitap York şehrindeki yoksulluğun analizini yapmaktadır. Bu yılda aynı zamanda Hollanda'da iş kazası ile ilgili bir yasa kabul etti.

1902:	Avustralya’da iş kazaları alanında sosyal güvenliğe ilk adım atıldı.
1905:	Fransa’da ilk kez işsizlik sigortası takdim edildi.
1906:	Çek Cumhuriyet’inde yaşlılık ve engellilik yasalar tarafından kapsandı.
1907:	Macaristan’da iş kazası ile ilgili yasalar kapsandı. Aynı yıl Danimarka’da işsizlik sigortası benimsenmiştir.
1908:	Avustralya’da yaşlılık, sakatlık ve hayatta kalanlar sigorta kapsamında tanıtıldı. Kanada’da Quebec eyaletinde iş kazası alanında sosyal güvenlik getirildi, daha sonra bunu diğer iller takip etti. Yeni Zelanda’da iş kazaları için tazminat getirildi. İngiltere’de yaşlılık aylığı yasası getirildi.
1909:	Norveç’te hastalık ve doğum kanunları düzenlendi.
1911:	Japonya’da ve İsviçre’de iş kazaları ile ilgili olarak ilk sosyal güvenlik sistemi tesis edildi.
1913:	Hollanda’da yaşlılık aylığı ilk sosyal güvenlik biçimi haline geldi ve iş kazası planı uygulandı. Portekiz’de iş kazasını kapsayan ilk sosyal güvenlik yasası yasalastı. İsveç’te yaşlılık aylığına ilişkin ilk evrensel kanun çıkarılmıştır.
1914:	Yunanistan ve Güney Afrika’da iş kazası ile ilgili kanunlar çıkarılmıştır.
1915:	İş kazası ile ilgili ilk sosyal güvenlik yasası geçti
1916:	Şili’de iş kazaları ile ilgili yasa kabul edildi.
1917:	Finlandiya’da işsizlik yasası kanunu oluşturuldu.
1918:	Bulgaristan’da hastalık ve doğum ile ilgili ilk kanun karara bağlandı.
1919:	Brezilya, iş kazalarını kapsama alan ilk yasayı kabul etti. Almanya’da ise vatandaşlara belirli haklar sağlayan “Weimar Cumhuriyeti” kuruldu.
1922:	Kore’de ilk emekli aylığı yasası yürürlüğe girdi. Estonya’da aile yardımları tanıtıldı. Yunanistan’da hastalık ve analık yasası tanıtıldı. Japonya’da hastalık ve analık sigortası başladı.
1924:	Bulgaristan’da yaşlılık, engellilik ve iş kazaları yasaları tanıtıldı. Estonya’da ise emeklilik, hastalık, annelik yardımları ve iş kazaları ile ilgili kanunlar uygulanmaktadır.
1929:	İspanya’da hastalık ve analık yardımı uygulandı.
1930:	Belçika’da iş kazaların kapsama alan ilk yasa kabul edildi. İlk defa Belçika’da kabul edilen sosyal güvenliğin bu türü, daha sonra yavaş yavaş diğer refah devletlerinin çoğunda benimsenmiştir.
1931:	Meksika, iş kazası sigortasını kabul ederek, ilk sosyal düzenlemesini yaptı.
1933:	ABD’de Franklin D. Roosevelt “Yeni Düzen”i (New Deal) başlattı. Sosyal güvenlik ile ilgili çeşitli yasalar kabul edildi. Yapılan reformların hedefi iş yaratmaktı.
1936:	John Maynard Keynes, meşhur kitabı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi”ni (The Theory of Employment, Interest and Money) yayınladı.
1937:	Şili’de işsizlik yardımları ve aile yardımları kabul edildi.
1940:	Kanada’da yaşlılık tazminatı getirildi.
1941:	Brezilya’da ve Yeni Zelanda’da aile yardımları tanıtıldı. İngiltere’de Başpiskoposu Temple “Refah Devleti” kavramını ortaya attı.
1942:	İngiltere’de Lord William Beveridge “Sosyal Sigorta ve Birleşik Hizmet” (Social Insurance and Allied Service” adlı raporu yazdı. Rapordan sonra oluşturulan ve refahın evrensel olarak sağlanmasıyla karakterize olan düzene, “Beveridge Modeli” denildi.
1943:	İtalya’da aile yardımları benimsendi.
1944:	Arjantin’de yaşlılık sigortası için ilk emeklilik sistemi yürürlüğe girdi. Kanada’da aile yardımları uygulandı.
1945:	Çek Cumhuriyeti’nde aile yararları uygulandı. Yunanistan’da ise işsizlik yardımları tanıtıldı.
1947:	Japonya’da işsizlik yardımları kuruldu.
1950:	Romanya’da aile yardımları tanıtıldı.
1951:	Çin, yaşlılık, mamullük, hastalık, analık ve iş kazası sigortalarından oluşan sosyal güvenlik yasalarını kabul etti.
1952:	UÇÖ’nün, sosyal güvenlik ile ilgili 102 numaralı sözleşmesi kabul edildi.
1956:	Danimarka’da emeklilik tanıtıldı. Aynı zamanda evrensel bir refah devletine doğru kaymayı işaretleyerek, evrensel yaşlılık aylığı kuruldu.
1957:	Almanya, Fransa, İtalya ve Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) tarafından Avrupa Ekonomik Topluluğu (Avrupa Birliği) (The European Economic Community) kuruldu. Antlaşma, göçmen işçiler için işgücü dolaşımı ve sosyal güvenliği de kapsamaktadır.

1959:	Danimarka'da kadınlar işgücü piyasasına akın etmesiyle anaokullar, hastaneler, bakım evleri ve diğer kamu kurumları oluşturuldu.
1961:	Hindistan'da bir annelik yardım yasası yürürlüğe girer.
1963:	Güney Kore'de ilk hastalık ve annelik yardım yasaları çıkarıldı.
1966:	ABD'de 1965 yılında oluşturulan sağlık sigortası uygulandı.
1971:	Japonya'da çocuk ödenekleri yürürlüğe girdi.
1976:	Danimarka'da yardım yasası tanıtıldı.
1979:	Danimarka'da erken emeklilik yasası çıkarıldı.
1989:	Avrupa Birliği'nde "Topluluk Temel Sosyal Haklar Şartı" (Community Charter of Fundamental Social Rights) kabul edildi.
1991:	Avrupa Birliği Maastricht Antlaşması (The Maastricht Treaty Agreement) beraberinde "Ekonomik ve Sosyal Bütünleşme Protokolü" (Protocol on Economic and Social Integration) ve "Sosyal Boyut"u (Social Dimensions) getirdi. İngiltere, "Sosyal Boyut"a katılmadı. Aynı yıl Romanya'da işsizlik yardımları tanıtıldı.
1993:	Güney Kore'de işsizlik sigortaları yürürlüğe girdi.
1997:	Avrupa Birliği'ndeki devletlerin başkanları tarafından Amsterdam Antlaşması (Amsterdam Treaty) yapıldı. Sosyal bütünleşme antlaşmanın bir parçası olan bu düzenleme, bütün üye ülkeler tarafından onaylandı. Bu antlaşma, AB'nin ilgi alanı içinde olan iş piyasası ve sosyal politikaya, daha öncekinden daha fazla oranda vurgu yapmaktadır.

Kaynak: Bent Greve, **Historical Dictionary of the Welfare State**, 3. Basım, London: The Scarecrow Press, 1998, s. xi–xxii ve <http://tools.ekstrabladet.dk/vertical-timeline/?id=21041> (Erişim tarihi: 26.05.2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜDAHALECI DEVLETEN PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ, REFAH DEVLETİNİN GELİŞİMİ VE DÜŞÜNCE AKIMLARI

Serbest piyasanın “piyasa başarısızlıkları” (market failures) olarak adlandırılan bazı kusurları vardır.⁴⁴⁴ Bu yüzden bazı iktisatçılar piyasa başarısızlığı üzerinde durarak, devlet piyasanın doğal işleyişine müdahalesini ve düzenlemelerini gerekli görmüşlerdir.⁴⁴⁵ Piyasa başarısızlık durumunda eğer bu başarısızlıklar giderilmezse kaynakta israf, sosyal refahta etkinlik kaybı olur. Diğer bir ifade ile serbest piyasaya ve doğal işleyişine karışılmayan piyasalar, “adalet”, “etkinlik”, “refah” ve “büyüme” açısından ortaya optimal sonuçlar çıkaramayacak ve sosyal refahın optimizasyonu sağlanamayacaktır.⁴⁴⁶

Ekonomik düşünce kabaca üç aşamaya ayrılabilir: Premodern (Yunan, Roma, Arap), erken modern (merkantilizm, fizyokrasi) ve modern (18. yüzyılın sonundaki Adam Smith’den beri). Sistemik ekonomik teori esas olarak modern çağın doğuşu ile birlikte geliştirilmiştir.

Ekonomiyi bir bütün olarak ele alırsak, yüzyıllar boyunca ekonominin önemi ve seyri değişmiştir. Değişik çağlarda ve değişik uluslarda zenginlik farklı şekillerde gelişmiştir.⁴⁴⁷ Ekonomi dönemler itibariyle ve döngüsel bir biçimde toparlanma, refah, resesyon ve depresyon aşamalarından oluşmaktadır. Bu nedenle devlet belirli dönemler itibariyle örneğin duruma göre kriz, savaş vs. olduğunda veya olmadığında bazen birikimci bazen de yeniden dağıtıcı olmuştur. İşte, merkantilizm → yeniden dağıtıcı, liberalizm → birikimci, Keynesyen → yeniden dağıtıcı, neo-liberalizm → birikimci oldukları süreçler yaşanmıştır. Bu bakımdan hem dünyada hem Türkiye’de

⁴⁴⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 39.

⁴⁴⁵ <http://www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm> (Erişim tarihi: 29.04.2017)

⁴⁴⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 39.

⁴⁴⁷ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, M. Tanju Akad (çev.), 2. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Cilt 2, 2004, s. 13.

dönüşümleri bu açıları göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir.⁴⁴⁸ Tarihsel süreç içerisinde devlet kuramının gelişimine bakıldığında, sırasıyla ticari kapitalizmin Merkantilizmi, tarımın kapitalistleşmesi Fizyokrasiyi, Sanayi Devrimi'nin Klasik İktisadi Ekolü, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Keynesyen İktisadi Ekolü ve 1974 petrol krizlerinin Neo-Liberal yaklaşımları ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁹

Bu bölümde bu ekoller tek tek ele alınıp, müdahaleci devletten piyasa ekonomisine geçiş süreci, böylelikle iktisadın ilk doktrini merkantilizmden başlanıp ekonominin zaman içinde nasıl evrildiği açıklanacaktır.

3.1. Merkantilizmin (Ticari Kapitalizmin) İktisadi Düşüncesi ve Temel İlkeleri (1500-1700)

Tarih boyunca her zaman sınıflı (köleci, feodal, kapitalist) toplum yoktu. İlk insan toplumlarının ortaya çıkışında ilkel topluluk yaşamaktaydı. İkel toplumda özel mülkiyet yoktu, üretim ilişkileri başta toprak olmak üzere, üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanmaktaydı. İnsanlar birlikte yaşamak ve çalışmak zorundaydılar ve bu ortaklaşa çalışma ortaklaşa mülkiyetine yol açıyordu. Kısacası insanların özel mülkiyeti, insanın insan tarafından sömürülmesi ve sınıflar konusunda hiçbir düşünce söz konusu değildi.⁴⁵⁰ M.Ö. 8000'de özel mülkiyet görülmeye başlandığında sınıflı topluma geçilmiştir. Köleci toplum evrildi ve feodal bey ve serfler olan feodal topluma daha sonra ise kapitalist topluma geçilmiştir. Feodalizmin zayıflayıp çökmesi ve derebeyliklerin yıkılmasının ardından kurulan modern devletlerle çıkan ulus devletlerin döneminde milli ekonomiler de kurulmuştur.⁴⁵¹ Böylece ticari iktisadın politik güç kazanması ile birlikte merkantilist düşünce gelişmeye başlanmıştır.

Batı Avrupa ülkelerinde Ortaçağ'ın sonu ile Sanayi Devrimi arasındaki dönem, feodalizmin yıkılışı ve güçlü merkezi devletlerin kuruluşuyla bilinmektedir. Bu dönemde piyasa ekonomisinin koşulları hazırlanmıştır ve kapitalizm çağı gelişmiştir.

⁴⁴⁸ İlhami Genç, Neoliberal İktisat Politikaları ve Sosyal Devlet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Sosyal Devletin Geleceği, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara, 2009, s. 59.

⁴⁴⁹ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 7.

⁴⁵⁰ V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi 1**, Özdemir İnce (Çev.), 3. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2014, s. 12

⁴⁵¹ İktisadi Düşünceler Tarihi – Ünite 2 Konu Anlatımı 1, Açıköğretim Sistemi Anadolu Üniversitesi.

<https://www.youtube.com/watch?v=Y6ILGvZat9g> (Erişim tarihi: 01.05.2017).

Bu açıdan dünyada ilk önce geçerli olan ticari kapitalist sınıfın ideolojisidir.⁴⁵² Diğer bir ifade ile tarihin ilk ekonomik ve siyasal düşünce akımı merkantilizmdir ve uluslararası ticaretin açıklanmasına yönelik ilk yaklaşımdır.⁴⁵³ Ticaret teorisinin gelişimine arkasında yatan fikirler 1500 ve 1750 arasındaki döneme dayanmaktadır. Bu dönem bir grup merkantilist olarak anılan “araştırmacı” bir ülkenin dünya toplumunda konumunu iyileştirmek için neler yapması gerektiği üzerinde çalışmıştır.⁴⁵⁴ Merkantilizmin tatbikatını İngiltere’de Thomas Mun, Fransa’da Jean Baptiste Colbert geliştirmiştir. Bunlar ayrıca sömürgeciliğin ve emperyalizmin öncüleridir. Bunlara daha sonra İspanya da katılmıştır. Merkantilizmin diğer temsilcileri arasında Jean Bodin, Thomas Miles, Montaigne, Montchreiten ve Antonoa Serra vardır. Merkantilizm kelimesini ilk kez Adam Smith 1776 yılında “Ulusların Zenginliği” kitabını yazdığından kullanmıştır. Burada iç ve dış ticaret arasında farkların olduğunu söylemiştir. Smith, merkantilistlerin aksine ticaretin tüm toplum için bir avantaj olduğuna inanıyordu.⁴⁵⁵

Merkantilizm kavramının çıkmasıyla birlikte ekonomik ve siyasal olaylarla ilgili yeni düşünceler geliştirilmiştir. Para, faiz, dış ticaret, devletin ekonomik yaşamdaki yeri, sömürgecilik ve korumacılık ile ilgili yeni görüşler ileri sürülmüştür. Bu anlayışa göre sömürge ülkeler, sömürgesi (ana ülke) dışında hiçbir ülke ile ticaret yapamaz. Bu ülkelerle yapılan ticaret (ihracat/ithalat) sadece ana ülke gemileriyle taşınabilirdi. Merkantilizm ticaret burjuvazisinin iktisadi zihniyetini yansıtmaktadır ve zenginliğin kaynağını para olarak görmekte ve korumacı dış ticaret ve korumacı devlet anlayışını savunmaktadır.⁴⁵⁶

Köle ticaretinin ve İngiltere’de Merkantilist ekonomik politikasının birleşiminden doğan merkantilizme bir örnek olarak “Üç Köşeli Ticaret” veya “Üçgen Ticaret” (Triangular Trade) verilebilir. Üçgen ticaret fikri ana ülkenin sömürgelerinin ticaretini kontrol ederek servet ve güç kazanmasından oluşmaktadır. Üçgen ticaret 1600 ve 1700’lerde transatlantik ticarete verilen isimdir. Üçgen ticarete her ticaret yolunun üç durağı vardır. Avrupa, Afrika ve Amerika arasında bir ticaret yolu idi ve

⁴⁵² Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 8.

⁴⁵³ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 22.

⁴⁵⁴ Henrik Kjør, Morten Vibe-Pedersen, **Mikroekonomi**, 1. Basım, Aarhus: Academica, 2009, s. 207.

⁴⁵⁵ <http://www.netleksikon.dk/m/me/merkantilisme.shtml> (Erişim tarihi: 17.05.2017).

⁴⁵⁶ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 8.

ticaret bu üç kıta arasında gerçekleşmiştir. Afrika'da silah, kumaş ve araç satılıyordu ve Afrikalı köle satın alınıyordu. Amerika'da ise köleler tekrar satılıyordu ve yerine şeker, tütün gibi ürünler satın alınıp Avrupa'ya tekrar pahalıya satılıyordu.⁴⁵⁷

Kaynak: http://abolition.e2bn.org/slavery_43.html (Erişim tarihi: 29.04.2017)

Resim 1: Üç Köşeli Ticaret (The Triangular Trade)

Yukarıdaki resimde görüldüğü üzere üçgen ticareti Avrupa'dan Afrika'ya, Afrika'dan Amerika'ya ve Amerika'dan tekrar Avrupa'ya olmak üzere üç taraflı bir ticarettir. Üçgen ticaret, İngiltere, Afrika ve Amerika arasındaki ticareti tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Ticaret üç kategoriye ayrılmaktaydı:⁴⁵⁸

1. 13 kolonide bulunan şeker, tütün, pirinç ve pamuk gibi hammaddeler ve doğal kaynaklar – sömürgecilik.
2. İngiltere ve Avrupa'da imal edilen silah, bez, boncuk gibi ürünler.
3. Batı Afrika'dan köleler.

Ticaret üçgeni olarak adlandırılan Afrika, Avrupa ve Amerika arasındaki ticarete Afrika'dan Amerika'ya köle, Amerika'dan Avrupa'ya şeker, maden cevheri, pamuk,

⁴⁵⁷ Jonas Møller Pedersen og Jakob Lindberg Jørgensen, *Trekantshandlen*, 2013. http://www.historiefaget.dk/typo3temp/tx_cliopdfprint/Trekantshandlen_315005_line039g.pdf (Erişim tarihi: 29.04.2017).

⁴⁵⁸ <https://www.landofthebrave.info/triangular-trade.htm> (Erişim tarihi: 29.04.2017).

tütün gibi hammaddeler, Amerika'dan Afrika'ya silah, barut; Avrupa'dan Amerika'ya işlenmiş mamuller ve kumaş gidiyordu.

Merkantilistler, diğer ülkelere göre ticaret dengesinde fazlalık oluşturmanın en iyi yol olduğunu önermişlerdir. Böylece o zamanların refahın temeli özellikle altın ve gümüş girişleriydi. Merkantilistler pozitif ticaret dengesini sağlamak için ülkelerin birçok ticari engelleri olması gerektiğini savunmuştur.⁴⁵⁹ Merkantilizmin temel görüşlerinin şekillenmesinde etkili olan feodalitenin zayıflayıp, yerine ulusal devletlerin kurulduğu bir dönemde ortaya çıkmış olmasıdır.⁴⁶⁰

Kapitalizmden önce iktisadın mevcut olan ilk doktrini “merkantilizm” 16. ve 17. yüzyıllar boyunca popüler düşünce hale gelmiştir. Bu dönem meydana kapitalist politikalar çıktığı için kapitalizmin başlangıç yılı ve Avrupa düşüncesine egemen olan okul olduğu söylenebilir. Merkantilist dönemde devlet, feodal dönemden daha fazla etkiye sahiptir.

Avrupa'da uzun süre bir kişinin serveti, bir kişinin sahip olduğu arazi miktarı ile ölçülürdü. Bununla birlikte zengin olmanın ne demek olduğu hakkındaki fikirler merkantilizmin popüler olduğu 16. ve 18. yüzyıllar arası değişmeye başlamıştır. Arazi hâlâ değerli iken insanlar bir kişinin zenginliğini ölçmek için yeni yollar aramaya başlamıştır; altın. Altın sınırlı kaynağı olan ilginç parlak bir maddedir. Sadece sınırlı bir miktarı olduğu için insanlar altını elde etmeye başlamışlardır. Aynı şekilde gümüşün de değeri artmış ve altın ve gümüş bir ülkenin servet ölçüsü haline gelmeye başlamıştı. Altın ve gümüş Avrupa insanların düşünce dünyasında özel bir öneme sahip olmuştu. Merkantilizmde bu kıymetli madenlerin hâkimiyeti inancına “Krizohedonizm” denir.

Paraya dayalı ticaret felsefesi üzerine kurulu olan merkantilizmde 4 temel prensip vardır, bunlar;⁴⁶¹

⁴⁵⁹ Henrik Kjør, Morten Vibe-Pedersen, **Mikroekonomi**, 1. Basım, Aarhus: Academica, 2009, s. 207.

⁴⁶⁰ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 22.

⁴⁶¹ Stephen Benz, Colonial Mercantilism: Definition, History & Effects.

<http://study.com/academy/lesson/colonial-mercantilism-definition-history-effects.html> (Erişim tarihi: 28.04.2017) ve Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 8-10.

1. Bir ülke ne kadar çok altın ve gümüş gibi kıymetli madenlere sahipse, o kadar çok zengin ve güçlü olur. Diğer bir ifade ile devletin gücü, devlet hazinesinde bulunan para ve servet ile ölçülmektedir. Dolayısıyla monetarizm “monetar” (parasal) bir doktrindir ve amaç para miktarını arttırmaktır.
2. Bir ülke sahip olduğu kolonileri arttırdıkça daha zengin ve güçlü olur.
3. Koloniler doğal kaynaklar sağlarken, ana ülke imal edilmiş ürünler üretmelidir.
4. Zenginleşmenin yolu dış ticaretten geçmektedir. Bir ülke ithal ettiğinden daha fazlasını ihraç etmelidir. Bu nedenle devletin ihracatı teşvik edilmeli ve ithalatı sınırlandırması gerektiğini savunmuştur. Bunun içinse ulusal parayı güçlü tutmalıdır.

Merkantilizm kısaca “3M” şeklinde açıklanabilir:

1. **Metalist:** Altın ve gümüş gibi değerli madenler önemlidir çünkü bir ülkenin zenginliği bunların miktarına göre ölçülmektedir.
2. **Militarist:** Askeri donanma ile diğer ülkeleri talan etme görüşü vardır.
3. **Müdahaleci:** Devlet her şeyin merkezindedir.

Merkantilist teoriler 1600 yılında mutlak bir hükümdarın altında devletin finansını sağlamaya amaçlanmıştır. Bu yaklaşımdaki geçerli felsefelerinden biri ise kralın mutlak otoriteye sahip olmasıdır. Merkantilizmde kralın; “I’ am the state, state is me” (Ben demek devlet demek, devlet demek ben demek) anlayışı vardır. Bunun anlamı, devlet hazinesinin sahibi kralındır. Bu hazineyi doldurmak için ise daha fazla kıymetli madenlere sahip olmak gerekmektedir.⁴⁶²

Merkantilizmin nihai amacında yurtdışında ödemeler dengesinde ticaret fazlası yaratma amacıyla ulusal devletin güçlenmesi vardır böylece ülkeye ve devlet hazinesi içine altın getirecekti. Altın o zamanlar hükümdarın sayısız savaşları finanse edebilmek ve ihracatı desteklemek için kullanılırdı.⁴⁶³ Merkantilistler için sanayi, üretimin diğer sektörlere kıyasla daha önemlidir bu nedenle sanayi üretimi diğer ülkelere bırakılmaz. Uluslararası rekabet hem kazanan hem kaybeden yaratmaktadır

⁴⁶² Mercantilism Was Monarchy's Planned Economy, 2016. <https://fee.org/articles/mercantilism-was-monarchy-planned-economy/> (Erişim tarihi: 29.04.2017).

⁴⁶³ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 17.

ve kazanmak için sanayileşmek gerekmektedir. Bu anlayış ile sanayiye önem verilirken tarım ihmal edilmiştir.⁴⁶⁴

1620’lerde iki İngiliz ekonomist Thomas Mun ve Edward Misseldam tarafından geliştirilmiş olan merkantilizm kelimesi “Tüccar” anlamına gelen “Merchant” kelimesinden gelmektedir. Bu iki ekonomist İngiltere’nin Hollanda, Fransa ve İspanya’ya karşı ticaret savaşını nasıl kazanabileceğini araştırmıştır.⁴⁶⁵ Merkantilistler tüccar sınıflarının yükselişi ve piyasaların çoğalmasıyla birlikte, Avrupa’da ticaretin genişlemeye devam ettiği bir dönemde yaşamışlardır.

Merkantilizmin temel fikri bir ülkenin zenginliği ve refahın anahtarı o ülkenin elinde bulundurduğu toplam altın ve gümüş ile ölçülmekteydi. Yani servetin kaynağı altın ve değerli madenler olarak görmüşlerdir. Birbirleriyle ticaret yapan ülkelerin çıkarları arasında her zaman bir çelişki olduğu için bir milletin kazancı diğerinin kaybı anlamına gelmekteydi.⁴⁶⁶ Bunun sebebi altın ve değerli maden stoku olan toplam dünya serveti sabittir. Bundan dolayı merkantilistler ülkenin çıkarlarının çatıştığını kabul etmişler ve bir taraf ticaretten kazançlı çıkarken, diğer taraf da aynı anda kazanç elde edemezdi, aksine kayıp meydana gelmekteydi.⁴⁶⁷ Merkantilizm zenginliğin kaynağını altın ve gümüşe bağladığı için ülkeler arasında sık sık savaş rüzgârları estirmiş ve bazen de dünya ticareti kısır döngüsüne girmiştir. Merkantilizmde altına aşırı derecede önem verdikleri için bu düşünceye “altın külçecilik” (gold bullionism) akımı da denmektedir. Merkantilistlere göre, bir ülkenin sahip olduğu değerli maden (altın ve gümüş) miktarı başka ülkelere göre fazlaysa o ülke mutlaka daha iyi, daha güçlü ve daha zengin olduğu anlamına geliyordu. Buradan anlaşılacağı üzere merkantilistlerin serveti öteki ülkelerle kıyaslaştırma yaparak, diğer ülkelerin zenginlik durumları ile ele aldıkları görülür. Özetle, bu görüşe göre bir ülke ancak öteki ülkeler zarar ettiği durumunda avantaj etmektedir. Bu duruma göre bir ülkenin kâr edebilmesi için diğerinin zarar etmesi

⁴⁶⁴ Morten Winther Bülow, Tonny Brems Knudsen, **İnternational PolitikNU**, 1. Basım, Aarhus: Forfatterne og System A/S, 2011. <https://ipnu.systeme.dk/index.php?id=337> (Erişim tarihi: 28.04.2017).

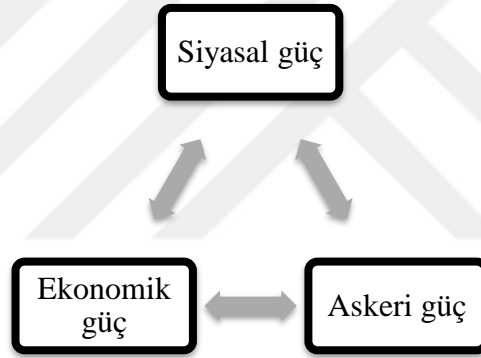
⁴⁶⁵ Ole Thyssen, **Statslegender**, København K: Ole Thyssen og Informations Forlag, 2014.

⁴⁶⁶ Business Dictionary. <http://www.businessdictionary.com/definition/mercantilism.html> (Erişim tarihi: 28.04.2017).

⁴⁶⁷ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 23.

gerekmektedir. Bu yüzden bu doktrine göre devletler birbirine karşı kuvvetli de olmak zorundadır.⁴⁶⁸

Merkantilizmde sömürgecilik hâkimdir ve sömürgelerle ticarete büyük önem vermişlerdir çünkü sömürgeler ana ülke sanayi için bir yandan hammadde ve tarımsal ürün kaynağı, diğer yandan da üretilen mamul mallar için potansiyel pazar olarak görülüyordu. Bu nedenle bir ülke kıymetli madenlere sahip olmak için gerektiğinde diğer ülkelere savaş açmalıydı. Böylece sömürgecilik temellerini oluşturarak sömürgecilik politikası gelişmiştir ve aynı zamanda emperyalizm politikasını da icat etmiştir. Ticaretin sömürgelerle sürdürülebilmesi ve aynı zamanda ekonomik ve siyasal otoriteyi devam ettirmek için güçlü bir orduya/askere ve donanmaya sahip olmak şarttır.

Şekil 4: Siyasal, Ekonomik ve Askeri Güç Arasındaki İlişki

Yukarıdaki şekilden anlaşılacağı üzere merkantilizmde ekonomik güç, siyasal güç ve askeri güç birbirine bağlıdır. Bunlar birbirini tamamladığı için birbirinden ayrılamazlar.

Merkantilizm düşüncesini oluşturan birçok fikir, dönemin olaylarından kaynaklanmıştır. Örneğin bu dönem ayrıca coğrafi keşifler çağıdır. Bunlar deniz aşırı ticarete yeni fırsatlar yaratmışlardır. Bunun yanı sıra Avrupa’da yaşanan nüfus patlaması, ticaret sınıfının gelişmesi, Rönesans’ın kültürel alandaki etkileri, yeni dünyada keşfedilen değerli metaller, feodalitenin yerine ulusal devletin oluşumu,

⁴⁶⁸ İktisadi Düşünceler Tarihi – Ünite 2 Konu Anlatımı 1, Açıköğretim Sistemi Anadolu Üniversitesi. <https://www.youtube.com/watch?v=Y6ILGvZat9g> (Erişim tarihi: 01.05.2017).

hükümdarların otoritelerinin artması, kâr ve servet birikimi konusunda dinsel görüşlerin değişmesi gibi.⁴⁶⁹ Bulunan yeni ülkelerden Avrupa'ya değerli madenlerden getirilmiştir. Gelen değerli madenler Avrupa'da fiyatların hızla artmasına yol açmıştır. Bu çağ içerisinde denizcilikte ilerlemeler ortaya çıkmış ve taşımacılık geliştirilmiştir. Bunların yanı sıra bütün dünyada ticari faaliyetlerle yayılma gösteren Avrupa, sömürgecilik yapmıştır.

Merkantilizmde ucuz hammaddelerin ithalatı teşvik edilmekteydi. Bunun nedeni ise bunlar daha sonra altın ve gümüş karşılığında satılacak olan pahalı nihai malları imal etmek için kullanılacaktı. Temel düşünce, altın ve gümüş girişi, çıkıştan daha fazla olmalıydı ve temel kural da bir ulusun "hazinesini" ya da servetini arttırması için "satın aldığından daha fazlasını satması" gerektiği şeklindeydi.⁴⁷⁰ Altın ve gümüş ilk plandaydı. Bu nedenle merkantilizme göre eğer ülke kendi yeraltı değerli madenlere sahip değilse sahip olmak için çabalamaları lazımdı. Bu nedenle bir ülkenin refah düzeyini sağlamanın en iyi yolu az ithalat ancak çok ihracat yapmak ve dolayısıyla net bir döviz akışı oluşturmak böylece ülkenin altın stoklarını en üst düzeye çıkarmaktır. Merkantilistlere göre, yüksek üretim ve kârlı ticaret güçlü bir devlet yaratabilirdi. Güçlü bir ulus ise ülkeye ithal malları sınırlayacaktı. Bu da gereksiz lüks malların yüksek vergilendirme anlamına gelmekteydi. İhracat ithalattan daha büyük olacaktı ve böylece pozitif bir ticaret dengesi yaratılacaktı. Kısacası merkantilizmin kalbinde net ihracatın en üst seviyeye çıkarılmasının ulusal refah için en iyi yol olduğu düşüncesi vardı. Bu fikirler bazı hükümetlere cazip gelmişti. Artık güçlü bir devlet olmak için altın biriktirmek gerekli olduğu düşünülüyordu. Bu nedenle İngiltere gibi ülkeler tüccarlarını korumak ve gelirlerini en üst düzeye çıkarmak için tasarlanmış politikalar uygulamıştır.⁴⁷¹

Merkantilizm, nüfus patlamasına karşı değildir, aksine nüfusun artışını savunmaktadır ve teşvik etmektedir. Bunun altında ise çalışmaya insanın lazım olduğu ve düşük ücretle köle lazım olduğu düşüncesi yatmaktaydı. Aynı zamanda emek arzının arttırılması suretiyle ücretleri düşürerek sanayi üretimini ve ihracatı arttırmayı amaçlamışlardır. Bu da daha çok insan ile mümkündür. Merkantilistlere

⁴⁶⁹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 22-23.

⁴⁷⁰ Mathew Forstater, **İktisat**, Ahmet Uzun (çev.), 1. Basım, Ankara: Liman Kitapları, 2013, s. 14.

⁴⁷¹ <http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2013/08/economic-history> (Erişim tarihi: 28.04.2017).

göre daha çok insan, daha az ücret anlamına gelmektedir. Bu nedenle nüfus artışını desteklemişlerdir.⁴⁷² Merkantilizmde savaşmak mubah olarak görüldüğü için, savaşacak, çalışacak ve kürek çekecek işgücüne ihtiyaçları vardı. Ancak bunu gören Malthus, nüfus artışını bir zenginlik kaynağı olarak görmenin yanlış olduğunu savunmuş ve nüfus teorisini ortaya atmıştır.

3.1.1. Merkantilist İktisadi Düşünce Perspektifinden Devlet Anlayışı

İlk iktisadi düşünce olan merkantilizm devletçi bir yaklaşımdır. Buna göre, tarımsal ve feodal düzenden ticaretin ve sanayinin yaygın olduğu bir sisteme geçebilmek için güçlü ve etkin bir devlete ihtiyaç vardır. Diğer bir neden ise bir ulusun kendini gösterebilmesi, uluslararası rekabette geri kalmaması için merkantilist düşüncesinin arkasında güçlü bir ulus devlet duygusu yatmaktadır ve devlet her alanda güçlü olmak zorundadır. Güçlü devlete sahip olmak içinse hem güçlü ordu hem de güçlü donanmalara sahip olmak gerekmektedir. Bu da ancak güçlü hazineye sahipse olabilirdi.⁴⁷³

Merkantilist sistemin devlet anlayışı korumacı, müdahaleci ve devletçi bir ekonomi politikasına dayanmaktadır. İç ve dış ekonomik faaliyetler üzerine sıkı ve kapsamlı müdahaleciliği öngören merkantilizm aktif iktisat politikaları ile üretimin ve istihdamın arttırılacağını ve dış ticaret fazlası sağlayacak politikalar ile ekonomiye müdahale edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle merkantilizm yoğun ve aşırı devlet müdahaleciliğine dayanır.⁴⁷⁴

Merkantilistler küçültücü bir rekabet görüşünü benimsemişler ve refahın özü olarak para biriktirmeyi görmüşlerdir. Merkantilizm dış ticaret kontrolleri yapan bir iktisadi düşüncedir. Merkantilizm devlet müdahalesine inanmış ve amaç özellikle dış ticareti düzenlemek, ithalat üzerine vergi ve tarifeler koyarak sınırlandırmak ve nihai ürünlerin ihracatını teşvik etmektir. Bunun yanı sıra yurtiçi imalat şirketlerine tekeli patentler verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁷⁵ Ancak bir ülke altın ve gümüşü arttırmak için ithalatı engellemeye çalışması komşu ülkelerin de aynı şekilde ithalatı

⁴⁷² İktisadi Düşünceler Tarihi – Ünite 2 Konu Anlatımı 1, Açıköğretim Sistemi Anadolu Üniversitesi.

⁴⁷³ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 10-11.

⁴⁷⁴ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 23.

⁴⁷⁵ Mathew Forstater, **İktisat**, Ahmet Uzun (çev.), 1. Basım, Ankara: Liman Kitapları, 2013, s. 15.

düşürmelerine bu da ticaretin durmasına neden olmuştur. Merkantilistlere göre, para bolluğu ticari işlerin ticari finansmanını kolaylaştırmaktadır. Bu da fiyat yükselişlerine neden olmaktadır. Hâkim sınıf olan tüccarların çıkarlarına hizmet eden bu yapı dönemin en önemli özelliğidir.

Merkantilistler ayrıca kamunun yatırım yapmasından yanadır böylece özel servette büyüyecektir. İthalata uygulanan korumacı politika çerçevesinde birçok malın ülkeye girişi yasaklanmış veya yüksek gümrüklerle sınırlandırılmıştır. Buna karşın hammadde ithalatı ise özendirilmektedir.⁴⁷⁶ Diğer bir ifade ile bu düşünceye göre, yönetim ekonomide korumacı bir rol oynamalı, dış satımı desteklemeli, dış alım ise sınırlanmalıdır ancak hammaddelerin ithalatının serbest olması öngörülmektedir. Dışarıdan gelen hammaddeleri yurtiçinde işlenmesi öngörülmekteydi böylece iç üretim sanayiye teşvik etmekteydi bu da istihdam ve milli gelir ile beraber ülke refahının hayat standartlarının artması anlamına gelmekteydi.⁴⁷⁷

İngiltere’de gerçekleşen Sanayi Devrimi ile buhar gücünün üretimi gibi değişen koşullar ve fabrikaların doğması, kitlesel üretimin el tezgâhlarının yerini alması ve makineler bir araya getirilerek üretimin istenildiği kadar arttırılabilmesi nedeniyle merkantilizmin zayıflamaya, yerine ise liberal görüşler geçmeye başlamıştır. Bunlar üretilen mallara pazar bulma sorununu doğurmuştur. İngiltere’de üretilen malların satılabilmesi için diğer dünya ülkeleri, kapılarını yabancı malların ithaline açmalıydılar. Başka türlü olmazdı. Bu noktada merkantilist fikirlerle çatışma başlamıştır ve merkantilizmin koruyucu politikalarının değişmesine neden olmuştur.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁶ İktisadi Düşünceler Tarihi – Ünite 2 Konu Anlatımı 1, Açıköğretim Sistemi Anadolu Üniversitesi.

⁴⁷⁷ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 11.

⁴⁷⁸ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 23-24.

3.2. Fizyokrasinin (Tarımcı Liberalizmin) İktisadi Düşüncesi ve Temel İlkeleri

Fizyokrazi (1750-1776), 18. yüzyılda merkantilist düşüncenin bütün enerjisini sanayiye vermesi, tarımı ihmal etmesi, özellikle de Fransız tarımını zayıflatması ve mali reformların gerçekleştirilememesi nedeniyle,⁴⁷⁹ başarısız olmuş ve ona bir tepki olarak doğmuştur. Bu düşünce sistemi Fransa'da başlamış sonra Avrupa'ya daha sonra da ABD'ye yayılmıştır. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında popüler hale gelen fizyokrazi, bir grup Fransız ekonomistler tarafından geliştirilmiştir. Hareket ağırlıklı olarak Fransız ekonomistler François Quesnay (1694-1774) ve Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781) tarafından geliştirildiği için bu iki ekonomist fizyokrazi'nin ana figürleri olduğu söylenebilir. Ancak felsefenin babası John Locke olduğu kabul edilmektedir.⁴⁸⁰

Fizyokrazi kelimesi, “tabiat hükümeti” ya da “doğal düzen” anlamına gelen *tes phuseos kratesis*, *physis* (tabiat) ve *kratos* (kuvvet) kelimelerinden birleştirilmiştir.⁴⁸¹ İlk defa makro açıdan yaklaşan fizyokrazi, Fransa'da bir politik-ekonomik teori ve okul oluşumu için bir terimdir. Fizyokrazi girişimci çiftçiyi, üretim yapan tarımsal üreticiyi ön plana çıkarmak isteyen Fransız reformcuların öğretisidir.⁴⁸²

Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde fizyokratların tarım vurgusunu şöyle ifade eder: “Atasözü der ki, eğer çubuk bir tarafa doğru çok eğilmişse, düzeltmek için diğer tarafa doğru da aynı ölçüde eğmelisiniz.” Tarımı her ülkenin gelir ve zenginliğinin tek kaynağı olarak gören sistemi önermiş olan Fransız filozofları bu yerel şiarı rehber edinmiş benzemektedirler.⁴⁸³

Fizyokratlar, merkantilistler gibi “servet”in kaynağını aramaktaydılar ancak merkantilistlerden çok farklı düşünmüşlerdir. Fizyokratlar, servetin mübadeleden

⁴⁷⁹ Özlem Özkök, Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 23.

⁴⁸⁰ <http://deersted.com/article/fysiokrater> (Erişim tarihi: 02.05.2017).

⁴⁸¹ Özlem Özkök, Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 23.

⁴⁸² Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 12.

⁴⁸³ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, M. Tanju Akad (çev.), 2. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Cilt 2, 2004, s. 248.

yani altın ve gümüş gibi değerli madenlerden değil, üretimden doğduğunu ileri sürmekteydi, yani üretim ve tüketimin artırılması gerekli olduğunu benimsemişlerdir. Bu da tarım sektöründen gerçekleşen üretimdi.⁴⁸⁴ Kısacası ülkelerin zenginliğinin tek kaynağı tarımsal faaliyetlerdir. Bundan da anlaşılacağı üzere fizyokrasi, tarıma dayalıdır ve tarımı diğer ekonomik sektörlerin üzerinde tutmuştur çünkü onlar için tarım ve doğa her şeydir. Ayrıca fizyokraların öncüleri ulusların zenginliği tamamen “toprak tarımı” veya “toprak gelişimi” olduğunu savunmuştur.⁴⁸⁵ Doğanın ve işgücünün birlikte faaliyeti olan tarım faaliyetinde toprak, harcanan emeğin çok fazlasını vermektedir. Bu nedenle tarım tüketilenden daha fazla üretime yol açar. Fizyokratlar yaratılan bu fazlalığa “safî hâsıla” adını vermişlerdir.⁴⁸⁶

Fizyokratlar mümkün olduğunca büyük bir tarım üretimine sahip olmayı amaçlıyordu çünkü zenginliğin kaynağı merkantilistlerin dediği gibi para değil, doğadır, yani tarımdır.⁴⁸⁷ Böylece vergilendirmek ve orduyu ve halkı gibi diğer sosyal faaliyetlerde kullanmak için hem zenginlik hem de gıda fazlası yaratılabilirdi. Zenginliğin kaynağını altın gibi değerli madenleryerine toprak ve tarımsal üretimde aranmalıydı ve bu da ancak siyasi liberal ve ekonomik piyasa odaklı reformlar yoluyla desteklenebilirdi. Bir ülke ne kadar çok çalışıp üretim yaparsa, o kadar zengindir. Bu nedenle net hâsılayı yaratan tek faaliyet tarımdır ayrıca ülkeye avantaj kazandıran tarım ürünlerinin ihracatı olduğu için tarım ürünlerinin satışını sınırlayan engeller kaldırılmalıdır.⁴⁸⁸

Quesnay, çağdaş bir toplumun işlevsel, atomistik ve ahenksel açıdan düzgün çalışabilmesi için gerekli olduğuna inandığı bu düzeni algılamıştır.⁴⁸⁹ Doğal düzene inanan tarımcı bir düşünce tarzı olan fizyokrasi “doğanın üstünlüğü” anlamına gelmektedir. Her şeyin birbirine bağımlı olduğu uyumlu bir varoluşa inanan

⁴⁸⁴ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 65.

⁴⁸⁵ <http://deersted.com/article/fysiokrater> (Erişim tarihi: 02.05.2017).

⁴⁸⁶ İktisadi Düşünceler Tarihi – Ünite 2 Konu Anlatımı 2, Açıköğretim Sistemi Anadolu Üniversitesi. <https://www.youtube.com/watch?v=APWPxyaaTc4> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

⁴⁸⁷ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 13.

⁴⁸⁸ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 18.

⁴⁸⁹ Gustav Schachter, Francois Quesnay: Interpreters and Critics Revisited, **American Journal of Economics and Sociology, Inc.** Cilt 50, Sayı 3, 1991, s. 315.

fizyokratlar kanunların bu “doğal düzeni” değiştirmemesi gerektiğini, minimum hükümet müdahalesini, ekonomik yasaların “doğal düzen” olduğunu savunmuş ve “laissez-faire” felsefesini geliştirmiştir. Nitekim Quesnay’in serbest ticaret argümanı onun analizinin temel taşı olan tarım sistemine dayanıyordu. Daha sonra liberallerin favori sloganı olan “laissez-faire” Quesnay’e serbest ticaret fikrini geliştirmeye ilham vermiştir. Quesnay, zenginliğin tek kaynağı tarım olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁰ Fizyokratlara göre tarım, ormancılık, madencilik doğa ile doğrudan çalışılan meslekler tek katma değerli ve üretken mesleklerdi. Sanayi ve ticaret faaliyetleri gibi diğer meslek gruplarına steril (verimsiz, kısır) olarak adlandırıyorlardı çünkü Quesnay’a göre, onlar yeni değer üretmiyorlardı. Ayrıca fizyokratlar, emek-değer teorisine öncülük etmiştir ve ilk kez verimli-verimsiz emek ayrımını ortaya koymuştur. Anlaşma, girişim, ticaret özgürlüğü ve özel mülkiyet gibi konularla liberal anlayışının temellerini attığı için öncüsü olarak kabul edilmektedir. Örneğin onlar için toprak mülkiyeti insanların refah ve mutluluğu için en önemli ve hayırlı kurumdur.⁴⁹¹

Fizyokratların en önemli katkılarından biri, ulusal zenginlik kaynağının verimli çalışma olduğu vurgulanmıştır. Bu diğer okulların özellikle bir ülkenin zenginliğini altın ile ölçen merkantilizmin aksinedir. Fizyokratlar için sadece tarımsal emek, toplumun ürünlerine değer yaratmaktadır. Tüm “endüstriyel” ve tarım dışı işgücü “tarımsal emek” için “verimsizdi”.

Fizyokratlar teorik açıdan üç önemli fikre katkıda bulunmuştur, bunlar;⁴⁹²

1. Doğal düzen kavramı
2. Net ürün kavramı
3. Zenginlik dolaşımı

Fizyokratlar “doğal düzen” (ordre naturel) felsefesine inanıyorlardı. Böylelikle doğaya ve doğal kanunlara merkezi önem vermişlerdir. Nemours, fizyokrasiyi “doğal düzen bilim” olarak adlandırmıştır. Gide ve Rist ise, “fizyokratik sistemin özü, doğal

⁴⁹⁰ Gustav Schachter, Francois Quesnay: Interpreters and Critics Revisited, **American Journal of Economics and Sociology, Inc.** Cilt 50, Sayı 3, 1991, s. 315-316.

⁴⁹¹ İktisadi Düşünceler Tarihi – Ünite 2 Konu Anlatımı 2, Açıköğretim Sistemi Anadolu Üniversitesi. <https://www.youtube.com/watch?v=APWPxyaaTc4> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

⁴⁹² <http://www.economicdiscussion.net/physiocracy/physical-and-practical-ideas-of-physiocrats-with-diagram/20986> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

düzene katkıda bulunuyor” demiştir. Doğal düzen, fizyokratlar tarafından Tanrı’nın insanlığın refahı için yaptığı ihtiyati emir olarak tanımlanmıştır. Evrenseldir ve değiştirilemez. Doğal kanunlar, Tanrı’nın iradesi olarak ifade edilir. Fizyokratlara göre doğal düzen, Tanrı tarafından verilen ideal bir düzendir. Diğer bir ifade ile doğa yasaları ile yönetilen toplum ideal bir toplumdur. Hükümet tarafından yapılan pozitif yasalar tarafından yönetilen toplum ise kusurlu bir toplumdur.⁴⁹³ Fizyokratlar için doğal düzen en iyi ve en avantajlı düzendir ve insanların temel görevi Tanrı’nın koymuş olduğu kurallara uymaktır. Bu nedenle devlet ekonomik yaşama müdahale etmemesi gerekmektedir. Devlet ekonomiye müdahale etmezse, piyasanın doğal işleyişi, enflasyon ve dış ticaret gibi sorunlar kendiliğinden çözülecektir. Fizyokrasi’ye göre, insan tabiatın bir parçasıdır ve tabiat kanun için de geçerlidir. Fizyokrasi’de doğal düzenin üç önemli özelliği vardır, bunlar; doğal düzen halka zevk temin etmeyi amaçlıyordu, özgürlükleri kısıtlamadan halkın haklarını artırmayı amaçlıyordu ve merkantilizme karşı duruyordu.

“Net ürün”ün fizyokratik kavramı doğa felsefesinin sonucuydu ve fizyokratlar doğanın lütfünden kaynaklanan fazlalık fikrini ortaya atmışlardır. Fizyokrasi anlayışında, sanayi ve ticaret verimsiz olarak kabul edilirken aksine tüm meslekler arasında “tarım”ı zirveye taşımıştır çünkü tarımı zenginlik kaynağı olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla merkantilizm düşüncesinde büyük önemi olan dış ticaret önemini yitirmeye başlamıştır çünkü fizyokratlar, dış ticaretin gerçek bir zenginlik üretmediğini düşünüyorlardı. Ancak fizyokratlar dış ticarete tamamen karşı değildi. Bir ülkenin üretmediği malları değiştirmesi gerektiğine inanmışlardır. Dış ticaretin başlıca görevi tarım ürünlerine dış âlemde yeni satış noktaları (mahreçler) bulmak ve bunların ihracatını arttırmaktı. Bunun yanı sıra sadece tarım ürünleri için serbest ticareti ve ticaretin amacının tarımsal fiyatları yükseltmek olmasını savunmuşlardır. Fizyokratik sisteme göre, tarım net ürün veya artı üreten tek sektördür ve ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda fizyokratlara göre sanayi ve ticarete servet tüketilen servete eşittir. Bu nedenle sanayi ve ticaret verimsiz olarak kabul edilir.⁴⁹⁴ Fizyokratlara göre, ticaret eşit değerler arasında mübadeledir ve karşılıklı ticari ilişkilerin düzenli olabilmesi ve devam ettirilebilmesi

⁴⁹³ <http://www.economicdiscussion.net/physiocracy/physical-and-practical-ideas-of-physiocrats-with-diagram/20986> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

⁴⁹⁴ Mathew Forstater, **İktisat**, Ahmet Uzun (çev.), 1. Basım, Ankara: Liman Kitapları, 2013, s. 26.

için ithalattan daha fazla ihracat yapma isteği anlamsızdır.⁴⁹⁵ Bu nedenle fizyokratlar ticaretin iki yanlı işlem olduğunu vurgulamaktadır. Fizyokratlara göre, her mal alışı bir satıştır, her satış da bir alıştır.⁴⁹⁶ Bu nedenle merkantilistlerin aksine fizyokratlar serbest ticareti savunmaktadır.⁴⁹⁷

Fizyokrasinin en önemli katkılarından biri 1759 yılında Quesnay tarafından ekonomide gelir ve servetin çeşitli sınıflar arasındaki dolaşımını göstermek amacıyla ortaya attığı bir analiz tekniği olan “tableau économique” (ekonomik tablo)’dur. Quesnay tıp doktoruydu ve biyolojik bilgisini ekonomiye uygulayarak zenginliğin dolaşımını kan dolaşımıyla karşılaştırmıştır. Ekonominin insan vücudu ve onun dolaşım sisteminden farksız olduğunu, insan vücudunun damarları ve arterleri sayesinde kanın dolaşmasına benzer şekilde malların ve paranın da çeşitli sektörler arasında aktığını göstermiştir.⁴⁹⁸ Bu eser, fizyokratlara ekonomik teorilerin temellerini atmıştır ve tarımın üretken sektör olduğunu, toprağın bir “artık” değer yarattığını göstermiş, vergilerin de tarımdan alınması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre tek vergi politikası uygulanmalıydı, bu da tarımdan olması gerektiğini savunmuştur çünkü tarımı tek verimli üretim alanı olarak görmüşlerdir. Quesnay’ın oluşturduğu bu model üç ekonomik sınıftan oluşuyordu, bunlar; (1) toprak (mülk) sahiplerinden oluşan “Tescilli Sınıf”; (2) toprağı işleyen tarım çalışanlardan oluşan ve tarımda kiracı olan çiftçiler ve köylüler olan “Üretken Sınıf”; ve (3) zanaatkâr, sanayiciler, sermaye sahipleri, esnaf ve tüccarlardan oluşan “Steril (verimsiz/kısır) Sınıf” idi.⁴⁹⁹ Ancak bazı iktisatçılara göre, bu üç sınıfın dışında dördüncü bir sınıf daha vardı. Bu sınıf belli bir ücret karşılığında hangi sınıf için çalışıyorlarsa onlara bağlanan ve fazla önem görmeyen işçi sınıfıydı.⁵⁰⁰

---

⁴⁹⁵ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 13.

⁴⁹⁶ İktisadi Düşünceler Tarihi – Ünite 2 Konu Anlatımı 2, Açıköğretim Sistemi Anadolu Üniversitesi. <https://www.youtube.com/watch?v=APWPxyaaTc4> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

⁴⁹⁷ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 13.

⁴⁹⁸ Mathew Forstater, **İktisat**, Ahmet Uzun (çev.), 1. Basım, Ankara: Liman Kitapları, 2013, s. 26.

⁴⁹⁹ <http://deersted.com/article/fysiokrater> (Erişim tarihi: 02.05.2017).

⁵⁰⁰ Özlem Özkök, *Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı*, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 37.

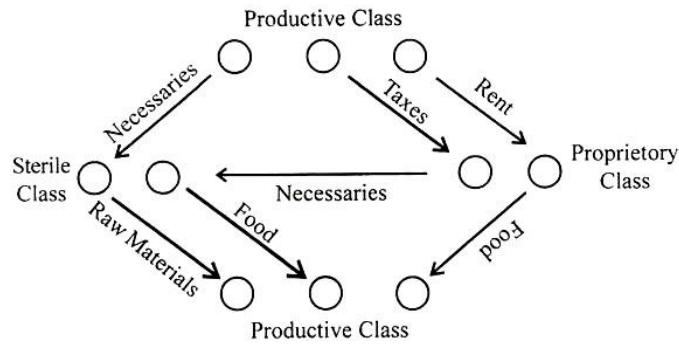

Ekonomik tablo, zenginliği dolaşımı ekonomide nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere Quesnay, toplumu üç sınıfa ayırmıştır.⁵⁰¹

1. Toprağı yetiştiren, üretim yapan ve kira bedelini ev sahibine ödeyen üretken sınıf olan iftiler. Bu sınıfın üretken olmasının temel nedeni tarımsal üretimde yaptıkları *produit net* (safı hâsıla), kendi geçimlerini ve kral, kilise, kamu hizmetleri gibi toprak mülkiyetini elde tutanların aynı zamanda kısır sınıfların ihtiyaını karşıladığı içindir.
2. Toprak mülkiyetini elinde tutan toprak sahiplerini ve kralı kapsayan sınıf.
3. Tarım dışı meslekle meşgul olan tüm insanları içeren verimsiz/kısır sınıf. Bu kategoriye tüccarlar, esnaflar, devlet görevlileri, doktorlar, avukatlar, öğretmenler vs. girmektedir. Ancak, fizyokratlar steril olan sınıfı yararsız olarak görmemiştir. Net bir ürün üretmediği anlamda verimsizdi.

Yukarıdaki açıklanan üç sınıf arasında fizyokratlara göre, tek başına en üretken sınıf çiftçilerdir çünkü bütün servet bunlar tarafından üretilir. Verimsiz sınıf ise hiçbir fazlalık üretmez.

Aşağıdaki şekil, zenginliğin üç sınıf arasındaki dolaşımını göstermektedir.

Kaynak: <http://www.economicdiscussion.net/physiocracy/physical-and-practical-ideas-of-physiocrats-with-diagram/20986> (Erişim tarihi: 03.05.2017)

şekil 5: Zenginliğin  Sınıf Arasındaki Dolaşımı

⁵⁰¹ <http://www.economicdiscussion.net/physiocracy/physical-and-practical-ideas-of-physiocrats-with-diagram/20986> (Erişim tarihi: 03.05.2017) ve Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 65.

Ekonomik tablo toplumsal yapının varlığına dayanmaktadır. Arazi, toprak sahiplerine aittir ancak verimli sınıf olan çiftçiler tarafından ekilir. Ayrıca, hasadın %100 olduğunu ve üretken ve verimsiz sınıflarının giderlerinin eşit olduğunu varsaymaktadır. Tablonun zikzak dizaynı yıllık toplamdan başlayarak, tek üretken sektör olarak gördüğü çiftçiler ile kısır sektör dediği zanaatkârlar arasındaki fon akımını temsil etmektedir. Toprak sahipleri, çiftçilerden kira toplamak ve onu mamul mallara harcamak için çiftçilerle çalışanlar arasında öbür tarafa giden harcamaları başlatır. Fizyokratlar imalatın, üretimde kullanılan girdilerin yarattığı hâsıla kadar değer aldığını böylece net üretim yaratmadığını öne sürerler.⁵⁰²

Quesnay'in varsayımları, toprakta özel mülkiyetin varlığı; toprak sahiplerinin tarımsal üreticilerden rant elde ettiği; üreticilerin kapital sahibi olduğu, tarımsal üretimde ücretli işçi ve kendi kapitallerini kullandığı; dış ticaretin bulunmadığı, ekonominin kapalı olduğu; toplumlarda tasarrufların, ancak kapitalin yenilenmesine yeterli olduğu, net kapital birikimi bulunmadığı idi.⁵⁰³

Fizyokratlar, sanayi ve ticaret alanında faizin yüksek tutulmasını savunmuşlardır çünkü olası bir para miktarında artış tarım kesimini olumsuz bir yönde etkileneceğine inanmışlardır. Fizyokratlar tasarruf yapılmasına karşıdır çünkü tasarrufun yapılması genel talebin azalması, bu da tarım ürünlerine talebin azalması ve sonuç olarak da tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi, tarımsal ürünlerine bağlı olarak azalan artık beraberinde toplumun fakirleşmesine neden olacaktır. Özetle, fizyokratlara göre, tasarruf yapmak toplumun zenginliğini azaltacaktır.

Fizyokrazi okulunun önceliğinde üretim artışı ve iktisadi gelişme vardır. Bunların temelinde hürriyet özgürlüğü ve toprak mülkiyetinin olduğunu savunmuşlardır. İkinci sırada ise nüfus artışı vardır.⁵⁰⁴ Fizyokratlar da merkantilistler gibi nüfus artışını teşvik etmişlerdir. Nüfusun artması tüketim artışına neden olacak ve bu da üretimde artışa neden olduğunu ve bu nedenle de zenginliğin artacağını düşünüyordu.

⁵⁰² Mathew Forstater, **İktisat**, Ahmet Uzun (çev.), 1. Basım, Ankara: Liman Kitapları, 2013, s. 26.

⁵⁰³ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 65.

⁵⁰⁴ Özlem Özkök, **Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı**, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 40-42.

3.2.1. Fizyokrat İktisadi Düşüncesi Perspektifinden Devlet Anlayışı

Fizyokratlara göre ülkeyi, bireyin yaşamını, özgürlüğünü ve mülkiyetini korumak gibi devletin birtakım görevleri minimum düzeye inmelidir. Fizyokratlar, Fransa'daki tüm sıkıntıların ve yoksulluğun temel sebebi hükümet müdahalesinden kaynaklandığını, devletin ekonomik müdahalelerinin ortadan kaldırılmasıyla bütün sorunların kendiliğinden çözüleceğini, bu nedenle devletin minimum müdahalesini savunmuştur.

Fizyokratlar doğal düzenin doğada dengede sağladığına ve her zaman kendi dengesini koruduğuna inanmışlardır. Bu nedenle devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Aksine, hükümetin ekonomi meselelerinde minimum düzeyde müdahale edilmesi gerektiğini savunmuştur. Başka bir ifadeyle, ilk kez René Louis Voger d'Argenson⁵⁰⁵ tarafından formüle edilen "Laissez Faire, Laissez Passer, Le Monde va de luimeme" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler, dünya kendi kendine gider) politikasını savunmuştur. "Bırakınız yapsınlar" ile devlete müdahale edilmemesi gerektiği, "bırakınız geçsinler" ile ise dış ticarete sınırlama olmaması, aksine ticaretin serbest olması gerektiği anlamına gelmektedir. İlk kez fizyokratlar tarafından çıkan bu felsefe her türlü devlet müdahalesine karşı çıkan, bireyin kendisine en fazla özgürlük tanınması gereken, iktisadi karar biriminde iktisadi liberalizmin veya bireyciliğin temel ilkesidir. Özetle, fizyokratlar serbest piyasayı savundukları için ekonomiye müdahale edilmesinden yana değillerdir.⁵⁰⁶

Fizyokratlar, devletin faaliyetleri sadece düzenin, güvenin ve adaletin varlığı ile sınırlı olması gerektiğini savunmuştur. Diğer bir ifadeyle fizyokratlara göre, devletin eli etkisizleştirilip sadece mülkiyet hakkının korunması, adalet ve güvenliğin sağlanması ve bayındırlık (altyapı) işleriyle sınırlı bir şekilde müdahale edilmesi öngörülmekteydi.⁵⁰⁷ Fizyokratlara göre, devletin bu sınırı aşması, özgürlük üzerinde baskı anlamına gelmektedir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Coşkun Can Aktan, Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, Mart 1995, s. 9.

⁵⁰⁶ <http://www.economicdiscussion.net/physiocracy/physical-and-practical-ideas-of-physiocrats-with-diagram/20986> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

⁵⁰⁷ Ali Tarık Gümüş, Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü, Doktora tezi, Konya, 2010, s. 47.

⁵⁰⁸ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 14.

Fizyokratlar “Görünmez El” (invisible hand) teorisini geliştirmişlerdir ve görünmez el’in Tanrısal yani iradi güç olduğunu savunmuşlardır.⁵⁰⁹ “Görünmez el” teorisine göre, rasyonel olan her birey kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışması ile birlikte toplumsal yararı arttıracak doğal bir uyumluluk ve denge ortamı meydana getirmektedir.⁵¹⁰ Ekonomik faaliyetlerin işleyişinde ortaya çıkabilecek herhangi bir istikrarsızlık ya da dengesizlik gerçekte geçici olduğunu ve bunların kendiliğinden zaman içerisinde ortadan kalkacağını savunmuşlardır.⁵¹¹ Fizyokratlar bireysel menfaatlerin toplumsal çıkarlarıyla aynı olduğuna inanmışlardır.⁵¹²

Fizyokratlara göre hükümetin görevleri şunlardır;

1. Doğal düzeni korumak
2. Özel mülkiyeti korumak
3. Eğitimi doğal düzene yaymak
4. Kamu işleri programını üstlenmek
5. Uluslararası engelleri ortadan kaldırmak

Fizyokratlar, ilk liberaller olarak kabul edilmektedir ve klasik ve neo-klasik okullarının gelişiminde öncü rol oynamıştır.⁵¹³ Fizyokratların iktisat alanında geliştirdiği ve ortaya koyduğu hususlar, liberal anlayışının ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. 18. yüzyılda geçerli olan fizyokrat düşünce 19. yüzyılın başlarında yerini liberal düşünceye devretmiştir.⁵¹⁴

Fransa’da tarım ürünlerinin ihracatındaki sınırlamalar yapılmaya kadar fizyokrasi’nin etkisi devam etmiştir. Ancak daha sonra meydana gelen kuraklık ve kuraklık sebebiyle yükselen fiyatlar nedeniyle tarım ürünlerindeki ihracat sınırlamalarının yeniden uygulamaya koyulması gündeme gelmiştir. Ancak Fizyokrasi’nin çöküşünü hazırlayan esas neden Sanayi Devrimi’nin görünmesidir. Fizyokratlar, Fransa’nın sanayi ürün ihracatına başladığı dönemde tarımı

⁵⁰⁹ <http://www.economicdiscussion.net/physiocracy/physical-and-practical-ideas-of-physiocrats-with-diagram/20986> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

⁵¹⁰ Ali Tarık Gümüş, Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü, Doktora tezi, Konya, 2010, s. 31.

⁵¹¹ İlhami Genç, Neoliberal İktisat Politikaları ve Sosyal Devlet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Sosyal Devletin Geleceği, Doktora tezi, Ankara, 2009, s. 176.

⁵¹² <http://www.economicdiscussion.net/physiocracy/physical-and-practical-ideas-of-physiocrats-with-diagram/20986> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

⁵¹³ İktisadi Düşünceler Tarihi – Ünite 2 Konu Anlatımı 2, Açıköğretim Sistemi Anadolu Üniversitesi.

<https://www.youtube.com/watch?v=APWPxyaaTc4> (Erişim tarihi: 03.05.2017).

⁵¹⁴ Ali Tarık Gümüş, Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü, Doktora tezi, Konya, 2010, s. 48.

savunmuşlar ve sanayi ürünü ihracatına karşı çıkmışlardır. Ancak fizyokrazi'nin çökmesine rağmen, en gelişmiş ekonomik teorilerinden biri kabul edilmekte ve birçok çağdaş kuramın öncüsü olarak düşünülmektedir.⁵¹⁵ Çünkü Adam Smith olmak üzere birçok iktisatçı Quesnay'in ve Turgot'un düşüncelerinden etkilenmiş ve iktisadi hayata yeni teoriler ortaya atmıştır.⁵¹⁶ Özellikle fizyokratların doğal düzen fikrinden etkilenmiş ve yerine “görünmez el”i ikame etmişlerdir. Aynı zamanda zenginliğin kaynağını tarım emeği olarak gören fizyokratlardan hareketle Smith, açıklamayı her türlü emek için yaygınlaştırmıştır. David Ricardo ise “genel emek” için çalışmıştır. Aynı zamanda Leontief'in geliştirdiği girdi-çıkıtı analizi (input-output analysis) için bir çerçeve oluşturmuştur.⁵¹⁷ Karl Marx ise ekonomik tablodan etkilenmiş ve doğal ücret ve ücret fonu gibi kavramlardan hareketle,⁵¹⁸ “artık” kavramı konusunda önemli bir adım atmış ve kendi teorisinin temel taşı haline getirmiştir.⁵¹⁹ Quesnay, ekonometrinin öncülerinden biri olarak kabul edilmekte ayrıca sermaye birikiminin bir fonksiyonu olarak ekonomik büyüme teorisini ilk analiz eden kişiler arasında yer almıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere 16.-18. yüzyıllar arasında hâkim olan düşünce, refah devletinin gelişmesinin engellendiği sonucuna varılabilir. Merkantilizm, refah devletinin daha da gelişimine izin vermemiş, fizyokrazi ise doğal düzene herhangi bir müdahalede bulunulmaması gerektiğini savunmuştur. Sonuç olarak, refah devleti bu dönemde gelişememiş, aksine durağanlaştırılmıştır.⁵²⁰

---

⁵¹⁵ <http://www.worldatlas.com/articles/physiocracy-theory-in-economics.html> (Erişim tarihi: 04.05.2017).

⁵¹⁶ Özlem Özkök, Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 43.

⁵¹⁷ Gustav Schachter, Francois Quesnay: Interpreters and Critics Revisited, **American Journal of Economics and Sociology, Inc.** Cilt 50, Sayı 3, 1991, s. 313.

⁵¹⁸ Naci Gündoğan, M. Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi, 2. Basım: Eskişehir, 2004, s. 86.

⁵¹⁹ Özlem Özkök, Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 43.

⁵²⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 181.

3.3. Klasik ve Neo-klasik İktisadi Düşüncesi ve Temel İlkeleri

Özel mülkiyetin ortaya çıkması ve sermaye birikiminin güç kazanması ile öte yandan birbirini izleyen teknik buluşlar, 18. yüzyılda önce İngiltere’de daha sonra tüm Avrupa devletlerinde, Kuzey Amerika ve Japonya’da gerçekleşen Sanayi Devrimi kapitalizm oluşumunu hızlandıran etkenlerden biri olmuştur. Söz konusu devletler, tarım toplumlarından sanayi toplumlarına dönüşmüşlerdir. Merkantilizm ve fizyokrasi düşüncelerin ardından klasik iktisadi düşünce, özellikle fizyokratlardan aldığı bazı düşüncelerle vücut bulmuştur.⁵²¹

Sosyal bilimler ve özellikle ekonomi tarihinin önde gelen isimlerinden biri olan ve aynı zamanda 1770’lerden 1930’lara kadar süren klasik iktisat esasen liberalizm ve ekonomik alana ait düşünceleri iktisat biliminin kurucusu Adam Smith (1723-1790) ortaya koymuş ve “iktisadın babası” olarak anılmıştır. İskoçya’nın Kirkcaldy kasabasında doğan ve Hıristiyan bir papaz, toplumsal bilimci ve aynı zamanda üniversite hocası⁵²² olan Adam Smith, bir ülkenin zenginliği altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerle ölçülebileceği anlayışına yani merkantilist düşünceye şiddetle karşı çıkmıştır.⁵²³ Merkantilistlerin görüşlerini çürüten Smith’e göre, zenginlik paradan veya altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden oluşmamaktadır; ancak paranın satın aldığı şeylerden oluşmaktadır. Her ülkede bulunan altın ve gümüş miktarı sınırlıdır ve bunları ev eşyasına benzetmektedir. Mutfaktaki eşyalar her nasıl birer gereçse, altın ve gümüşün de, ister sikke ister tabak şeklinde olsun, bunların da birer gereç olduğu unutulmaması gerektiğini söylemiştir.⁵²⁴ Smith’e göre, toplam dünya serveti sabit olmadığı için, dış ticaret, uluslararası uzmanlaşma ve işbölümü doğurarak dünya kaynaklarının verimliliğini artırır yani ürün ve üretim, bu da dünya üretimi ve refahın yükselmesine yol açar. Smith’e göre, merkantilizmin uluslararası ticarete bir taraf kazanırken diğer tarafın kaybetmesi şeklindeki görüş yanlıştır. Bunun nedeni ise uluslararası ticaretten her iki taraf da kazançlı çıkar. Smith’e göre, gerek üretici gerekse tüketici memnuniyeti ve adaleti sadece serbest piyasa aracılığı

⁵²¹ Kemal Yakut, Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması, Anadolu Üniversitesi, s. 91-93.

⁵²² Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 69.

⁵²³ Hakan Kapucu, Murat Aydın, İsmail Şiriner, Farhang Morady, Ümit Çetin, **Politik İktisat ve Adam Smith**, 1. Basım, Yön Yayınları, 2010, s. 259.

⁵²⁴ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, M. Tanju Akad (çev.), 2. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Cilt 2, 2004, s. 23-26.

ile elde edilebilir. Ayrıca ekonomi en çok özgürlüğün olduğu yerde ve ancak devlet dışında kalırsa iyi çalışabilir.⁵²⁵

Smith, fizyokrat görüşün de tek zenginlik kaynağı olarak toprak, toprağa dayalı hammadde ve tarım ve üretim olduğunu kabul etmiyordu ve toprağın önemine bu kadar vurgu yapılmasına karşı çıkıyordu. Smith, bunun yerine işgücünün üstünlüğüne inanmaktaydı ve bir ülkenin emek gücünün ve işbölümünün zenginliğinin aynı zamanda o ülkenin zenginliğini en önemli faktörlerden birini oluşturduğuna inanmıştır.⁵²⁶ Aynı zamanda ona göre değer en temel ölçüsü emektir ve emeğin ölçüsü sabit ve homojendir, mübadele değeri ise nisbi fiyatlarla belirlenmektedir.⁵²⁷ Diğer bir ifade ile Smith'e göre, zenginleşmenin kaynağı emek temelinde işbölümüdür.⁵²⁸ Ancak, bunun yanında "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkesinin en önemli temsilcilerinden ve güçlü savunucularından biri olan Adam Smith fizyokratların etkisinde kalmıştır ve ticaretin serbestleşmesinin önemini savunmuştur. Smith'e göre, kazanç ancak işbölümü ve serbest ticaret bir arada sürdürülürse sağlanabilir. Diğer bir ifade ile hem siyasi hem de ekonomi çerçevesinde liberalleşmeyi savunan Smith, kendine özgün düşünceler yaratmış ve bu düşüncelerini "Ahlaki Duygular Teorisi" (Theory of Moral Sentiments) ve özellikle "Ulusların Zenginliği" (Wealth of Nations) adlı eserlerinde ortaya koymuştur.⁵²⁹ Ancak Smith özellikle fizyokratların tarım vurgusu yapmıştır ve ekonominin yapısı ve düşünceleri konusunda fizyokratlardan farklı düşünmesine karşın, çoğu kez fizyokratların düşünceleri ve argümanlarını tekrarlamıştır. Bu konuda Karl Marx şöyle demektedir: "*Onun yapıtında Fizyokratlara ait görüşler çoğu zaman bütün bölümü kaplar ve bu görüşler özellikle kendisinin ileri sürdüğü düşüncelerle de tam bir karşılık içindedir. ... (B)u görüşler onu yansıtmaz ve bu görüşlerinde o yalnızca bir Fizyokratır.*"⁵³⁰

⁵²⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 25.

⁵²⁶ Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, 4. Basım, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2014, s. 48.

⁵²⁷ Özlem Özkök, *Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı*, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 46.

⁵²⁸ Hakan Kapucu, Murat Aydın, İsmail Şiriner, Farhang Morady, Ümit Çetin, **Politik İktisat ve Adam Smith**, 1. Basım, Yön Yayınları, 2010, s. 259.

⁵²⁹ Kemal Yakut, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması*, Anadolu Üniversitesi, s. 93.

⁵³⁰ Muammer Kaymak, *Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrasi*, **GÜİBF, Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 16, Sayı 54, 2005, s. 9.

Başta, özellikle öncülüğünü Adam Smith yapan David Ricardo, Thomas Robert Malthus, Jean Baptiste Say ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin yaptığı klasik ekonomiye geçiş, üniversitelerde var olan doğal hukuk geleneği, merkantilistlerin ekonomik ve politik değerlendirmeler ve fizyokratların ekonometrisi ilk kez Adam Smith'in Ulusların Zenginliği çalışmasında yer almış ve klasik ekonomik teori bir sentez oluşturmuştur.⁵³¹ İngiliz klasik iktisadi okulunun doğduğu 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyıllarda İngiltere ve diğer bazı Batı ülkelerinin önemli iktisadi ve politik değişimler gerçekleşmiştir. Bu çağ İngiltere'nin "Sanayi Devrimi" çağı diye nitelendirilir.⁵³² İşte, klasik iktisadi ekolün ortaya çıkmasının en önemli sebebi 1750'li yıllardan itibaren ortaya çıkan Sanayi Devrimidir.⁵³³

Ekonominin bir bilim olarak doğuşu yukarıda da açıklandığı gibi Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan "Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme" (An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations) adlı başyapıtıyla başladığı kabul edilmektedir. "İktisadın İncili" olarak kabul edilen ve kısaca "Ulusların Zenginliği" diye anılan bu eserde Adam Smith, ulusal zenginliğin niteliğinin ne olduğu, nelerden oluştuğu ve nasıl artacağı sorunlarına yanıt vermektedir.⁵³⁴ Smith'in dile getirdiği düşüncelerini bir bütün olarak bu eserinde toplamıştır ve bu eseri kısa bir sürede uluslararası bestseller (çok satan) listesinde girmiştir.⁵³⁵ Adam Smith'in eseri eski ekonomi politikalarına karşı, yani devletin aktif rol alarak ekonomiye müdahale etmesi anlayışına bir muhalefet olarak yazılmıştır. Bu özellikle merkantilist politikalarına bir eleştiri, bu politikalara karşı bir saldırı niteliğinde olmuştur. Smith, öncekinin aksine devleti ekonomik döngünün dışında tutmak istemiştir. Adam Smith, her şeyden önce fiyatların nasıl oluştuğunu, piyasalar rekabetçi bir serbest ekonomide nasıl çalıştığını ve kazancın çok olduğu yere üretim faktörleri kullanımını açıklamıştır.⁵³⁶

⁵³¹ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 43.

⁵³² Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 69-71.

⁵³³ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 16.

⁵³⁴ Muammer Kaymak, Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrasi, **GÜİİBF, Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 16, Sayı 54, 2005, s. 2.

⁵³⁵ Özlem Özkök, Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 44 ve Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 43.

⁵³⁶

http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/%C3%98konomi/%C3%98konomi,_biografier/Adam_Smith (Erişim tarihi: 13.05.2017).

Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus gibi isimler içeren “klasik” iktisatçılar değer teorisi, sert ücret yasaları ve toprak faiz teorisi gibi ortak referans noktalarına sahipti. Aynı zamanda gelir dağılımının üretim araçları mülkiyeti ile belirlenen bölünmüş sınıf toplumu analiz etmişlerdir.⁵³⁷

Klasik İktisat Dönemi olarak adlandırılan ve fiyat düzeyi, ulusal çıktı düzeyi, gelir, istihdam, tasarruf ve yatırım gibi değişkenleri açıklayarak ilk sistematik halde kabul edilmekte ve bu dönemde bir yandan mikroekonomi konularına giren soruları ele alırlarken diğer yandan da temel olarak makro iktisat biliminin temellerinin bu dönemde atıldığı varsayılmaktadır.⁵³⁸ Bu çağda aynı zamanda üretim araçları mülkiyetinden yoksunlaşan işçi sınıfı doğmuştur.⁵³⁹ Klasik anlayışta ekonomistlerin fikir birliği, piyasaların daima kendi kendini düzenlediği düşüncesiydi. Piyasaların temel istikrarına inançları tamdı.⁵⁴⁰

Klasik iktisatçılar, değeri, kullanım değeri ve mübadele değeri olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Kullanma değeri “fayda” demektir. Adam Smith, bu ayrımı yaptıktan sonra, kullanım değeri üzerinde fazla durmamıştır.⁵⁴¹ Geleneksel yaklaşımda iktisatçılar Klasik İktisatçılar (1776’dan 1870’lere) kadar olan Neo-Klasik İktisatçılar (1870’lerden 1929’a) kadar olmak üzere kendi içinde iki dönem ayırt edilir. Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus gibi iktisatçılar olmak üzere “emek-değerciler” olarak nitelendirilir. Büyük Buhran’a kadar Marjinalistler olan Jeremy Bentham, Jean Baptiste Say, Nassau Senior, John Stuart Mill, Frédéric Bastiat gibi iktisatçılar olmak üzere “fayda-değerciler” olarak nitelendirilir. Emek-değerciler kapitalizmin çıkarlarını savunmaktadır. Marjinal fayda kavramını ortaya atan fayda-değerciler ise, doğal düzenin savunduğu temel ilkeleri, bireyin çıkarlarının maksimumlaştırılmasının toplumun çıkarlarını da maksimumlaştıracağı, piyasanın kendiliğinden işleyişi, iktisat politikasının optimal şartların oluşmasını sağlayacağı için serbestçe uygulanması (bırakınız yapsınlar) felsefesini kabul etmekle beraber,

---

⁵³⁷ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 18.

⁵³⁸ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 1.

⁵³⁹ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 70.

⁵⁴⁰ Nouriel Roubini, **Kriz Ekonomisi**, 1. Basım, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2012.

⁵⁴¹ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 73.

faydacı felsefeyi doğal düzenden ayıran temel nokta “doğal” kavramını bir yana bırakıp insan davranışlarının sadece mutluluk açısından incelenmesini “doğru-yanlış” davranışların belirlenmesi için kabul etmektir. Klasikler teorilerini kurarken, iktisadi liberalizmin akılcı, soyutlayıcı ve tündengelimci yöntemini izlemişlerdir.

Sanayi kapitalizminde üretim, piyasa, değişim, toplumun iktisadi yapısı, mübadele ve piyasanın yapısı gibi konuları incelemiş olan klasikler⁵⁴² bilindiği gibi sanayi kapitalizmi her şeyden önce bir piyasa ekonomisidir ve kapitalist üretim biçiminde piyasa, her şeydir. Piyasa mekanizması, özel mülkiyet, girişim ve seçim özgürlüğü, bencillik, rekabet, sınırlı devlet gibi olgular bu piyasa anlayışının temel özellikleridir.⁵⁴³

Ana konusu ekonomik büyüme olan Ulusların Zenginliği kitabında Smith’in iktisadi anlayışının temelini işbölümü oluşturur. Smith, işbölümünün önemine vurgu yapmaktadır ve iktisadi büyümedeki rolünü vurgulamıştır. Smith, işbölümünü toplu iğne örneğini ile açıklamaktadır. Toplu iğne örneğinde Smith şöyle demektedir: *“Ne bu işte (işbölümünün bağımsız bir işkoluna dönüştürdüğü bu işte) bir eğitimi olan ne de iğne yapımında kullanılan aletlerle (ki bu aletlerin bulunması da büyük olasılıkla aynı işbölümü sonucunda gerçekleşmiştir) daha önce karşılaşmış olan bir işçi, tüm gücüyle çalışarak belki ancak günde bir iğne yapabilir; kesinlikle yirmi iğne yapamaz.”*⁵⁴⁴ İnsanlar ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız çalışsalar, çok fazla iğne yapamayacaklar. Bu nedenle Smith işbölümünün önemli olduğunu vurgulamıştır ve ona göre büyümenin gücünü ve zenginleşmenin kaynağını işbölümü oluşturmaktadır. Smith, işbölümünün emeğin verimliliğini arttırmasını üç nedene bağlamaktadır, bunlar; öncelikle her bir işçinin becerisinin arttırması ve böylece aynı zamanda yapabileceği iş miktarının da artmasıdır. İkincisi, işbölümü vakit kaybını önlemektedir. Bu nedenle bir işten diğere geçerken genellikle zamandan tasarruf

⁵⁴² Özlem Özkök, Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 51.

⁵⁴³ Zeynel Dinler, **Mikroekonomi**, 26. Basım, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015, s. 13-14.

⁵⁴⁴ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı (çev.), 4. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Cilt 1, 2004, s. 17.

edilmektedir. Üçüncüsü ise işi kolaylaştırıp kısaltan ve tek kişiye birçok kişinin yerini tutma olanağını sağlayan çok sayıda makinenin bulunmasıdır.⁵⁴⁵

Smith, ekonominin gelişmesi için işbölümünün en büyük faktörlerden biri olduğuna inanıyordu. Bu anlayışa göre, her ülke diğerlerinden daha düşük maliyetle ürettiği mutlak üretim üstünlüğüne sahip olduğu malları üretmeli, bunların üretiminde uzmanlaşmalı ve ihraç ederek pahalıya üretebildiklerini dışarıdan ithal etmelidir. Örneğin işbölümü ile A belirli bir görevi gerçekleştirirken, B de başka bir görevi gerçekleştiriyor. Böylece A bir görevde uzmanlaşırken, B de başka bir görevde uzmanlaşmaktadır. Smith'e göre, her ülkenin ucuza ürettiği malda uzmanlaşmasına dayanan böyle bir uluslararası işbölümüne gitmesi, ticarete katılan tüm ülkelerin yararınadır. Çünkü Smith'e göre, işbölümü ve uzmanlaşma genel refah seviyesini ve her hanenin refah seviyesini önemli ölçüde yükseltecektir. Kısacası Smith'e göre, zenginlik ve refahın ana kaynağı uzmanlaşma ve işbölümüdür.⁵⁴⁶

Smith, işbölümünün, üretim artışına, teknik ilerlemeye ve sermaye birikimine yol açtığı gibi mübadele getirmekte ve piyasanın büyüklüğü tarafından sınırlandırıldığını savunmaktadır. Ancak tek başına işbölümü zenginlik getirmez. Ona göre işbölümü ile birlikte, imalatçılar, dağıtıcılar, kasabalar ve şehirler arasında serbest ticaretin olması da gereklidir. Yani kazanç ve zenginlik işbölümü ve serbest ticaret ancak bir arada sürdürülürse sağlanabilir böylece milletlerin zenginliği kuşkusuz artacaktır.⁵⁴⁷ Smith'e göre, üretkenlik işbölümü sonucunda artmaktadır.⁵⁴⁸ Bu nedenle işbölümü de pazarın genişliği ile sınırlı ise, o zaman pazar ne kadar genişlerse, işbölümü de o kadar büyür ve üretkenlik o kadar artar böylece ulusun serveti de büyür.⁵⁴⁹ Büyüme sağlayan diğer unsur ise sermaye birikimidir ve büyümenin başarılı olması için toplumsal, kurumsal ve hukuksal çerçevenin doğru yapıda olması gerekmektedir. Smith, aynı zamanda üretkenlik artışı bireysel üretkenliğin toplumsal üretkenliğe dönüştürülerek bireylerin ürettiği malların birbirleriyle serbestçe

---

⁵⁴⁵ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı (çev.), 4. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Cilt 1, 2004, s. 20-23.

⁵⁴⁶ Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, 4. Basım, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2014, s. 59.

⁵⁴⁷ Hakan Kapucu, Murat Aydın, İsmail Şiriner, Farhang Morady, Ümit Çetin (editörler), **Politik İktisat ve Adam Smith**, Yön Yayınları, 2010, s. 259.

⁵⁴⁸ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı (çev.), 4. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Cilt 1, 2004.

⁵⁴⁹ İnan Özalp, **Uluslararası İşletmecilik**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF, 2004, s. 47.

değiştirilebilmesine bağlı olduğunu söylemiştir. Bu nedenle serbest ticaretten yana olmuştur çünkü ona göre serbest ticaret en iyisidir.

Klasik iktisadi ekole göre piyasa ücreti arz ve talep tarafından belirlenir.⁵⁵⁰ Ayrıca insanların doğal yapısından kaynaklanan iktisadi hayat bireycidir. Böylece klasik iktisadi ekole göre, bütün bireyler rasyoneldir (akılcı). Bütün bireyler kendi çıkarlarına göre hareket ederler, diğer bir ifade ile kişiler “homo economicus”dur (ekonomik insan).⁵⁵¹ Homo economicus, insan davranışlarını yönlendiren temel faktörün kişisel çıkarlar olduğunu kabul etmektedir. Yani insanlar daima kişisel çıkarları peşinden koşarlar, bencildirler ve doğası gereği en az zahmetle en çok tatmine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bireysel karar alıcılar olarak tüketiciler fayda maksimizasyonu amaçlarken, üreticiler (firmalar) kâr maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu amaçlamaktadırlar. Klasik iktisadi ekole göre, homo economicus olarak kabul edilen bireysel karar alıcılar kendi çıkarlarını en yükseğe çıkaracak şekilde hareket etmektedirler. Böylece toplumun refahını da en yüksek düzeye çıkarmaktadır. Diğer bir ifade ile toplumun genel refahının, toplumdaki bireylerin refahları toplamından oluştuğunu, bu nedenle bireylerin refahlarını maksimize edilmesi yoluyla, sosyal refahın artacağı ve güvence altına alınabileceğini belirtmişlerdir. John Stuart Mill bu konuda şöyle bir ifade kullanmıştır: “İnsanlar ancak önce kendi mutluluklarını tatmin ederek, başkalarının mutluluklarının sağlanmasına hizmet edebilirler.”⁵⁵²

Klasik iktisadi doktrine göre, tüm birimler piyasa koşullarına ve ticarete girişmeden önceki fiyatlar hakkında tam bilgiye sahiptirler.⁵⁵³ Aynı zamanda doğal bireysel özgürlük ekonomide kaos değil, aksine düzen getirdiklerini savunmuşlardır. Bunlar iki ön kabule dayanmaktadır, bunlar; ilk olarak, kendi işlemlerinde bireysel

---

⁵⁵⁰ Özlem Özkök, Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 45-48.

⁵⁵¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 25.

⁵⁵² Coşkun Can Aktan, Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, 1995, s. 10.

⁵⁵³ Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 34.

ekonomik avantaj aramalarıdır, ikincisi ise herkes böyle faydalar elde etmek için birbirleriyle yarışmaktadır.⁵⁵⁴

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında bazı kurumsal iktisatçılar rasyonellik geleneğini eleştirmişlerdir. Özellikle Norveçli Thorstein Bunday Veblen (1898) tüketicilerin rasyonel olmadığını ancak büyük ölçüde hevesler tarafından yönetildikleri ve böylece diğer tüketicilerin ne yaptıklarına bakarak taklit ederek ve bu nedenle dürtüsel olarak hareket ettikleri argümanı ile tanınmıştır. Veblen, ilk olarak insan doğasını tanımlamıştır. İnsanların birer fayda hesaplayıcı makine olmadığını; doğaları gereği her an yeni bir şeyler denemeye hazır, temel alışkanlıkları ve eğilimleri olan varlıklar olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca yaşadığı dönemde psikolojide insan davranışlarına şekil vermede içgüdülerin etkili olduğu gelişmelerden etkilenmiştir. Veblen, “bandwagon-effect”i (bandwagon-etkisi) ve “Snob-effect”i (snob-etki) tanıtmıştır. Bandwagon-etkisine göre, tüketiciler genelde bireysel olarak rasyonel hareket etmezler çünkü diğer aktörlerin neler yaptıklarını taklit ederek ancak belirli hevesleri takip edeceklerdir. Bandwagon-etkisinin aksine snob-etkisi bazı mallar diğer tüketiciler tarafından daha az satın alınırsa o zaman daha çok tercih edilir. Heteredoks görüşlerine ile Veblen J. M. Clark gibi birçok kurumsal iktisatçıları etkilemiştir.⁵⁵⁵

Veblen’e göre, eğer bir toplumda yaratıcılık içgüdüsüne sahip olan insanlar çoğunlukta ve aylakçılar azsa, o toplumda kalkınmanın daha hızlı olacağını savunmuştur. Veblen iktisadi düşünce tarihine kazandırmış olduğu en önemli kavramlardan biri lüks malları satın alma gücüne gözle görülen açık bir kanıtını sağlamak için insanların arzularına işaret eden “gösteriş tüketimi”dir. Gösteriş tüketim teorisine göre Veblen, her sınıfın gösteriş için tüketim yapmaktan kendini alamadığı ifade etmiştir. Gösteriş tüketimi genel olarak kişinin çevresine statüsünü veya prestijini göstermek amacı ile yaptığı alışverişler şeklinde tanımlanmaktadır.

554

http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/%C3%98konomi/%C3%98konomi,_biografier/Adam_Smith (Erişim tarihi: 13.05.2017).

⁵⁵⁵ Christian Knudsen, *Økonomisk Psykologi*, 1. Basım, København, Frederiksberg C: Samfundslitteratur, 2011, s. 25-26.

Keynes'in eserindeki kilit mesajlardan biri psikolojik faktörlerin önemini dâhil ederek ekonomik krizlerin nasıl ortaya çıktığını ve bu krizlerle nasıl mücadele edilebileceğidir.⁵⁵⁶ Ancak Keynes konusu daha sonra açıklanacaktır.

Adam Smith, *Ulusların Zenginliği* kitabında belirli bir nesnenin yararlılığını yani belirli bir maldan elde edilen faydaya “kullanım değeri”, bir nesneye sahip olmanın sağladığı başka bir malı satın alabilme gücüne “piyasa değeri” olarak tanımlamıştır. Nesnelerin piyasa değeri en büyük kullanım değeri olmasına rağmen genellikle ya çok küçüktür ya da yoktur; aksine kullanım değerinin çok büyük piyasa değeri olmasına rağmen çoğu kez küçüktür ya da yoktur. Bu konuda “Elmas-Su Paradoksu”nu açıklamıştır. Elmas-su paradoksuna göre, sudan daha yararlı bir şey olmadığı halde neredeyse hiçbir şeyi satın alınamamasına karşılık, elmasın kullanım değeri çok az olmasına rağmen, elmas çoğunlukla diğer mallarından çok büyük miktarları ile satın alınabilir veya mübadele edilebilir.⁵⁵⁷

En gelişmiş toplumun “sanayi toplumu” olduğunu söyleyen klasik anlayışa göre liberal bir sistemde, piyasanın başarabileceği her iş, piyasaya terk edilmelidir. Bu nedenle klasik iktisatçılar ekonomik sorunların en etkin çözümü için piyasa ekonomisi görüşü olduğu ve bu nedenle piyasaya müdahale edilmemesi gerektiği savunmuştur. Bunun nedeni ise dünyada serbest ticaretin gerek ülkelerin ve gerekse dünya refahının artması bakımından çok daha yararlı olacağını müdahaleler ise, tam istihdamda üretim ve gelir seviyesinden sapmaları ortadan kaldıramayacağı gibi mevcut sapmaları ve istikrarsızlığı da daha da büyüyeceğini savunmuştur. Klasik iktisatçılar, ekonomik büyümenin motoru sermaye olduğunu savunmuştur.⁵⁵⁸ Klasik iktisatçılara göre, piyasa güçleri piyasaya düzen olacağı şeklinde çalışmaktadır. Bu düzen ise, temel olarak plan olmadan tek başına ortaya çıkmaktadır.⁵⁵⁹ Serbest piyasayı savunanlara göre, serbest piyasanın koşullarına uyulduğu takdirde, piyasa ekonomisi kaynakları herhangi planlı (merkezi) bir müdahaleye gereksinim

---

⁵⁵⁶ Christian Knudsen, *Økonomisk Psykologi*, 1. Basım, København, Frederiksberg C: Samfundslitteratur, 2011, s. 26.

⁵⁵⁷ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı (çev.), 4. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Cilt 1, 2004, s. 40.

⁵⁵⁸ Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 48-49.

⁵⁵⁹ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, *Den Økonomiske Teoris Historie*, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 47.

duymadan sosyal yararı “ençoklaştıracak” bir biçimde, kısacası en etkin bir biçimde dağıtacaktır. Bu nedenle devlet ekonomi dışında kalması gerektiği gibi sosyal yaşam dışında da kalmalı ve sosyal yaşamın işleyişine karışmamalıdır.⁵⁶⁰

Adam Smith “Mutlak Üstünlükler Teorisi”ni (Theory of Absolute Advantages) geliştirmiştir. Bu teoriye göre, serbest ticaret ve uluslararası işbölümü ile her iki ülkenin dış ticaretten yarar sağlayacağı, dünya kaynaklarının böylece en optimal biçimde kullanılmış olacağı ortaya konmuştur. Mutlak Üstünlükler Teorisi’ne göre, her ülke diğerine göre mutlak olarak daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve ihraç etmeli, buna karşılık mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malların yani pahalıya ürettikleri malların üretim ve ihracatını üstünlüğe sahip olan ülkelere bırakmalıdır ve bunları dışarıdan ithal etmelidir.⁵⁶¹ Bu teoriye göre, ticarete kısıtlamaların olmaması önemlidir böylece her ülke rekabette kendisine avantaj sağlayan ürünlerin üretiminde uzmanlaşır. Uzmanlaşma sayesinde ülkeler bazı nedenlerden dolayı etkinliklerini arttırabilirler, bunlar;

- Aynı işi tekrar etmek işçilerin becerilerini arttırır ve o alanda uzmanlaşırlar.
- İşçiler bir üründe diğerinin üretimine geçerken vakit kaybetmezler.
- Uzun üretim aşamaları daha etkin çalışma yöntemleri geliştirerek üretim aşamasını kısaltmaya teşvik eder.

Özel mülkiyeti savunan klasik iktisatçılar, sanayileşmek için özel mülkiyetin gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Klasik iktisatçılara göre, emek piyasası dâhil piyasaların daima dengede olduğunu ve piyasa mekanizması dengeyi kendisiyle sağlayacağını savunmuştur. Bunlara göre, ekonomi her zaman doğal olarak dengededir ve otomatik olarak dengeyi sağlayan güç fiyat mekanizmasıdır. Klasik iktisadi anlayışta fiyat mekanizmasına sonsuz bir güven duyulur ve fiyat mekanizması düzgün işlediği sürece ekonomi her zaman tam istihdam seviyesinde olacaktır çünkü insanlar kaynakları tam ve etkin bir şekilde kullanmaktadır. Bu nedenle hiç kimse işsiz değildir. Eğer işsiz olan biri varsa bu iradi işsizliktir yani piyasada oluşan ücreti

⁵⁶⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 49-50.

⁵⁶¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 27.

beğenmediği içindir. Ancak eğer denge bozulursa, bu geçici ve kısa ömürlüdür çünkü piyasalar temel olarak dayanıklıdır ve çökmezler.⁵⁶² Bu nedenle görünmez el ile hızlı ve etkin bir şekilde çalışarak ekonomiyi tekrar tam istihdam üretim ve gelir seviyesine döndürür.⁵⁶³ Böyle bir durumda ise ekonominin kendi kendine işleyişini bozacağı için aktif iktisat politikaları uygulanmaması öngörülür çünkü bozulan denge otomatik bir şekilde tekrar dengeye geleceği şeklinde kesin bir görüş vardır.⁵⁶⁴ Adam Smith, iktisadi analizinde kullandığı “denge” kavramını ise Newton Fiziğinden edinmiştir. Newton Fiziğinde, güç ve karşı gücün eşit olduğu noktada denge oluşmaktadır. Adam Smith, bu denge anlayışını ekonomiye uyarlarlarken “doğal fiyatlar” ve “piyasa fiyatları” kavramlarından hareket etmiştir.⁵⁶⁵

Klasik anlayışın en önemli öncüsü Adam Smith, toplumun doğasında mevcut olan bir uyum ve tamamlama özelliğinden bahsetmektedir. Smith, kimsenin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini vurgulamıştır çünkü ekonomik hayatta düzen sağlayan bir “görünmez el (invisible hand)” vardır ancak bu görünmez el fizyokratların dediği gibi tanrısal değildir. Bu görünmez el, piyasayı kendi kendine düzenleyen fiyat mekanizmasıdır. Ekonomik hayatta düzen, fiyat mekanizmasının işleyişi ile kendiliğinden sağlandığına göre, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur çünkü lüzumsuzdur çünkü kural olarak ekonomi özgür olursa daima ve kendiliğinden dengede bulunmaktadır.⁵⁶⁶ Diğer bir ifade ile serbest piyasa ekonomisinin yapısında, ekonomik hayattaki bozuklukları gideren güçler olduğunu savunmuştur. Klasik anlayışa göre, devlet piyasada üretilecek mallara karışmamalı, mal ve hizmetlerin fiyatı piyasada oluşan arz ve talep tarafından oluşmalıdır.⁵⁶⁷ Bunun nedeni ise arz ve talep arasındaki ilişki serbest piyasada tüm taraflar için bir adalet oluşturduğu inancıdır. Örneğin buna göre, bir malın fiyatı malın talebi tarafından belirlenirse, o zaman fiyat doğal ve dolayısıyla adil olmaktadır.⁵⁶⁸ Bu nedenle hükümetlerin ekonomiye müdahalesi arzu edilmez, çünkü olası bir

⁵⁶² Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 16.

⁵⁶³ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teoriler ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 2.

⁵⁶⁴ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 16.

⁵⁶⁵ Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 177-178.

⁵⁶⁶ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 19. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28, 2013, s. 25 ve Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teoriler ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 2.

⁵⁶⁷ Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, Liberal İktisadi Düşüncede Devlet, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2013, s. 114-115.

⁵⁶⁸ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 20.

müdahalede sapmalar ortadan kalkamayacak ve buna ek olarak mevcut sapmaları ve istikrarsızlığı da büyütecektir.⁵⁶⁹ Görünmez el müdahalesizliktir, ancak görünmez el'in üç istisnası vardır, bunlar:

1. Güvenlik hizmeti
2. Adalet
3. Bayındırlık (altyapı)

Fransız iktisatçı ve üniversite hocası olan Jean-Baptiste Say 1803 yılında “Politik Ekonomi Üzerine İnceleme” adlı eseri yayınlanmıştır. Say’a göre, emek arzının üretilen ürünü satın alabilecek geliri elde etmek için oluşmasıdır.⁵⁷⁰ Jean-Baptiste Say’ın “Say Yasası”na göre veya diğer bir ifade ile “Mahreçler Kanun”una göre, “her arz kendi talebini yaratır.” Bunun anlamı, piyasaya çıkan bir mal, kendi üretim değerine eşit bir talebi vardır. Bir mal üretilip piyasaya arz edildiğinde, aynı miktarda talep de yaratılmış olmaktadır. Bu nedenle genel olarak arz fazlası ve böylece işsizlik olmaz. Çünkü üretilen ve piyasaya sunulan her mal, satılmaktadır. Piyasaya arz edilen malların satılmaması diye bir durum söz konusu değildir.⁵⁷¹ Bu kanunun/yasanın gerçekleşmesi için fiyatlar maliyetlere eşit olmalı, maliyetler gelire eşit olmalı ve bütün gelirler harcanmalıdır.

Say, kendi sözleriyle kanunu şu şekilde ifade etmektedir: “Bir ürün çok kısa bir süre sonra meydana getirildiğinde, o andan itibaren kendi değerinin tam büyüklüğü kadar diğer ürünleri de almaya gücünün yeteceği bir piyasa oluşur... tek bir ürünün meydana getirilmesi diğer ürünlerin de hemen sonra satışına yol açar”.⁵⁷²

Klasik iktisatçılar, “her arz kendi talebini yaratır” felsefesini benimsemesiyle, ekonomide ne arz fazlası ne de talep yetersizliği bulunmadığını, ekonominin daima tam istihdamda olduğunu savunmaktadır. Ekonominin daima tam istihdamda olabilmesi ve “fayda” konusundaki görüşleriyle, neo-klasik iktisadi düşüncenin

⁵⁶⁹ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 2.

⁵⁷⁰ Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 40.

⁵⁷¹ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 17.

⁵⁷² Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 41.

öncülüğünü yaptığı söylenebilen Say,⁵⁷³ Say Yasası'nın geçerliliği sürdürebilmesi için fiyatların ve ücretlerin esnek olması gerektiğini savunmuştur.⁵⁷⁴ Fiyatlar tam esneklerdir. Bu yüzden firmalar ne kadar mal üreteceklerine ve tüketiciler ne kadar mal satın alacaklarına, mal piyasasında oluşan tam esnek fiyatlara göre karar verirler. Ayrıca işçiler ne kadar çalışacaklarına ve firmalar ne kadar işçi çalıştıracıklarına, işgücü piyasasında oluşan tam esnek reel ücretlere göre karar verirler. Klasiklere göre para sadece mübadele aracı olarak talep edilmektedir. Paranın iktisadi faaliyet hacmini etkileyebileceğini Malthus dışındaki klasik iktisatçılar kabul etmemiştir.⁵⁷⁵

Klasik iktisadi anlayışa göre, ekonomiyi dengeye getiren ana koşul rekabettir. Tam rekabet piyasasının şartları geçerli olduğu için eksik rekabet piyasasını kabul etmezler. Buna göre rekabet, her şeyin üretkenlikle ölçülecek doğal değerine kavuşmasını sağlayan sihirli bir değerdir çünkü rekabet olmazsa piyasa sistemi yaşayamaz. Bu nedenle tüm mal ve faktör piyasalarında tam rekabet koşulları geçerlidir. Tüm piyasalar tam rekabetçi olduğu için ekonomik birimler tam esnek olarak verilen fiyatlar çerçevesinde ne kadar alım-satım yapacaklarına karar verirler.⁵⁷⁶ Ancak bu durum yani arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada, diğer bir ifade ile talep edilen miktarın tam olarak arz edilerek piyasa dengesine gelmesi hiçbir zaman gerçekleşmeyecek ideal bir durumdur. Çünkü bu durumun gerçekleşebilmesi için alıcıların ve satıcıların birbirleri hakkında %100 bilgisine sahip ve aynı yerde bulunmaları lazımdır. Örneğin piyasa reklam gibi hem sübjektif hem de belirli bir üretim maliyeti gibi objektif faktörlerden etkilendiği için piyasa uygulamalarında kusurlu ve eksiktir.⁵⁷⁷

Geleneksel iktisatçılar 1870'lerden 1920'ye kadar "marjinalist iktisatçılar" olarak nitelendirilmiştir. Klasik değer teorisinde değişiklikler yapılmıştır ve tabii ücret anlayışından marjinal verim anlayışına geçerek, teorinin genel hatlarını çizen Leon Walras, hem klasik görüşleri hem de liberal ideolojiyi sürdüren iktisatçılara neo-

---

⁵⁷³ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 69.

⁵⁷⁴ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 19.

⁵⁷⁵ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 71.

⁵⁷⁶ Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablmacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 34.

⁵⁷⁷ <http://gymportalen.dk/content/keynesianismeogmonetarisme> (Erişim tarihi: 23.05.2017).

klasik iktisatçılar olarak adlandırılmıştır.⁵⁷⁸ 20. yüzyıl boyunca hakim paradigma olan neo-klasik iktisadın babası Marshall'dir ve neo-klasik terimi ilk kez Thorstein Veblen tarafından tanıtılmıştır. Klasik iktisadı, neo-klasik iktisada dönüştürenlere marjinal iktisatçılar denmektedir ve klasik okulu esasen iktisadi liberalizmi neo-klasiklere devreden bir zincirin halkası olduğu söylenebilir.⁵⁷⁹ Neo-klasik iktisatçılar, klasik iktisatçıların objektif değer teorisi, subjektif değer teorisi ile ikame etmiştir ve bu iki kavram arasındaki temel fark "fayda" (utility) kavramıdır. Bu yaklaşıma göre, piyasalar marjinal fayda ve marjinal maliyetlerin hesaplanması ile dengelenmektedir.⁵⁸⁰ Marjinal fayda kavramını ortaya atan fayda-değerciler, doğal düzenin savunduğu temel ilkeleri, bireyin çıkarlarının maksimumlaştırılmasının toplumun çıkarlarını da maksimumlaştıracağı, piyasanın kendiliğinden işleyişini ve bırakınız yapsınlar felsefesini kabul etmişlerdir.

"Marjinal verimlilik", "marjinal teknik ikame oranı", "marjinal maliyet", "marjinal fayda" ve "marjinal ikame oranı" gibi kavramlar, neo-klasik iktisadın analizlerinde temel araçları oluşturmaktadır.⁵⁸¹ Bunların yanı sıra rasyonalizm, piyasa ekonomisi, mikro inceleme gibi teoriler inşa etmişlerdir ve özellikle mikro iktisat alanının iskeletini oluşturmuşlardır. Dahası, alternatif maliyet kuramının ve talep kuramının öncülüğünü yapmışlardır.⁵⁸² Marjinal teori, piyasaların marjinal fayda ve marjinal maliyetlerin eşitlenmesi sonucu dengeye geleceğini ve bireylerin marjinal fayda ve marjinal maliyetler konusunda bir belirsizlik sorunu ile karşılaşmadıkları öne sürmektedir.⁵⁸³

Neo-klasik okulu oluşturan ortak temel, marjinalist değer ve bölüşüm teorisidir. Aynı zamanda klasik okulun ideolojik devamı olan laissez-faire'e bağlıdır. Klasik iktisadi anlayış, serbest rekabetin toplumsal uyum sağlayacağını kabul ederken, neo-klasik okulda, (1) Tam rekabetin maksimum toplumsal fayda yaratması için, gelir bölüşümü

⁵⁷⁸ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 114.

⁵⁷⁹ Nazım Öztürk, **Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü**, Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Çalışma ve Toplum, 2010/1, s. 61.

⁵⁸⁰ Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 178.

⁵⁸¹ Hüseyin Akyıldız, **Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci**, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, **TÜHİS**, Mayıs 2005, s. 28.

⁵⁸² Nazım Öztürk, **Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü**, Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Çalışma ve Toplum, 2010/1, s. 68.

⁵⁸³ Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 179.

eşitliği üzerinde duranlar; (2) Fayda'yı bireysel ve toplumsal olarak ayırıp, bu ikisi arasında özdeşliğin bulunmadığını ve toplumsal faydanın önemini belirtenler; (3) Konjonktür dalgalarını inceleyenler vardır. Neo-klasikler, serbest dış ticareti savunmuşlardır çünkü sanayi kapitalizminin, dünya pazarlarını kendisine açacak serbest dış ticaretten sonsuz çıkarı vardır.⁵⁸⁴

Neo-klasik iktisatçılar, klasik iktisatçıların üçlü üretim faktörlerine ek olarak müteşebbis unsuru olan dördüncüsünü eklemiştir ve bu unsurun karşılığı ya da gelirinin kâr olduğunu ortaya koymuşlardır. Kâr, hem pozitif hem de negatif olabilir. Tam rekabet koşullarında, kısa dönemde firma kârının normal kârın üzerinde ya da altında olabileceği; fakat uzun dönemde normal düzeye eşitleneceği varsayılmaktadır.⁵⁸⁵

Stanley Jevons "marjinal fayda" kuramının kurucularından biridir ve bir malın marjinal faydasının ve bunun fiyatla ilişkisini kullanan ilk kişidir:

$$\frac{MU_x}{MU_y} = \frac{P_x}{P_y}$$

Bir ekonomideki malların dağılımını gösteren yöntem olan Edgeworth "kutu diyagramı" (box-diagram)⁵⁸⁶ ve Vilfredo Pareto'nun bulguları ile yararlanılarak analizler yapılmaktadır. Pareto, toplumbiliminde, insanların yetenekleri bakımından eşitsiz olduğunu, bu nedenle, yönetenlerle yönetilenlerin ayrılabilmesini göstermiştir. Pareto, gelir bölüşümünün kendi içinde bir kanunu olduğunu ispatlamış, sonra gelir bölüşümünü veri kabul edip maksimum refahın nasıl belirlendiğini araştırmıştır. Kayıtsızlık eğrilerini ise Edgeworth'den alıp kullanmıştır. Pareto, bir toplum refah kriteri olan "pareto optimum"u geliştirmiştir. Bu optimum, gelirin toplumun bireyleri arasındaki dağılımını inceler. Bu kritere göre, tüketicilerden

⁵⁸⁴ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 120.

⁵⁸⁵ Hüseyin Akyıldız, **Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci**, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, **TÜHİS**, Mayıs 2005, s. 28.

⁵⁸⁶ Yosun Akverdi, Suphi Nejat Ağırnaslı (çev.), **Ekonomi Kitabı**, 3. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s. 212.

birisini kötü duruma sokmadan diğerini daha iyi konuma getirmek imkânsız olur.⁵⁸⁷ Diğer bir ifade ile toplumun bireylerinden en az birinin refahını azaltmadan en az birinin refahını arttırma imkânı yoksa bu olguya “pareto optimum” denmektedir.

Neo-klasik iktisadi düşüncenin üç temel varsayımlarından bahsetmek mümkündür. Bunlar; *homo economicus* (ekonomik insan), *tam rekabet koşulları* ve *kâr maksimizasyonu* ve *ceteris paribus* (diğer şartlar sabitken) olarak sıralanabilir.

Homo economicus (ekonomik insan) varsayımı klasik ve neo-klasik düşüncelerin ortak paydası olarak kabul edilebilir. Bu kavram, bireylerin kendi çıkarlarına göre hareket ederken uzun dönemde de toplumun refahını artıracak şekilde hareket ettiklerini öngörür. Homo economicus kavramına göre, tüketiciler maksimum fayda sağlamayı amaçlarken, üreticiler kârlarını maksimize etmeyi amaçlar.⁵⁸⁸

Neo-klasik iktisadın diğer bir varsayımı gerçek hayatta uygulanabilirliği imkânsız olduğu için ve daha çok bir ideal olarak görülen ve var olabilmesi için dört koşulun gerçekleşmesi gereken tam rekabet koşullarıdır. Bunlar;⁵⁸⁹

- 1. Atomisite koşulu:** Fizikçinin atomu, biyoloğun genleri temel nesne olarak kabul etmesi, iktisatta da bireyleri temel birim olarak kabul eder. Atomisite koşuluna göre alıcı ve satıcılar tek başlarına fiyatını etkileyemeyecek kadar çok sayıda olmalarını ifade eder. Bu da alıcı ve satıcının piyasa fiyatını etkileyemeyeceği için sonuç olarak alıcı ve satıcıların piyasa fiyatını kabul edici (fiyat alıcısı), yani “piyasa fiyatını veri” olarak alma konumunda olmaktadır.
- 2. Homojenlik koşulu:** Bir piyasada üreticilerin, tüketicilerin ve alışverişte konu olan malların birbirlerinin aynı olmasını ifade eder. Homojen mallar arasında tam ikame söz konusudur.
- 3. Mobilite koşulu:** Üretim serbestisini ifade eden mobilite koşulu; gerek teknik, gerek mali yönden gerekse patent, lisans gibi hukuki engellerin söz

⁵⁸⁷ Kemal Yıldırım, **Mikroekonomik Analiz**, Cilt 1, T.C. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 132, Eskişehir, 1997, s. 345.

⁵⁸⁸ Selda Atik, Neo-Klasik Teoriden, Neo-Merkantilist Sisteme; Küresel Ekonomik Kriz Çerçevesinde Bir Değerlendirme, Başkent Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, s. 5-6.

⁵⁸⁹ Selda Atik, Neo-Klasik Teoriden, Neo-Merkantilist Sisteme; Küresel Ekonomik Kriz Çerçevesinde Bir Değerlendirme, Başkent Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, s. 6 ve Zeynel Dinler, **Mikroekonomi**, 26. Basım, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015, s. 258-261.

konusu olmadığı, üreticiler ve tüketiciler için piyasaya giriş ve çıkışta hiçbir engelin olmaması anlamına gelmektedir.

- 4. Açıklık Koşulu (Eksik Bilgiye Sahip Olmama Koşulu):** Tüketicilerin ve üreticilerin piyasada kendi lehlerine olabilecek her türlü bilgiye sahip olmalarını ifade eder. Diğer bir ifade ile tüketiciler, üretilen malların tüm özelliklerini bildikleri gibi fiyat değişikliklerinden de haberdar olmaları ve üreticilerin ise fiyat ile ilgili her türlü bilgiye yani piyasa fırsatlarını değerlendirecek bilgilere sahip olması anlamına gelmektedir. Bu da alıcıların ve satıcıların aynı ölçüde asimetrik bilgiye sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Kâr maksimizasyonu varsayımına göre ise her firmanın nihai amacını kâr maksimizasyonu olarak kabul etmektedir.

Ceteris paribus (diğer şartlar sabitken) varsayımına göre bir kavramı belirleyen çok sayıda değişkenden bir tanesinin değişebileceği, diğer değişkenlerin ise sabit kalacağı varsayımdır.⁵⁹⁰

Neo-klasik iktisat, piyasa denetleme mekanizmalarının kaldırılmasına, sosyal devlet programlarının azaltılmasına, temel iktisat politikası aracı olarak para politikalarının ve temel iktisadi politika yapıcı olarak “bağımsız” merkez bankalarının öne çıkmasına, sermayenin emek karşısında güçlenmesine, kamusal alanın ve toplumsal kimliğin zayıflamasına, sosyal ilişkilerin tüm boyutlarının piyasa mantığıyla anlamlandırılmaya başlamasına zemin hazırlamıştır.⁵⁹¹

3.3.1. Klasik ve Neo-klasik İktisat İktisadi Düşüncelerinin Perspektifinden Devlet Anlayışı

Klasik iktisat ekolde jandarma devlet anlayışı hâkimdir. İlk defa 1751’de Markiz d’Argenson tarafından kullanılan “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”⁵⁹² felsefesini benimseyen klasik iktisatçılar, devletin ekonomiye müdahalesini

⁵⁹⁰ Erdoğan Alkin, Kemal Yıldırım, Mustafa Özer, **İktisada Giriş**, Anadolu Üniversitesi, AÖF, Eskişehir: 2005, s. 61.

⁵⁹¹ Joseph E. Stiglitz, **Eşitsizliğin Bedeli**, Ozan İşler (çev.), 4 Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 16-17.

⁵⁹² Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 177.

yasaklamaktadır. Bu sloganın anlamı, emeğin fiyatının piyasada belirlenmesi, paranın otomatik bir mekanizma yardımıyla yaratılması, malların engellenmeden ve ayrıcalık tanınmadan ülkeler arasında özgürce hareket edebilmesidir.⁵⁹³ Ayrıca “*iyi yönetmek için az yönetmek*” gerektiğini savunmuş ve devletin ekonomik yaşamdan tamamen dışlanmasını savunurken “laissez faire” ifadesini kullanmıştır.⁵⁹⁴

Klasik iktisatçılara göre, ekonomi için piyasa “kral” olmalıdır. Bu görüşün arkasında yatan neden serbest rekabet piyasası vatandaşların yararı için mümkün olan maksimum üretimine yol açtığı inançtır. Smith’in gözünde devlet müdahalesi hem rekabet bozucu hem de özgürlüğe bir saldırıdır. Bunun nedeni ise klasiklere göre devlet, ekonomiye müdahale ederse, ekonomik etkinliğin sağlanmasını engelleyerek, kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Yani eğer kaynaklar devlet tarafından kullanılmaya izin verilirse devletin tüketici bir nesne olduğu görüşünü savundukları için bu kaynakların israf edileceği görüşü hâkimdir.⁵⁹⁵ Buna göre, ancak ekonomik faaliyetler eğer ekonomiye müdahale edilmezse kendiliğinden meydana gelmekte ve gelişmekte olduğunu savunulmuştur.⁵⁹⁶

Klasik iktisatçılara göre, rekabeti önleyecek hiçbir şey yapılmamalıdır bu nedenle devlet, sınırsız bir güce sahip kılınmamalı, fonksiyonları ve yetkileri kanunlarla sınırlandırılmalıdır. “Gece bekçisi devleti”nin yaratıcısı olarak kabul edilen Smith, hükümetin sadece üç alanda müdahale etmesi gerektiğini kabul etmiştir. Bunlar; (1) güvenlik hizmetleri; devlet, sadece içte ve dışta barışı ve güvenliği sağlamalı, (2) adalet; devlet adalet hizmetleri sunmalı böylece toplum içindeki uyuşmazlıklarda ve çatışmalarda haklı ve haksızın ayrılması görevi yerine getirilmelidir. Bu nedenle adalet asla özelleştirilemez ve (3) bayındırlık; altyapı görevlerini üstlenmelidir. Devletin zorunlu bir fena olduğunu düşünen klasik anlayışa göre, devletin ekonomiye müdahalenin engellenmesi ve tamamen ekonomik yaşam alanının dışında tutulması, ya da diğer bir ifade ile serbest piyasa ekonomisine bırakılması gerekmektedir. Çünkü devletin piyasaya müdahale etmesinin anlamı, özgürlüklerin kısıtlanması demektir ve aynı zamanda devlet serveti tüketir, ceza verir ancak

⁵⁹³ Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm**, Ayşe Buğra (çev.), 12. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2014, s. 196.

⁵⁹⁴ Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 177.

⁵⁹⁵ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 27-28.

⁵⁹⁶ Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, Liberal İktisadi Düşünce ve Devlet, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2013, s. 113.

yaratıcı bir etkinlikte bulunamayacağı görüşü vardır.⁵⁹⁷ Bu yüzden liberal düşünce “minimal devlet” ilkesini savunmakta ve bir devlete fazla rol verilirse ve sınırlandırılmazsa, o zaman özgürlükler çok büyük tehdit altında olduğu anlamına gelmektedir.⁵⁹⁸ Bu yüzden yukarıda da açıklandığı gibi devlete sadece ulusal savunma, iç güvenlik, kamu düzeni ve adaletin sağlanması gibi özel sektörün altından kalkamayacağı veya kârlı bulmadığı temel hizmetlerin üretilmesi görevlerle sınırlandırmaktadır. Bunun için devlet bütçesi küçük ve denk olmalıdır.⁵⁹⁹

Klasik iktisatçılar serbest piyasa ekonomisine güvenmişlerdir. Onlara göre, devletin ekonomiye aktif rolü ve gücü olmayınca, yöneticilerin de despot bir aygıt dönüşme şansı da olmaz. İnsanın en değerli varlığının “özgürlüğü” olduğunu söyleyen Mill özgürlük düşüncesine katkı sağlayan en önemli düşünürlerden biri olarak kabul edilmektedir. Mill’e göre, insan özgürlüğünün özel alanıdır ve klasik iktisatçılarda olduğu gibi hükümet herhangi bir düşünceye hiçbir şekilde karışmamalıdır. Mill eğitim konusunda diğer bazı klasik iktisatçılarla hemfikir değildir, aksine Mill, devletin eğitime el atmasını önerir.⁶⁰⁰ Mill, düşüncesinde bireyi esas almakta, kişi özgürlüğüne önem vermekte ve rekabet serbestisini iyi görmekte ancak gelir dağılımındaki eşitsizliklere değinerek sosyal reform önerileri sunmuştur. Bunlar ilk olarak, ücret sistemi üretim kooperatifleri ile ikame edilmelidir, çünkü Mill’e göre, mevcut ücret sistemi insanın emeğinin ürünü ile bağıni yok etmekte, çalışanın kişiliğini öldürmektedir. İkincisi, arazi rant vergileri sosyalize edilmeli çünkü rantta herkesin kendi emeğinin ürünü ilkesi kaybolmaktadır. Üçüncüsü, miras hakkı sınırlandırılarak servet bölüşümündeki eşitsizlik kaldırılmalı çünkü miras kurumu insanların kendi üretmedikleri şeyler üzerinde hak sahibi olma olanağını vermekte bu da servet bölüşümünde eşitsizliğe neden olmaktadır. İnsanlar arasında fırsat eşitliğini sağlamak için miras hakkı kısıtlanması gerektiğini söylemiştir.⁶⁰¹

---

⁵⁹⁷ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 27-28.

⁵⁹⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 50.

⁵⁹⁹ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011.

⁶⁰⁰ Ömer Çaha (sadeleştiren), **Hürriyet Üzerine John Stuart Mill Üzerine Bir Değerlendirme**, M. Osman Dostel (çev.), **Özgürlük Klasikleri**, İstanbul, 2003, s. 29.

⁶⁰¹ Burhan Erdem, F. Rana Adaçay, Hasan İslatince, Ahmet Tiryaki, Ömer Demir, Mustafa Acar, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını No: 1585, 2012, s. 74.

Klasik iktisat teorisi zenginliğin toprak, sermaye ve işgücü olmak üzere üç ana kaynak olduğunu söyler. Yani klasik iktisatçılar üç üretim fonksiyonunun olduğu söylemişlerdir. Bunlar, emek, sermaye ve topraktır. Toprak sahiplerinin geliri rant, girişimcilerin (müteşebbislerin) geliri kâr ve işçinin (emek gücünün) geliri ücret olduğunu ilk kez Adam Smith çıkarmıştır. Ücretler, kâr ve rant hem tüm gelirin kaynağı hem de tüm mübadele değerinin de üç temel kaynağıdır.⁶⁰² Smith, tarım ve sanayi arasında fark görmemiş ve ekonomide geçerli üretim fonksiyonunda artan getirinin geçerli olduğunu söylemiştir. Ekonomide verimin artması, ekonominin gelişmesi ve üretimin reel maliyetinin düşmesi farklılaşma ve uzmanlaşma sonucu artan işbölümü ve makineleşmenin çoğalmasıyla olacağını söylemişlerdir.⁶⁰³

Kişisel ekonomik bağımsızlığı savunan Adam Smith, herhangi bir dış müdahaleyi gerektirmeden, kendi doğal dengeye doğru pazarlara hareket ederek metaforik “görünmez el”den söz etmiştir. Ekonomide rekabetin artması için kişisel teşebbüse konan sınırlamaların kaldırılması gerektiğini ve bu da milletlerin zenginleştireceğini savunmaktadır. Liberal bir düşünce olan klasik anlayış, serbest ticareti savunmakta ve devletin rolünün özellikle ekonomi alanında azaltılmasını öngörmektedir.⁶⁰⁴ Serbest piyasa ekonomisinde; tam rekabet, ücret, faiz ve fiyat esnekliği gibi varsayımlar gerçekleştiği takdirde üretilen her malın satılacağı ve stokta mal kalmayacağı için ekonomi kendiliğinden ve daima tam istihdama geleceğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra klasik iktisatçılar, hem iç hem de dış ticaretin serbestçe yapılması; emeğin, sermayenin, mal ve hizmetlerin herhangi bir sınırlama olmadan serbestçe hareket etmesi taraftarlarıdır.⁶⁰⁵ Klasik iktisatçılara göre, ekonomi piyasasını şaşmadan “görünmez el” kontrol ve koordine etmektedir. Devlet sadece toplumu şiddet ve istilaya karşı korumalı, adalet hizmetlerini yerine getirmeli ve bazı kamu işlerini yürütmelidir.⁶⁰⁶

---

⁶⁰² Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı (çev.), 4. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, Cilt 1, 2004, s. 65.

⁶⁰³ Özlem Özkök, *Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı*, Doktora tezi, İstanbul, 2010, s. 48.

⁶⁰⁴ Tevfik Güran, **İktisat Tarihi**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2004, s. 151.

⁶⁰⁵ Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, *Liberal İktisadi Düşüncede Devlet*, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2013, s. 114.

⁶⁰⁶ Tevfik Güran, **İktisat Tarihi**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2004, s. 151.

Klasik iktisatçılar esasen liberal olan fizyokratlar gibi; devletin, “sosyal adaleti” sağlama gibi bir fonksiyon üstlenmesine ve geliri yeniden dağıtıcı politikalar izlemesine karşı çıkmaktadırlar. Ancak klasik iktisatçılar devletin üstleneceği görevleri açısından kendi içlerinde görüş ayrılıkları vardır. Bazı iktisatçılar ekonomik durumu çok kötü olan yoksullara yardım edilmesi gerektiğini savurken, aynı zamanda refah devletinin varlığına tamamen karşı çıkan klasik iktisatçılar da vardır. Örneğin İngiliz nüfus bilimci ve politik iktisat teorisyeni ve aynı zamanda rahip ve üniversite hocası olan T. R. Malthus yoksulların topluma hiçbir katkısı olmadığını ve yardım edildiği takdirde çalışmayacaklarını aksine sadece tüketeceklerini ve onları bağımlı hale getireceğini düşündüğü için yoksullara ve engellilere yardım edilmesi konusunda kesin bir şekilde karşı çıkmıştır. J. S. Mill gibi iktisatçılar ise, sosyal güvenlik ve gelir eşitsizliği ve özellikle Mill eğitim konusunda az ve sınırlı da olsa devlet müdahalesi fikrini benimsemişlerdir.

Özetle, klasik iktisatçılar devlet konusundaki düşünceleri şöyledir; devlet ekonomiye müdahale etmemeli, ancak özel teşebbüsü özendirmeli ve özel mülkiyeti garanti etmeli ve korumalıdır. Devlet serbest piyasayı savunarak ekonomiye müdahale etmemeli, aksine görevi “görünmez el” işlevine bırakmalı çünkü bu anlayışa göre, serbest piyasa ne kadar karmaşık ve denetsiz gözüke de görünmez el tarafından doğru şekilde yönlendirilecektir.⁶⁰⁷ Devlet müdahalesi sadece adalet, savunma ve altyapı gibi kişilerin yapamayacağı kamu hizmetlerini gerçekleştirme gerektiğini savunmuşlardır.⁶⁰⁸

Karl Polanyi, klasik iktisatçıların savunduğu ekonomik faaliyetinin tamamının toplum kontrolünden kurtulup kendi kurallarınca işleyen piyasalar tarafından yönlendirildiği bir sistem olan serbest piyasa sistemi, esasen insan doğasıyla bağdaşması olanaksız bir sistem olduğunu ve toplumsal yapıyı parçalamadan uzun süre var olamayacağını söylemiştir.⁶⁰⁹

⁶⁰⁷ <http://www.tarimekonomisi.net/2016/08/15/ekonomik-doktrinler-3-klasik-iktisadi-dusunce-akimi/> (Erişim tarihi: 12.05.2017).

⁶⁰⁸ Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, Liberal İktisadi Düşüncede Devlet, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2013, s. 114-115.

⁶⁰⁹ Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm**, Ayşe Buğra (çev.), 12. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2014, s. 20.

1929 yılında ABD’de başlayıp daha sonra Avrupa’ya yayılan Büyük Buhran olarak adlandırılan ekonomik kriz dünya emtia fiyatlarının düşmesine ve milyonlarca insanın işsiz kalmasına neden olmuş ve dünya çapında depresyon koşullarını geliştirmiştir. Batı dünyasını mahveden 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, klasik iktisadi ekolün görüşlerini yeniden tartışmasına yol açmıştır. Bu bunalım klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi ekonominin her zaman dengede ve tam istihdamda olmadığını ispatlamış ve gerçekleşen bu bunalımı açıklayamamaları, öngörememeleri, çözüm önerileri getirememeleri veya önerileri sorunu çözmemesi sebebiyle Keynesyen Ekol’ün gündeme gelmesine neden olmuştur. Böylece klasik iktisatçılar tarafından savunulan jandarma devlet anlayışının yerine Keynesyen müdahaleci sosyal refah devleti ve maliye politikası gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalım’ı açıklayan Keynes ile birlikte liberal kapitalist görüşün yerini devletin ekonomiye müdahale ederek yönlendirmesini öngören uygulamalar yaygınlaşmıştır.⁶¹⁰

Neo-klasik iktisatçıların tam rekabet koşulu varsayımına göre devlet, hiçbir şekilde müdahalede bulunmaz. Ayrıca neo-klasik iktisatçılar laissez-faire inancı içinde piyasaya müdahaleyi kesinlikle engelleyerek, tıpkı klasik iktisatçılar gibi minimal devlet koşulunu kabul ederler.⁶¹¹

3.4. Keynesyen İktisadi Düşüncesi ve Temel İlkeleri

Keynesyen teori, ekonomik teoride John Maynard Keynes (1883-1946) tarafından adlandırılmıştır. Büyük Buhran’ın en önemli ekonomisti olan⁶¹² J. M. Keynes, İngiliz aristokrat bir aileden gelmektedir. Keynes, 1883 yılında doğmuştur. Bu yıl ayrıca Karl Marx’ın öldüğü yıldır. İktisatçı John Neville Keynes’in oğlu ve Alfred Marshall’ın öğrencisi olan Keynes, Pigou’dan da etkilenmiştir. Keynes, Cambridge Üniversitesi’nde okumuş, burada matematik ve sonra da ekonomide sivrilmiştir.⁶¹³ İngiliz iktisatçı, Versailles (Versay) Antlaşması’na yönelik “Barışın Ekonomik Sonuçları” (The Economic Consequences of the Peace) adlı eserinde ortaya koyduğu

⁶¹⁰ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 64 ve Selda Atik, Neo-Klasik Teoriden, Neo-Merkantilist Sisteme; Küresel Ekonomik Kriz Çerçevesinde Bir Değerlendirme, Başkent Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, s. 11.

⁶¹¹ Selda Atik, Neo-Klasik Teoriden, Neo-Merkantilist Sisteme; Küresel Ekonomik Kriz Çerçevesinde Bir Değerlendirme, Başkent Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, s. 11.

⁶¹² Nouriel Roubini, **Kriz Ekonomisi**, 1. Basım, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2012.

⁶¹³ Mathew Forstater, **İktisat**, Ahmet Uzun (çev.), 1. Basım, Ankara: Liman Kitapları, 2013, s. 70.

eleştirileriyle ünlenmiştir.⁶¹⁴ Ancak Keynesyen ekonomi Keynes'in kısaca "Genel Teori" olarak bilinen ve 1936 yılında yayınlanan "The General Theory of Employment, Interest and Money" (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi) başyapıtına dayanmaktadır ve burada Keynes'in temel görüşleri toplu ve ayrıntılı bir biçimde dile getirilmiştir.

Keynes, kendinden önceki bütün iktisatçılara "Klasik İktisatçılar" olarak tanımlamış ve kendi düşüncelerinin, bu klasik iktisat anlayışından tamamen farklı olduğunu öne sürmüştür.⁶¹⁵ İşte, bu eserinde klasik ve neo-klasik iktisat okullarının "kendiliğinden tam istihdam dengesi"ne dayanan teorik temellerini ve bazı temel ilkelerini altüst ederek⁶¹⁶ neo-klasik iktisat teorilerinden büyük ölçüde ayrılmış ve ilk kez bu eserinde sanayileşmiş ülkelerin büyük ve kalıcı işsizliği açıklayan tutarlı bir makro ekonomik teori hazırladığı için iktisatta devrim olarak algılanmış⁶¹⁷ ve modern makro iktisat kuramının başlangıcı olmasıyla birlikte makro ekonominin egemen olduğu bir okul olmuştur. Keynes, "genel" kelimesine vurguda bulunarak kitabını "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" olarak adlandırmıştır ve amacı klasik teorinin argümanları ve sonuçlarının karşıtlığını ortaya koymaktır.⁶¹⁸ Keynes, istihdam, faiz oranları, enflasyon, tasarruf, yatırım ve gelir anlayışına yeni bir makroekonomik teori geliştirmiştir. Keynes, bu kitapta karşı çıktığı ve çürütmeye çalıştığı görüş liberallerin "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" doktrini idi.⁶¹⁹ Keynes'in Genel Teorisi, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı esnasında yazıldığı için, bütün dikkati işsizlik ve eksik üretim üzerine toplamıştır. Ancak analizlerinde sadece üretim hacmi değil, aynı zamanda toplumsal refah da ekonomik politik hususların merkezindedir.⁶²⁰

---

⁶¹⁴ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 142.

⁶¹⁵ Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 205.

⁶¹⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 218.

⁶¹⁷ Erhan Yıldırım, Selim Çakmaklı, F. Özlem Özkan, Eskiden Yeniye Neo-Klasik Sentez: Bir Literatür Taraması, Ankara Üniversitesi, **SBF Dergisi**, Cilt 66, No. 4, 2011, s. 157.

⁶¹⁸ John Maynard Keynes, **Genel Teori – İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Uğur Selçuk Akalın (çev.), 2. Basım, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010, s. 13.

⁶¹⁹ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 54.

⁶²⁰ Mogens Hansen, **Krisens Økonomi**, 1. Basım, København: Gyldendal, 2010, s. 37.

Keynes liberaldir ancak sosyo-ekonomik dengesizliklere tek çare olarak gördüğü için çözümüne devleti içermiştir. Liberal bir iktisatçı olan Keynes, efektif talep teorisi ile piyasa ekonomisi sisteminin kendiliğinden tam istihdam sağlayamamasına nedensel bir açıklama getirmiştir.

1930'lu yıllara kadar klasik iktisadi düşüncenin görüşleri egemendi ve 1930'lara kadar bu görüşlerin egemenliği sürmüştür. Ancak Ekonomik Bunalımın patlak vermesiyle klasik görüşlerin de bunalıma girmesine, bu düşüncenin sönmesine ve "laissez-faire" liberalizmin iflasına neden olmuştur.⁶²¹ Buna tepki olarak piyasaya müdahale yoluyla devletin yükselişi başlamış ve bu dönemde çeşitli ülkeler farklı yollar izlemiştir.⁶²² Keynes, klasik anlayış düşüncesine karşı koyabilmek için alternatif bir teori yaratmasına ihtiyacı olduğunu düşünmüş ve 1929 Büyük Buhranın başlamasıyla, kendi teorilerini geliştirmiştir. Tüm dünyayı önemli derecede etkileyen bir felaket olan Büyük Buhran,⁶²³ ABD'de Wall Street'de borsa çöküşünün başlamasıyla, böylece Wall Street'in iflası ile başlamıştır. Uluslararası kapitalizmin karşılaştığı en büyük krizlerden biri olan 1929 Ekonomik Bunalımı, ABD'de başlayarak daha sonra dünyanın farklı bölgelerinde yıkıcı etkilere yol açmıştır. İki dünya savaşı arası dönemde 1920-22, 1929-33 ve 1937-38 olmak üzere üç tane kriz veya depresyon dönemleri gerçekleşmiştir. Bunlardan hem süresi bakımından hem de neden olduğu yüksek işsizlik bakımından 1929-33 krizi en ciddi olanıydı.

ABD'de 1926 yılından itibaren yapay bir canlanma başlamıştır. Bu yıl dikkatsiz spekülasyonlar gerçekleşmiş ve hisse senetleri sürekli olarak artmıştır. Ortalama hisse senedi fiyatları 1924-1929 arasında yaklaşık %300 oranında artmıştır. Fakat 1929 yılında ekonomiye olan güven, emtia satışlarının düşmeye başladığının işaretleri görülünce aniden buharlaşmıştır. Kriz, 24 Ekim 1929 Perşembe günü New York Menkul Kıymetler Borsasında, Wall Street'te bir günde 13 milyon hisse senedi el değiştirdiğinde borsada panik olmasıyla patlak vermiştir ve borsanın dibe vurmasıyla borsada tarihi bir çöküş yaşanmıştır. Bu gün, tarihimizde "Kara Perşembe" olarak

⁶²¹ Senem Çakmak, Keynes'gel Görüşün Doğuşu ve Evrimi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Teorisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998, s. 91.

⁶²² Pınar Günel, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, Mayıs 2009, s. 21.

⁶²³ Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 49-67.

adlandırılmıştır. 1929 çöküşü sırasında kriz kontrolden çıkmış ve 1929 ve 1933 arasında para arzı şiddetle daralarak ciddi bir likidite ve kredi sıkıntısına, bankacılık krizine dönüşen hisse senedi borsasının çöküşüne ve en sonunda ciddi bir ekonomik bunalıma yol açmıştır.⁶²⁴ Büyük Buhran, birçok bankanın çökmesine, büyük firmaların dağılmasına, iflasların gerçekleşmesine ve işsizliğin yükselmesine neden olmuştur. Kriz ilk önce ABD’de başlamış, daha sonra Avrupa’ya ve emtia üreten ülkelere yayılmaya başlamıştır.⁶²⁵ İşsizlik oranı %3,2’den %24,9’a fırlamış, 9000’den fazla banka faaliyetini durdurmuş ya da kapanmıştır.⁶²⁶ Gerçekleşen bu büyük kriz dünyada ciddi bir şekilde işsizliğe neden olmuştur. 1932 yılının sonunda ise Batı dünyasında 30 milyon işsiz vardı⁶²⁷ ve kriz ardından 2. Dünya Savaşı’nın yolunu açmış ve birçok insan yaşamını yitirmiştir.⁶²⁸

Bütün dünyayı saran ve işsizliğin zirve yapmasına yol açan 1929 Büyük Bunalım hakkında Keynes, bu krizden nasıl çıkılması gerektiğine kafa yormuş ve farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Keynes, krizden çıkmanın mümkün olan tek bir yolu, o da “talebi kıskırtmak” olduğunu ve krizin sebebinin de genel dengenin geçersiz olduğunu söylemiştir. Çünkü eğer genel denge geçerli olsaydı yani müdahaleye gerek olmasaydı o zaman krizi yaşamazdık demiştir ve analizlerinde talep eksenli düşünmüştür. Klasik iktisatçılara göre, krizin nedeni reel ücretlerin yüksekliği ve çözümü reel ücretleri düşürmek olduğunu savunurken Keynes buna karşı çıkmıştır ve reel ücretlerin zaten düşük olduğunu ve daha da düşürülürse kaos olabileceğini söylemiştir. Keynes’e göre, krizin nedeni efektif talep yetersizliğiydi, çözüm ise efektif talebi arttırmaktı. Bu nedenle Keynes’e göre çözüm; devlet işi ele alıp, finansman yoluyla toplam talebi genişletilmesi için hükümet programlarının desteklenmesini savunuyordu.⁶²⁹ Böylece aşağı doğru düşüşü tersine çevirecekti.⁶³⁰ Diğer bir ifadeyle Keynes, ekonomik etkinlik ve istihdam düzeyinin, ekonomideki toplam talep miktarı tarafından belirlendiğini savunmuştur. Bu, hükümetlerin,

⁶²⁴ Nouriel Roubini, **Kriz Ekonomisi**, 1. Basım, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2012.

⁶²⁵ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 140.

⁶²⁶ Nouriel Roubini, **Kriz Ekonomisi**, 1. Basım, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2012.

⁶²⁷ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 140.

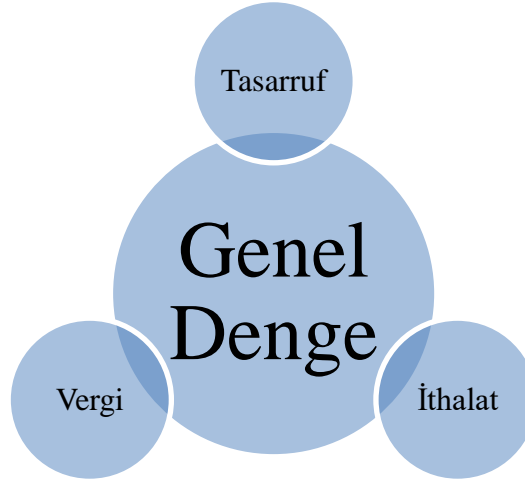
⁶²⁸ George Akerlof, Robert J. Shiller, **Hayvansal Güdüler**, Neşenur Domaniç, Levent Konyar (çev.), 2. Basım, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2009, s. 11.

⁶²⁹ Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 51.

⁶³⁰ Nouriel Roubini, **Kriz Ekonomisi**, 1. Basım, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2012.

durgunluk ve yüksek istihdam dönemlerinde mali politikalar uygulayarak böylece kamu harcamalarını artırarak veya vergileri düşürerek talebi arttırarak yapılmalıydı. İşsizlik görünmez el ile değil, hükümetin ekonomiye harcama yaparak müdahalesiyle çözülebilirdi.⁶³¹ Savaş sonrası yıllarda Keynes'in anlayışı kabul görmüş ve dünyanın her yerinde devletler ekonomik durgunluğun daha da derinleşmesini engelleyebilmek için Keynesçi reçeteleri benimsemişlerdir.⁶³²

Keynes; tasarruf – yatırım, vergi – harcama ve ithalat – ihracat ilişkilerini en sistematik şekilde açıklayan düşünür olarak kabul edilmektedir. Keynes, sistemin dengede olması için bunların dengede olması, bunun için de devletin müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Keynes'e göre, 1929 Büyük Bunalım'ın problemi, ithalatın büyümesi, tasarrufun artması ve devletin vergileri arttırmasıydı. Bu durum ise insanları kilitlemiştir, kilidi açmak içinse bunların dengede olması lazımdır. Diğer bir ifade ile ithalat yaptığımız kadar ihracat yapmalıyız, tasarruf yaptığımız kadar yatırım yapmalıyız ve devletin vergi aldığı kadar harcama yapmaları lazım. Piyasa döngüsü için bunların dengede olması lazım olduğunu söylemiştir. Keynes, genel dengeyi bozacak üç açık olduğunu söylemiştir, bunlar; tasarruf, vergi ve ithalattır. Bunlar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 6: Genel Dengeyi Bozan Üç Açık

⁶³¹ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 141.

⁶³² Nouriel Roubini, **Kriz Ekonomisi**, 1. Basım, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2012.

1930’larda Batılı ekonomilerinde yakalandığı ekonomik krizin sonucu nedeniyle Keynes 1936’da sunulan makroekonomisini geliştirmiştir. Burada prensipte, neden iyi işleyen piyasa ekonomisinin istikrarı sağlamak için genel bir koordine mekanizmalardan yoksun olduğunukanıtlamıştır. Genel ekonomi, piyasa ekonomisinde kendi kendini düzenleyemez.⁶³³

1930’lardan 1970’lere kadar İskandinav ülkelerinde ekonomi politikası büyük ölçüde Keynesyen düşüncenin temeline dayanmaktadır. Bu dönemde amaç öncelik tam istihdamı ve ekonomik büyümeyi sağlamak ve böylece refah devletinin mali gelişimini ve dolayısıyla, dolaylı olarak toplumda daha fazla eşitlik sağlamaktır. Keynes’in bu konuda yolu gösterdiği inancı vardı.⁶³⁴

Keynes, krizin nedeni öncelikle toplumda talep yetersizliği olduğunu söylemiştir. İşsizlik nedeniyle ise tüketim azalmaktadır bu da işsizliği daha da arttırmaktadır. Keynes, liberal iktisatçıların tipik genel görüşü olan devletin mümkün olduğunca ekonominin dışında kalması açısından hemfikir değildir. Liberal iktisatçılara göre, ekonomiyi “görünmez el”e terk ederek piyasa kendi kendine adapte olmaktadır. Uzun dönemde istihdam ve herkes için mümkün olan en büyük refah sağlayacaktır. Ancak Keynes, liberal iktisatçılara “uzun dönemde hepimiz ölüyoruz” demiştir. Piyasa ekonomisinin nasıl tam istihdam olan patlamadan kitlesel işsizlik ve derin depresyon ile en düşük seviyesine ulaştığını yani nasıl inişli ve çıkışlı hareket ettiğini izlemiştir. Keynes’e göre, gerektiği zaman genişletici veya daraltıcı maliye politikası uygulanmalı ve piyasa ekonomisindeki güçsüzlükler, devletin kriz dönemlerinde aktif olarak talebi canlandırması gerektiğine inanmıştır.⁶³⁵ Keynes’e göre, para politikası ile tasarruf-yatırım ilişkisini, vergi-harcama ilişkisini ve ithalat-ihracat ilişkisini rasyonel olarak kurmak mümkün olmadığı için para politikasını yanlış bulmuştur ve bunun aksine maliye politikası ile kurulabileceğini söylemektedir.

Keynes’e göre, toplumda insanlar kendileri ne kadar tüketceklerine ve ne kadar yatırım yapacaklarına karar vermektedir. Bu nedenle görünmez elin kendiliğinden

⁶³³ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 21-22.

⁶³⁴ <https://primus.systeme.dk/index.php?id=223> (Erişim tarihi: 23.05.2017).

⁶³⁵ Flemming Gräs, **C-samfundet: En Grundbog Om Det Danske Samfund**, 1. Basım, København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 2005, s. 70.

tam istihdamı oluşturacağına inanmak gerçekdışı inançtır ve bilimde gerçekdışı kör inançların yeri olmadığını savunmuştur.⁶³⁶ Keynes'e göre, ekonomi klasik iktisatçıların düşündüğü gibi "görünmez bir el" sayesinde sadece ortak ekonomik çıkarlara uygun işlemlere girecek rasyonel oyuncular tarafından yönlendirilmemektedir. Keynes ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının rasyonel ekonomik güdülerden kaynaklandığını kabul ediyordu ancak ekonomik birimler çıkarlarının peşinde koşarken her zaman rasyonel davranmazlar– bunun yanı sıra insanların psikolojiden de etkilendiğini ve ekonomik olmayan güdülerinin olduğunu ve ekonomik faaliyetlerin daha büyük bölümü hayvansal güdüler tarafından yönlendirildiğini savunmuştur. Keynes'e göre, hayvansal güdüler ekonomide görülen dalgalanmaların esas nedenidir. Bunlar aynı zamanda istem dışı işsizliğin de esas nedenidir. Adam Smith'in "görünmez el"i nasıl klasik iktisat öğretisinin temel dayanağıysa, Keynes'in hayvansal dürtüleri de farklı bir iktisat yaklaşımının temel dayanağıdır – bu yaklaşım kapitalizmin temelinde yatan istikrarsızlıkları açıklamaktadır.⁶³⁷

Keynes, laissez-faire hakkında bir önyargıya sahipti çünkü ona göre klasik iktisatçıların dediği gibi görünmez el yoktur ve ekonomideki tam istihdam dengesi kararsız bir denge olduğu için ekonominin daima tam istihdamda değil, eksik istihdamda dengede olduğunu savunmuştur. Bunun nedeni ise efektif talep düzeyinin yetersizliğidir. Ekonomide üretim ve istihdam seviyesi sürekli olarak dalgalanmaktadır çünkü ekonomik konjonktürün çok değişken olduğuna inanırlar. Bu konjonktür dalgalanmalarının nedeninin, kapitalist sisteminin doğası gereği istikrarsız olduğunu⁶³⁸ ve bu konjonktürel dalgalanmaların aktif iktisat politikaları ile düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁶³⁹ Ayrıca Keynes'e göre ekonomi, kırılgan finansal bir yapıya ve büyük devlete sahip kapitalist bir ekonominin davranması beklenen bir tarzda hareket etmektedir.⁶⁴⁰ Ekonomide iradi işsizlik değil, çalışmak isteyip de iş bulamayan istek dışı işsizler yani "gönülsüz" işsizler bulunur. Keynes

---

⁶³⁶ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 34-35.

⁶³⁷ George Akerloff, Robert J. Shiller, **Hayvansal Güdüler**, Neşenur Domanıç, Levent Konyar (çev.), 2. Basım, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2009.

⁶³⁸ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 88.

⁶³⁹ Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 207.

⁶⁴⁰ Hyman P. Minsky, **İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı**, Oğuz Esen (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2013.

“gönülsüz işsizliği” şu şekilde tanımlamıştır: “Parasal ücrete oranla ücret mallarının fiyatlarında meydana gelen en çok küçük bir artış gerçekleştiğinde, cari parasal ücret düzeyinde çalışmaya razı olan derneşik emek arzı ve bu ücret düzeyinde ortaya çıkan derneşik emek talebi mevcut istihdam hacminden daha fazlaysa, insanlar gönülsüz işsizdirler.”⁶⁴¹

Ekonomik bir aktör olarak devleti makro iktisat teorisine yerleştiren Keynes’e göre, eğer devlet ekonomiye müdahale etmezse, ekonomi daima eksik istihdam seviyesinde kalır. Tam istihdam seviyesine gelebilmesi için hükümetin aktif iktisat politikaları, özellikle genişletici maliye politikası ile ekonomiye el atması lazımdır.

Devlet, vergi oranlarını azaltarak, kamu harcamalarını ve transfer ödemelerini arttırarak uygulayacağı bir genişletici maliye politikası ile efektif talebi arttırabileceklerini ve böylece ekonominin eksik istihdamdan tam istihdam seviyesine ulaşabileceğini savunmuştur. Keynes, tam rekabet şartlarının geçerli olduğuna karşı çıkmıştır.⁶⁴²

Keynes, Genel Teori’de klasik iktisat teorisinin analizlerine karşılık “kısa dönemi” ele almıştır. Çünkü Keynes’e göre, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının neden olduğu işsizliğin ortadan kaldırılması hemen çözülmesi gereken bir sorundu. Bu nedenle gayri iradi olarak meydana çıkan işsizliğin en kısa zamanda ortadan kaldırılması gerektiği için uzun dönemi beklemek bir problem olacaktı. Kısa dönem Keynes’in analizlerinde önemlidir çünkü ona göre “uzun dönemde hepimiz ölüyüz.”

Keynes, analizlerinde “belirsizlik”leri katmış ve gerçek yaşamın en temel özelliklerinden birinin belirsizlik olduğunu söylemiştir. Keynes’e göre belirsizlik, hem mal ve hizmetler piyasasında hem de işgücü piyasasında yer alan aktörlerin davranışlarını etkilediği için dikkate alınması gereken bir unsurdur. Keynes’e göre, gelirler deşikendir ve deşiklen olmaları nedeniyle belirsizdirler. Örneğin, fiyatlar düşmekte ise, insanlar fiyatların tekrar yükseleceği konusunda emin olamamakta, sadece ihtimallerden biri olarak görmektedir. Özetle, Keynes’e göre olayların

⁶⁴¹ John Maynard Keynes, **Genel Teori – İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Uğur Selçuk Akalın (çev.), 2. Basım, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010, s. 24.

⁶⁴² Ersan Bocoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 55-63.

varılacağı yer, yani gelecek belirsizdir. Gelecek insanların alacağı kararlarla şekillenecektir.⁶⁴³

Keynes iktisadi ekol, klasik iktisadi ekolün aksine esnek değil, katı fiyatları ele almıştır. Klasik iktisatçılar, serbest piyasa mekanizması ücretlerin esnekliği varsayımına dayandığı için tam istihdama ulaşmayı garanti etmektedir. Ancak fiyatlar klasik iktisatçıların iddia ettiği gibi esnek olmadığı görülmektedir çünkü talep azalınca üreticiler sabit maliyetler nedeniyle hemen fiyat düşürememektedir. Talep arttığında ise fiyatlar hemen yükseltilmemektedir.⁶⁴⁴ Ancak Keynes'e göre, firmaların ne kadar mal üreteceklerine ve tüketiciler ne kadar mal alacaklarına, mal piyasasındaki katı fiyatlara göre karar verirler. Keynes'e göre, ekonomi eksik istihdamdayken toplam talep arttığında fiyatlar yükselmez, yalnızca üretim artar. Buna ek olarak, ekonomi tam istihdam seviyesine yaklaşırken fiyatlar genel seviyesi yükselmeye başlar. Ayrıca işçiler ne kadar çalışacaklarına ve işverenler ne kadar işçi çalıştıracaklarına, işgücü piyasasında oluşan tam esnek reel ücretlere göre karar verirler.⁶⁴⁵

Keynes, iktisadi sistemde paranın rolünü faiz haddi ile ilişkili olarak göstermiştir.⁶⁴⁶ Keynes'e göre, para klasik makro iktisat teorisinde olduğu gibi sadece mübadele aracı olarak kullanılarak işlem güdüsü ile talep edilmemektedir. Klasik iktisatçılara göre para önemsizdir çünkü para bulunmasa bile, takas yoluyla alışverişlerin devam edeceğini söylemektedir.⁶⁴⁷ Ancak Keynes'e göre para önemlidir ve üç nedenle talep edilir: (1) işlem güdüsü yani kişisel cari işlemlerin ve işletme mübadelelerinin yapılması için gerekli nakit para, diğer bir ifade ile günlük ihtiyaçları karşılamak için, (2) ihtiyat güdüsü yani toplam kaynakların belli bir oranının gelecekteki nakit eşdeğerinin güvenliğini sağlama arzusu, diğer bir ifade ile sağlık, doğal felaketler gibi olağanüstü durumlar için ve (3) spekülasyon güdüsü yani geleceğin piyasadan

---

⁶⁴³ Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s. 210.

⁶⁴⁴ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 36-37.

⁶⁴⁵ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 56.

⁶⁴⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 219.

⁶⁴⁷ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 58.

daha iyi bilinmesi çerçevesinde kar elde edilmesi, yani gelecekteki faize göre amacı ile talep edilir.⁶⁴⁸

Keynes, kendinden önceki iktisatçıları (klasik iktisatçılar) Say Yasası'nın geçerliliğine duydukları inanç nedeniyle "klasik" olarak adlandırmıştır.⁶⁴⁹ Ancak Keynes, hatalı olduğunu düşündüğü için Say'ın "her arz kendi talebini yaratır" yasasını kabul etmez. Çünkü insanlar çalışmak istedikleri halde işsiz kalabilirler ve⁶⁵⁰ ekonominin motoru kısa dönemde toplam talep olduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle Say'ın "her arz kendi talebini yaratır" anlayışı, Keynes "her talep kendi arzını yaratır" şekline dönüştürmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere Keynesyen iktisat ekolünde, talep arzdan daha çok ön plana çıkmaktadır. Bunun nedeni ise Keynes, istihdam seviyesinin efektif talebe bağlı olduğunu dile getirmiştir. Böylece efektif talep de tüketim ve yatırım harcamalarına bağlıdır.⁶⁵¹

Keynes, uluslararası ekonomide ve politikada önemli bir etkiye sahiptir. Ancak Lucas gibi eleştirmenler "Genel Teori"yi "özensizce yazılmış okuyamayacağı" bir kitap olarak görmektedir. Samuelson ise kitabı "yetersiz düzenlenmiş" ve "kötü yazılmış" olarak tanımlamasının yanı sıra "bir deha eseri" olduğunu ve ekonominin gelişiminde etkisi uzun süre devam edeceğini savunmuştur.⁶⁵² Bununla birlikte ABD'nin Keynes'in çoğu önerilerini reddetmelerine rağmen, 2. Dünya Savaşı sonrası 1970'lerin başlarında uluslararası para sisteminin çöküşüne kadar onun izlerini taşımıştır.⁶⁵³

3.4.1. Keynesyen İktisadi Düşüncesi Perspektifinden Devlet Anlayışı

Ekonominin daima tam istihdamda olamayacağını dile getiren Keynes, devletin ekonomik ve sosyal alanda tam bir tarafsızlığa sahip olamayacağını savunmuştur. Keynes, ekonomide mühim yapısal aksaklıkların olduğu ve piyasanın kendi kendine

⁶⁴⁸ John Maynard Keynes, **Genel Teori – İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Uğur Selçuk Akalın (çev.), 2. Basım, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010, s. 151.

⁶⁴⁹ Erhan Yıldırım, Selim Çakmaklı, F. Özlem Özkan, Eskiden Yeniye Neo-Klasik Sentez: Bir Literatür Taraması, Ankara Üniversitesi, **SBF Dergisi**, Cilt 66, No. 4, 2011, s. 157.

⁶⁵⁰ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011, s. 62.

⁶⁵¹ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 33-35.

⁶⁵² Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 49.

⁶⁵³ Mathew Forstater, **İktisat**, Ahmet Uzun (çev.), 1. Basım, Ankara: Liman Kitapları, 2013, s. 71.

bu aksaklıkları gideremeyeceğini ortaya koymuştur. Etkin bir efektif talep yönetimi için devlete önemli görevler düşüğünü ve devletin üretim sürecine müdahale etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Keynesyen iktisadi düşünce, klasik iktisadi düşüncenin benimsediği varsayımların dışına çıkarak, devletin ekonomiye el atmasını bunu da özellikle genişletici maliye politikasını (kamu harcamalarını, transfer ödemelerini arttırarak ve/veya vergileri kısarak) uygulayarak yapması gerektiğini açıklamıştır. Keynes böylece maliye politikasını makroekonomik teoriye katmıştır. Keynes, piyasa mekanizmasının görünmez elinden daha çok, aktif bir şekilde uygulanan maliye politikaları ile devletin görünür elini ön plana çıkarmaktadır. Ancak, likidite tuzağından bahsetmektedir ve ekonominin likidite tuzağında bulunduğunu dile getirerek, para politikasının etkinliğini yitirdiğini iddia etmektedir.⁶⁵⁴

J. M. Keynes, klasik düşüncenin savunduğu jandarma devlet anlayışını 1929 Dünya ekonomik krizinin sonuçlarından hareketle şiddetle eleştirmiştir ve sosyal devlete ilişkin önemli esasları ortaya koymuştur.⁶⁵⁵ Maliye politikasının ve müdahaleci sosyal refah devlet anlayışının kuramsal alanda oluşumuna en büyük katkı sağlayan ve refah devletinin doğuşuna öncülük eden⁶⁵⁶ Keynes, devletin ulusal ekonomi içerisindeki rolünün ve işlevlerinin arttırılması düşüncesini savunmuştur. Keynes'e göre, devlet ekonomide talep yönetimi, özellikle kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, ekonominin kalkınmanın, fiyat istikrarının ve tam istihdamın gerçekleştirilmesi ve gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi konusunda aktif rol üstlenmesi gerekir. Keynes'e göre, devlet ayrıca teşvikler sağlama, doğrudan doğruya kamu harcamaları ile toplam talebi yükseltme, faiz oranları ile oynayarak özel kesimin yatırım yapmalarını özendirmek, gerektiğinde düşük faizli kredi vererek yatırımları canlandırmak gibi bizzat devlet eliyle yatırım yapmak gibi uygulamalara gerektiğinde el atmalıdır.⁶⁵⁷ Bu nedenle Keynesçi paradigma içinde devletin konumu değişmiş ve klasiklerin jandarma devlet anlayışı, müdahaleci refah devletine bırakmıştır.

---

⁶⁵⁴ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 31-53.

⁶⁵⁵ Ali Tarık Gümüş, **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2010, s. 54.

⁶⁵⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 194.

⁶⁵⁷ Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 33-38.

Keynes, ekonominin daima ve kararlı bir şekilde kendiliğinden kuracak mekanizmanın tam istihdamda bulunmadığını, devletin bunu sağlayabilmesi için özellikle maliye politikası ile ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Keynes'e göre, kitlesel işsizlik, işgücü arzı problemi değil, aksine talep sorunudur ve genel kural; efektif talep yetersizliği nedeniyle ekonominin eksik istihdam seviyesinde dengede bulunmasıdır. Böylece laissez-faire doktrini çürütülmüş oluyordu. Keynes'e göre, sorun arzın talepten fazla olmasıdır ($AD < AS$) ve amacı arzı ve talebi dengeye getirmektir ($AD = AS$). Bu soruna köklü bir çözüm getirmek için işsizlere yönelik maksimum iş ödenekleri ve devlet yatırım yaparak iş yaratmalıdır. Bunun içinse devlet ekonomiye müdahale ederek kamu harcamalarını (G) arttırarak arzı talebe eşitlemeliydi. Keynes'in amacı, devletin iktisat politikaları uygulayarak aktif müdahaleleriyle, ekonomide tam istihdamı sağlamak ve böylece daha adil ve eşitlikçi bir toplum oluşturmaktır. Diğer bir ifade ile Keynes, mikro bazlı politikaları, makro politikalarla tamamlamış ve devlete bu alanda görev verilmesini savunmuştur.⁶⁵⁸

Keynes'e göre, ekonominin dengesini eksik istihdam seviyesinden tam istihdam seviyesine getirebilmek ve gayri iradi işsizliği ortadan kaldırmak için devletin efektif talebi arttırmak için pozitif faaliyet göstermeye ihtiyaçları olduğunu savunmuştur.⁶⁵⁹ Keynes'e göre: *"İnelastik bir pozisyon almış bulunan toplam arz ile efektif talep arasında bir dengesizlik olması durumunda, efektif talebin, ulusal geliri, tam istihdama karşılık gelecek bir seviyede tutması mümkün olmayacaktır. Nitekim, işsizliğin ve durgunluğun temel nedeni de efektif talebin yetersizliğidir. Efektif talebi canlandırmak ve büyümeyi istikrarlı bir zemine orturtmak için, devlet, ekonomiye müdahale etmelidir."*⁶⁶⁰ Bunun için Keynes'e göre, özellikle kamu harcamalarını ve transfer ödemelerini arttırarak ve vergi oranlarını azaltarak uygulayacağı genişletici maliye politikası esas alınmalıdır. Böylece efektif talep artacak ve ekonomi eksik istihdam seviyesinden tam istihdam seviyesine ulaşacaktır.⁶⁶¹ Bu bağlamda Keynes,

⁶⁵⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 195 & Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014.

⁶⁵⁹ Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 60.

⁶⁶⁰ M. Kemal Aydın, "Ulusal Kalkınmacılık"tan "Küreselleşme"ye, Sakarya Üniversitesi, İİBF, İktisat, Bilgi, 1999/1, s. 2.

⁶⁶¹ Ersan Bocuğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teorileri ve Politikalar**, 4. Basım, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2011.

maliye politikasının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Keynes'in müdahaleci sosyal refah devleti anlayışı liberal dogmalara bir başkaldırı biçiminde tanımlanmaktadır. Ancak Keynes'in amacı, müdahaleci sosyal refah devleti, kapitalizmi başka bir sistemle değişikliğe uğratmak değil, kapitalist sistemin bunalımını aşarak işlerliğini sağlamaya yöneliktir.⁶⁶²

Klasik iktisatçılar kamu gelir ve giderlerinin birbirine eşit olması anlamına gelen denk bütçe politikasını savunmuştur. Ancak klasik iktisatçılar tarafından savunulan denk bütçe, Keynesyen iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Onlara göre, devletin konjonktüre paralel bir bütçe politikası takip etmeliydi.⁶⁶³ Keynes, bu nedenle telafi edici bütçe teorisinin temellerini atmıştır. Telafi edici bütçe (compensatory budget) teorisi, ekonomide özel kesimin harcamalarının azalması sonucunda ortaya çıkan eksik istihdam durumunun giderilerek, ekonominin yeniden tam istihdamda dengeye kavuşması için, eksik olan özel kesim harcamalarının kamu harcamaları ile telafi edilmesidir. Diğer bir ifade ile durgunluk içinde bulunan bir ekonomiyi tekrar genişleme düzeyine geçirebilmek için özel sektör harcamalarındaki yetersizlikleri telafi etmek için kamu harcamalarını kullanarak ekonomiyi tekrar dengeye kavuşturur. Bu yüzden devletin ekonomide performans ağırlığı yüksek olması gerekmektedir.⁶⁶⁴ Keynes'in 1929 Büyük Bunalımı'ndan kurtarmak amacıyla iktisadi hayata attığı bu teori, daha sonra yine bir İngiliz iktisatçı William Beveridge tarafından geliştirilmiştir.

Keynes, ekonomideki yapısal aksaklıklar nedeniyle ekonominin daima tam istihdamda olamayacağını vurgulamış ve ekonomideki aksaklıklar ve istikrarsızlıklar arttıkça ülkeler ciddi risklerle karşı karşıya geldiğini söylemiştir. Bu nedenle ekonomik istikrarsızlık olasılığı yükseldikçe, bu şiddetli değişimleri önleyecek düzenleyici bir kurumun yaratılması gerektiğini önemli olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda devlet, ekonomik istikrarı sağlamak için, ekonomiye müdahale etmekte; maliye politikası uygulayarak kamu gelirleri ve giderleri gibi araçlardan yararlanarak, ekonomik istikrar açısından önemli etkiler yaratabilmektedir. Keynes

⁶⁶² Nazım Öztürk, **Maliye Politikası**, 2. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 31-39.

⁶⁶³ İlhami Genç, **Neoliberal İktisat Politikaları ve Sosyal Devlet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Sosyal Devletin Geleceği**, Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 195.

⁶⁶⁴ Tarık Vural, **Bütçe Teorileri**, Maliye Bilimi, <https://sites.google.com/site/tarikvural/maliye-bilimi> (Erişim tarihi: 22.05.2017).

için, devletin ekonomiye müdahale etmesi zorunludur ve devleti iktisadi ve sosyal refahtan, ekonomik kalkınma, rekabeti arttırmaktan ve istikrardan sorumlu tutmaktadır. Böylece Keynes, klasik iktisadi düşüncedeki sadece adalet, savunma, güvenlik ve diploması gibi asli görevleri yanında, sosyal refah devleti olarak da toplumsal ve ekonomik sorunlarla ilgilenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu bağlamda Keynes, kapitalist sistemin içsel olarak dengesiz unsurlara bağlı olduğunu ve doğası gereği kırılğan olduğunu savunmuş ve şu şekilde ifade etmiştir:⁶⁶⁵ “*Bugünün otoriter devlet sistemleri, işsizlik sorununu etkinlik ve özgürlük pahasına çözmüş gibi görünmektedirler. Şüphesiz dünya, kısa aralıklı heyecanların dışında, bana göre kaçınılmaz olarak günümüz kapitalist bireyseliğine bağlı işsizliğe daha fazla tahammül edemeyecektir. Ancak etkinlik ve özgürlüğü korurken hastalığı iyileştirmek, sorunun doğru analizi ile mümkün olabilir.*” Keynes’in kapitalist ekonomide dengesizliğin nedenlerinde yatan unsurları beklentilere, belirsizliğe ve yatırımlardaki dalgalanmalara bağlar.⁶⁶⁶

Keynes’in devletin ekonomiye müdahale ederek aktif bir şekilde rol oynamasını çözüm olarak gören görüşü, pek çok iktisatçılar tarafından da benimsenmiştir ve hızla değişen dünyamızda zamanla devlete daha geniş rol ve fonksiyonlar verilmiştir.⁶⁶⁷ İkinci bölümde de açıklandığı gibi özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra, 1945-1975 yılları arası liberal ekonomi sarsıntıya uğramış ve devletin müdahalesi üst noktalara ulaşmasıyla Keynesyen refah devleti doğmuştur. Keynesyen sosyal devleti 2. Dünya Savaşı’ndan sonra birçok ülkede ekonomik istikrar, sosyal güvenlik ve sosyal program yardımları ile kurumsallaşmıştır. Ancak Keynesyen politikaların izlenmesi 1970’lerden itibaren devletleri krize sokmuştur. Ülkelerin krize girmesinden dolayı, ekonomide devletin rolünün küçültülmesi gerektiği dile getirilmeye başlanmıştır. 1970’li yıllarda Keynesyen kuram da yetersiz bulunmuştur ve sosyal devletin yeniden yapılanmasını doğurmuştur.⁶⁶⁸ Böylece Keynesyen refah devleti tasfiye olmaya başlamış ve 1970’lere gelince Keynes’in

---

⁶⁶⁵ Brian Snowdon, Howard R. Vane, **Modern Makroekonomi**, Barış Kablamacı (çev.), 1. Basım, Ankara: Efil Yayınevi, 2012, s. 49.

⁶⁶⁶ Bülend Karadağ, Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi ve Türkiye Örneği, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 9.

⁶⁶⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 196-197.

⁶⁶⁸ Ali Tarık Gümüş, Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü, Doktora tezi, Konya, 2010, s. 79-118.

görüşleri zayıflamış ve bunun yerine Monetaristler ve muhafazakâr politik güçler yükselmeye başlamıştır.⁶⁶⁹

1970’li yıllarda beklenmedik petrol ve enerji krizleri patlak vermiş, “stagflasyon” (ekonomide durgunluğun ve enflasyonun birlikte görülmesi) olgusu, refah devletinin genişlemesini yavaşlatmış ve 1970’li yılların sorunlarına çözüm bulunamaması nedeniyle artık Keynesyen politikalarına olan güvenin sarsılması ve söz konusu politikaların iyi işlemediği inancı hâkim olması nedeniyle Keynesçi modellerinin itibarı azalmış ve Keynesyen iktisada alternatif iktisadi düşünceler gündeme gelmiştir. 1970’lerde gerçekleşen “stagflasyonist” süreçlerin ardından 1980’lerde “uluslararası borç krizi” ile devam etmiştir. ABD’de Ronald Reagan’ın ve İngiltere’de Margaret Thatcher’in liderliğinde “muhafazakâr” hükümetler meydana gelmiştir. Bu hükümetler ile birlikte, devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olmadığını tüm dünyaya inandırmıştır. 1981’de OECD, refah devletinin krizde olduğunu ilan etmiş⁶⁷⁰ bu da sosyal refah devletinin altın çağının sona ermesine neden olmuştur.⁶⁷¹ 1970’lerin sonundan itibaren ekonomik paradigma Keynesyen fikirlerin yerine yeni sağ olarak nitelendirdikleri “neo-liberal” politikalara kaymıştır. Diğer bir ifade ile “rekabetçi serbest piyasa” yanlısı bir dönem başlamıştır. “Neo-liberal” olarak adlandırılan bu döneme iktisatçılar ve politikacılar Adam Smith’in savunduğu piyasa ekonomisi sistemini oluşturmaya çalıştıklarını ileri sürmüşlerdir. Keynesçi döneme göre ülke içi eşitsizlikler artmış ve büyüme oranları genel itibarıyla azalmıştır.⁶⁷² 2007-2008 yıllarda başlayan “küresel ekonomik kriz” ile birlikte, “neo-liberal” paradigma da itibarını yitirmeye başlamıştır. 2007’de durgunluk olarak başlayan kriz konut kredilerinden çıkmış ve yayılmıştır (subprime). İpotekli konut kredisi (mortgage loan) piyasanın çökmesine neden olan konut fiyatlarının ülke çapında düşmesiyle tetiklenmiştir.

---

⁶⁶⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 196-197.

⁶⁷⁰ Tamer Coşar, *The Impact of Social Trust On Attitude Towards The Welfare State: The Case Of Turkey*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 18.

⁶⁷¹ Güngör Özcan, *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s. 49.

⁶⁷² Kolektif, Emre Özçelik, Deniz Taner Kılınçoğlu, (derleyenler), **John Maynard Keynes... Yine, Yeniden**, 1. Basım, İletişim Yayınları, 2016, s. 13-14.

2000'lerin başında konut fiyatlarında büyük artış olmuştur. Piyasa, konutların artık bir yatırım aracı olmadığına hükmedince, evlerinin değerine göre aşırı ipotek borcu olan insanlar artık borçlarını ödeyemez duruma gelmiş, diğer bir ifade ile temerrüde düşmüş, birçok banka iflas etmiş ve bu husus domino taşları gibi birbirini tetiklemiştir.⁶⁷³ 2007 yılından itibaren etkileri hissedilen “küresel ekonomik kriz” veya diğer bir ifade ile “büyük durgunluk” (great recession), 1929 Büyük Ekonomik Bunalım ile kıyaslanmış ve ondan sonra kapitalist ekonomik sistemin yaşadığı en büyük ve etkili kriz olarak nitelendirilmiştir. Krizi hafifletmek için, ABD’de ve AB ülkeleri krizin etkilerini hissetmeye başladıklarında genişletici para ve maliye politikaları uygulamışlardır. “Büyük Durgunluk” döneminde Marxist yaklaşım ve Keynesçi bakış açıları yavaş yavaş daha çok ilgi görmeye başlamıştır.⁶⁷⁴

Tablo 14: İktisadi Düşünce Akımları ve Zenginlik Düşünceleri

İktisadi Düşünce Akımı	Öncüleri	Yıllar	Zenginlik Düşüncesi
Merkantilizm	Thomas Mun, Gerard de Malynes, Jean Baptiste Colbert, Jean Bodin, Thomas Miles, Montaigne, Montchreiten, Antonoa Serra vs.	15.-18. yüzyıl	Bir ulusun zenginliği ve refahı, sahip olduğu altın ve gümüş gibi değerli madenlerle ölçülür. Refahın artırılabilmesi için ise devletin ülkeye tatminkâr bir dış ticaret bilançosu sağlayacak biçimde düzenlemeler yapması şarttır.
Fizyokrasi	Francois Quesney, Anne Robert Jacques Turgot, Le Marquis de Mirabeau, Pierra Samuel Dupont de Nemours, Pierra Paul Le Mercier de la Rivière, G.F.le Trosne vs.	18. yüzyıl	Bir ulusun zenginliğinin ve refahın kaynağı toprak ve doğa olduğu için tarım sektöründe çalışan kesim üretken kabul edilir.
Klasik ve Neo-Klasik İktisat	Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Jeremy Bentham, Jean Baptiste Say, Nassau Senior, John Stuart Mill,	18.-20. yüzyıl	Zenginleşmenin temelinde işbölümü vardır. İktisadi karar alıcılar kendi çıkarlarını maksimuma çıkaracak şekilde hareket ederken, toplumun refahı

⁶⁷³ Richard A. Posner, **Kapitalizmin Çöküşü**, Nurcan İnce Ateş (çev.), İstanbul, Bizim Kitaplar Yayınevi, 2009.

⁶⁷⁴ Kolektif, Emre Özçelik, Deniz Taner Kılınçoğlu, (derleyenler), **John Maynard Keynes... Yine, Yeniden**, 1. Basım, İletişim Yayınları, 2016, s. 14.

	Frédéric Bastiat, Alfred Marshall, Carl Menger, William Stanley Jevons, Francis Ysidro Edgeworth, Vilfredo Pareto vs.		da en yüksek düzeye çıkmaktadır. Toplumun genel refahının, toplumdaki bireylerin refahları toplamından oluştuğunu, bu nedenle bireylerin refahlarını maksimize edilmesi yoluyla, sosyal refahın artacağı ve güvence altına alınabileceğini belirtmişlerdir.
Keynesyen İktisat	J. M. Keynes	20. yüzyıl	Keynes'e göre ekonomide ki sorun, özellikle krizin nedeni öncelikle toplumda talep yetersizliğiydi. Bu nedenle talebi arttırmak lazımdır. Böylece insanların daha çok tüketim yapmasını sağlar ve istihdamın artmasına etken olurdu. Ekonomi daima ve kendiliğinden tam istihdamda bulunmadığını bu nedenle devletin ekonomiye iktisat politikaları uygulayarak aktif bir şekilde müdahale etmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece amaç, ekonomide tam istihdamı sağlamak ve daha adil ve eşitlikçi bir toplum oluşturmaktır.

Kaynak: Hakan Kapucu, Murat Aydın, İsmail Şiriner, Farhang Morady, Ümit Çetin (editörler), **Politik İktisat ve Adam Smith**, Yön Yayınları, 2010, s. 260.

3.5. DÜŞÜNCE AKIMLARI

3.5.1. Liberalizm

Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi ile birlikte liberal ekonomik düzen hâkim olmaya başlamıştır. Devletlerin sanayileşmesiyle, ekonomik ve toplumsal yapı değişmiştir.⁶⁷⁵ Kapitalizmin doğmasına yol açan nedenlerden birisi öncelikle Sanayi Devrimi'nin

⁶⁷⁵ Songül Sallan Gül, Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40, 3-4 (2000), 51-66, s. 54.

gerçekleşmesi, ikincisi ise, üretim ve ticaret özgürlüğü ile ekonomik liberalizmi getiren Fransız Devrimi'dir.⁶⁷⁶

Liberal düşünce geleneğinin kökleri İngiltere'nin 1215 yılında imzaladığı Magna Carta veya daha eskiye, Yunan Şehir Devletleri'ne kadar uzatanlar vardır. Fakat genellikle kabul gören yaklaşım, liberalizmin John Locke'un eserleriyle doğma devresine girdiği ve 18. ve 19. yüzyılda gelişmesini tamamlayarak olgunlaştığıdır. Ancak liberalizm literatüre ilk defa 19. yüzyılda girmiştir. Başka bir görüşe göre ise kavramı ilk kez Ulusların Zenginliği kitabındaki "liberal ihracat ve ithalat sistemi" ifadesiyle Adam Smith kullanmıştır ve böylece ilk kez net bir şekilde tasvir edenlerden biri olmuştur.⁶⁷⁷ Özellikle aydınlanma döneminde daha da geliştirilen liberalizmin düşüncesinin temelinde birey ve onun doğal hakları vardır.

Latince'de "liber" özgürlük anlamına gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere liberalizmin temel fikri "özgürlük"tür. Ancak burada ki özgürlük öncelikle "girişim özgürlüğü" yani devlet müdahalesi olmaksızın işlerini çalıştırmak anlamına geldiği altını çizmelidir. Bu, iktisadi yüzüdür. Siyasi yüzü ise, "bireyciliği" (individualism) savunur. Bu düşüncenin en önemli savunucusu Adam Smith idi ve bu görüşleri "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde açık bir şekilde savunmuştur. Liberallerin temel kavramı piyasa ekonomisidir. Herkesin mal üretmek ve satmak hakkına sahip olması ve tüketicilerin tüm bu ürünler arasında seçim yapmaları serbest olması için "serbest piyasa" olması gerektiğini savunmuşlardır.

Birçok liberal düşünceye göre "bireycilik", "özgürlük", "piyasa ekonomisi" ve "sınırlı devlet" olmak üzere liberalizmin dört temel unsuru vardır. Liberal düşünce, bireyin özgürlüklerini kısıtladığını düşündüğü için piyasaya devlet eliyle herhangi bir müdahale yapılmaması gerektiğini savunmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere liberal düşüncede özgürlük anlayışı öncelikle "girişim özgürlüğü"dür. Bu nedenle liberaller temel olarak "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganını benimsemişlerdir. Liberal düşünce devleti "gece bekçisi" konumuna indirgemıştır çünkü liberal düşünceye göre devletin var olmasının nedeni, bireylerin doğal hak ve özgürlüklerini

---

⁶⁷⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 47.

⁶⁷⁷ Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, 4. Basım, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2014, s. 140.

güvence altına almaktır.⁶⁷⁸ Yani devletin “sosyal adalet”i sağlama gibi bir fonksiyonu üstlenmesi, diğer bir ifade ile yeniden dağıtımcı (redistributive) politikalar izlemesi yanlıştır.⁶⁷⁹ Diğer bir ifade ile liberal devlet anlayışı, özel sektör ile kamu sektörü arasında ters yönlü bir ilişki kurmaktadır. Bu kamu sektörünün faaliyet alanının daraltılması gerektiği anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tabloda bazı düşünürlerin liberalizme katkıları görülmektedir.

Tablo 15: Liberalizmin Temel Unsurları

	Liberalizm	Kâşifler
1	Bireycilik	Thomas Hobbes
2	Bireysel haklar, negatif özgürlük	
3	Yasa önünde eşitlik	
4	Halk egemenliği	
5	Devlet vatandaşlar içindir	
6	Özel mülkiyet	John Locke
7	Vatandaşların hayatını, özgürlüğünü ve mülkiyetini korumak devletin görevidir	
8	Sınırlı hükümet gücü (limited government)	
9	Hukukun üstünlüğü (rule of law)	
10	Güç paylaşımı	
11	Kendiliğinden bir düzen olarak toplum (doğal düzen)	İskoç Aydınlanma
12	Kendiliğinden bir düzen olarak pazar, görünmez el, ekonomik liberalizm	
13	Meşrutiyet	Amerikan Kurucuları (American ‘Founding Fathers’)
14	Siyasi eşitlik ve oy kullanma hakkında dayanan temsili demokrasi	

Kaynak: Torben Mark Pedersen, *Liberalismens İdehistorie*, CEPOS TANK & TÆNK, s. 11.

İktisadın babası olarak nitelendirilen Adam Smith (1723-1790) liberalizmi genişletmiştir. Bu liberal kapitalist sistemin altı temel özelliği vardır, bunlar:⁶⁸⁰

1. Piyasa ve Fiyat (Piyasa Mekanizması): Buna göre, liberal kapitalist sistemin düzgün işleyen piyasa mekanizması vardır bu nedenle ekonomideki

⁶⁷⁸ Ahmet Emre Biber, Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Bolu, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 16, Yıl 9, 2008, s. 61-62.

⁶⁷⁹ Atilla Yayla, *Liberal Bakışlar*, 4. Basım, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2014, s. 182.

⁶⁸⁰ Zeynel Dinler, *Mikroekonomi*, 26. Basım, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015, s. 13-14.

karar birimleri, kararlarını piyasa sinyallerine bakarak almalıdır. Dolayısıyla liberal kapitalist sistemin temeli piyasa mekanizmasıdır. Fiyat, üretici ve tüketicinin karşılaştığı piyasada oluşur. Adam Smith, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganı ile piyasa mekanizmasına müdahale edilmemesi gerektiğini savunmuştur.

2. **Özel Mülkiyet:** Üretim araçları kişilere ait olmalıdır, devlete değil. Aynı zamanda mülkiyetinde olan malları istediği gibi tasarruf etme hakkına sahip olan kişiler, aynı zamanda miras bırakma hakkına da sahip olmasına anlamına gelmektedir.
3. **Girişim ve Seçim Özgürlüğü:** Bu özelliklere göre, öncelikle girişim özgürlüğü liberal kapitalist sisteminde özel sektörün, üretim faktörlerin mal ve hizmet üretimine yöneltirken, hiçbir sınırlama ile karşılaşmaması anlamına gelmektedir. Seçim özgürlüğü ise, tüketicilerin serbestçe istedikleri mal demetini satın alabilmeleri anlamına gelmektedir.
4. **Bencillik:** Üretici, tüketici ve üretim faktörleri sahiplerinin homo economicus insan oldukları anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile insanlar kendi çıkarlarını düşünmekte yani bencil hareket etmeleridir. Üreticiler maksimum kâr, tüketiciler maksimum fayda, üretim faktörleri sahipleri ise sahip oldukları faktörleri en yüksek fiyatlardan satmayı amaçlamaktadırlar.
5. **Rekabet:** Bu özelliğe göre, üretici ve tüketici sayısının aldıkları kararlarla rekabeti engellemeyecek kadar çok sayıda olmasıdır. Yani rekabet engellenmemeli bu nedenle piyasaya giriş ve çıkış serbest olmalıdır.
6. **Sınırlı Devlet:** Ekonomide devletin ağırlığının çok sınırlı olması gerektiği anlamına gelmektedir.

3.5.2. Sosyalizm

Sosyalizm, 19. yüzyılda Avrupa’da kapitalist sanayinin yarattığı toplumdaki adaletsizlik, insanların sömürülmesi, eşitsizlik gibi kötülöklere karşı bir “başkaldırma”dır. Sanayileşme ve makineleşme ile gittikçe büyüyen bir ücretli işçi sınıfının yaratılması⁶⁸¹ ve bunun sonucunda meydana gelen yoksul sınıflar kapitalizmi kendileri açılarından bir tehlike olarak görmüş ve onu değiştirmek-dönüştürmek için hareket etmeye başlamışlardır. Bu hareketin sonu, proletarya devriminin gerekliliğine kadar gitmekte ve sosyal devrim hedeflenmektedir. Bazıları ise devletin sosyal reformlarla değiştirilmesi yeterli görölmektedir. İşte, sosyal refah devletinin kökenleri, bu sosyal reform çabalarına dayanmaktadır.

Birinci bölümde de anlatıldığı üzere sosyalistlerin, amacı geniş anlamda benzer olsa da sosyalist topluma giden yol noktasında farklılaşmışlardır. İlk olarak “sosyalist politika yaklaşımı”nı benimseyen Marxistler “devrimci” bir yolu seçmiş, “sosyal politika yaklaşımı”nı benimseyen Sosyal Demokratlar ise “evrimci” bir yolu seçmişlerdir. Refah devletinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ise sosyal demokrasi hareketidir.⁶⁸²

3.5.2.1.Devrimci Sosyalizm (Marxizm)

Sosyalist düşünce aslında çok eskidir. Tarihte, antik çağdan itibaren, her çağda tek tek veya gruplar halinde düşünürler, varolan toplum düzenine oranla ideal buldukları düzenler hayal etmişlerdir.⁶⁸³ Ancak sosyalist düşüncenin ortaya çıkması ve yaygınlık kazanması 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Avrupa’da Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkmasıyla birlikte ortaya çıkan işçi sınıfının yoksulluk ve sefalet içinde yaşaması yeni toplumsal düzen arayışlarını hazırlamıştır. Sanayileşmenin neden olduğu yoksulluk ve sefalet, kapitalistler ve işçiler arasında bir mücadelenin başlamasına neden olmuş ve farklı ölkelerde işçiler ayaklanmışlardır. Bu olayların çıkmasıyla 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında işçi sınıfını içinde bulunduğu sefaletten kurtarmak için bazı “ütopyalar” çıkmıştır. Sosyalizm kavramı

⁶⁸¹ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 288.

⁶⁸² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 54-55.

⁶⁸³ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 287.

ilk kez 1827’de “Cooperative Magazine” adli dergide kullanılmıştır. Bu dergide Robert Owen’in görüşlerini yayan liberal kapitalist bireyciliğe karşı çıkmak üzere kullanılmıştır. 1832’de Pierre Leroux ise sosyalizm kavramını yaygın bir şekilde kullanılmasına öncülük etmiştir.⁶⁸⁴ Robert Owen, ilk sosyalistlerden biriydi ve komünist bir modeli tasarlamıştı. Bunu gerçekleştirebilmek için çalışmalarda bulundu. Düşüncesi, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırıp herkesin yararına kullanılması gerektiği idi. Ancak Owen’in tasarıları sadece ütopyik olarak kalmıştır.⁶⁸⁵

İngiltere’de Robert Owen, Fransa’da Charles Fourier ile Comte Henri de Saint-Simon öncü sosyalistler oldukları denebilir. Bunların aracılığı ile sosyalizm fikri farklı ülkelere de yayılmıştır.⁶⁸⁶ Bunlar, sınıf çatışmalarını ve egemen toplum biçimindeki parçalayıcı öğelerin etkisini görebilmişlerdir ve ortak ilkesi, kapitalizmin ortadan kaldırılmasıydı çünkü kapitalist sistemde sadece kötülük buluyorlardı.⁶⁸⁷ Ayrıca bu sistem savurgan, adaletsiz ve plansızdı. Bu sistemde çalışmayan bir azınlık, üretim araçlarına sahip olduğu için konfor ve lüks içinde yaşıyordu. Bu yüzden üretim araçlarının ortak mülkiyetinde güzel bir hayata giden yol olduğunu gördüler. Başlıca amaçları iş koşullarının değiştirilmesi olan ütopyacıların tasarısı ancak sadece bir düşünce olarak kaldı çünkü tutarlı teoriler kuramamış, kapitalizmin sistemli bir eleştirisini yapamamışlardır. Ayrıca gelecek hakkındaki görüşleri ise, gerçekten uzak kalmıştır. Bu nedenle, ütopyacı sosyalizmin uygulamada hiçbir sonuca varamadığını düşündükleri için Marx ve Engels, bunların bir kısmını (Saint-Simon, Robert Owen ve Fourier) “hayalci (ütopyist) sosyalist” diye nitelendirmişlerdir.⁶⁸⁸

Marxizmin kurucuları Karl Marx ve George Wilhelm Friedrich Engels Alman’dır ve bunlar daha sonra sorunu farklı bir açıdan ele almışlar ve bilimsel metodları kullanarak sosyalizmi teorileştirmeye çalışmışlardır. Liberal kapitalist düzendeki aksaklıklara bir tepki olarak çıkan sosyalizmi ütopya olmaktan çıkarıp ve bilimsel

---

⁶⁸⁴ Kemal Yakut, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması**, Ünite 5, Anadolu Üniversitesi, AÖF, Eskişehir, s. 96-97.

⁶⁸⁵ <http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/78-utopik-sosyalizmin-dogusu-ve-tarihsel-seyri> (Erişim tarihi: 14.06.2017).

⁶⁸⁶ Leo Huberman, Paul M. Sweezy, **Sosyalizme Giriş**, 1. Basım, Ankara: Alter Yayıncılık, 2014, s. 41.

⁶⁸⁷ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Süleyman Arslan (çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976, s. 62.

⁶⁸⁸ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 292.

olarak ilk kez 1848 yılında birlikte kaleme aldıkları “Komünist Manifesto” adlı eserinde ortaya koymuşlardır.⁶⁸⁹ Sosyalist teorinin kurucusu olan Marx filozoftu ve Hegel’den (1770-1831) çok esinlenmişti. Marx, çok üretkendi ve uzun süre gazetelerde yazarlık veya editörlük ve birçok güncel konuları ele alan analizler yapmıştır. Marx’ın şaheseri “Kapital” çalışmasının anahtarı olduğu söylenebilir.⁶⁹⁰ Marx’ın amacı toplumu sadece yorumlamak değil, değiştirmektir.

Marx, keskin bir şekilde kapitalizmi eleştiriyordu. Marxistler’e göre, ezenle ezilen sürekli bir çatışma halindedir. Sanayide çalışan sınıf olan proletarya, üretim araçlarına sahip olan ve onları kontrol eden burjuva ya da kapitalist sınıf tarafından sömürülmektedir. Bu vahşi kapitalist sistem ancak sınıf mücadelesi sonucunda yıkılmaya mahkûmdur. Bunu ise devrim yoluyla yapacaktır böylece proletarya devrimi gerçekleştikten sonra amaç insanın insanı sömürmesinin son bulacağı ve sınıfların yok olacağı düşünüldüğü komünist topluma geçmektir.⁶⁹¹ Marx’a göre, burjuvazi kişisel değeri bir mübadele değeri haline getirdi ve özgürlüklerin yerine, özgür ticareti koydu⁶⁹² bu nedenle bir gün, proletarya burjuvaziyi yenecektir. Karl Marx, “Komünist Manifesto”unda; “*Bugüne dek var olmuş bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelesinin tarihidir*” der.

Marx’a göre, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında bir zıtlık vardır. Burjuva ile proletarya arasındaki çatışma ve mücadele ise bu zıtlık yüzünden çıkmıştır. Bu nedenle üretim araçlarındaki özel mülkiyet kaldırılmalı ve kamuya mal edilmelidir. Böylelikle sömürü de ortadan kalkacaktır. Sosyalizmde özel mülkiyet yoktur, aksine amaç özel mülkiyeti ortadan kaldırıp yerine kolektif (ortak) mülkiyet anlayışına dayanan bir ekonomi oluşturmaktır. Böylece sınıflar da ortadan kaybolacaktır.⁶⁹³ Ayrıca sosyalizm insanın insanı sömürmesini önlemeyi amaçlamaktadır.

---

⁶⁸⁹ Leo Huberman, Paul M. Sweezy, **Sosyalizme Giriş**, 1. Basım, Ankara: Alter Yayıncılık, 2014, s. 41-43.

⁶⁹⁰ Hector Estrup, Jesper Jespersen, Peter Nielsen, **Den Økonomiske Teoris Historie**, 2. Basım, København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013, s. 90.

⁶⁹¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 56.

⁶⁹² Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Süleyman Arslan (çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976, s. 31.

⁶⁹³ Birinci bölümde sosyalizmin özellikleri ve kapitalizm ile olan farklılıkları açıklanmıştır.

Marx, kapitalizmin adaletsiz bir sistem olduğunu göstermiştir, çünkü bu sistem bir sınıfın (burjuvazi) başka bir sınıfı (proletarya) sömürsünü temel alıyordu. Bu nedenle toplumu daha iyiye götüreceğ şey, bu bölünmenin ortadan kalkmasıydı. Ayrıca insanın insan tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı takdirde, bir ulusun başka bir ulus tarafından sömürülmesi de ortadan kaldırılmış olacaktır. Böylece uluslararasıdaki düşmanlıklar da ortadan kalkacaktır.⁶⁹⁴

Sosyalizm, sınıfsız topluma ulaşmada ilk evredir. Eşitsizliklerin yaşanmaya devam ettiği ve işbölümünün henüz aşılmadığı bir geçiş dönemidir. Sınıfsız toplumun amacı kapitalizmden devralınan eşitsizlikleri sona erdirmeye çalışmaktır. Sosyalizm, insanın insan denetlemesi, sömürmesi ve baskı altına almasının son bulacağıının öngörüldüğü bir düzen olarak tanımlanabilir. Marxizm’de sınıfsız topluma geçiş iki aşamada düşünülebilir. İlk aşama proletaryanın iktidara geçip, egemen sınıf olan burjuvaziye tasfiye eden “proleter diktatörlüğü”, ikinci aşama ise sömürüyü yaratan özel mülkiyetin, meta ilişkilerinin, yabancılaşmış emeğin ortadan kaldırıp sınıfsız bir “komünist” toplumun kurulmasıdır.⁶⁹⁵ Sosyalizm, aslında komünizme giden yolda bir geçiş evresidir.⁶⁹⁶

3.5.2.2. Sosyal Demokratlar (Reformcular)

Kapitalizmin ağır koşulları nedeniyle bazı bilim adamlarının ve işadamlarının sosyal politika önlemleri alınması gerektiğini savunmuşlardır ve bunların öncülüğünde bazı oluşumlara gidilmiştir. Örneğin aşırı liberal politikalara bir çare bulmak amacıyla Almanya’da 1872’de “Alman Sosyal Siyaset Derneği” kurulmuştur ve böylece sosyal politika kavramı bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Başka ülkelerde de karşı karşıya kalınan sosyal sorunların çözülmesi amacıyla bazı reformist hareketler başlamıştır.⁶⁹⁷ 19. yüzyılın sonunda ise İngiltere’de “Fabian Society” kurulmuştur. Dernek, 1884 yılında İngiliz sosyalist düşünür ve yazarlar tarafından kurulmuştur ve bunlara göre, işçilerin durumları devrimle değil, kapitalizmin evrim geçirmesiyle

⁶⁹⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Süleyman Arslan (çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976, s. 31.

⁶⁹⁵ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 287-332.

⁶⁹⁶ Kemal Yakut, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması**, Ünite 5, Anadolu Üniversitesi, AÖF, Eskişehir, s. 96.

⁶⁹⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 58.

sosyalizme ulaşılabacaktır.⁶⁹⁸ Bundan anlaşılacağı üzere, bazı kişiler Marxist düşünceyle hareket etmekle beraber, onu eleştirir ve sosyal sorunları devrim ile çözümlenmesine karşı çıkar. Bu kişiler yeni düzene devrim yoluyla değil, aksine reformlar, sosyal önlemler ile ulaşabileceğini savunur. Sosyal sorunları reformist bir çizgiye yönelerek ele alınması gerektiğini ve böylece refah devletini destekleyerek, kapitalist toplumların sorunlarının çözümünde reformist ve tedricen metodları hedeflemiştir.⁶⁹⁹

Sosyal demokrasinin kurucusu Eduard Bernstein'dir. Aslında kendisinin de Marxist olan, sosyalist dergilerde editörlük ve yazarlık yapmış ve ayrıca Marx ve Engels ile yakın dostluklar kurmuş olan Bernstein, Marx'ın sosyal sorunları reformcu yollardan değil, ancak devrim yoluyla gerçekleşebileceğini ve ardından işçi sınıfı diktatörlüğünün oluşarak burjuva sınıfının kökten tasfiye edilmesini eleştirmiştir. Bernstein, Marx'ın aksine devrimci anlayışı değil, reformculuğu savunuyordu. Bernstein, 1928 yılında Alman Sosyal Demokrat Partisi içerisinde önemli bir yere gelmiş ve sosyal demokrat programına öncülük yapmıştır.⁷⁰⁰

Sosyal demokratlar aslında kapitalizmi reddetmemekte çünkü özel mülkiyete karşı değillerdir. Sosyal demokratlar merkezilik ve planlamayı sosyalistler kadar olmasa da devletin ekonomiye müdahale etmesini savunur. Sosyal demokratlara göre, devletin (1) Tahsis işlevi (kamu hizmetlerinin sağlanması), (2) Bölüşüm işlevi (sosyal refah devleti hizmeti sağlanması) ve (3) İstikrar işlevi (tam istihdamın sağlanması, enflasyonun denetimi, ödemeler dengesi ve ekonomik büyüme hedeflerinin takibi) olmak üzere üç temel işlevi vardır.⁷⁰¹

3.6. Neo-Liberal Düşünce

Yıldırım hızıyla yoğunlaşan ve yaygınlaşan küreselleşme ile birlikte dikkatler tekrar serbest piyasaya yani 19. yüzyılda ki klasik liberalizm dönemine toplanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere günümüz dünya ekonomisi hâlâ iktisadi

⁶⁹⁸ Sema Ege, Fabian Society ve İki Yenilikçi Yazar G. Bernard Shaw ve H.G.Wells, 1903-1908, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40: 3-4, 2000, s. 217.

⁶⁹⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 58.

⁷⁰⁰ Veysel Yiğit Erden, **Sosyal Demokrasinin Tarihsel Gelişimi**, 2015, s. 2.

⁷⁰¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 58-59.

küreselleşmenin etkisi altındadır.⁷⁰² Kaynağını klasik liberalizmden alan bu akım yeni dönemde “neo-liberalizm” olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifade ile klasik liberalizmin “yeniden doğuşu” ve “yenilenmesi” şeklinde ifade edilir. Sözlük anlamıyla “yeni özgürlükçülük” anlamına gelen neo-liberalizm, esasen ne yenidir ne de özgürlükçüdür. Bu akım aslında klasik liberalizmden bir farkı yoktur.⁷⁰³ Bu akım, Keynesyen politikalara alternatif olarak çıkmış ve etkili olarak 1970’li yılların sonu ile 1980’li yılların başında kendini göstermeye başlamıştır. Neo-liberal düşünürlerin merkezinde filozof Robert Nozick ve iktisatçı Friedrich von Hayek vardır. Neo-liberalizm yeni değildir. Bu akım daha önce denenmiş ve acılı sonuçları, tekrar tekrar görülmüştür. Neo-liberalizm aslında sadece 19. yüzyıl liberalizmin veya bir başka ifade ile vahşi kapitalizmin yeniden diriltilmesidir ve 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılın başlarında uygulama özelliğini tanımlamak için kullanılmaktadır.⁷⁰⁴

Neo-liberalizmin öncülüğünü Çek asıllı Avusturyalı filozof Friedrich von Hayek yapmaktadır ve neo-liberalizm aslında 1947’de İsviçre’de Mont Pelérin Toplumunun (MPS) kurulmasıyla doğduğu söylenebilir.⁷⁰⁵ Karl R. Popper, Milton Friedman, Frank Knight, Lionel Robbins, Ludvig von Mises gibi bilim adamları da bu topluluğa katılmıştır ve bu topluluğun başkanlığını 12 yıl süreyle Hayek yapmıştır. Burada amaç, liberalizmi (günümüzün neo-liberalizmi) savunmak ve geliştirmektir.⁷⁰⁶ Ancak tüm dünyada etkili olmasında genel kabul gören en önemli etken, 1980 yılında ABD’de Reagan’ın, 1979 yılında ise İngiltere’de Thatcher’in liderliği altında, serbestleşme ve özelleştirme politikaları ciddi bir şekilde başlamış ve dünyada bir değişimin resimleri olmuştur.⁷⁰⁷ Neo-liberal dünyanın açılışı ve düşüncenin yaygınlaşmasının en büyük temsilcileri olan Reagan ve Thatcher devletin görevlerini Adam Smith’in savunduğu gibi sadece iç ve dış güvenlik, adalet ve bayındırlık olmak üzere üç alana indirgemeyi savunmuşlardır.⁷⁰⁸

⁷⁰² Mehmet Zeki Duran, Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2011, s. 681.

⁷⁰³ Henrik Herlov Lund, *Neoliberalisme og New Public Management i Danmark 1980-2014*, Rapport, 1. Basım, 2014, Forlaget Alternativ, s. 12.

⁷⁰⁴ Thomas Hylland Eriksen, *Globalization*, 2. Edition, London: Bloomsbury Academic, 2014, s. 33 & Süleyman Özdemir, Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri, *DergiPark*, Sayı 57, s. 67.

⁷⁰⁵ Hayri Kozanoğlu, Nurullah Gür, Barış Alp Özden, *Neoliberalizmin Gerçek 100’ü*, 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2008, s. 13.

⁷⁰⁶ Atilla Yayla, *Liberal Bakışlar*, 4. Basım, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2014, s. 204.

⁷⁰⁷ Thomas Hylland Eriksen, *Globalization*, 2. Edition, London: Bloomsbury Academic, 2014, s. 33.

⁷⁰⁸ Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 63.

1990'lı yıllarda peş peşe birçok ülkeyi hem metaların hem de sermayenin serbest dolaşımına kapısını açmıştır. Bu süreçte en kârlı çıkan ABD olmuş, yoksul ülkelere zengin ülkelere büyük bir sermaye akışı yaşanmıştır. Gümrük vergileri gibi ulusal ekonomiyi koruyan uygulamalar sistematik olarak çöktürülmüş, piyasanın önündeki engeller ortadan kaldırılmıştır. Bu uygulamalar yapısal uyum politikaları adı altında dayatılan koşullardır ve refah devletine büyük saldırıların başlatıldığı dönemdir. Ayrıca AB'ne üye ülkeler arasında imzalanan Maastricht Antlaşması da refah yardımlarını ortadan kaldırmaya, hükümet harcamalarında büyük kesintilere gidilmesine vs. yönelik bir hamle idi. 1990'lı yıllar neo-liberalizm dünyanın her yerine yayıldığı yıllardı ve 20 yıldan fazla bir süredir tüm dünyayı egemenliği altına almış durumdadır.

Neo-liberal politikaların tüm dünyaya refah getirecek ve gelişmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkelerin seviyesine getireceği tek yol olduğu ilan edilmiştir. Ancak bu vaatler ütöpiktir. Çünkü dayatılan neo-liberal politikalar insanların ve ülkelerin elini kolunu bağlamış, eşitsizlik, kutuplaşma, yoksullaştırma gibi sosyal koşullar ve siyasi gerginlikler yaratmış ve dünya nüfusunun büyük bir kısmının durumu daha da kötüleştirmiştir.⁷⁰⁹ Diğer bir ifade ile neo-liberalizm de var olan pastanın azınlıkta olan zenginlerin payı büyük, çoğunlukta olan fakirlerin payı ise küçüktür. Bu da eşitsizlik ve adaletsizliğe yol açmaktadır.

Yeni dönemin neo-liberalizmi, klasik liberalizme bir yeniden dönüş olarak kabul edilmektedir. Bu ideoloji, sömürü, yoksulluk ve sınıf çatışması gibi felaketlere ortam hazırlamıştır⁷¹⁰ ve dayatılan neo-liberal politikalar refah devletleri tahribe uğratmış ve uğratmaya devam etmektedir. Çünkü hırslı neo-liberaller refah devletini bireyin özgürlüğüne karşı bir tehdit olarak görmektedirler.⁷¹¹ Vahşi kapitalizmin sosyal refah devletini hızla yıkacağını ve piyasa ekonomisi giderek genişleyeceğini öngörülemediği. Ancak sosyal devletin yıkılması öncelikle toplumun en zayıf kesimlerini etkilediği için en çok onları ilgilendirmektedir; çünkü işsiz kalma

⁷⁰⁹ Alan Freeman, Boris Kagarlitsky, **Küreselleşmenin Krizi**, İbrahim Yıldız, Bahar Kara (çev.), 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2007.

⁷¹⁰ İlhami Genç, **Neoliberal İktisat Politikaları ve Sosyal Devlet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Sosyal Devletin Geleceği**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 6.

⁷¹¹ Henrik Herløv Lund, **Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelførd**, 1. Basım, København: Narayana Press, 2009, s. 22.

olasılığı en yüksek kesim zayıf kesimdir. Nitekim işsizlik sigortası gibi sosyal yardımlar herkesten çok onları ilgilendirmektedir. Bunun yanı sıra sağlık ve eğitim için özel kurumların yüksek fiyatlarını ödeyemediklerinden ücretsiz eğitim ve sosyal sigortalara da muhtaç olanlar da onlar, en çok iş kazası ve iş hastalıkları da geçirenler onlardır. 2000'lerde krizlerin daha da sık meydana geldiği, işsizliğin her yerde arttığı, gelir bölüşümünün giderek bozulduğu gibi vahim sonuçların yaratıldığı çok aşikârdır.⁷¹²

Neo-liberalizm minimal devlete büyük önem vermektedir ve devletin en az müdahalesini ve piyasa güçlerinin ise mümkün olduğunca çok belirlemesini öngörmektedir. Böylece sosyal devlet modeli çöpe atılmış oldu.⁷¹³ Neo-liberalizmin şifresi serbest piyasa ve tam rekabettir ve savunucuları, ekonomide özel sektörün rolünün güçlendirilmesi için kapsamlı ekonomik liberalleşmeyi, serbest ticareti ve kamu harcamalarında kesintilerin olmasını desteklemektedirler. Neo-liberalizmin özellikleri arasında devletin küçültülmesi, özelleştirme, liberal demokrasinin eksiklik ve yozlaşmalarının sorgulanmasıdır.⁷¹⁴ Neo-liberalizmin iki önemli ayağı, sermaye akımlarının serbest bırakılması ve dış ticaretin serbestleşmesidir.⁷¹⁵ Neo-liberal yaklaşımına göre, tam rekabet piyasası bu anlayışın “göz bebeğidir” ve özelleştirme programının uygulanmasını desteklemiştir. Bu yaklaşıma göre aynı zamanda refah devleti zayıflatılmalı, sosyal refah hizmetlerinin üretim ve sunumu piyasalara ve rekabete açılmalı, kamu sektörü sadece bunları finanse etmeyi sürdürmelidir. Neo-liberaller, devletin sosyal görevleri üstlenmesi, ancak bunun sınırlı bir şekilde yapması gerektiğini savunmuştur.⁷¹⁶

Mont Pelérin Topluluğun kurulmasıyla ve Keynesyen görüşün çökmesiyle birlikte yeniden ortaya çıkan serbest piyasa anlayışı ve neo-liberalizm 1980'li yıllardan günümüze hegemonik hale gelmiştir. Neo-liberalizm akımının evrim sürecinde

---

⁷¹² Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-devlet – yeni ekonomik düzen**, 6. Basım, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 19.

⁷¹³ Mehmet Zeki Duran, Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2011, s. 681.

⁷¹⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 61-62.

⁷¹⁵ Hayri Kozanoğlu, Nurullah Gür, Barış Alp Özden, **Neoliberalizmin Gerçek 100'ü**, 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2008, s. 78.

⁷¹⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 63.

1980'lerle birlikte başlayan "Washington Konsensüsü" ile öne çıkmaktadır.⁷¹⁷ 1980 ve özellikle 1990'larda sözde kalkınma dünyasında IMF tarafından yapısal uyum programları uygulanmıştır. Burada kamu harcamalarını düşürüyor ve mümkün olduğunca rekabetçi pazarların gelişimini teşvik ediyordu. Sağlıklı bir ekonomik kalkınmaya yol açtığına inanılan bu politika seti, genel olarak Washington Uzlaşması olarak da bilinen Washington Konsensüsü olarak da bilinmektedir. Washington Konsensüsü, ABD ve diğer G8 ülkeleri tarafından kurulan IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) vb. kuruluşlar tarafından dayatılan neo-liberal politikalarıdır.⁷¹⁸ 1980-1990'lar boyunca Washington Konsensüs'ün (1) mali kemer sıkma politikaları, (2) özelleştirme ve (3) piyasaların liberalleştirilmesi olmak üzere üç temel unsuru vardır.⁷¹⁹ Bu kurumlar mali disiplin, ekonomik stabilizasyon, kamu harcamalarının yüksek getiri sağlayan ve gelir dağılımının düzenli doğrultuda yapılması (sağlık, eğitim, altyapı), serbest ticaret rejimi, doğrudan yabancı sermayenin serbestleşmesi, kamusal harcamalarının kısılması, rekabetçi kur politikası, vergi reformu, özelleştirme, mülkiyet haklarının güvence altına alınması, faizlerin piyasada belirlenmesi, deregülasyon (giriş-çıkış engellerinin kaldırılması). Bu unsurlara göre ekonominin küreselleşmesi ve sermayenin liberalleşmesini sağlamaya çalışarak, devletin küçülerek piyasa güçlerine dayanan bir kalkınma anlayışını öngörmektedir.⁷²⁰

Devletin herhangi bir müdahalesine radikal bir şekilde muhalefet olan ultra-liberaller F. Hayek, M. Friedman ve V. L. Mises, piyasaya olan duydukları inancı ve devlete karşı duydukları güvensizliği açıkça ifade etmekten hiçbir zaman çekinmemişlerdir. Hatta devletin ekonomik faaliyetlerin yanı sıra eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, altyapı gibi temel hizmetlerde de geri çekilmesini ve bu görevleri özel sektöre bırakmasını savunmuşlardır. Özellikle Friedman, piyasanın zaten yeterli eğitim verebileceğini düşündüğü için devletin eğitim hizmetlerinden elini çekmesini ve kesinlikle karışmamasını savunmuştur. Dolayısıyla neo-liberalizm; hızlı bir özelleştirme, deregülasyon ve serbest ticaret yoluyla 'piyasayı serbestleştirme'

⁷¹⁷ Burak Ülman, İsmet Akça, **İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006, s. 51.

⁷¹⁸ Thomas Hylland Eriksen, **Globalization**, 2. Edition, London: Bloomsbury Academic, 2014, s. 33-34.

⁷¹⁹ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural (çev.), 2. Basım, İstanbul: Plan B Yayıncılık, 2002.

⁷²⁰ Mehmet Zeki Duran, Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2011, s. 684.

üzerinde yoğunlaşmış⁷²¹ ve daha önce de bahsedildiği gibi neo-liberal anlayışın temel felsefesi; piyasayı yüceltmek, kamusal yarara karşı bireysel çıkara öncelik vermek, sermaye gücü karşısında emek piyasasını esnekleştirmek ve işgücü maliyetlerini düşürmektir. Neo-liberal ekonomi, piyasa katılımcıların rasyonel olduğunu varsayar.⁷²² Neo-liberalizm, piyasaların, serbest ticaret, privatizasyon ve deregülasyonu üzerinde güçlü bir vurgu yapmaktadır.⁷²³ Kendiliğinden işleyen piyasayı savunarak devletin işleyişini asgari düzeye indirmesini talep eden ve kendini dünyaya dayatan neo-liberal politikaların temel ilkeleri şunlardır:⁷²⁴

- Kamu işletmelerin özelleştirilmesi
- Devletin müdahalesiyle ekonomideki düzenlemelere son verilmesi
- Devletin küçülmesi
- Ticaret ve sanayinin liberalleşerek serbest piyasa ekonomisinin tam egemenliğini kurması
- Vergilerde büyük indirim yapılması
- İşsizliği arttırma riski söz konusu olsa bile, enflasyonu denetim altında tutmak için ‘parasalcı’ önlemlerin alınması
- Örgütlü işgücü üzerindeki sıkı denetimin sağlanması
- Kamu harcamalarının, özellikle de sosyal harcamalarının kısılması
- Uluslararası piyasaların gelişmesi
- Küresel finans akışları üzerindeki denetimlerin kaldırılması

Bu ilkelerle neo-liberalizm, devletin küçültülmesi, pasifleştirilmesi ve etkisizleştirilmesi hedeflenmekte ve adeta sermayenin bir “kral” olduğuna inandırarak takdir etmektedir. Nitekim ekonomik ve politik açıdan neo-liberalizm, tüm dünyada egemen bir konuma gelmeyi başarmıştır. Bunun en önemli sebeplerden biri devletin yasalarla ve kısıtlamalarda küçültülmesi, çünkü neo-liberaller yaşanmakta olan bütün krizlerin suçunu devlette aramaktadır. Bu nedenle onlara göre devlet, sivil toplum ve sendikaların müdahaleden kaçınmaları gerekir çünkü onlara

⁷²¹ Alan Freeman, Boris Kagarlitsky, **Küreselleşmenin Krizi**, İbrahim Yıldız, Bahar Kara (çev.), 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2007.

⁷²² Mehmet Zeki Duran, Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2011, s. 692-693.

⁷²³ Thomas Hylland Eriksen, **Globalization**, 2. Edition, London: Bloomsbury Academic, 2014, s. 8.

⁷²⁴ Mehmet Zeki Duran, Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2011, s. 692-693.

göre, piyasa serbestse piyasa mekanizma sayesinde “mükemmel” işlemektedir ve böylece kendi işleyişine bırakılır ve müdahaleden kaçınılırsa o zaman istikrar ve refah kendiliğinden sağlanmış olacaktır. Günümüzün küreselleşen dünyasında hâkim olan bu ekonomik teori, sermayenin lehinde işlemektedir.⁷²⁵ Neo-liberal politikalar sonraki yıllarda dünyanın birçok yerine hükümetler tarafından takip edilmiştir. Eski kamu kuruluşlarının tamamen veya kısmen özelleştirilerek piyasa ekonomisini teşvik etmişlerdir. Kısıtlamalar ise genellikle ithalatlara tarifeler şeklinde verilir. Neo-liberal görüşe göre, piyasa ilkesinin çalışmasıyla ve ithalatta kısıtlamalar, güçlü sendikalar, kârsız faaliyetler ve bürokratik devlet kurumların gibi rekabette engellerin kaldırılması sonunda refah ve ekonomik büyüme sağlanacaktır. Özetle, daha önce de belirtildiği gibi neo-liberalizm tarihte yeni değildir. Keynesyen refah devletinden sonra, daha tehlikeli bir şekilde yeniden doğuşudur ve son yıllarda terimin kullanılması patlamıştır. Neo-liberalizm, refah devleti politikalarını tersine çevirmiş ve sermayenin çıkarının erişimini ve derinliğini savunmuştur.⁷²⁶

3.7. Üçüncü Yol

1990’lı yıllarda birçok Avrupa ülkesinde merkez sol partileri tekrar güçlenmeye başlamıştır. Bu yeni hükümetler, kendilerini önceki sosyal demokratik yöntemlerden ve aynı zamanda neo-liberal hükümetlerden ayırmak için “Üçüncü Yol” (Third Way) gibi terimler kullanmışlardır.⁷²⁷ Üçüncü Yol, kapitalizm ve sosyalizm arasında, diğer bir ifade ile özgürlük ilkesi ve eşitlik/güvenlik ilkesi merkezinde bir yer olarak tanımlanmaktadır. Ancak kendilerini ‘merkez-sol’ olarak tanımlayan Üçüncü Yol savunucuları özellikle 1990’lara gelindiğinde, Berlin Duvarı’nın yıkılışı ile yönünü sağa, yani liberalizme doğru çevirmiş ve 20. yüzyılın sonlarında giderek daha fazla sağa yönelmiştir.⁷²⁸

Bu politik akımın amaçları arasında; dayanışma ve geleneksel sosyal demokratik değerlerinin benimsemesi, ücret-dışı işgücü maliyetlerin azaltılması, özel sosyal

⁷²⁵ Mehmet Zeki Duran, Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Yıl 2011, s. 693.

⁷²⁶ Michael J. Thompson, A Brief History of Neoliberalism, David Harvey, **Oxford University Press**, 2005, 256. pp., s. 23.

⁷²⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 64.

⁷²⁸ Çiğdem Demircan, Üçüncü Yol ve Yolun Sonu, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi, Doktora Tezi, s. 2.

koruma biçimlerinin desteklenmesi vardır. Sosyal devleti yeniden yapılandırmayı öngören Üçüncü Yol teriminin ideolojik kurucusu, 1997-1998 yılları arasında İngiliz sosyolog Anthony Giddens olmuştur.⁷²⁹ Giddens'e göre, hem neo-liberal model hem de refah devleti başarısız olmuştur. Bununla birlikte küreselleşme çağında neo-liberalizme ve sosyal demokrasiye bir alternatif tanımlamak için kullanmıştır.⁷³⁰ Giddens'in "The Third Way: The Renewal of Social Democracy" (Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi) eseri küresel bestseller olmuş ve Giddens, sosyal devleti oluşan yeni düzene yeniden uyarlamaya çalışmıştır.⁷³¹

Giddens'e göre, Üçüncü Yol'un merkezi ve tanımlayıcı ilke ve özellikler şunlardır; yeni demokratik devlet ve bununla birlikte daha açık ve diyalogik bir uluslararası politika anlayışı ve çok daha şeffaf, doğrudan ve açık bir katılımcı hükümet biçimi, daha fazla sorumluluk alarak daha faal ve katılımı olan aktif sivil toplum, demokratik aile, kamu-özel ortaklıklarla yeni karma ekonomisi, eşitlik, açıklık, şeffaflık, pozitif refah, kültürel çeşitliği ve çoğulculuğu kutlayan gerçekten "kozmpolitik bir ulus"un geliştirilmesine önem vermek ve sosyal yatırım devleti.⁷³² Diğer özellikleri şu şekilde de ifade etmek mümkündür: Üçüncü Yol bir yandan hükümetin yolunu sınırlama, özelleştirme, deregülasyon gibi neo-liberal politikaları kabul ederken diğer yandan piyasanın yaratacağı sorunları çözmek için hükümetin küçük ama güçlü bir şekildeaktif bir rol üstlenmesini ister. Ayrıca sosyal adaletçi ve eşitlikçi politikaların bir kısmını korumaktan yana olurken, yeni bir karma ekonomiyi ve sosyal yatırımcı devleti savunur.⁷³³ Üçüncü Yol, birçok kişi tarafından devletin sınırlı müdahalesine izin veren, sosyalizm ve liberalizm arasında bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.⁷³⁴

Üçüncü Yol yaklaşımının en büyük destekçisi İngiltere Başbakanı Tony Blair olmuştur. Üçüncü Yol, 1997'den 2007'ye kadar İngiltere'nin başbakanı olarak görev

---

⁷²⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 64.

⁷³⁰ <https://www.britannica.com/topic/third-way> (Erişim tarihi: 29.05.2017).

⁷³¹ Ali Tarık Gümüş, **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2010, s. 333.

⁷³² <https://www.britannica.com/topic/third-way> (Erişim tarihi: 29.05.2017).

⁷³³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 66.

⁷³⁴ Çiğdem Demircan, **Üçüncü Yol ve Yolun Sonu**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi, Doktora Tezi, s. 3.

yapmış olan Tony Blair'in New Labour'ın (Yeni İşçi Partisi) doğuşu ile açık şekilde çerçevelendirilmiştir. Ayrıca Fransa Cumhurbaşkanı Jaeques Chirac da bu yaklaşımı desteklemiştir.⁷³⁵

Esping-Andersen, Üçüncü Yol'un, bir bakıma refah devletinin alternatifi olarak ortaya çıktığını ve bireysel sorumluluğa ve rekabetçi yapısına vurgu yapılarak kamu sorumluluğu ile birleştirildiğini iddia etmiştir.⁷³⁶ Ancak aslında Üçüncü Yol anlayışı, ne neo-liberal ne de sol görüşler tarafından kabul edilmiştir. Çünkü Üçüncü Yol, sol görüşler açısından neo-liberal düşüncenin tekrarı olarak değerlendirilirken, neo-liberaller tarafından ise, sosyal demokrasinin devamı olarak değerlendirilmektedir.⁷³⁷

---

⁷³⁵ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 66-67.

⁷³⁶ Gøsta Esping-Andersen, **Why We Need a New Welfare State**, New York: Oxford University Press, 2002, s. 4.

⁷³⁷ Ali Tarık Gümüş, **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2010, s. 334.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

REFAH DEVLETİ MODELLERİ, FARKLI REFAH DEVLETİ ANLAYIŞLARI VE TÜRKİYE’NİN DURUMU

4.1. Gøsta Esping-Andersen’in Refah Devletinin Temel Üçlü Sınıflandırması

Daha önce de bahsedildiği üzere “refah” kelimesi geniş bir kavramdır.⁷³⁸ Gelişmiş kapitalist demokrasilerde devletler, refah vurgusu bakımından açıkça farklılık göstermektedirler. İkinci bölümde açıklandığı gibi refah devletinin temel yapı taşları 1880’lerde Bismarck’ın Almanya’da oluşturduğu sosyal sigorta kapsamına uzanmaktadır ancak 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ciddi bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Refah devleti kavramı farklı bağlamlarda kullanıldığı için tek bir tanımı yoktur aksine farklı düşünürler tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Refah devletinin birtakım görevleri vardır ve bu görevlerin uygulanma şekline göre hangi modele uygun olduğu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Esping-Andersen, “The Three Worlds Of Welfare Capitalism” adlı meşhur eserinde refah devletine hem dar açıdan hem de geniş açıdan yaklaşılabilceğini açıklamıştır. Dar anlamli görüş ile geleneksel toplumsal iyileştirme açısından bakmaktadır. Bu kategoriye örnek olarak gelir transferleri ve sosyal hizmetler verilebilir. Geniş anlamli görüşe göre ise siyasal ekonomi açısından çerçeveler ve çıkarları devletin ekonomiyi yönetme ve organize etme konusundaki daha büyük rolü üzerine odaklanır. Bu nedenle geniş görüşte; istihdam sorunları, ücretler ve genel makro ekonomi refah açısından ayrılmaz bileşenler olarak kabul edilir.

Devletlerin tarihsel karakterleri refah sisteminin ortaya çıkmasını sağlamada belirleyici bir rol oynamıştır.⁷³⁹ Böylece herhangi bir kişinin yaşam koşulları açısından kilit öneme sahip olan refah devletleri ele alınıp inceleneceği zaman, farklı kriterlere dayalı olarak geliştikleri göz önüne alınmalıdır. Her ülkenin kurumsal yapısı farklı olduğu unutulmamalıdır. Örneğin başkanlık sistemi ile yönetilen iki ülke ele alırsak, bunların her zaman aynı kategoriye gireceği anlamına gelmemektedir.

⁷³⁸ Ole Thyssen, *Statslegender*, København K: Ole Thyssen og Informations Forlag, 2014.

⁷³⁹ Gøsta Esping-Andersen, *The Three Worlds Of Welfare Capitalism*, Oxford: Polity Press, 1990.

Bunun nedeni ise bu iki ülkenin farklı sistem ve yapıları olabileceği içindir. Her devletin farklı ekonomik, politik, kültürel, sosyo-ekonomik yapıları nedeniyle, araştırmacılar bu farklılıkları göz önünde bulundurup rejim türlerini ve refah devletlerinin gelişimini teorilerle açıklamaya çalışmışlardır.⁷⁴⁰ Unutmamak gerekir ki, yaşam boyunca her ülkenin farklı ekonomik ve sosyal farklılıkları var olmuş ve var olmaya devam etmektedir. Refah devletlerinde benzersiz özellikleri bulunduğu için farklı şekillerde gelişmiştir. Birçok araştırmacı farklı ülkelerin durumlarını özellikle ülkelerin tarihine, ekonomik, politik, kültürel ve sosyo-ekonomik gibi durumlara bakarak, bunları göz önüne bulundurup analiz ederek, hangi ülkelerin hangi refah rejimleri altında yer aldığını tespit etmeye çalışmış, gruplandırma yapmışlardır.⁷⁴¹ Dolayısıyla bu durumlar, farklı refah devleti türleri, modelleri ve rejimlerini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle her refah rejimleri, birbirinden farklıdır.

Toplumda, kimlerin hangi görevlerden sorumlu olduğu da önem arz etmektedir. Devlet, piyasa ve sivil toplum olmak üzere üç unsur vardır. Bu üç sektörde de kontrol ve finansman mantığı çok farklıdır. Devletin, piyasanın ve sivil toplumun rollerinin kombinasyonuna ise “refah karması” olarak adlandırılmaktadır.⁷⁴²

Araştırmacılar sürekli izlenen refah politikalarını takip etmiş, kendisinden önceki yapılan sınıflandırmalara eleştiriler ve/veya katkılar getirerek yeni yeni modeller oluşturmuşlardır.⁷⁴³ Bu nedenle, bu gruplandırmaların çok fazla güvenli olmayacağı belirtmekte fayda vardır. Ancak bazı sosyal hizmet ve ülkelerin farklı refah sistemleri hakkında bize fikir vermeye yardımcı olacaktır.⁷⁴⁴ Diğer yandan, gerçekte, ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı nedeniyle hiçbir ülke mükemmel bir şekilde herhangi bir kategoriye uygun düşmediğini altını çizmekte yarar vardır.

Refah devleti uzun yıllardır araştırmacılar için favori konu olmuş ve araştırmalarda özellikle son 10-20 yılda patlama görülmüş ve aktif bir şekilde de devam etmektedir.

⁷⁴⁰ http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sosyal_gelisim.htm# (Erişim tarihi: 30.05.2017).

⁷⁴¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 124-126.

⁷⁴² Bent Greve, **Velfærdssamfundet**, 4. Basım, Kopenhavn: Hans Reitzels Yayınları, 2016, s. 41-42.

⁷⁴³ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 16.

⁷⁴⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 126.

Refah konusunda birçok önemli araştırmacılar bulunmaktadır. Anthony B. Atkinson, Anthony Giddens, Christopher Pierson, Duane Swank, Fritz W. Scharpf, George Vic, Gøsta Esping–Andersen, Ian Gough, John Myles, Julia O’connor, Martin Rhodes, Maurizio Ferrera, Neil Fligstein, Norman Barr, Paul Pierson, Peter Taylor–Gooby, Ramesh Mishra, Stephan Leibfried gibi isimler refah çalışmalarıyla öne çıkan isimler arasındadır.⁷⁴⁵

Bismarck’ın ve Beveridge’in modellerinin temel fikirlerine dayanan bir dizi Avrupa refah modelleri geliştirilmiştir. 1999 yılında Abrahamson refah modelleri konusunda makale yazmış, ve refah devletlerinin farklı rejim türlerinin ele alınması hakkında tartışmaların 1990’lardan çok daha öncesinde başladığını belirtmiştir.⁷⁴⁶ Literatür incelendiğinde refah devletleri hakkında ilk çalışmalar 1950’lerin sonlarına dayanmaktadır ancak bazı kaynaklara göre ise refah devleti ile ilgili çağdaş çalışmalar 1970’lerde başladığı iddia edilmektedir.⁷⁴⁷ Özellikle 1990’lı yılların sonuna doğru, refah devleti konusuna aşırı bir ilgi gösterilmiştir. Daha sonra da açıklanacağı üzere refah devleti rejimleri ile ilgili birçok teoriler, modeller oluşturulmuştur ancak gerçekleştirilen araştırmalar ve oluşturulan modeller çok fazla detaylı ve kapsayıcı olmadığı görülmektedir.⁷⁴⁸

Refah devletinin 2. Dünya Savaşı sonrası bir olgu olduğunu değerlendirirsek, en erken uygulanan ayırım 1958 yılında Harold L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux tarafından yapılan çalışmadır.⁷⁴⁹ Wilensky ve Charles refah devletlerini ”kalıntı” (residual) ve ”kurumsal” (institutional) olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Diğer önemli çalışma ise Richard Titmuss tarafından yapılmıştır. Titmuss, refah rejimlerini ”kalıntı refah modeli” (residual welfare), ”endüstriyel başarı-performans modeli” (industrial achievement-performance) ve kurumsal-yeniden bölüşümcü model (institutional redistributive) olarak üçe ayırmıştır.⁷⁵⁰

⁷⁴⁵ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 124.

⁷⁴⁶ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 41.

⁷⁴⁷ http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sosyal_gelisim.htm# (Erişim tarihi: 30.05.2017).

⁷⁴⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 122.

⁷⁴⁹ Peter Abrahamson, The Welfare Modelling Business, **Social Policy & Administration**, Cilt 33, Sayı 4, 1999, s. 395.

⁷⁵⁰ Düriye Toprak, Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, 2015, s. 155.

Kabaca söylemek gerekirse, refah yardımların tahsisi ve miktarının belirlenmesine dair üç ana ilke vardır. Bunlar;⁷⁵¹

- İhtiyaç temelli (toplumdaki zayıflara yönelik)
- Performansa dayalı (sosyal yardım ve istihdama ilişkin haklar)
- Vatandaşlık temelli (haklar herkes için eşittir)

Titmuss tarafından işaret edilmiş olan bu çeşitli refah prensipleri, bireysel refah programları ile ilgilidir. Bu üç ilke çoğu devletlerde farklı derecede ve farklı alanlarda kullanılmaktadır. Ancak çoğu refah devletlerinde genellikle sadece bir ilke baskındır.

Bir başka çalışma ise 1977’de Furniss ve Turtin tarafından yapılmıştır. Buradaki modelleme, refah devletlerinin ”pozitif devlet” (positive state), ”sosyal güvenlik devleti” (the social security state) ve ”sosyal refah devleti” (the social welfare state) şeklide sınıflandırılmıştır.⁷⁵²

Kamu refahının farklı yapılarını karşılaştırmak amacıyla sosyal bilimlerde genellikle sanayileşmiş Batı ülkelerini üç farklı refah modellerine ayırmıştır. Bir refah modeli ülkelerin refahı nasıl sunduğunu, nasıl organize ettiğini ve nasıl finanse ettiğini gibi önemli özelliklerini özetlemeye yardımcı olmaya çalışmaktadır. Fark, devletin, piyasanın, sivil toplum kuruluşların ve işgücü piyasalarının ne ölçüde görev içerdiğine bağlıdır.⁷⁵³

Refah devletlerini sınıflandırmasında bilim adamı ve araştırmacılar tarafından en çok benimsenen model 1947 doğumlu Danimarkalı sosyolog ve siyaset bilimci Gøsta Esping-Andersen’in 1990 yılında yayınladığı ”The Three Worlds of Welfare Capitalism” (Refah Kapitalizminin Üç Dünyası)⁷⁵⁴ adlı eser olduğu için, ilk olarak başvurulacak temel kaynaklar arasındadır. Refah devleti rejimlerine yaptığı sınıflama büyük ilgi uyandırmış ve kitabı klasik hale gelmiştir. Refah rejimlerinin

⁷⁵¹ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 179-160.

⁷⁵² Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 43.

⁷⁵³ <https://sites.google.com/site/samtidshistoriebcstyle/velfaerdsstaten/de-3-velfaerdsmodeller> (Erişim tarihi: 30.05.2017).

⁷⁵⁴ Gøsta Esping-Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Oxford: Polity Press, 1990.

sınıflandırılmasında referans noktası olarak kabul edilen bu eserde Esping-Andersen, refah rejimlerini "liberal model", "muhafazakâr-korporatist model" ve "sosyal demokrat model" olmak üzere üçe ayırmıştır.⁷⁵⁵ Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırması ile Titmuss'un üçlü sınıflandırması birbirine benzemektedir. Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırması esasen Titmuss'un farklı kavramlarının daha da geliştirilmiş halidir. Aradaki temel fark, Titmuss, refah devletine daha dar bir tanım ile yaklaşırken, Esping-Andersen devlet ve piyasa arasındaki ilişkiyi kapsayacak genişlikte bir yaklaşım sergilemektedir.⁷⁵⁶ Ancak belirtmek gerekir ki, Esping-Andersen'in bu üç türlerinin hiçbiri tamamen saf halde bulunmamaktadır, aksine "ideal türler" hakkında bahsedilmektedir. Ancak farklı ülkeler kendi modelinin temsilcileri olarak algılanmaktadır.⁷⁵⁷

Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırması bazı kişiler tarafından eleştirilmiştir. Eleştirenlerin içerisinde Liebfried (1992) de bulunmaktadır. Liebfried, Esping-Andersen'in üçlü refah ayırımına "Latin Kuşağı Ülkeleri" olarak adlandırdığı dördüncü bir refah rejim türü eklemiştir. Castles ve Mitchell (1993) ise Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırmasına ek olarak "Radikal Rejimi"ni eklemiştir. Bonoli (1997) ise "Bismarck" ve "Beveridge" sosyal politika modelini geliştirmiştir.⁷⁵⁸ Bu modellerin hepsi farklı araçlara, müdahale biçimlerine, faydalanıcı gruplara ve kamu politikasına sahiptir. Ayrıca bazı modeller birbirine benzemektedirler.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen modellerin üzerinde durulmayacak sadece ana hatlarıyla özellikleri açıklanacaktır. Ancak daha çok Gøsta Esping-Andersen'in üçlü refah rejimlerinden yararlanıp, bundan hareketle Türkiye'nin ekonomik, politik, kültürel ve sosyo-ekonomik durumlar göz önünde bulundurularak hangi rejime/modele uygun olduğu analiz edilecektir. Danimarkalı Gøsta Esping-Andersen'in 1990 yılında çığır açan "The Three Worlds of Welfare Capitalism" adlı

⁷⁵⁵ Henrik Herløv Lund, **Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelførd**, 1. Basım, København: Narayana Press, 2009, s. 33.

⁷⁵⁶ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 17.

⁷⁵⁷ Henrik Herløv Lund, **Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelførd**, 1. Basım, København: Narayana Press, 2009, s. 36.

⁷⁵⁸ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 19-21.

eserinde refah devleti rejimleri fikrini savunmuş, ve teorileri refah devleti araştırmasında ciddi bir şekilde yaygınlaşmıştır. Esping-Andersen, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 18 Batı ülkesini incelemiş ve refah devletlerini "liberal", "muhafazakâr" ve "sosyal demokrat" olmak üzere üç farklı rejim türünde sınıflandırmıştır.⁷⁵⁹

Aşağıda bahsedilen refah devleti rejimleri tek tek açıklanacaktır.

4.1.1. Anglo-Sakson Ülkeleri Modeli (Liberal Refah Rejimi)

Liberal düşünceden türetilmiş ve piyasa mantığı tarafından şekillendirilmiş olan "liberal refah rejimi"nde (liberal welfare regime) devletin sınırlı etkisi olduğu görülmektedir. Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırmasında "Kalıntı refah rejimleri" ve "Anglo-Sakson modeli" diye de adlandırılan liberal refah rejiminin temel amacı, vatandaşlara asgari güvence sağlamaktır. Refahın sağlanması prensipte bireyin kendi sorumluluğudur ve odak noktası yoksulluk üzerinedir.⁷⁶⁰

Bu modelde devletin sağladığı yararlar asgari düzeydedir ve ancak kendi kendine bakamayan, ihtiyaçlarını karşılayamayan ve kötü durumda bulunan yoksul vatandaşlara yardım edilmektedir.⁷⁶¹ Bunun için ise ilk önce gereksinim tespiti (gelir-testi) yapılır ve yardım alıp-almayacağı yapılan gelir araştırmasına bağlıdır ve bu yönüyle damgalayıcı bir nitelik taşımaktadır.⁷⁶² Bu nedenle faydalar esas olarak genellikle işçi sınıfı veya devlete bağımlı olan düşük-gelirlilere hitap etmektedir. Bu modelde, toplumsal reformların ilerleyişi geleneksel liberal iş etiği normlara dayandığı için devlet tarafından sağlanan yararlar kısıtlı ve mütevazı eğilimindedir. Bununla birlikte ciddi derecede sınırlandırıldığı için hak kazanma kuralları sıkıdır.⁷⁶³

⁷⁵⁹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 43-44.

⁷⁶⁰ <http://forskning.no/sikkerhet-samfunnsokonomi-politikk-samfunnskunnskap-statsvitenskap-velferdsstat/2008/02> (Erişim tarihi: 01.06.2017).

⁷⁶¹ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 160.

⁷⁶² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 134 & Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 18.

⁷⁶³ Gøsta Esping-Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Oxford: Polity Press, 1990 & Benjamin T. Danforth, The Emergence of Three Worlds of Welfare, Department of Political Science, University of North Carolina at Chapel Hill, Odense – Danimarka, 2010, s. 3.

Liberal refah rejimi piyasanın hâkim olduğu bir model olması nedeniyle serbest piyasanın önceliği ve devletin nispeten küçük olduğu ile karakterize edilmektedir. Liberal refah rejiminde kamu sektörü sınırlı bir rol almaktadır, vergi oranları düşüktür, transfer programlarında oranlar düşüktür, sendikalar güçsüzdür ve aile hizmetleri düşük seviyededir. Bu modelin merkezinde piyasa vardır. Piyasa önemli bir rol oynamaktadır ve vatandaşlar kendi refahlarını aramalarına teşvik edildikleri için⁷⁶⁴ sosyal transfer gelirleri vasıtalı olarak sınanmıştır ve yararlar oldukça mütevazıdır.

İskandinav modelinin karşıt kutbu olan liberal modelde sosyal hakların tahsisi İskandinav refah rejimi gibi evrensellik ilkesine göre değil, seçicilik temeline dayanmaktadır. Eğilimi daha az harcama yönünde olan liberal modelde sosyal politikanın ilk prensibi seçicilik olduğu için devlete başvurmak için tüm çareler tükenmiş olması gerekmektedir. Yani devlet, en son telafi edici konuma sahiptir.⁷⁶⁵ Bu bağlamda, bu modelin amacı ne İskandinav modelinde olduğu gibi tam istihdam sağlamak, ne de muhafazakâr modelinde olduğu gibi, sosyal sorunlarla karşılandığında tazmin etmeyi öngörmektir. Aksine sadece düşük gelirli gruplar ve kötü durumda olanlar devletten yardım alabilmektedir.⁷⁶⁶

İskandinav modeline kıyasla genellikle bu modelde ekonomik yeniden dağıtım düşük bir derecededir. Ücretler arasında farklılıklar ve gelir dağılımında adaletsizlik olduğu için eşitsizlik daha çok görülmektedir.⁷⁶⁷ Sosyal refah programlarının özelliği geliri telafi edici olduğu için oldukça sınırlıdır ve temel sorunları ise artan sosyal eşitsizlik ve yoksulluktur.⁷⁶⁸ Bu modelin ilkesinin, *özgecilik* olduğu savunulmaktadır – Petersen, (1996) “*onlara*”, “*biz*” *yardım ediyoruz*, demekte. Eğilimi daha az

---

⁷⁶⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 135.

⁷⁶⁵ Düriye Toprak, Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 21, 2015, s. 165 & Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 134.

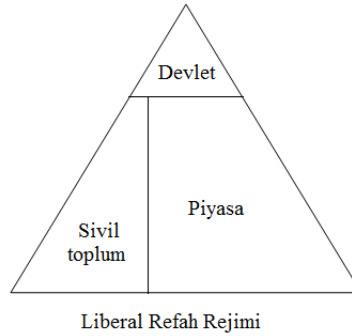
⁷⁶⁶ Henrik Herløv Lund, **Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelførd**, 1. Basım, Kopenhagen: Narayana Press, 2009, s. 34.

⁷⁶⁷ Gøsta Esping-Andersen, Duncan Gallie, Anton Hemerijck, John Myles, **Why We Need a New Welfare State**, New York, Oxford: University Press, 2002.

⁷⁶⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 135.

harcama yönündedir ve devlet, kendi kendinin refahını sağlayabilecek olanlara yardım edilmemesini doğal görmektedir.⁷⁶⁹

Liberal modelin önde gelen örnekleri ABD, Kanada ve Avustralya'dır. Aynı zamanda İngiltere ve Yeni Zelanda da bir dereceye kadar bu modele girmektedir.⁷⁷⁰

Devlet, piyasa ve sivil toplum çeşitli ihtiyaç seçeneklerini temsil etmektedir. Bu bölünme yardımıyla sosyal politika modelleri üçgen içinde düzenlenebilir. Çeşitli ihtiyaç seçenekleri ile bu üç alanda dengeyi temsil eden devlet, piyasa ve sivil toplum elementlerin olduğu bu üçgene “refah üçgeni” denmektedir. Bu model, sosyal politika programlarını sınıflandırmak için kullanılmaktadır. Refah üçgeni olarak adlandırılan bu modelde temel sosyal yardımlar bakımından hangi sektörün baskın olduğunu göstermektedir. Model sade bir şekilde, devlet, piyasa ve sivil toplumun üçgeninin her ucunda yer aldığını, birbirine bağlı olduklarını ve araların karşılıklı dinamik bağımlılıkları olduğunu göstermektedir.⁷⁷¹

Yukarıdaki refah üçgenine bakacak olursak liberal refah devletlerinde özel sigortalar yani piyasa ve gönüllü çalışma, yani sivil toplum bu modelde öncü bir rol oynarken, liberal refah modelinin karşı kutbu olan sosyal demokrat refah modeline göre devlet daha küçük bir rol oynamaktadır.

⁷⁶⁹ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 170.

⁷⁷⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 134.

⁷⁷¹ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 121-122 & Niels Mors, Susanne Idun Mørch, **Pædagog i en mangfoldig verden: profession, udvikling og forskning**, 1. Basım, Aarhus, Academica, 2009, s. 86.

4.1.2. Bismarck Ülkeleri Modeli (Muhafazakâr-Korporatist Refah Rejimi)

Muhafazakâr ideolojiden türetilmiş olan “Muhafazakâr-Korporatist refah rejimleri” (conservative-corporatist welfare regimes) kilise tarafından yönlendirilen bir modeldir.⁷⁷² “Bismarck ülkeleri modeli”, “Kıta Avrupası modeli”, “kurumsal refah rejimleri”, “sosyal sigorta modeli” olarak da adlandırılmaktadır.⁷⁷³ Bu modelde sosyal refah yararların finansmanı vergilerden ziyade, sosyal sigorta ilkesine dayanmaktadır. Yani işçi ve işverenler tarafından yasal sosyal güvenlik primi ile finanse edilmektedir (sigorta fonları, emeklilik fonları vs.).⁷⁷⁴ Bu rejim türü haklar ve ayrıcalıkların sınıf ve statü bazında farklılıklar göstermektedir ayrıca bu modelde gelirin yeniden dağılımı marjinal olduğu görülmektedir.⁷⁷⁵

Bu modelde sosyal yardımlar sosyal katkılara dayanmaktadır. Yani “bir şey için bir şey” vardır. Geçerli olan ilkesi, *karşılıklıdır*: katkıda bulunulduğu için sosyal hizmet hakkına sahip olunabilir. Katkılar farklı olduğu için, hizmetler de farklı olmaktadır.⁷⁷⁶ Diğer bir ifade ile istihdam yaratıcı olmayan bu modelde sosyal fayda hakkı elde etmek çalışanın performansına bağlıdır ve sosyal haklar sosyal güvenlik ile ilgilidir.⁷⁷⁷ Bu modelde refah yararları, işgücü piyasasında olan veya işgücü piyasasında olmuş kişiler için ayrılmıştır. İş ve gelir, yardım elde etmek için önemli bir kriterdir.⁷⁷⁸ Diğer bir ifade ile bu model, temel olarak yardımlara hak kazanmak için istihdam prensibine dayanmaktadır. Çalışanlar, sendikalar ve/veya işveren tarafından sosyal güvenlik primi ile sigortalıdır. Bu model piyasanın önceliğini reddeder, devlet yardımı prensibine vurgu yapar ve aileyi sosyal refahın merkezine alır.

⁷⁷² <https://sites.google.com/site/samtidshistoriebstyle/velfaerdsstaten/de-3-velfaerdsmodeller> (Erişim tarihi: 01.06.2017) & Güngör Özcan, Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, İzmir, 2009, s. 46.

⁷⁷³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 137.

⁷⁷⁴ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, Kopenhagen K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 160.

⁷⁷⁵ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 137.

⁷⁷⁶ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, Kopenhagen K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 170.

⁷⁷⁷ Nejla Okur, Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devletin Geleceği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara, 2008, s. 44.

⁷⁷⁸ Henrik Herløv Lund, **Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelfærd**, 1. Basım, Kopenhagen: Narayana Press, 2009, s. 35.

Korporatist rejimler, kilise gelenekleri tarafından biçimlendirilmektedir. Dini toplulukların yanı sıra aile de sosyal yardım sunmaları açısından önemli faktörlerden biriyken, devlet daha sınırlı bir rol oynamaktadır. Dini ve özel kuruluşlar özellikle örneğin çocukların ve yaşlıların bakımında büyük sorumlulukları vardır. Devlet muhafazakâr rejimlerde doğrudan olmasa da önemli bir kurumdur ancak esasen yerel toplulukların çareleri tükendiği itibarıyla el atmaktadır. Örneğin ev hanımı olan annelere yardım yapılmakta ancak kreşlere yardım yapılmamaktadır.⁷⁷⁹

Refah yararlarının tahsil edilmesi sadece bireyin durumu göz önüne bulundurularak değil, aksine bireyin aile durumu ve sosyal ilişkilerine de bakılmaktadır. Muhafazakâr refah rejiminde, geleneksel aile yapısı, devletten önce gelmektedir, yani ailenin bakım ve destek sağlama konusuna öncelik vermektedir. Devlet, ancak ailenin kendine hizmet etme kapasitesi zayıf ise müdahale etmektedir. Diğer bir ifade ile aile sorunları çözemezse devlet müdahale etmektedir. Devletin müdahale etmesi ise toplumsal eşitsizliği azaltmak veya gidermek için veya İskandinav refah modelindeki gibi tam istihdam sağlamak değil, sorunları çözmek içindir.⁷⁸⁰

Bu rejimde ki yardımlar, liberal refah rejiminde ki yardımlardan daha fazladır. Devlet, gelir kaybına uğrayanların çözümünü istihdam olanakları sunma yerine tazmin ve telafi edici politikalarda aramaktadır. Bu modelde, kadının istihdamını ve kadınlara iş sağlamayı kolaylaştıran sosyal hizmetler mütevazıdır. Kıta Avrupası'nda hizmetler esas itibarıyla katkıya dayalı finans sistemiyle yürütülmektedir. Ayrıca yüksek katkı payları, işletmelerin istihdam yaratmasını engellemekte, işçilerin erken emekliliği için baskılar oluşturmakta ve yeni istihdam olanaklarının çıkmamasını sağlamaktadır.⁷⁸¹ Devletçi, korporatist ve ailesel geleneklerden oluşan bir karışım⁷⁸² olan bu model Avusturya, Fransa, Almanya, Belçika ve İtalya bu modele uygun düşecek özellikleri barındırmaktadır.⁷⁸³

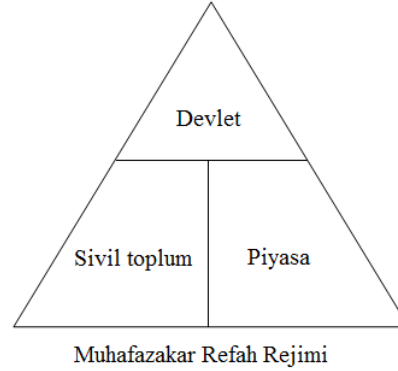
⁷⁷⁹ Ole Thyssen, **Statlegender**, København K: Informations Forlag, 2014.

⁷⁸⁰ Güngör Özcan, Türkiye'de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, İzmir, 2009, s. 46.

⁷⁸¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 138-139.

⁷⁸² Gøsta Esping-Andersen, Duncan Gallie, Anton Hemerijck, John Myles, **Why We Need a New Welfare State**, New York, Oxford: University Press, 2002.

⁷⁸³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 137.

Yukarıda bahsedilen refah üçgenini muhafazakâr-korporatist refah devletinde ele alırsak, muhafazakâr-korporatist refah devleti modelinde sivil toplum özellikle kilise ve aile merkezi bir rol oynamaktadır. Özellikle ailenin kapsamlı bir sorumluluğu ve görevi vardır. Devletin ise, sosyal demokrat refah modeline göre daha az bir sorumluluğu vardır.⁷⁸⁴

4.1.3. İskandinav (İsveç) Modeli (Sosyal Demokrat Refah Rejimi)

“Sosyal demokrat refah rejimleri” (social democratic welfare regimes) ve “İskandinav modeli” olarak da adlandırılan bu rejimin önde gelen ülkesi İsveç olduğu için “İsveç modeli” olarak da bilinmektedir. Bu rejim ayrıca “Sosyal Demokrat” refah modeli olarak da adlandırılmaktadır.⁷⁸⁵

En belirgin özelliği tam istihdamın hedeflenmesi ve sosyal hakların üst düzeyde olması ve gerçekleşmesi⁷⁸⁶ olan İskandinav refah rejimlerinde ön plana çıkan ilkeler; evrensellik, eşitlik ve sosyal dayanışmadır (vatandaşlık). İskandinav refah modelinde yararları sağlayan baş aktör devlettir ve vergi destekli olan sosyal sigortalar bütün vatandaşları kapsadığı için evrensel niteliktedir.⁷⁸⁷ Diğer bir ifade ile bu modelde sosyal yardımlar nüfusun tümünü içeren kolektif bir konudur. Cömert ve evrensel olan sosyal yardımlar, ihtiyaca göre tahsis edilmektedir ve amaç eşitliğin

⁷⁸⁴ Niels Mors, Susanne Idun Mørch, **Pædagog i en mangfoldig verden: profession, udvikling og forskning**, 1. Basım, Aarhus, Academica, 2009, s. 86.

⁷⁸⁵ Gøsta Esping-Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Oxford: Polity Press, 1990.

⁷⁸⁶ Güngör Özcan, Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, İzmir, 2009, s. 44.

⁷⁸⁷ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 160.

sağlanmasıdır.⁷⁸⁸ Diğer iki modelden farklı olarak minimum gereksinimlerin karşılanmasına dayalı bir eşitlikten ziyade, gereksinimlerin yüksek düzeyde karşılanması ile eşitliği hedeflemektedir.⁷⁸⁹ Bu model hakların evrensel bir şekilde karşılanmasını öngördüğü için iş kaybı, hastalık, çalışma yeteneği kaybı, doğum ya da yaşlılık gibi herhangi bir toplumsal olay ile karşı karşıya kalan, aile ve çalışma durumuna ve statü farklılıklarına bakılmaksızın ve genellikle gelirden de bağımsız olarak sosyal fayda hakkına sahiptir.⁷⁹⁰ Muhafazakâr refah rejiminin aksine, gelirin yeniden dağıtımı ve herkese (evrensel) yüksek düzeyde gelir güvencesi sağlama üzerinde durmaktadır.⁷⁹¹

İskandinav modelinin temel ilkesi, *vatandaşlıktır*: Toplumda pazar pozisyonu ve gelir eşitsizliklerine rağmen vatandaşların hepsine eşit muamele edilmelidir ve bu doğal karşılanmaktadır. Örneğin emeklilik yaşı üstünde olan bütün vatandaşlar – önceki durumu fark etmeksizin – ister sıradan bir çalışan, ister yüksek maaşlı isterse ev hanımı olsun kamudan emeklilik maaşı almaya hakkı vardır. Daha önce de bahsedildiği gibi İskandinav refah devleti vatandaşlık ilkesine dayanmaktadır. Bunun anlamı, eğer aksine bariz nedenler olmadığı takdirde devlet temel olarak bütün vatandaşlara eşit davranmaktadır.⁷⁹²

Bu modelde faydalar, İskandinav modelinin zıt kutbu olan liberal modele nispeten daha yüksek seviyeye sahiptir. Çünkü asgari ihtiyaçlara eşitlik değil, en yüksek standartlara eşitliği teşvik edecek bir refah devleti peşindedir.⁷⁹³ Odağı iş piyasaları olan bu model, tam istihdamı sağlamaya çalışır ve ayrıca kadınların işgücüne katılma oranı yüksektir.⁷⁹⁴ Sıkı sıkıya kök salmış olan bu rejim, toplumsal eşitlik ve

⁷⁸⁸ <http://forskning.no/sikkerhet-samfunnsokonomi-politikk-samfunnskunnskap-statsvitenskap-velferdsstat/2008/02> (Erişim tarihi: 01.06.2017).

⁷⁸⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 140.

⁷⁹⁰ Henrik Herløv Lund, **Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelfærd**, 1. Basım, København: Narayana Press, 2009, s. 34.

⁷⁹¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 140.

⁷⁹² Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 170-171.

⁷⁹³ Gøsta Esping-Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Oxford: Polity Press, 1990.

⁷⁹⁴ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 141.

ekonomik yeniden dağıtımını ön planda tutar ve yurttaşlarının beşikten mezara kadar tüm yaşam süresince refahını sağlamaya çalışır.⁷⁹⁵

İskandinav modelinde sosyal demokrasi güçlüdür ve geniş bir kamu sektörü ve nispeten doğrudan alınan vergi yükünün yüksek olması ile karakterize edilmektedir. Bunun nedeni ise birey aileye bağımlı olmaması içindir. Bu modelde hastane bakımı, yaşlı bakımı ve eğitim gibi en önemli temel kamu mallarında sınırlı ya da hiç kullanıcı ücretleri yoktur. Ayrıca devlet harcamaları cömert ve kadınların ailevi sorumluluklarını karşılayıp, işgücüne sevk etmektedirler.⁷⁹⁶ Örneğin sübvansiyonlu çocuk bakımı anne-babanın evde kalmasından ziyade çalışmaya fırsat sağlamaktadır.

Esping-Andersen'a göre modelin iki koşulu vardır. İlk olarak, devlet iyi bir yaşam için gerekli koşulları yaratmalı, yani devlet 'yapıcı' olarak kullanılmalıdır ve politik reformlar toplumu iyileştirmelidir. İkincisi ise, devlet ve vatandaşlar arasında pozitif bir ilişkinin olmasıdır. Devlet, vatandaşlar tarafından dayanışma ve katılım isteği beklemekte, vatandaşlar ise devletten iyi bir hizmet beklemektedir.⁷⁹⁷

Özetle, kapsamlı bir refah devleti olarak kabul edilen İskandinav refah modelinin özellikleri arasında; vatandaşlık temelli evrensel haklar, transfer programlarında cömert ikame oranları, genel gelir finansmanı, güçlü sendikalar, düşük vasıflı işçilerin görece yüksek ücretler almaları, sağlık ve eğitimin ötesinde geniş sosyal hizmetler, toplumsal cinsiyet eşitlikçiliğini ve kadınların işgücü piyasasına entegrasyonunu teşvik eden aktif aile politikaları, düşük düzeyden yüksek düzeye istihdamı korumak için aktif politikalara ve eğitim programlarına güçlü bir vurgu yapılmaktadır.⁷⁹⁸ Bunun yanı sıra gelir dağılımı diğer modellere göre daha adil bir şekilde gerçekleşmektedir. Sosyal demokrat modeline başta İsveç olmak üzere

---

⁷⁹⁵ Benjamin T. Danforth, *The Emergence of Three Worlds of Welfare*, Department of Political Science, University of North Carolina at Chapel Hill, Odense – Danimarka, 2010, s. 4.

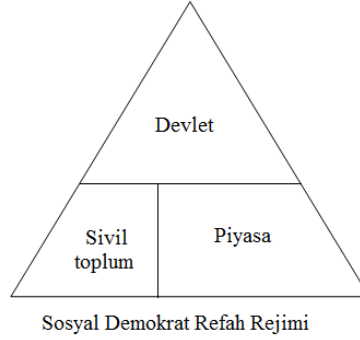
⁷⁹⁶ Yonca Saka, *Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumunu*, Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi, Maliye Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s. 10-11.

⁷⁹⁷ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 128.

⁷⁹⁸ Gøsta Esping-Andersen, Duncan Gallie, Anton Hemerijck, John Myles, **Why We Need a New Welfare State**, New York, Oxford: University Press, 2002.

İskandinavya ülkeleri olan Norveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya örnek olarak verilebilir.⁷⁹⁹

Refah üçgenini son olarak sosyal demokrat refah devletine uyarlırsak, bu modelde devlet refah hizmetlerinde geniş, merkezi ve çok önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bazı programlarında piyasa unsurları da içermektedir.⁸⁰⁰ Devletin, bu konuda birincil bir yükümlülüğe sahip olması, sosyal demokrat refah modelini diğer iki modelden ayıran en belirleyici nedendir.⁸⁰¹

⁷⁹⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 140.

⁸⁰⁰ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 122.

⁸⁰¹ Niels Mors, Susanne Idun Mørch, **Pædagog i en mangfoldig verden: profession, udvikling og forskning**, 1. Basım, Aarhus, Academica, 2009, s. 85.

Tablo 16: Gøsta Esping-Andersen'in Üç Tür Refah Kapitalizmi

Rejim	Liberal	Muhafazakâr	Sosyal Demokrat
Felsefi temeli	Klasik liberalizm	Muhafazakâr sosyal politika	Sosyal demokrat
Sosyal haklar	Gereksinim temelli	Katkıya dayalı	Evrensel
Vergi ve kamu harcamaları	Düşük	Yüksek	Yüksek
Vergi yapısı	İşgücü üzerinde düşük vergiler, düşük progresyon, düşük ürün vergileri, yüksek emlak vergileri	İşgücü üzerinde yüksek vergiler, düşük progresyon, düşük ürün vergileri, düşük emlak vergileri	İşgücü üzerinde yüksek vergiler, yüksek progresyon, yüksek ürün vergileri, ılımlı emlak vergileri
Maliyet yapısı	Küçük transferler, küçük hizmet giderleri, az sayıda çalışan	Büyük transferler, oldukça küçük hizmet giderleri, az sayıda çalışan	Orta derecede transferler, yüksek hizmet giderleri, çok sayıda çalışan
Sosyal hizmetler	Vergilerle finanse edilmektedir. Öncelikle zayıf kesim yararlanmakta ve faydalar düşüktür	Zorunlu sosyal güvenlik katkıları ile finanse edilmektedir. Herkes faydalanmaktadır ancak daha iyi durumda olan daha yüksek fayda elde etmektedir.	Vergilerle finanse edilmektedir. Temelde herkes aynı yararları alır.
Dekomüdfikasyon	Düşük	Orta	Yüksek
Refah önlemleri	Karma hizmetler	Transfer ödemeleri	Kamu hizmetleri
Haklar	Düz oranlı ödenekler	Katkıya dayalı	Yeniden dağıtıcı
Kapsadığı kişiler	Sadece zor durumda olanlar, yoksullar	Çalışan kişiler	Herkes
Oran	Düşük	Orta	Yüksek
Sosyal politika sağlayan kurumlar	Piyasa (kalıntısız)	Devlet (mesleksel)	Devlet (evrensel)
En çok kimin yararınadır?	Çok para kazananlar ve stabil bir şekilde çalışanlar.	Çok para kazananlar ve stabil bir şekilde çalışanlar.	Çok para kazanmayanlar ve stabil şekilde istihdamda olmayanlar (örneğin kadınlar ve çocuklu aileler)
Örnekler	ABD, İngiltere	Almanya, Fransa	İsveç, Danimarka

Kaynak: Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 138 & Henrik Herløv Lund, *Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelfærd*, 1. Basım, København: Narayana Press, 2009, s. 36.

Yukarıdaki tabloda Esping-Andersen'in üçlü sınıflamasında yer alan refah rejimlerinin özellikleri özet halinde açıklanmıştır. Esping-Andersen refah sağlamada üç kurum temelinde sınıflandırma yapmıştır. Bunların devlet, piyasa ve aile olduğunu belirtmiş ve bu kurumların rolleri farklılık arz ettiğini açıklamıştır.⁸⁰²

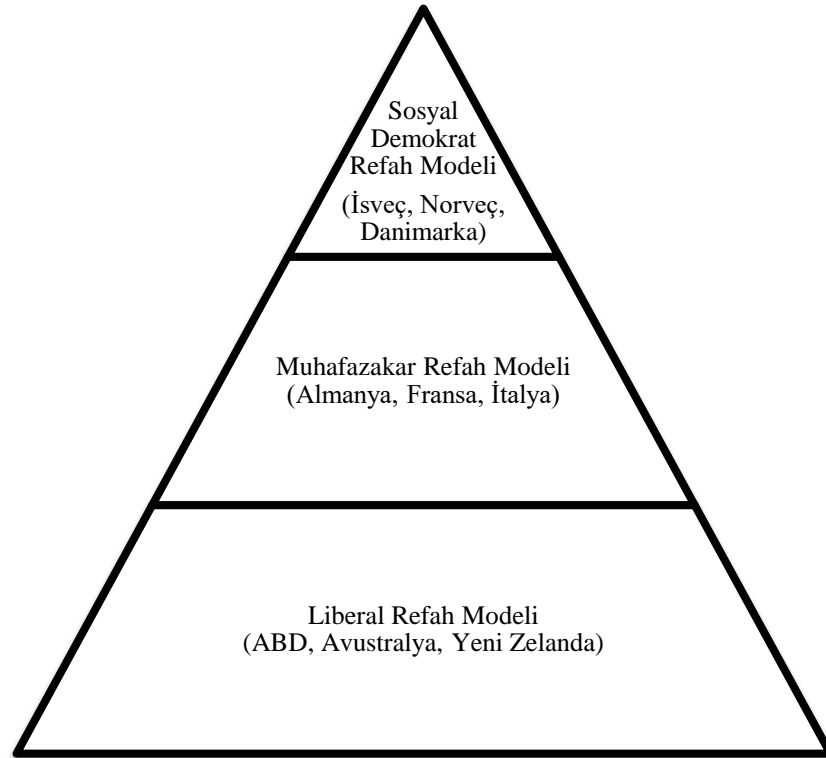
⁸⁰² İlhami Genç, *Neoliberal İktisat Politikaları ve Sosyal Devlet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Sosyal Devletin Geleceği*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara, 2009, s. 160.

Tablo 17:Gøsta Esping-Andersen'in 1990 ve 1999'da Yaptığı Sınıflandırma

1990'da Yaptığı Sınıflandırma	
Sosyal Demokrat	İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda
Liberal	ABD, Kanada, İsviçre, Avustralya, Japonya
Muhafazakâr	İtalya, Fransa, Avusturya, Almanya, Belçika
Sınıflanmayanlar	İrlanda, Yeni Zelanda, İngiltere
1999'da Yaptığı Sınıflandırma	
Evrensel	İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda ve bir dereceye kadar İngiltere
Kalıntı	Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Amerika, bir dereceye kadar İngiltere
Sosyal Sigorta	Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya
Sınıflanmayanlar	İrlanda, İsviçre

Kaynak: İlhami Genç, Neoliberal İktisat Politikaları ve Sosyal Devlet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Sosyal Devletin Geleceği, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara, 2009, s. 161

Bu üç refah devleti rejimlerini ele alırsak, bunlar birçok bakımdan farklılık arz etmektedir. Ancak İskandinav modelinin, diğer iki modelden farklılaştığı da göze çarpmaktadır. İskandinav refah modelinde eşitsizlikleri dengelemek amaçlanırken, liberal ve muhafazakâr refah modellerinde ağırlıklı olarak yoksulluğun ortadan kaldırılmasına odaklanmaktadır.

Şekil 7: Refah Devletinin Büyüklüğü Açısından Hiyerarşik Bir Özet

Yukarıdaki şekilde sosyal demokrat, muhafazakâr ve liberal refah modelleri hiyerarşik bir şekilde sıralanmıştır. Şekilden de görüldüğü üzere genel olarak refah devletinin büyüklüğü ve Esping-Andersen'in yaptığı refah modelleri sınıflandırma açısından sıralama yapmış olursak, sosyal demokrat refah modeli ve bu modelin içerisinde bulunan İsveç, Norveç ve Danimarka hiyerarşinin en üstünde yer alırken, liberal refah rejimi ve bu modelin içerisinde bulunan ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda en altta yer aldığı görülmektedir. Muhafazakâr refah modeli ve bu modelin içerisinde bulunan Fransa, Almanya ve İtalya gibi ülkeler ise bu ikisinin ortasında yer almaktadır.⁸⁰³

Unutmamalıdır ki, farklı refah devleti modellerine gruplandırılan ülkelerin, özdeş olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak benzer ülkelerin refah sistemleri hakkında bir resim çizmektedir.⁸⁰⁴ Diğer bir ifade ile Esping-Andersen'in bu üç refah devleti rejimleri türlerinin hiçbiri tamamen saf halde bulunmamaktadır, aksine "ideal türler" hakkında bahsedilmektedir çünkü rejimlerin bütün şartlarını yerine getiren toplum yoktur. Bu nedenle sosyal harcamalar üzerinde yoğunlaştığı için refah devletlerindeki farkı tam olarak yansıtmamaktadır. Ancak farklı ülkeler kendi modelinin temsilcileri olarak algılanmaktadır.⁸⁰⁵

4.1.3.1. İskandinav (İsveç) Modeli (Sosyal Demokrat Refah Rejimleri) Olarak Danimarka Örneği

İskandinav refah modelini diğer refah modelleriyle mukayese edilirse, bu model çoğu araştırmacılara göre, göz kamaştırıcı finansal ve sosyal eşitlik ile başarılar yakalamıştır. Refah modelleri alternatifleri arasında en dikkat çekiçi model olan İskandinav refah modelinin içinde bulunan Danimarka'da sosyal hizmetler vatandaşlık ilkesine dayanmaktadır.

Sosyal ve sağlık hizmetlerine geniş bir sisteme sahip olan Danimarka'nın sistemi homojen olarak nitelendirilebilir. Danimarka'da diğer modellere göre nispeten sosyal

⁸⁰³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 142.

⁸⁰⁴ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, Kopenhavn K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 116.

⁸⁰⁵ Henrik Herløv Lund, **Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelfærd**, 1. Basım, Kopenhavn: Narayana Press, 2009, s. 36.

eşitlik ideali vardır. Diğer bir ifade ile Danimarka'nın anahtar kelimesi eşitlik ve refah devleti eşitliğine dayanmaktadır. Aynı zamanda Danimarka, sosyal mevzuatta evrenselciliğin yüksek derece olduğu, haklar ve hizmetlerin tüm vatandaşlar için eşit olduğu bir modeldir. Diğer bir ifade ile gelir ve statüye bakılmaksızın 'yardım herkes için geçerlidir'. Bu nedenle İskandinav refah modeli sıkça örnek gösterilen bir modeldir.

Refah araştırmacıları, İskandinav ülkelerin uyguladıkları politikalarla kadınları farklı teşviklerle işgücü piyasasına ittiği içinkadın işgücü piyasası katılımı arttırdığını vurgulamıştır. İskandinav araştırmacılar Danimarka'yı, Norveç'i ve İsveç'i potansiyel 'kadın dostu' refah ülkeleri olarak tanımlamıştır. Bunun nedeni ise devletin aktif bir şekilde kreşleri genişletmesi ve eşitlik politika uygulayarak kadınların fırsatlarını hem bir çalışan hem de anneliği birleştirmeye desteklemiştir.⁸⁰⁶

Danimarka'da kanunlar, çalışanları temsil eden sendikalar, işverenler ve politikacıların etkileşim içinde olarak karşılıklı anlaşmalar ve uzlaşma yoluyla veya hükümet ve parlamento ile üçlü anlaşmalar yoluyla ortak fikir ile hareket edilerek yapılmaktadır. Çalışanlar ve işverenler ücret, tatil, emeklilik ve analık tatili gibi koşulları konuşup anlaşmaktadırlar. Ancak politikacılar bu kanunları yürürlüğe koymadan önce bunlara danışmaktadırlar. Örneğin eğitim koşullarının geliştirileceği veya işsizlere yapılacak olan yardım değişeceği zaman her iki tarafın da fikri alınmaktadır.

Danimarkalı bilim adamı Bent Greve, Danimarka'nın diğer ülkelere göre etkili bir toplum olmasının nedenini refaha aktif bir şekilde yatırım yaptığını ve dengesizlikleri düzelttiğini öne sürmektedir. Ayrıca yenilikçi (innovative) bir devlet olduğunu bunun yanı sıra Danimarka'da insanların birbirlerine ve yetkililere duyulan güven yüksek derecede olduğunu söylemektedir.

---

⁸⁰⁶ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 183-184.

Danimarka’da vatandaşların gereken koşulları yerine getirdikleri takdirde hak sahibi olduğu hizmetler vardır, bunların bazıları aşağıda açıklanmıştır;⁸⁰⁷

- **Analık (doğum) yardımları:** Ebeveynler, annelik izninden önce eğer işgücü piyasası ile bir bağlantısı olmuşsa, hamilelik, doğum ve evlat edinme ile ilgili yardım alabilmektedirler.
- **Çocuk parası:** Çocuk parası çocuğun bakımı için 18 yaşına kadar verilen yardımdır.
- **Devletin eğitim desteği (Statens Uddannelsesstøtte, SU):** 18 yaşında olan ve eğitim gören bireyler, devletten maddi destek almak için başvuruda bulunabilir. SU, burs ve kredi olmak üzere iki çeşitlidir.
- **Emeklilik:** Vatandaşlar doğum yılına göre emeklilik başvurusunda bulunabilir. Örneğin 1963 yılında ve daha sonra doğanlar 68 yaşında emeklilik başvurusunda bulunabilir. Ancak emekliliğe başvurabilmek için birtakım şartlar vardır.
- **Erken emeklilik (bireysel emeklilik):** Erken emeklilik normal emeklilik yaşından önce işgücü piyasasından gönüllü olarak çekilme sistemidir. İşsizlik sigortasına (a-kasse) üye olan ve uzun yıllardır emeklilik primi ödemiş olan insanlar kendi isteğiyle işgücü piyasasından çekilebilir. Ancak erken emekliliğe ayrılmak için birtakım şartlar vardır.
- **Erken emeklilik (mamul emeklilik):** Vatandaşın büyük ölçüde ve kalıcı bir şekilde çalışma kapasitesinin azalması nedeniyle (iş kazası, ciddi hastalık) devlet sosyal yardım sunmaktadır. Genellikle geçimini sağlayamayacak kadar çok ciddi bir durum olmadığı sürece 40 yaşından küçük bireyler erken emekli olamazlar.
- **Hastalık parası:** Hastalık parası, hastalık nedeniyle çalışamayan bireylere verilir.
- **İşsizlik yardımları:** ‘A-kasse’ olarak nitelendirilen işsizlik sigortasına üye olan işsiz vatandaşlar iki seneye kadar işsizlik yardımlarından yararlanmaya hakkı vardır. Ancak 1 Ocak 2017 yılından itibaren yeni bir kanun çıkmıştır. Eğer işsiz olan vatandaşlar aktif bir şekilde iş aradığını ama buna rağmen bulamadığını belgelendirirse, işsizlik yardım süresi 1 yıl uzatılacaktır.

⁸⁰⁷ <http://bm.dk/da/Beskaeftigelsesomraadet/Ydelsler.aspx> (Erişim tarihi: 03.06.2017).

- **Konut sübvansiyonu:** Konut maliyetlerini ödemeye yardım alabilmek için konut sübvansiyonu için başvurulabilir. Alınabilecek yardımın miktarı, konut maliyetleri, evin büyüklüğü ve hanehalkının geliri üzerinden hesaplanmaktadır.
- **Nakit yardım veya eğitim yardımı:** Eğer birey kendini ve ailesini geçindiremeyecek durumdaysa nakit yardımı veya eğitim yardımı alma hakkı vardır. Ancak eğer kazancı varsa bu haktan yararlanamaz.

Bazı araştırmacılara göre, Danimarka'nın uyguladığı model yıllardır iyi çalışmıştır. Stabil ve esnek işgücü piyasası kurulmuştur. Bunun nedeni ise Danimarka işgücü piyasası politikası konusunda birkaç noktada diğer ülkelerden farklılaşmaktadır. Danimarka'nın işgücü piyasası modeline "Flexicurity-model" (güvenceli esneklik model) adı verilmiştir. 1995 yılından beri kullanılan 'flexicurity' kavramı etimolojik olarak iki İngilizce kelime olan "flexibility" ve "security" kelimelerinden birleştirilmesi sonucunda oluşan bir kavramdır.⁸⁰⁸

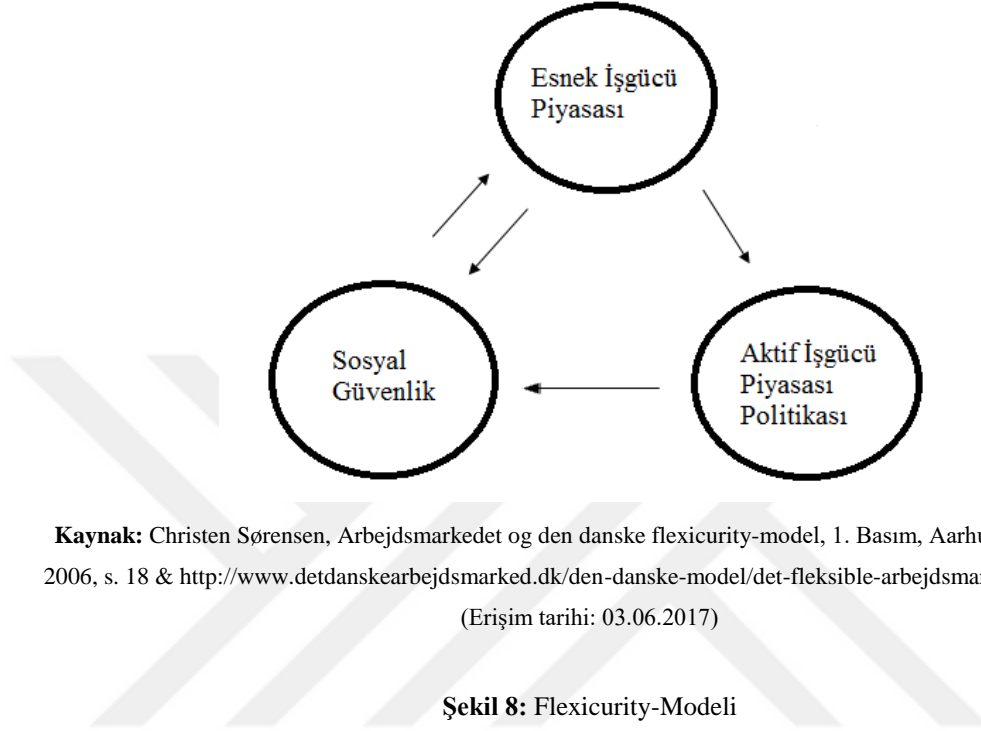
Danimarka'nın işgücü piyasası çok esnektir. Birçok branşlarda özellikle sanayi ve el sanatları sektörü içinde çalışanları çıkarmak oldukça basittir. Danimarka'da kurallar sıkıdır. İşsiz vatandaşlar aktif olarak sürekli iş arama durumunda olmalıdır. Bunun yanı sıra Danimarka insanları yetiştirmek için aktifleştirme kurslarına göndermektedir. Buna da 'aktif işgücü piyasası' denmektedir. Danimarka'nın işgücü piyasasına "flexicurity model"i denmesinin nedeni Danimarka'nın işgücü piyasası esnek (flexible) ayrıca işsiz bireyler için yüksek sosyal güvenliğin (security) olduğu içindir.⁸⁰⁹ Araştırmacılara göre, bu modelin altında yatan başarı unsurları; (1) esneklik, (2) sosyal güvelik ve (3) aktif işgücü piyasası programının kombinasyonudur.

Aşağıda flexicurity-modeli şekil olarak verilmiştir. "Altın Üçgen" olarak da nitelendirilen flexicurity-modelinin üç ayağı vardır. Bunlar yukarıda da belirtildiği gibi esnek emek piyasası, sosyal güvenliğin yüksek olması/cömert refah sistemi ve

⁸⁰⁸ <http://bm.dk/da/Beskaeftigelsesomraadet/Arbejdsret/Det%20arbejdsretlige%20omraade/Flexicurity.aspx> (Erişim tarihi: 03.06.2017).

⁸⁰⁹ Mads Beyer, Claus Lasse Frederiksen, Henrik Kureer, Samfundsfag C, Aarhus: Systime, 2017 <https://samfundsfag-c.systime.dk/index.php?id=663> (Erişim tarihi: 03.06.2017).

aktif işgücü piyasası politikalarıdır. Oklar, kişilerin iş, refah ve aktif işgücü piyasasındaki farklı pozisyonların arasındaki akışlarını göstermektedir.

Kaynak: Christen Sørensen, Arbejdsmarkedet og den danske flexicurity-model, 1. Basım, Aarhus: Academica, 2006, s. 18 & <http://www.detdanskearbejdsmarked.dk/den-danske-model/det-fleksible-arbejdsmarked/flexicurity/> (Erişim tarihi: 03.06.2017)

Şekil 8: Flexicurity-Modeli

Bazı araştırmacılar şöyle bir ifade kullanmıştır: “*bir sandalye üç ayakta durabilir. Ancak ayağın teki veya ikisi kesilirse o zaman sandalye devrilir.*” Bu ifade; flexicurity modeli ve Danimarka refah modeli tehdit içinde bulunduğu anlamına gelmektedir.⁸¹⁰

Bazı insanlar Danimarka'nın refah devleti modelinde kargaşa belirtileri olduğunu söylemektedir. Son yıllarda Kuzey Avrupa ülkelerinde eşitsizlik diğer ülkelere kıyasla artmıştır. Örneğin nakit yardımlarında azalmalar ve konut fiyatlarında patlama nedeniyle fakirler daha fakir, zenginler daha zengin hale geldiği yönünde iddialar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, eğer Danimarka'nın refah modeli amaçlandığı şekilde çalışacaksa, bu olumsuz gelişmeler tersine dönmelidir.⁸¹¹ Bazı araştırmacılara göre ise, Danimarka'da nüfus büyümekte ve özellikle yaşlı nüfus artmaktadır. Yaşlanan nüfus nedeniyle emeklilik maliyetleri de peşinden artmaktadır.

⁸¹⁰ <http://piopio.dk/lavere-dagpenge-saetter-flexicurity-modellen-under-pres/> (Erişim tarihi: 03.06.2017).

⁸¹¹ LO, Landsorganisationen i Danmark, **Vores Velfærd – Danmark 2030**, København.

Bu da genel olarak ülkenin ekonomik zorluklarla baş başa kaldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca öğrencilerin yüksek okumaları eğitim desteklerinin artması anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra dünya giderek küresel hale gelmektedir. Bu durumlar ise Danimarka'nın refah olanaklarına baskı yaptığını vurgulamaktadır. Dünya küreselleştikçe, refah devletini korumanın daha zor olduğunu ve refah devleti üzerinde baskının güçlendiğini vurgulamaktadır. Gelecekte refah evrensel bir şekilde herkese değil, sadece ihtiyacı olanlara yardım edileceği iddialarında bulunmaktadır.⁸¹² Bu nedenle bazı araştırmacılar refah devletini finanse etmek için alternatif çözümlerin üretilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Bazı araştırmacılar, özellikle Ove Kaj Pedersen'e göre, Danimarka'nın refah devleti eskisi gibi çalışmamaktadır. Aksine refah devletinden rekabetçi devlete bir evrilmeye başlangıcı olduğunu söylemektedir. Rekabetçi Devlet kavramını Danimarkalı profesör Ove Kaj Pedersen 2011 yılında "Rekabetçi Devlet" isimli kitabında açıklamıştır. Pedersen, modern devletleri, yani 'ülkelerin rekabet' fikrini açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle, ülkelerin bugün bilgi, beceri ve gelişim üzerinde sürekli uluslararası bir maçın parçası olduğu fikrini savunmaktadır. Pedersen'e göre, rekabetçi devlet uygulamada refah devletin yeni versiyonudur.⁸¹³ Ayrıca devletlerin birincil görevi artık kapitalizmin olumsuz sonuçlarına karşı vatandaşları korumak değil, onları uluslararası rekabet için hazırlamak olduğunu savunmuştur.

Danimarka refah hizmetlerini farklı bir noktaya ulaştırmaya çalışmaktadır. Gelecekte refah teknolojisine odaklanmayı amaçlayan Danimarka, refah hizmetlerini daha çok dijitalleştirmek amacıyla 2013-2020 yılları arasında dijital refah stratejisi başlatmıştır. Bu stratejinin amacı; kamu hizmeti sunumunda refah teknolojisinin kullanımını hızlandırmaktır. Bunun yanı sıra amaç, maliyetleri azaltmak, zamandan tasarruf etmek, bireylerin daha aktif rol almasını sağlamak ve aynı zamanda yüksek kalitede hizmet sunmak olduğunu belirtmişlerdir. Spesifik olarak, stratejide somut girişimler ve hedefler sağlıkta, yaşlılara bakımda, sosyal hizmetler ve eğitimde etkin ve etkili dijital ve teknolojik çözümlerinin kullanımını hızlandıracaktır.⁸¹⁴

---

⁸¹² Landsorganisationen i Danmark, **Danmark 2030 Sammen Om Velfærd og Lighed**, 2015, s. 10.

⁸¹³ <http://raeson.dk/2013/hvaderkonkurrencestaten/> (Erişim tarihi: 03.06.2017).

⁸¹⁴ Regeringen/KL/Danske Regioner, **Digital Velfærd En Lettere Hverdag, Fællesoffentlig Strategi For Digital Velfærd 2013-2020**, 2013.

Danimarka’da birçok sosyal hizmetler dijital ortamda yapılmaktadır. Örnek vermek gerekirse Danimarka’da vatandaşlar internet üzerinden alışveriş yapmakta, haber akışını internet üzerinden takip etmekte, maaş bordrolarını dijital posta kutusundan kontrol etmekte, hesabına internet üzerinden girip faturalarını ödemekte, elektronik e-posta kullanmakta, hastane randevularını telefon üzerinden almakta vs. Diğer bir ifade ile birçok hizmet dijital ortamda self-service olarak yapılmaktadır. Devlet, belediye ve bölgeler arasında sunulan bu strateji ile Danimarka’da tele-tıbbın dağıtımından, ilkokuldan itibaren dijital öğrenme materyalleri, elektronik tahtalar ve yazılı sınavları dijital ortamda yapma, yemek robotları, robotlu elektrikli süpürgeye kadar birçok alanda dijitalleştirme hedefi vardır.⁸¹⁵ Hükümete göre, teknolojinin refah sunumunda yoğun bir şekilde rol oynaması vatandaşlara daha kolay bir yaşam sağlayacaktır. Özetle, Danimarka teknoloji imkânlarını kullanarak hem maliyetlerini azaltmak hem de nasıl daha iyi refah sunabilecekleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Stratejinin kilit hedeflerinden biri, vatandaşlara hayatı kolaylaştırmanın yanında, kamu kaynaklarını daha iyi bir şekilde kullanmak olduğu açıklanmıştır. Ancak ortaya atılan bu yeni uygulama toplum için ne kadar iyi veya kötü olacağı tartışma konusudur.

Bazı araştırmacılara göre, Danimarka’nın refah toplumu bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorluklar esasen diğer gelişmiş bazı refah ülkeleri için de bahsedebiliriz. Aşağıda bunlar kısaca ele alınacaktır.⁸¹⁶

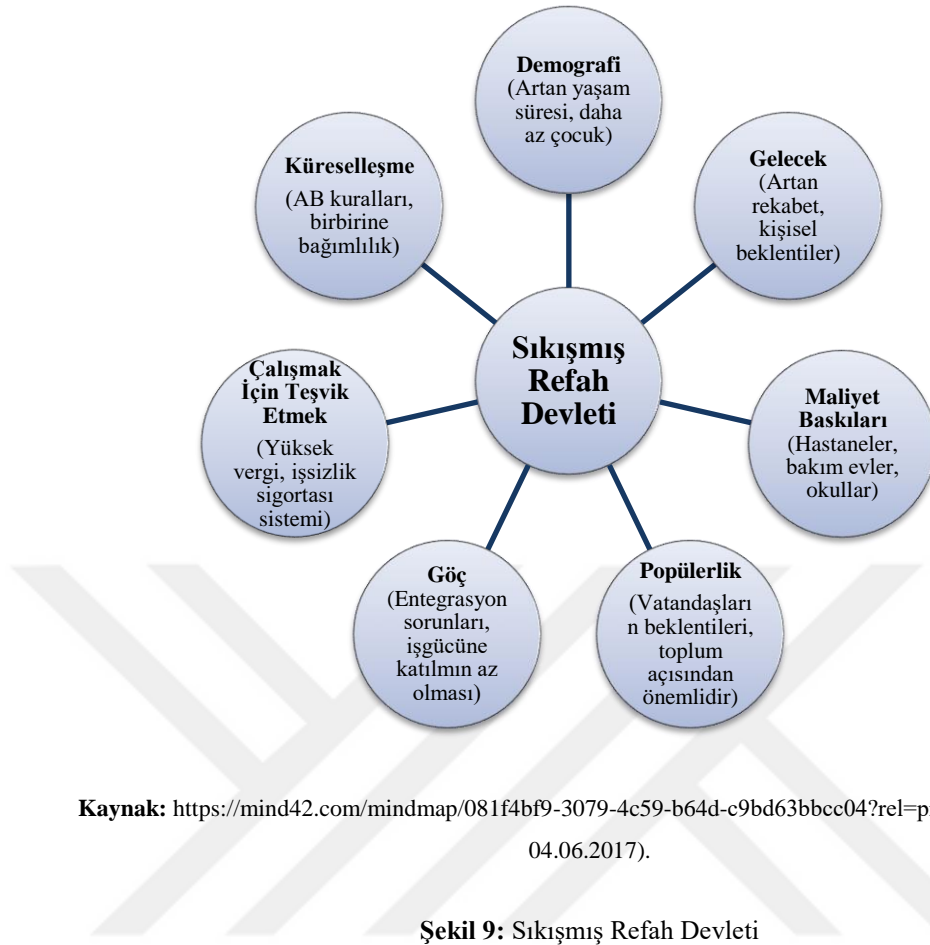
- 1. Demografi Nedeniyle Refah Devletin Sıkışması:** Daha az çocuk sahibi olunması, yaşlı nüfusun giderek artması ve yaşlı bağımlılık oranının artması refah devletini çıkmaza girmesine neden olmaktadır.
- 2. Maliyetler Nedeniyle Refah Devletin Sıkışması:** Kamu sektörü tarafından yapılan masraflar iki ana grupta gerçekleşmektedir. Birincisi, eğitim, vatandaşların güvenliği için polis ve asker, yaşlı ve hastaların bakımı için hastaneler gibi hizmetleri karşılamaktadır. İkincisi ise işsiz, hasta, yaşlı,

⁸¹⁵ <https://www.ftf.dk/oekonomi/artikel/strategi-for-digital-velfaerd/> (Erişim tarihi: 10.06.2017).

⁸¹⁶ <https://sites.google.com/site/lysa2014vg/05-velfaerdssamfundet/5-4> (Erişim tarihi: 04.06.2017) & <http://velfaerdsstatendk.weebly.com/popularitetsklemmen.html> (Erişim tarihi: 04.06.2017) & <https://sites.google.com/site/samfundsfagicklassen/velfaerdsstatens-udfordringer/2-indre-klemmer> (Erişim tarihi: 04.06.2017).

engelli vb. bireylere para şeklinde yardım yapılmaktadır. Devletin bu maliyetleri, gelirlerinden daha fazla olması yani bu maliyetleri karşılayabilecek kadar gelirlerin olmaması refah devletini zor durumda olmasına neden olmaktadır. Örneğin Danimarka'da bütçeyi zorlayanlar arasında işsizlik yardımları, emeklilik ve sağlık hizmeti maliyetleri vardır.

- 3. Küreselleşme Nedeniyle Refah Devletin Sıkışması:** Küreselleşmenin yaygınlaşması nedeniyle global aktörler emek, vergi, telekomünikasyon ile ilgili olarak birbirine daha bağımlı hale gelmektedir.
- 4. Bireyselleştirme Eğilimi ve Beklentilerin Artması Nedeniyle Refah Devletin Sıkışması:** Bireyler daha “egoist” olmaya başlamıştır. Artık insanlar toplumun değil, kendi çıkarlarını düşünmektedir. Ayrıca birey, daha az mesai saatleri, daha fazla tatil, kamu sektörü tarafından daha büyük beklentiler ve vergilerin düşürülmesini arzu etmektedirler.
- 5. Bireyleri Çalışmaya Teşvik Etmek:** Danimarka'da bireyler işe daha geç atılırken, işten daha erken çekilmektedirler.
- 6. Popülerlik Nedeniyle Refah Devletin Sıkışması:** Popülerlik sıkışmasında medyanın çok önemli bir etkisi vardır. Buna göre, bir partinin popülerliği, medyanın onları nasıl gösterdiğine dayanmaktadır. Partiler, kendi ideolojilerine bağlı kalarak aynı zamanda daha fazla oy alabilmeleri için ne yapacaklarının farkında olmalıdırlar. Çünkü medya tarafından iyi gösterilmezlerse, hızlı bir şekilde oylarını kaybetme ihtimali yüksektir. Böylece kamudan vatandaşların sürekli bir beklentileri vardır. Aksi takdirde partiler oylarını kaybetmektedirler. Kısacası vatandaşların beklentileri, toplumda işlerin nasıl olacağı konusunu belirlemede önemli bir rolü vardır.
- 7. Göç Nedeniyle Refah Devletin Sıkışması:** Göçmenlerin entegrasyon yetersizliği ve işgücüne katılma oranı Danimarkalılara göre büyük ölçüde daha az olması da devletin bütçesini zorlamaktadır.

4.2. Gøsta Esping-Andersen'in Üçlü Sınıflandırmasına Yöneltilen Eleştiriler

Esping-Andersen'in yaptığı üçlü sınıflandırmasına yönelik bazı açılardan farklı tartışmalara ve eleştirilere konu olmuş, bu da alternatif refah rejimi sınıflamalarının gelişimine neden olmuştur.⁸¹⁷

Genel olarak, refah devleti rejimlerinde eleştiriler iki noktada özetlenebilir. Bunlar; (1) refah devleti hizmetlerini göz ardı etme eğilimindedir (örneğin çocuk bakımı) ve (2) işgücü piyasasında olmayan gruplar ihmal edilmektedir (örneğin ev hanımları). Ayrıca gönüllü sosyal kuruluşlar gibi devlet-dışı aktörler refah devleti rejimleri teorisinde ihmal edildiği iddia edilmiştir. Bunun yanı sıra, farklı ülkeler aynı sorunu

⁸¹⁷ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 50.

farklı şekillerde ve farklı sonuçlarla çözmektedir ve rejim tipleri farklı türlerde bulunmakta ve zamanla değişmektedir.⁸¹⁸

Stephan Leibfried, Esping-Andersen geliştirdiği üçlü rejim kategorizesini basitleştirdiği ve rejim türleri arasındaki karmaşıklığı önemsemediği için başta olmak üzere bazı kişiler tarafından eleştirilere karşı karşıya kalmıştır. ABD ve İngiltere'nin bir araya getirilmesi mümkün olmadığını iddia eden Leibfried, bu iki ülkenin aynı kategoride yer almasını ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu sınıflandırmada cinsiyet boyutunun bastırıldığı yani cinsiyet körlüğü içerdiğini böylece cinsiyetle alakalı yönünü dikkate almadığı, kadının ve ailenin rolünün göz ardı edildiği için feminist bakış açısına sahip olan eleştirmenler tarafından da ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Bunların yanı sıra Esping-Andersen'in bu üçlü refah rejimine yeterli olmadığı, aksine daha fazla rejim türüne gerek olduğu bunun yanı sıra ülke sınıflandırılmasının doğru bir şekilde gerçekleşmediği iddia edilmektedir.⁸¹⁹

Bambra da Esping-Andersen'i farklı yönlerden eleştirmiştir. Eleştirinin bir nedeni sadece 18 OECD ülkelerini ele aldığı içindir ve aynı zamanda sınıflandırılmasında sadece sosyal transferler alanında çalışmalara dayandığı için ancak sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerle ilgili olarak önemli işlevler üstlendiğini ihmal ettiği üzerinde durulmaktadır. Bambra, Esping-Andersen'i metodolojik olarak istatistiksel alanda yeterince güçlü olmadığı yönünde de eleştirmiştir.⁸²⁰

4.3. Gøsta Esping-Andersen'in Üçlü Sınıflandırmasına Yönelik Katkıları ve Yeni Çalışmalar

Esping-Andersen'a yapılan eleştiriler nedeniyle yeni sınıflama çalışmalarına girilmiştir ve ortaya yeni yeni refah devleti rejimleri atılmıştır.⁸²¹

Aşağıda, geliştirilen yeni refah devleti rejimlerinin bir kısmı ele alınacaktır.

---

⁸¹⁸ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 48-49.

⁸¹⁹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 147-149.

⁸²⁰ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 51.

⁸²¹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 50-51.

4.3.1. Güney Avrupa Refah Rejimi

Esping-Andersen'in temel üçlü sınıflandırması ile yetinmeyen araştırmacılar, onun boşluklarını doldurmaya çalışmış, yeni yeni modeller geliştirmişlerdir. Stephan Leibfried, dördüncü bir refah devleti rejimi türü ortaya atmıştır. “Tam oluşmamış model” (Rudimentary), “Katolik korporatist model” (Catholic Corporatist) ya da “Latin kuşağı modeli” (Latin Rim) olarak da adlandırılan “Güney Avrupa refah rejimleri”nin (Southern European welfare regimes) bir özelliği, yasal, kurumsal ve sosyal alanda tam bir gelişme henüz sağlanamamıştır.⁸²²

Leibfried, 1993 yılında bir makale yayınlamıştır. Yayımlanan makalesinde Avrupa Birliği düzeyinde sadece bir tane değil, farklı refah sistemleri olduğunu belirtmiştir. Çalışmasında dört farklı refah devletinden söz etmektedir, bunlar; İskandinav (modern), Bismarck (kurumsal), Anglo-Sakson (kalıntı) ve Latin Yakası'dır (Latin Rim).⁸²³

Leibfried, 1980'li yıllarda Avrupa Birliği'ne girmiş olan ülkeleri için ayrı bir refah devleti rejimi oluşturmuştur. Ana sektör tarıma dayalı ve sosyal güvenlik uygulamaları yetersiz olan bu modelde⁸²⁴ bulunan devletlerin Anayasa ve yasalarına bakıldığında, modern bir refah devletinde olması gereken bütün kurumsal gelişmelerin güçlü vaatlerin bulunduğu görülmektedir, ancak gerçekte ülkelerin kurumsal yapısı ve vatandaşlarına sağladığı sosyal olanaklar çok yetersiz olduğu belirtmektedir. Bu nedenle bu modele “vaatler devleti” veya “kurumsallaşmış vaatler ülkeleri” olarak da adlandırılmaktadır.⁸²⁵

Bu modelde, refah yararları sağlamada ailenin sorumluluğu nispeten yüksektir. Diğer bir ifade ile ailenin bu modelin vazgeçilmez özelliğidir çünkü aile sosyal olarak korunmasız üyelerini destekleme konusunda ana rolü oynadığı ilkesine dayanmaktadır. Sosyal yardımlarda başrole sahip olan kurumlar aile ve Katolik

⁸²² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 150-151.

⁸²³ Banu Metin, Mehmet Merve Özyayın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 52.

⁸²⁴ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 19.

⁸²⁵ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 151.

kilisesidir.⁸²⁶ Zayıf, verimsiz ve devletin sınırlı bir role sahip olan bu modelde kamu ve özel kuruluşların bu alanda birlikte varlığı görülmektedir ve refah kaynakları tikelci-klientist bir şekilde dağıtılmaktadır.⁸²⁷ Bu model ayrıca, tam istihdam hedefinden uzaklaşmakta ve yoksulluğun azaltılmasında çok fazla etkili değildir.⁸²⁸

Maurizio Ferrera da Liebfried'in analizlerine bir miktar katılmakla birlikte Güney Avrupa ülkelerinin refah programlarının gelişmemişliğine işaret etmiş ve ayrı bir rejim türü olarak bir çalışma yapmış ve bu ülkelerin özelliklerine işaret etmiştir. Bu modelde ki programlar kurumsal nitelikteki işgücü piyasası içerisinde yer alanlara cömert bir sosyal koruma sağlarken, kurumsal olmayan piyasalarda yer alanlara çok az destek sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra bu modelde, sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda eşitsizlikler görülmektedir.⁸²⁹

Esping-Andersen'in üçlü terminolojine eleştiri ve katkılarıyla gelişen Güney Avrupa modeli, refah devletinin görece zayıflığı nedeni ile ailenin ve kilisenin güç kazandığı, ev içi hizmetlerin kadınlar tarafından üstlenildiği ve erkeklerin geçim sağlayan olarak işlev gördükleri bir yapıya sahiptir.⁸³⁰ Bu modele giren ülkelerde ayrıca kayıt dışı ekonomi genişler ve ciddi etkinlik ve eşitlik sorunları mevcuttur. Kamu hizmetleri eşit olmayan bir biçimde dağıtılmakta ve bazı durumlarda yetersiz ve/veya etkisiz bulunmaktadır. Bu model kurumsal bir yapıdan yoksun olduğu için sosyal yardım seviyesi diğer ülkelere göre çok düşüktür.

Bu model Yunanistan, İspanya, Portekiz, İtalya ve belirli bir oranda İrlanda Cumhuriyeti içermektedir.⁸³¹

---

⁸²⁶ Ramazan Tiyek, Umut Yertüm, Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2016, s. 36.

⁸²⁷ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 53.

⁸²⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 150.

⁸²⁹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 53.

⁸³⁰ Mehmet Merve Özaydın, Cinsiyete Dayalı Refah Sınıflandırmaları Temelinde İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Sorunu, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 15/3, 2013, s. 63.

⁸³¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 150.

4.3.2. Doğu Avrupa Refah Rejimi

Esping-Andersen'in 1990 yılında yaptığı sınıflandırmasına yönelik yapılan eleştirilerden biri de Doğu Avrupa'da ortaya çıkan yeni demokrasileri içermediği hususudur. Bu nedenle, bazı araştırmacılar Esping-Andersen'in sınıflandırmasına, Doğu Avrupa'yı da eklemişlerdir. Dolayısıyla yeni bir refah rejimi türü olan "Doğu Avrupa Refah Rejimleri" (East European Welfare Regimes) ortaya çıkmıştır.⁸³²

Sosyalist refah devleti rejiminde kadın ve erkeğin tam istihdamı hedeflenmektedir ve kadınların istihdama katılma oranı oldukça yüksektir. Ayrıca iş düzenlemeleri kadın ve erkek için standart olarak hayat boyu, kalıcı ve tam zamanlı olarak belirlenmiştir. Ancak piyasa ekonomisine geçtikten sonra Doğu Avrupa ülkelerinde iş piyasası koşulları değişmiş, işsizlik artmış ve bu da yaşam standartlarının gerilemesine neden olmuştur. Politik sistemin değişmesiyle birlikte aile bakımları ve kamu bakım politikalarında ciddi kesintilere neden olmuştur.⁸³³

Bu modelde, eski Sovyet türü ekonomik rejimlerde, refahın sağlanması "tam istihdam" ile paralel gitmekteydi.⁸³⁴ 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, sübvansiyonlar ve fiyat kontrolleri ortadan kaldırılmış ve çok hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine geçilmiştir. Rejim değişikliğinden sonra bu ülkelerde devlet refah sektöründen elini çekmiş, birçok mal ve hizmette çeşitli sübvansiyonlar kaldırılmış veya askıya alınmıştır. Ayrıca piyasalaştırma ve özelleştirme süreçleri, devlet tarafından alınan kamu önlemleri de bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.⁸³⁵ Özellikle sağlık ve sosyal bakım hizmetlerinin özelleştirilmesi getirilmiştir. Bunun yanı sıra gönüllü sektör ve sivil toplum örgütleri gibi "üçüncü sektör" faaliyetler teşvik edilmiştir.

---

⁸³² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 152-153.

⁸³³ Deniz Kağnıcıoğlu, Refah Devleti Modellerine Göre Avrupa Birliği'nde İş-Yaşam Çatışması ve İş-Yaşam Dengesi Politikaları, Anadolu Üniversitesi, İİBF, **Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS)**, Cilt 27, Sayı 1, 2013, s. 31.

⁸³⁴ Sengoku Manabu, Emerging Eastern European Welfare States: A Variant of the "European" Welfare Model?, This research was supported in part by a grant for overseas research (Zaigai Kenkyu) of Seinan Gakuin University (2002-2003), s. 232.

⁸³⁵ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 152-153.

Birkaç bağımsız kurum tarafından uygulanan sosyal güvenlik, devlet bütçesinden ayrılmıştır. Bu dönemde yapılan reformlar arasında; tekellerin yavaş yavaş ortadan kaldırılması, servis sağlayıcıların çoğalması vs. yer almaktadır. Ancak özellikle yaşlılar ve az eğitilmiş toplum üyeleri arasında, gelir dağılımı eşitsizliğinin ve böylece yoksulluğun artması gibi toplumda olumsuz etkiler getirmiştir. Azalan çocuk sayısı nedeniyle nüfus artışının yavaşlaması, yaşam beklentisinin düşük olması ve aile hayatının kurumsallaşması negatif demografik etkilere neden olmuştur.⁸³⁶

Doğu Avrupa ülkelerinde, sosyal harcamaların yapısı yeni refah ihtiyaçlarının gereksinimlerini karşılamak üzere değişmiştir. 1990'ların ortalarında, “sosyal yardım ve işsizlikle ilgili harcamaların hâlâ sosyal bütçenin küçük bir payı oluşturduğunu” kabul etmiştir. Ancak bu durum, 2000 yılı itibarıyla değişmiştir; zira bu ülkeler emeklilik ve sağlık hizmetleri dışındaki sosyal harcamaların payını arttırmıştır; bu da sosyal yardım, aile yardımı veya işsizlik şemaları gibi diğer türdeki sosyal yardım sistemlerinin genişlemesi anlamına gelmektedir.⁸³⁷

4.3.3. Doğu Asya Refah Rejimi

Geç sanayileşen ancak hızlı ekonomik büyümeleri ile dikkat çeken Doğu Asya devletleri ekonomik büyümenin aksine toplumsal refah açısından gecikmeler yaşamıştır. Doğu Asya devletlerinin refah programları Batı sosyal politikası tarafından göz ardı edilmiş ya da ekonomik politikaları açısından periferik olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Doğu Asya refah devleti programları, unutulmuştur.

Esping-Andersen'in sunduğu sosyal demokrat, muhafazakâr ve liberal üçlü refah rejimi tipolojisinde Asya devletlerini yerleştirmek zordu.⁸³⁸ Bu nedenle bazı yazarlar, Asya ülkelerindeki refah düzenlemelerinin Esping-Andersen'in üçlü sınıflamasına uygun düşmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca refah devleti sınıflandırmaları hakkında

---

⁸³⁶ Sengoku Manabu, Emerging Eastern European Welfare States: A Variant of the “European” Welfare Model?, This research was supported in part by a grant for overseas research (Zaigai Kenkyu) of Seinan Gakuin University, 2002-2003, s. 233.

⁸³⁷ Sengoku Manabu, Emerging Eastern European Welfare States: A Variant of the “European” Welfare Model?, This research was supported in part by a grant for overseas research (Zaigai Kenkyu) of Seinan Gakuin University, 2002-2003, s. 233.

⁸³⁸ Chan-ung Park, The Divergent Paths of the East Asian Welfare Regimes: The Effects of Production Regimes and Democratization, Department of Sociology, Yonsei University, **Korean Social Science Journal**, XXXIV No. 1, 2007, s. 40.

yapılan çalışmalar genellikle gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin üzerinde yoğunlaşmıştır. Fakat bu ülkeler dışında da refah konularına olan ilgi artmıştır. Asya ülkelerinde ki sosyal politika tartışmalarındaki mevcut Avrupalı-Amerikalı modellerden farklı olduğu konusunda görüş birliği oluşmuştur.⁸³⁹

Japonya’da ve daha sonra “Asya kaplanları” olan Tayvan, Singapur, Taivan ve Malezya’da gerçekleşen hızlı sanayileşme 1980’lerde büyük zenginlikler yaratmıştır.⁸⁴⁰

Aspalter, çalışmasında Japonya, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur’u içeren Asya refah rejiminin temel özelliklerini ortaya koymuştur. “Doğu Asya Refah Rejimleri” (East Asian Welfare Regimes) olarak adlandırılan bu modelde Aspalter, Asya tecrübesini birleştiren şeyin, ekonomik ve sosyal gelişme arasındaki uyumlu ilişkiye atfedilen yüksek öncelik olduğunu belirtmiştir.

Bu modelde sosyal politikaların ekonomik büyümeyi destekleyici olduğu yönünde düşünceler hâkimdir. Ekonomik kalkınma hükümet politikasının merkezinde yer almaktadır. Yani devletin ana hedefi, ekonomik gelişmedir ve refah devleti programları gelişim çabalarının bir parçasıdır. Ayrıca devlet refah yararlarını sağlayan tedarikçi bir unsur değil, düzenleyici bir unsurdur. Bu modelde sosyal haklar, vergileri düşük, istihdam ve net gelirleri yüksek tutarak piyasa aracılığı ile ekonomiye katılıma dayalı olarak sağlanmaktadır. Ayrıca kadınlar için refah hizmetleri ihmal edilmektedir.⁸⁴¹

Doğu Asya refah programlarının temel özelliklerden biri, sosyal alanda ve özellikle eğitim, sağlık, konut, iş deneyimi ve mesleki eğitim gibi beşeri sermayenin gelişimi alanlarında üretken yatırımlara odaklanmak ve beşeri sermayeyi güçlendirerek ekonomik büyümeyi tamamlayıcı bir rol oynamaktır.⁸⁴² Bu nedenle eğitim, sağlık, konut alanlarında güçlü kamu yatırımları, sosyal güvenliğin ve refahın sağlanmasında

---

⁸³⁹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 53.

⁸⁴⁰ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 136.

⁸⁴¹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 54-55.

⁸⁴² Sarah Kuypers, The East Asian welfare regime: reality or fiction, University of Antwerp, Herman Deleeck Centre for Social Policy, Yüksek Lisans Tezi, No. 14/04, 2014, s. 7.

da makul düzeyde bir devlet taahhüdü bulunmaktadır. Örneğin Japonya ekonomisinin kalbini ileri teknoloji ve özellikle hizmet sektörleri oluşturmaktadır. Ayrıca Japonya'da öğrencilerin akademik başarıları uluslararası standartların çok üzerindedir.⁸⁴³

Holliday ise bu ülkelerde, sosyal politikanın, ağır basan bir siyasi hedef olan ekonomik büyümeye bağlı olduğunu belirtmiştir. Devlet-piyasa-aile ilişkilerinin ekonomik büyümeye yönelmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu modelde, refahın sağlanması için merkezde piyasa ve aile varken, hükümet de devletin görevi olarak refah düzenlemesinde önemli bir işlev görmektedir. Bu modelde doğrudan bir refah finansörü yoktur. Liberal refah rejimi ile karşılaştırıldığında bu modelde, sosyal koruma düzeyi daha yüksektir.⁸⁴⁴ Bu modelde devlet, refah hizmetlerinin finanse edilmesi ve sağlanması konusundaki rolünü en aza indirmeye ve ailelerden ve yerel işletmelerden en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadır. Hizmet sunumu az olan ve hizmet faydalarının sunumunda merkezi role aileyi koyması açısından muhafazakâr refah modeline benzeyen Doğu Asya refah modeli arasındaki ayrım çizgisi faydaların seviyesidir: Muhafazakâr refah modelinde yararlanıcılar için yüksek bir sınıflandırma yapılmasına karşın Doğu Asya refah programı düşük seviyededir.

Özetle, Doğu Asya refah rejimi programları, sosyal sigorta prensipleri, devletin düzenleyici rolü, kademeli genişleme ve ailelere aşırı bağımlılık gibi özellikleri bulunmaktadır. Bununla birlikte düşük metalaştırma, düşük kamu harcamaları ve vergiler ve sosyal güvenlik ziyade sosyal yatırımlara odaklanmaktadır.⁸⁴⁵ Doğu Asya devletleri refah programlarını sosyo-ekonomik yeniden dağılım için değil, ekonomik kalkınma ve siyasi meşruiyet için geliştirdiği iddia edilmektedir.⁸⁴⁶

Doğu Asya ülkeleri arasında sosyal haklar ve refah açısından çok benzerlik olmasına rağmen, ülkeler arasında da bazı farklılıklar vardır. Bunun nedeni ise ülkelerin

---

⁸⁴³ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ja.html> (Erişim tarihi: 02.06.2017).

⁸⁴⁴ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 54-55.

⁸⁴⁵ Sarah Kuypers, The East Asian welfare regime: reality or fiction, University of Antwerp, Herman Deleeck Centre for Social Policy, Yüksek Lisans Tezi, No. 14/04, 2014, s. 9.

⁸⁴⁶ Chan-ung Park, The Divergent Paths of the East Asian Welfare Regimes: The Effects of Production Regimes and Democratization, Department of Sociology, Yonsei University, **Korean Social Science Journal**, XXXIV No. 1, 2007, s. 43-44.

sömürge tarihi, demokratikleşme düzeyi, ekonomik kalkınma stratejileri arasında farklılık olması gösterilebilir.⁸⁴⁷ Aynı zamanda, her toplumun sosyo-ekonomik ve siyasal değişimleri yaşama şekli, zamanlama, hız ve derecede değişmektedir.⁸⁴⁸

4.3.4. Radikal Refah Rejimi

Esping-Andersen'in üçlü rejim sınıflandırması içerisinde İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda liberal refah rejimi içerisinde yer almaktadır. Ancak Avustralya ve Yeni Zelanda'nın liberal modelden farklı olarak, sosyal koruma amaçlı daha kapsayıcı bir yaklaşıma sahip olduğu yönünde tespitler yapılmıştır.⁸⁴⁹ Bu nedenle, Castles ve Mitchell bu devletlerin liberal refah rejiminde bulduklarına dair itiraz etmiş ve üçlü refah rejimine dördüncü bir rejim eklenmesi gerektiği kanaatine ulaşmıştır. Castles, Avustralya'nın benzersiz bir refah ve vergi sistemine sahip olması nedeniyle bu ülkelerin, düşük harcamalar ve yüksek yeniden dağıtım düzeyleri ile kendine özgü bir radikal rejim türü olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁸⁵⁰ Bu nedenle Castles ve Mitchell, bu ülkeleri "Radikal Refah Devletleri" (Radical Welfare States) olarak tanımlamıştır.

Avustralya ve Yeni Zelanda, dünyanın en kapsayıcı ihtiyaç testine dayalı (means-tested), gelir desteği yardımlarından oluşan ve sosyal korumaya, standart liberal formdan daha çok kapsamlı bir yaklaşıma sahip olduğu savunulmaktadır. Bu modelde yardımlardan yararlanmak için gerekli alt sınırlar karşılaştırmalı olarak yüksek düzeyde belirlenmektedir. Dolayısıyla, nüfusun büyük bir kısmı yardımlardan yararlanma fırsatına sahiptir. Geleneksel olarak, yeniden dağıtım sosyal programlardan çok, ücret kontrolleri ve istihdam güvencesi yoluyla sürdürülmektedir.⁸⁵¹ Bu modelde kurumsal yapılanmasında önemli bir rol oynayan

⁸⁴⁷ Sarah Kuypers, The East Asian welfare regime: reality or fiction, University of Antwerp, Herman Deleeck Centre for Social Policy, Yüksek Lisans Tezi, No. 14/04, 2014, s. 11.

⁸⁴⁸ Chan-ung Park, The Divergent Paths of the East Asian Welfare Regimes: The Effects of Production Regimes and Democratization, Department of Sociology, Yonsei University, **Korean Social Science Journal**, XXXIV No. 1, 2007, s. 41.

⁸⁴⁹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 55.

⁸⁵⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 154.

⁸⁵¹ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 55.

husus, gelir garantilerin piyasa düzenlemeleri ile gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla bu ülkeleri ayrı bir sosyal politika model oluşturduğu görülmektedir.⁸⁵²

4.3.5. Cinsiyet Temelli Refah Rejimi

Daha önce de bahsedildiği üzere Esping-Andersen'in üçlü refah devleti rejimleri sınıflandırması geniş bir yelpazede eleştirilmiştir. Yapılan eleştirilerden bir tanesinde Esping-Andersen'in cinsiyet körlüğünü içermesi yönündeydi. Bu eleştirilerin yoğunlaştığı yer kadınların işgücü piyasasındaki rolleri ile ev hizmetleri bağlamındaki toplumsal sorumlulukları arasındaki etkileşimin görmezden gelinmesiydi.⁸⁵³ Ayrıca erkeklerin, ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamda baskın olması ve kadınların ezilmesi, refah devletinin feminist kuramların geliştirilmesinin başlangıç noktasıdır. Bu eleştiriler, daha sonra ki refah devleti çalışmalarında cinsiyet konusunu içermiştir. Feminist anlayış hiçbir şekilde birleşik bir bütün teşkil etmemektedir ancak feminist anlayışın çeşitliklerinin ortak noktası, refahın cinsiyete özgü sonuçlarına odaklanıyor olması ve diğer çoğu modellerinin aksine aileyi ve sosyal ağlarını katmalarıdır.⁸⁵⁴

Toplumsal cinsiyet konusunun göz ardı edilmesi üzerine ciddi bir şekilde eleştiren Jane Lewis, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, çalışmayı cinsiyet temelli bölünmesi üzerine durmuştur ve çalışmanın ücretli ve ücretsiz çalışma olarak iki kategoriye ayırmıştır. Lewis, refah sistemlerinin hane halkı düzeyinde erkeğin evin geçimini sağladığı, kadının ise çocuk, hasta ya da yaşlı bakım hizmetlerini üstlendiği bir anlayışa dayalı olarak şekillendiğini belirtmiştir. Bu model, "ekmek kazanan erkek" ve "ev işleri yapan kadın" ayrımı yapmaktadır.⁸⁵⁵ Böylece, "ekmeği kazanan erkek modeli"ne (the male breadwinner model) işaret etmektedir.⁸⁵⁶ Yani erkeğin tam istihdamına odaklanan ve kadınların da büyük ölçüde eşlerinin kazançları ve sisteme olan katkıları aracılığıyla refah hizmetlerine eriştiği bir modeldir. Fakat 20. yüzyılın

⁸⁵² Christopher Pierson, Francis Geoffrey Castles (editörler), **The Welfare State Reader**, 2. Basım, Cambridge: Polity Press, 2006, s. 183.

⁸⁵³ Mehmet Merve Özaydın, Cinsiyete Dayalı Refah Sınıflandırmaları Temelinde İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Sorunu, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15/3, 2013, s. 55.

⁸⁵⁴ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, Kopenhagen: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 50.

⁸⁵⁵ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 57.

⁸⁵⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 129.

son çeyreğinde kadınların işgücü piyasasına katılımları artmıştır. Değişen aile yapısı ile birlikte politika yapıcılar işgücü piyasaları ve aile davranışları ile ilgili olarak giderek artan bir bireyselleşmenin varlığını kabul etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte erkeğin evin geçimini üstlendiği model ise geçerliğini yitirmeye başlamıştır. Lewis, bu değişim ile birlikte kadının ev hizmetlerinden tamamen sorumlu olduğu ve çalışmadıkları modelden, erkekle birlikte çalıştıkları (çift gelir kazanan) ve bakım hizmetlerini paylaştıkları⁸⁵⁷ yani kadın veya erkek farketmeksizin bütün yetişkinlerin işgücü piyasasında olduğu bir model açıklamaktadır. Lewis, erkek aile reisini üç sınıfa ayırmıştır. Bunlar; güçlü, orta ve zayıf yapılarıdır. Bu sınıflandırmayla hareketle Lewis örnek olarak İngiltere ve İrlanda'yı güçlü aile reisi modeline, Fransa'yı orta aile reisi modeline ve İsveç'i de düşük aile reisi modeline göstermiştir.

Sainsbury (1996) kadını çalışan, anne ve eş olmak üzere üç farklı yapı içinde sınıflandırmıştır.⁸⁵⁸ Siaroff (1994) ise çalışmasında cinsiyet eşitsizliğini eklemiştir. Siaroff, ülkeler arasında erkek ve kadınların iş-refah seçimlerini karşılaştırmış ve "Protestan Sosyal Demokrat", "Protestan Liberal", "İleri Hıristiyan Demokrat" ve "Geç Kadın Hareketliliği" refah devleti rejimleri arasında ayırım yapmıştır.⁸⁵⁹

Sosyal demokrat feministler ilgilerini özellikle kadınların devlet içinde ki konumuna odaklanmıştır. Hernes (1987), kadınların resmi komite ve devlet ve işgücü piyasası organizasyonlar arasındaki üçlü görüşmelerden oluşan karar alma yapılarındaki eksikliğe vurgu yapmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra İskandinav refah devletlerinin gelişimi çıkar grupları, politikacılar, uzmanlar ve yetkililerden oluşan erkek liderlik altında yer almıştır. Önemli kararlar erkek yönetimi tarafından alınmaktadır. Kadınların giderek parlamentodaki temsil artmış olmasına rağmen, onlara erkeklere göre daha fazla politik güç verilmemiştir.⁸⁶⁰

⁸⁵⁷ Mehmet Merve Özaydın, Cinsiyete Dayalı Refah Sınıflandırmaları Temelinde İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Sorunu, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15/3, 2013, s. 55.

⁸⁵⁸ Mehmet Merve Özaydın, Cinsiyete Dayalı Refah Sınıflandırmaları Temelinde İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Sorunu, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15/3, 2013, s. 55.

⁸⁵⁹ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 20.

⁸⁶⁰ İver Hornemann Møller, Jørgen Elm Larsen, **Socialpolitik**, 3. Basım, København: Hans Reitzels Yayınları, 2011, s. 50.

4.4. REFAH DEVLETİ YAKLAŞIMLARI

4.4.1. Kalıntı (Residual) ve Kuramsal (İnstitutional) Refah Yaklaşımı

Dördüncü bölümün başında da açıklandığı üzere literatürde refah sistemlerine yönelik ilk çalışmalar 1958 yılında Harold L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux tarafından yapılmıştır.⁸⁶¹ Wilensky ve Charles refah devletlerini "kalıntı" (residual) ve "kurumsal" (institutional) olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Daha sonra Richard Titmuss üçlü bir sınıflandırma yapmıştır. Yaptığı üçlü sınıflandırma; "Kalıntı", "Endüstriyel başarı" ve "Kurumsal" refah modelleridir.⁸⁶²

"Kalıntı yaklaşımı" (residual approach)'na göre, refahın sağlanması temel olarak aile ve piyasanın görevidir. Piyasa ve aile refah sağlama görevini yerine getiremediği ve bütün olanaklar tükendiği takdirde bu görev devlete düşmektedir.⁸⁶³ Sosyal refah içinde kalıntı refah yaklaşımı, hizmet başvurusu için katı kurallara dayanmaktadır. Devlet tarafından bireylerin bu sosyal refah hizmetlerinden yararlanabilmesi için, diğer destek olasılıklarının tüketilmesi ve bunu da ispatlaması gerekmektedir. Birey, sosyal refahın sağlanması için gerçekten gereksinim duyup-duymadığına dair gelir-testine tabi tutulmaktadır. Kalıntı refah yaklaşımında yardım, bireyin hayatta kalabilmesi için verilmektedir. Vergi oldukça düşüktür ancak bu ülkelerde genellikle daha büyük bir eşitsizlik söz konusudur. Bu nedenle kalıntı refah yaklaşımı yapımında liberal kabul edilmektedir.⁸⁶⁴ Kısacası, kalıntı refah rejimi yaklaşımı yoksullara yönelik olduğu için sadece kendini geçindiremeyen ve aileleri de bunu gerçekleştiremeyen kişilere bir güvenlik ağı olarak desteklemektedir.⁸⁶⁵ Sosyal yardım alanlara ise damgalama yapılmaktadır. Bu yaklaşımı uygulayan ülkeler arasında Amerika ve Japonya örnek verilebilir. Ancak daha zayıf olarak Kanada ve Avustralya'da da bu yaklaşım uygulanmaktadır.

---

⁸⁶¹ Peter Abrahamson, The Welfare Modelling Business, **Social Policy & Administration**, Cilt 33, Sayı 4, 1999, s. 395.

⁸⁶² Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 16.

⁸⁶³ Düriye Toprak, Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, 2015, s. 155.

⁸⁶⁴ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 17.

⁸⁶⁵ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 161.

Kalıntı ve kurumsal refah devletleri bir bütünün iki ucunu belirtmektedir. Kalıntı refah devleti en az gelişmiş, kurumsal refah devleti ise en gelişmiş olanı ifade etmektedir.⁸⁶⁶ Wilensky'ye göre, sanayileşmenin ilerlemesiyle refah hizmetlerinin kurumsal nitelik kazanması ve böylece kurumsal refah devleti anlayışının kalıntı refah devleti anlayışının karşısında güçlenmesi söz konusu olabilecektir.⁸⁶⁷

”Kurumsal yaklaşımı” (institutional approach)’na göre, refahın sağlanması kalıntı refah yaklaşımı gibi iyileştirmeye yönelik ve kısmi değildir. Aksine, toplumun bütününe hedeflediği için kurumsal refah yaklaşımı evrensel fayda sağlamaktadır. Doğal olarak önleyici olan bu yaklaşım, çıkabilecek problemleri öngörür ve mümkün olduğunca çabuk çözmeye çalışır. Bu yaklaşıma göre, sosyal refah gereklidir. Yardım alanlar damgalanmamaktadır. Burada amaç yoksulluğa düşmeden yoksulluğu önlemektir. Ayrıca kurumsal refah yaklaşımının amacı dayanışmayı, eşitliği ve sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirmenin yanı sıra damgalamayla gelen kötü etkileri ortadan kaldırmaktır.

Kurumsal yaklaşımın içerdiği yardımlar arasında; refah dağılımı, gelir garantisi, negatif gelir vergisi, çocuk ödenekleri planları ve sosyal sağlık hizmetleri vardır.⁸⁶⁸ Örneğin bir topluluktaki ana sosyal sorunlardan biri eğitim eksikliği ise o zaman kişisel durumlardan bağımsız olarak herkese özgürce eğitim verilmektedir.⁸⁶⁹

Kurumsal yaklaşımın üç temeli olduğu söylenmektedir, bunlar: (1) amaç toplumsal bütünleşmeyi geliştirmektir. Bir ülkenin vatandaşı olan herkes, sunulan hizmet ve yararlarından faydalanma hakkına sahiptir. (2) sosyal hizmetler evrensel ilkesine dayanmaktadır. Böylece vergi ödeyen kişinin gelirin, mesleğine vb. bakılmaksızın, sunulan hizmetten yararlanma hakkına sahiptir. (3) sosyal refah hizmetleri, hiç

---

⁸⁶⁶ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 17.

⁸⁶⁷ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 41.

⁸⁶⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 162 & Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2012, s. 88.

⁸⁶⁹ <http://peopleof.oureverydaylife.com/differences-residual-institutional-social-work-7099.html> (Erişim tarihi: 04.06.2017).

kimsenin yoksulluk sınırının altında olmayacağı bir yaşam standardını baz almaktadır.⁸⁷⁰

İsveç'in refah devleti ve hükümet sektörü göreceli olarak büyüktür. Transfer seviyeleri de nispeten yüksektir. Bunun yanı sıra sağlık hizmetleri gibi temel sosyal hizmetler ve sübvansiyonlar önemlidir ve vatandaşlık ile ilgili olarak kapsama alanı evrenseldir. Bu nedenle İsveç kurumsal refah devleti olarak değerlendirilebilir.⁸⁷¹

Özetle, kalıntı refah yaklaşımına göre sosyal yardım hizmetleri sadece olan düşük gelirli gruplara yönelik olarak tasarlanmışken, kurumsal refah yaklaşımı herkese yönelik evrensel biçimde tasarlanmıştır.⁸⁷²

4.4.2. Evrensellik (Universality) ve Seçicilik (Selectivity) Refah Yaklaşımı

Kurumsal refah devleti modelini nitelendiren evrensellik yaklaşımı (universal approach)'na göre sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar genellikle toplumdaki bütün vatandaşlara yöneliktir. Temel taşı evrenselcilik olan bu yaklaşımı Kuzey Avrupa (İskandinav refah rejimleri) ülkeleri uygulamaktadır.⁸⁷³ Toplumdaki tüm risklerin bir şemsiye altına alınması fikri üzerine kurulu olan “evrensel” yaklaşımda yararlar ve hizmetler, toplumdaki herkese yöneliktir. Seçici yararlar, evrensel yararların aksine sadece ihtiyacı olan kişilere yöneliktir. Örneğin kapitalizmin altında refah devletinin en gelişmiş ve en geniş biçimini almış olarak tanımlanan İsveç, vatandaşların evrensel olarak erişebileceği fayda ve hizmetlerin kamu tarafından doğrudan sağlanması için büyük önem vermiştir.

---

⁸⁷⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 162-163 & Banu Metin, Mehmet Merve Özyayın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 42.

⁸⁷¹ Daniel Ankarloo, The Swedish Welfare Model - Counter-arguments to neoliberal myths and assertions, Paper prepared for **Association of Heterodox Economics Conference**, Senior Lecturer of Social Work, Malmoe Univeristy, Sweden, 2009, s. 4.

⁸⁷² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 162-163.

⁸⁷³ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 163.

Therborn, piyasanın, insanın kendini yeniden üretimini güvence almasında başarısız olduğunu savunmuş ve piyasaların devleti gerektirdiği konusunun üzerinde durarak evrenselliğin oluşumunun gerekli olduğunu vurgulamıştır.⁸⁷⁴

Evrensel ve seçicilik kavramları, kalıntı ve kurumsal gibi kavramlarla benzerlik göstermektedir. Fakat kurumsal ve kalıntı refah kavramları birer ilke iken, evrensellik ve seçicilik birer metod olması aralarındaki temel farktır.

Evrensel programlardan sınıf, din, dil, yaş, ırk, cinsiyet ayrımı yapmadan bütün topluma odaklandığı ve herkes aynı koşullarda yararlanabildiği için tüm vatandaşları kapsamaktadır. Nitekim bu da vatandaşlara güvence sağlamaktadır.⁸⁷⁵ Çünkü evrensellik anlayışı ile amaçlanan cömert transfer programlarıyla eşitlik ve dayanışma sağlamaya çalışmaktadır.⁸⁷⁶ Evrenselcilik, kısmi ve bireysel sübvansiyonlar aksine herkes için sosyal refah sağlanmasına dayanan bir sistemdir. Bu yaklaşımda kısıtlamalar olmaksızın herkese sosyal hizmetler sunmakla yükümlüdür. Ödeneklerin vergiler tarafından finanse edilmesi ve devletin sorumluluğunda olması eğiliminde bulunan evrensel ödenek programlarının kapsamı birtakım değişiklik gösterebilir. Bazı ödenekler belli bir yaşın üzerindeki tüm nüfusa (örneğin, evrensel emeklilik), diğerleri de belli gruplara (örneğin, sakatlık ödenekleri) veya bir grubun bölümlerine (sadece ilk çocuk için evrensel ödenek) gibi farklılıklar gösterebilmektedir. Evrensel bakış açısı diğer ülkelere göre İskandinav ülkelerinde daha fazla yer kaplamaktadır.⁸⁷⁷

Evrenselciliğin tersi seçicilik yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, kişinin pozisyonu sosyal hizmetlerden ne kadar yararlanabileceğini belirlemektedir. Buna göre sosyal hizmetler sadece çok zor durumda olanlara yani yalnızca belirli gruplara erişimini tanımlamaktadır. Seçicilik yaklaşımı (selectivity approach)'na göre sosyal yararlılardan ve sosyal hizmetlerden yararlanabilecek olan kişilerin gereksinimleri üst düzeyde olmalıdır. Yani nakit transferler ve hizmetler sınırlı kaynaklara sahip olan

⁸⁷⁴ Nejla Okur, Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devletin Geleceği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara, 2008, s. 38-43.

⁸⁷⁵ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 22.

⁸⁷⁶ Ali Tarık Gümüş, Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü, Doktora tezi, Konya, 2010, s. 212.

⁸⁷⁷ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 162-163.

bireyler ve hanelerle sınırlıdır.⁸⁷⁸ Diğer bir ifade ile yoksulluğa dayanan seçicilik (gereksinim) ilkesi sadece minimum geçim düzeyinin altındakilere bir yarar sağlamaktadır. Aynı zamanda sadece kötü durumda olanlara yardım yapıldığı için ve bu kişilerin faydalardan yararlanabilmeleri için gelir testine tabi tutulmaktadır.⁸⁷⁹

Refahın güç kaybetmeye başlaması ile seçicilik ilkesi daha ön plana çıkarak cömert sosyal refah harcamaları anlayışından, daha çok zor durumda olanlara zayıf sosyal harcamalara doğru evrildiği gözlenmektedir. Seçicilik ilkesini savunanların argümanlarına göre, sosyal yardımlar kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen kişilere gitmemelidir.⁸⁸⁰ Seçicilik yaklaşımı 1980'li yıllardan itibaren neo-liberalizm tarafından savunulmaktadır. Evrensellik yaklaşımı, sosyal demokrat refah devletlerinde baskın iken, seçicilik, liberal refah devletlerinde daha baskın olduğu görülmektedir. Muhafazakâr refah devletlerinde ise karşılıklılık ilkesi hâkimdir. Ancak bir ülkede, tek bir sosyal güvenlik programında bile farklı ilkeler aynı zamanda uygulanabileceğinin altını çizmekte fayda vardır.⁸⁸¹

Aşağıdaki tabloda genellikle sosyal demokrat refah devletlerinin uyguladıkları daha geniş sosyal hizmetler sunan evrensellik yaklaşımı, liberal refah devletlerinin uyguladıkları daha sıkı hizmetler sunan seçicilik yaklaşımı ve muhafazakâr refah devletlerinin uyguladıkları karşılıklılık yaklaşımı özet halinde verilmiştir.

---

⁸⁷⁸ Dimitri Gugushvili, Donald Hirsch, Means-tested and universal approaches to poverty: international evidence and how the UK compares, s. 1.

⁸⁷⁹ Pınar Günel, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, Mayıs 2009, s. 32.

⁸⁸⁰ Jørgen Goul Andersen, Den Universelle Velfærdsstat Er Under Pres – Men Hvad Er Universalisme?, **İnstitut For Økonomi, Politik og Forvaltning**, Aalborg Universitet, 1997, s. 33.

⁸⁸¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 166-168.

Tablo 18: Seçicilik, Evrensellik ve Karşılıklılık Sosyal Politika Yaklaşımları Arasındaki Fark

Sosyal politika yaklaşımları	Seçicilik	Evrensellik	Karşılıklılık
Sosyal haklar türleri	Yoksulluğa dayalı	Vatandaşlığa dayalı	Karşılıklılığa dayalı
İhtiyaçlar tanımı	Minimum standardın altında	Genel iyilik halinin standardının altında	Elde edilen standart kaybı
Sosyal güvenlik geleneği	Sosyal yardım	Kategorik yararlar Evrensel yararlar	Sosyal sigorta
Sosyal güveniğin genel amacı	Yoksulluğu azaltmak	Refahın ve statünün korunması	Genel iyilik halinin teşvik edilmesi / gelirin idame edilmesi
Refah rejimi	Liberal	Sosyal demokrat	Muhafazakâr
İdeal tipik özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Devlet sorumluluğunda • Vergilerle finanse edilmekte • Minimum hizmet/yarar • Gelir testi uygulanmakta	<ul style="list-style-type: none"> • Devlet sorumluluğunda • Vergilerle finanse edilmekte • Ödenekler (yaklaşık olarak) düz oranlı • Risk ve yurttaşlık testi uygulanmakta	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal partnerler sürece dâhil edilmekte • Katkılarla finanse edilmekte • Ödenekler ya düz oranlı (Beveridge tipi) ya da kazanca bağlı (Bismarck tipi) • Risk ve katkı testi uygulanmakta

Kaynak: Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 171 & Jochen Clasen, Wim van Oorschot, *Changing Principles in European Social Security*, *European Journal of Social Security*, Volume 4/2, Netherlands, 2002, s. 94.

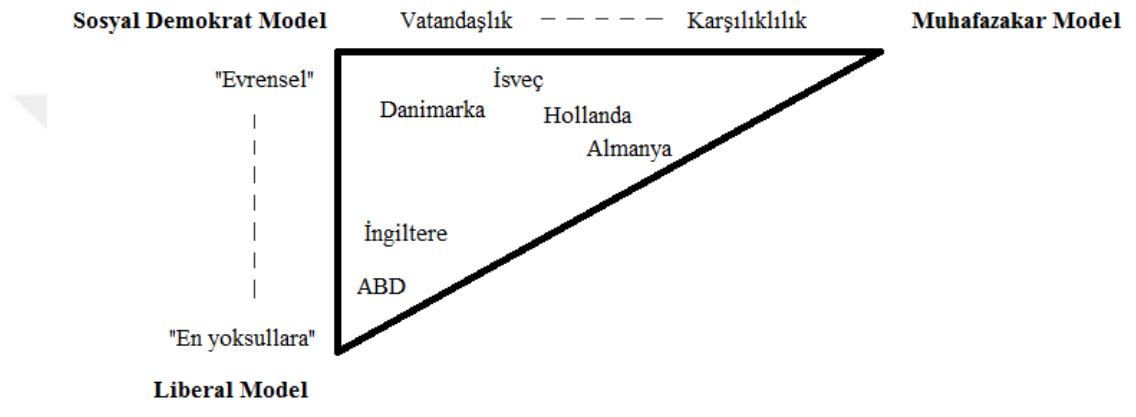
Tablo 19: Refah Devletlerinin / Sosyal Politika Modellerinin / Rejimlerinin Diğer Tipolojileri⁸⁸²

Titmuss (1974)	Kalıntı Refah Modeli (Residual Welfare Model) Piyasa ve aile hükmü Sosyal yardım kurumları son çaredir Geçici yardım	Endüstriyel Başarı-Performans Modeli (Industrial Achievement-Performance) Sosyal yardım kurumları önemli rol oynamaktadır Sosyal yardım alabilmek için iş, performans ve üretkenlik önemlidir	Kurumsal-Yeniden Dağıtıcı Model (Institutional Redistributive) Toplumun büyük entegre kurumları ihtiyaç temelinde evrensel hizmetler sağlamaktadır Toplumsal eşitlik ve yeniden dağıtılma Evrensellik ilkesi geçerlidir
Furniss & Tilton (1977)	Pozitif Devlet (Positive State) Ekonomik büyüme için hükümet ve firmalar işbirliği yapmaktadır Aktüeryal ilkeler üzerine sosyal sigorta İş disiplini sağlar	Sosyal Güvenlik Devleti (Social Security State) Büyüme için hükümet ve firmalar işbirliği yapmaktadır Son çare olarak tam istihdam-kamu istihdamı Garanti hakkı asgari bir haktır.	Sosyal Refah Devleti (Social Welfare State) Tam istihdam ve sendikal işbirliği Dayanışmacı ücret politikası Sosyal politikanın amacı eşitliktir Gelirin yeniden dağıtılması
Mishra (1981)	Kalıntı Refah Devleti (Residual) Minimal devlet sorumluluğu Temel olarak hizmetlerden yararlanabilmek için gelir-testine tabi tutulmalıdır, faydalar düşüktür, nüfusun azınlığını kapsamaktadır Hizmetlere harcanan % GSYİH oranı düşüktür Refahı sağlamada ana rol resmi olmayan/özel organlara aittir		Kurumsal Refah Devleti (Institutional) Geniş hizmet yelpazesi vardır, hizmetler vatandaşlık temeline dayanmaktadır İhtiyaçları karşılamak için devlet sorumluluğunun kabulü gerekmektedir Orta düzeyde fayda Refahı sağlamada resmi olmayan/özel kurumların ikinci derecede rolü vardır Hizmetlere harcanan % GSYİH oranı ortada derecededir

⁸⁸² http://rszarf.ips.uw.edu.pl/welfare-state/sessions03_04.pdf (Erişim tarihi: 14.06.2017).

Castless ve Mitchell (1991)	Liberal (Liberal) Düşük fayda düzeyi ve fayda eşitliği Haklarda siyasal hâkimiyet vardır Sendikalar zayıftır İrlanda, Japonya, İsviçre, ABD	Muhafazakâr (Conservative) Yüksek sosyal harcamalar ve düşük fayda eşitliği Sendikalar zayıftır Almanya, İtalya, Hollanda, Fransa, Avusturya	Sağa-Hegemonya Olmayan (Non-Right Hegemony) Yüksek fayda düzeyi ve yüksek eşitlik Sendikalar güçlüdür Sol partilerin politik hâkimiyeti vardır İsveç, Norveç, Danimarka, Belçika	Radikal (Radical) Düşük fayda düzeyi – yüksek derecede eşitlik Sendikalar güçlüdür Sağ partilerin politik hâkimiyeti vardır Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere, Kanada, Finlandiya
Leibfried (2000)	Anglo-Sakson (Anglo-Saxon) Kalıntı refah Devlet başvurulacak son çaredir	Bismarck Ülkeleri (Bismarck Countries) Sosyal yardımlar, sosyal katkılara dayanmaktadır Öncelikler arasında ekonomik kalkınma vardır Yararların finansmanı vergilerden ziyade, sosyal sigorta ilkesine dayanmaktadır	İskandinav (Scandinavian) Evrensellik ilkesi geçerlidir ve sosyal yardımlar cömerttir Hedeflerin arasında tam istihdam vardır Sosyal hizmetleri devlet sağlamaktadır	Latin Kuşağı Ülkeleri (Latin Rim) Kalıntı refah İşgücü piyasasına odaklanmaktadır
Huber ve Stephens (2001)	Liberal (Liberal) Kısmi program kapsamaktadır Gelir veya ihtiyaç testine dayanmaktadır Yararlar kısıtlı ve mütevazıdır Kamu hizmetleri az sayıda bulunmaktadır Pasif aile ve işgücü politikası	Hıristiyan Demokrat (Christian Democratic) Yararlar esasen istihdam temellidir Transferler üzerinde durulmaktadır Yararlar özel sektör veya 3. sektör tarafından dağıtılmaktadır Pasif işgücü piyasası politikası	Sosyal Demokrat (Social Democratic) Yararlar evrensel ve kapsamlı bir şekildedir Vatandaşlık ilkesi geçerlidir Kadın ve erkek eşittir Aktif işgücü piyasası politikası	Ücretli (Wage Earner) Kısmi program kapsamaktadır Gelir testine dayanmaktadır ancak yüksek gelir sınırlarıyla Yararlar kısıtlı ve mütevazıdır Pasif işgücü piyasası politikası

Sosyal demokrat refah modeli, liberal refah modeli ve muhafazakâr-korporatist refah modeli aşağıda üçgen şeklinde verilmiştir. İdeal tipler üçgenin köşelerinde yer almaktadır. Üçgen şeklinde gösterilen bu sistemlerin daha önce saf halde bulunmadıklarını ancak ideal tipler olduğunu belirtilmiştir. Bu üçgende bir yanda kapsamı ve maliyetleri diğer yanda ise finansman prensipleri ve yararların tahsisi olmak üzere refah sistemlerini konumlandırma ve hareketini iki boyutta açıklamaktadır.⁸⁸³

Şekil 10: Sosyal Demokrat, Muhafazakâr ve Liberal Refah Modellerinin Bazı Özellikleri

Şekil, üç refah devleti modellerinin bazı önemli özelliklerini özetlemektedir. Muhafazakâr refah modelinin temel prensibi, karşılıklılık ilkesine dayanmaktadır. Yani bireylerin sosyal haklarını, zorunlu katkı ödeyerek “hak etmiş” olmalıdır. Ayrıca sosyal haklar istihdam ve gelire dayanmaktadır. Sosyal demokrat refah modelinde emeklilik hakkı vatandaşlık ilkesine dayanmaktadır ve söz konusu faydadan eşit şekilde herkes yararlanabilmektedir. Ancak, liberal modelde faydalar mütevazıdır ve yardımlar sadece yoksul kesime dayanmaktadır. Bu nedenle gelir-testine tabi tutulmaktadır.⁸⁸⁴

⁸⁸³ Jørgen Goul Andersen, Velfærdens veje i komparativt perspektiv, Den Jyske Historiker, **Centre for Comparative Welfare State Studies (CCWS)**, Department of Economics, politics and Public Administration, Aalborg, Sayı 82, 2000, s. 7.

⁸⁸⁴ Per H. Jensen, **Velfærd – Dimensioner og Betydninger**, 1. Basım, København K: Frydenlund Yayınları, 2009, s. 165-166.

4.5. Türkiye’de Sosyal Refah Devleti

Türkiye anayasasının 2. maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir*” yazmaktadır. Ayrıca anayasanın 5. maddesinde ise şu hükümlere yer verilmiştir:⁸⁸⁵ “*Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.*” Bu maddelerden anlaşılacağı üzere Türkiye’de sosyal yardıma muhtaç kimselere yardım edilmesi gerektiği açıkça anayasada belirtildiği için bu haklar anayasal bir haktır.⁸⁸⁶

Türkiye’de yürürlüğe girmiş birçok sosyal politikalar ve yapılan yenilikler vardır. Aşağıda Türkiye’de, 1923’te Cumhuriyetin ilanından günümüze değin sosyal alanda yapılan önemli yardımlar ve yenilikler açıklanacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan hemen öncesi yıllarda; Osmanlı döneminde ekonomik ve sosyal bakımdan büyük yıkımlar yaşanmıştır. Bundan dolayı, Cumhuriyetin kurulmasıyla geçmişten miras kalan yıkıcı etkilerin giderilmesi amaçlanarak farklı politikalar yürütülmüştür.⁸⁸⁷ 1923’te Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ülkemizde kökten bir dönüşüm yaşanmış ve siyaset, hukuk, eğitim-kültür ve ekonomik alanda ve aynı zamanda gündelik hayatta birçok düzenlemeler ve yenilikler yapılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyeti ilan etmesiyle birlikte birtakım devrimler ve yenilikler yapmıştır. Bunun en temel nedeni ise Atatürk, çağın gerisinde kalmış olan ve kendisini yenileyemeyen ülkelerin ve toplumların sömürüldüklerini ve yok edildiklerini tanık olmuştur. Bu nedenle var olmak için modernleşmeyi ve kalkınmayı esas çözüm olarak gördüğü için Türk toplumunu

⁸⁸⁵ TC Anayasası.

⁸⁸⁶ Oğuz Toprak, 2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 135.

⁸⁸⁷ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 152.

dönüştürmek, akılcı düşünme ve aydınlanma gibi çağdaş uygarlıklar düzeyine yükseltilmesine uğraşmıştır.⁸⁸⁸

Türkiye’de demiryolu, karayolu, köprü, liman gibi altyapı oluşturma konusunda ciddi derecede önem verilmiştir. Yapılan birtakım önemli sosyal programları ve sosyal yardımları ele alırsak; Türk tarihinde ilk defa sağlık alanında “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı” kurulmuştur. Bununla birlikte doktor, hemşire ve sağlık kurumlarının sayısı arttırılmıştır.⁸⁸⁹

Türkiye’de ilk sosyal güvenlik kuruluşu 1923 yılında “Amele Birliği”nin kurulması ve faaliyete girmesiyle başlamıştır. Amele Birliği üçlü bir yapıda örgütlenmeyi öngörmüştür. Bunlar; işçi, işveren ve devlet temsilcileridir. Bu kanunun amacı, Ereğli Kömür Bölgesinde maden işçilerinin yanı sıra bunların eş ve çocuklarının hastalıkları halinde yardım etmektir. 1946 yılına kadar üyeleri ve ailelerine hastalık, kaza, yaşlılık ve ölüm gibi durumlarda yardım sağlamıştır. Amele Birliği günümüzde varlığını korumaktadır ve doğrudan doğruya Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlıdır. Ancak 1980’li yıllarda başlayan özelleştirmeler nedeniyle Amele Birliği ciddi bir şekilde önemini yitirmiştir.⁸⁹⁰

Cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi yapılmıştır. Bu kongrede ülkenin endüstrileşmesi konusunda izlenecek politika belirlenmiş ve devlet destekli ve özel sektör ağırlıklı bir liberal ekonomik politikanın izleneceği kararı verilmiştir.⁸⁹¹ İzmir İktisat Kongresinin başlıca iki amacı vardı, bunlar; (1) tüccar, çiftçi, sanayi ve işçi kesimlerinin kendine özgü sorun ve isteklerini bir bütünlük içinde belirtmek ve (2) yabancı sermaye

---

⁸⁸⁸ Temuçin Faik Ertan (Editör), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 2. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 187-215 & İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 73.

⁸⁸⁹ Temuçin Faik Ertan (Editör), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 2. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 187-215.

⁸⁹⁰ Nüvit Gerek (editör), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 1. Basım, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004, s. 89 & Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 168.

⁸⁹¹ Temuçin Faik Ertan (Editör), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 2. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 187-215.

çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı yapıyı göstermek idi.⁸⁹² Bu kongrede ayrıca işçi hakları, çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve sendikalarla ilgili birtakım kararlar da alınmış ve alınan kararlar ile çalışma hayatını ve toplumsal gelişmeyi hedeflendiği belirtilmiştir.⁸⁹³

1924 yılında “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” ismiyle ikinci bir anayasa düzenlenmiştir. Bu anayasa Cumhuriyetin kuruluşundan önceki 1921 anayasasını açıkça yürürlükten kaldırmıştır. 1924 anayasası 27 Mayıs 1960’daki Askeri Müdahalesine kadar yürürlükte kalmıştır. Sonraki yıllarda ise 1961 ve 1982 anayasaları yürürlüğe girmiştir.

1924 anayasası, refah devletine açısından sosyal ve ekonomik haklar akımına uzak kalmıştır.⁸⁹⁴ Bu anayasada aslında kamu hak ve özgürlükleriyle ilgili olarak geniş düzenlemeler yapılmıştır. Fakat aynı zamanda da bazı özgürlükler kısıtlanmıştır. Bu kısıtlamalar arasında; 3 Mart 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılarak eğitim özgürlüğü sınırlandırılmıştır. 4 Mart 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanununun çıkmasıyla basın ve siyasal muhalefet susturulmuştur ve aynı yıl muhalif dergi ve gazetelerin çoğu kapatılmıştır.⁸⁹⁵ 2 Ocak 1924 yılında 394 sayılı Hafta Tatili Kanunu çıkarılmıştır ancak, 1 Temmuz 2017’de yayınlanan Resmi Gazete’de yürürlükten kaldırıldığı duyurulmuştur.⁸⁹⁶ 17 Şubat 1925 yılında tarım sektöründe köylü ve çiftçi kesimine yönelik önemli yenilikler yapılmıştır. Ürün üzerinden peşin olarak alınan vergi olan Aşar Vergisi kaldırılmıştır. Bu verginin kaldırılmasıyla birlikte köylü ve çiftçi daha rahat nefes almıştır. Bunun yanı sıra tarıma önemli teşvikler getirilmiştir ve önemli bir yenilik ise 1927’de Yüksek Ziraat Enstitüsünün kurulmasıdır. Bunun amacı, çiftçinin eğitilmesi olduğu belirtilmiştir. Bilimsel tarım anlayışının yaygınlaşması için ise “Devlet Üretim Çiftlikleri” kurulmuştur.⁸⁹⁷ Tarım alanında özellikle köylü kesiminin sosyal ve ekonomik durumunu düzeltmek amacıyla yapılan diğer çalışmalar arasında; Zirai Birlikleri kurulmuştur, Ziraat Bankası bünyesinde

---

⁸⁹² Güngör Özcan, Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s. 77.

⁸⁹³ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 153.

⁸⁹⁴ <http://www.anayasa.gen.tr/tek-1924.htm> (Erişim tarihi: 06.06.2017).

⁸⁹⁵ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Basım, Bursa: Ekin Kitabevi, 2000, s. 70.

⁸⁹⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170701-21.htm> (Erişim tarihi: 11.07.2017).

⁸⁹⁷ Ahmet Fazıl Özsoylu, **Türkiye Ekonomisi**, 2. Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2013, s. 50-51.

fon oluşturulmuştur, Tarım Satış Kooperatifleri ile Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmuştur, Toprak Mahsulleri Ofis'i kurulmuştur ve Devlet Su İşleri kurulmuştur.⁸⁹⁸

17 Şubat 1926 yılında İsviçre'den alınan ve çalışma hayatı ve sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemeler yapan Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiştir. Amaçları arasında eğitimde, çalışma hayatında ve hukuk alanında kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının yanı sıra kadınlara da önemli haklar getirmek vardı. Çalışma hayatında, eğitimde, mirasta, aile hayatında ve toplumsal ilişkilerde kazanılan bu hakların yanı sıra 5 Aralık 1934'te milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Batı'yı örnek alarak eğitim alanında ciddi yatırım yapılmış, yeni çağdaş eğitim kurumları ve yeni okullar açılmıştır. 5 Şubat 1937'de ise laiklik getirilmiştir.⁸⁹⁹

1929 yılında tüm dünyayı ve ülkemizi olumsuz yönde etkilemesiyle derinden sarsan 1929 Büyük Buhranın yıkıcı etkileri nedeniyle Türkiye ekonomisine korumacılık ve devletçilik akımı hâkim olmuştur.⁹⁰⁰

1930 yılında, kadın ve çocuk işçilerin çalışma koşullarını ve işçi sağlığını koruyucu hükümler içeren “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de 1929-1980 yılları arası çalışma yaşamına dönük birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 1930 yılında “Genel Sağlık Yasası”, 1932 yılında “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Ayrılan Sanat ve Hizmetlerle İlgili Yasa” 1935 yılında “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun” çıkmıştır. Sosyal güvenlik kavramı yaşamımıza ilk kez 1936 yılında işçileri olası çeşitli tehlikelere karşı korumak amacıyla çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu ile girmiştir. 1937 yılında ise İşçi Sigorta İdaresi kurulmuştur. Ancak sosyal sigortalarla ilgili ilk yasa 1945 yılında sırasıyla 4772 sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu ve İhtiyarlık ile ilgili kanunlar çıkmıştır ayrıca 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kanunu çıkmıştır. (Kurumun adı daha sonra 506 sayılı Kanun ile Sosyal Sigortalar Kurumu olarak değiştirilmiştir). 1947

⁸⁹⁸ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 154.

⁸⁹⁹ Temuçin Faik Ertan (Editör), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 2. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 187-215.

⁹⁰⁰ Oğuz Toprak, 2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 150.

yılında ilk Sendikalar Kanunu 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun kabul edilmiş ancak grev hakkı yasaklanmıştır.⁹⁰¹ Aynı yıl 5018 Sayılı “İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Bu yasadaki sendikal haklar yasal ve yargısal güvenceden yoksun bulunmaktadır.⁹⁰²

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de korumacılık anlayışı benimsenmiştir. Savaşın olumsuz etkileri hissedilmiş ve sosyal sorunlar artmıştır.⁹⁰³ Bu nedenle sosyal refahın sağlanabilmesi için ciddi derecede yeniliklerin yapılması artık gerekli olduğu fark edilmiş ve birtakım değişiklikler yapılmıştır. 1950'lerden itibaren ise sosyal refahın sağlanabilmesi ve toplumun güçsüz kesimine yardım etme gerekliliği görülmesiyle yeni yasalar yapılmış ve sosyal programlar için bütçe ayrılmaya başlanmıştır.⁹⁰⁴ Bu dönemde ayrıca, 1950 yılında 5502 sayılı kanun ile hastalık ve analık, 1957 yılında 6900 sayılı kanun ile maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortaları düzenlenmiştir. Çok partili sistemine de 2. Dünya Savaşı'ndan sonra geçilmiştir.⁹⁰⁵ 2. Dünya Savaşı ardından, 3008 sayılı ilk İş Kanunu'nun uygulanması ve çalışma yaşamıyla ilgili konuları, düzenleme, yürütme, denetleme ve sosyal güvenlik sistemini yönetmesi amacıyla “Çalışma Bakanlığı” kurulmuştur. Peşinden ise işgücü piyasasının düzenlenmesi amacıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuştur.⁹⁰⁶ 1974'te ise “Sosyal Güvenlik Bakanlığı” kurulmuştur. 13 Aralık 1983'te bu iki bakanlık birleştirilerek “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı” haline gelmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın görevleri arasında; çalışma hayatının düzenlenmesi, sosyal adalet ve sosyal refahın gerçekleşmesi için gerekli önlemleri almak, çalışma

---

⁹⁰¹ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 154-156.

⁹⁰² Oğuz Toprak, 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 158.

⁹⁰³ Oğuz Toprak, 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 151-156.

⁹⁰⁴ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 44 & Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 170-171.

⁹⁰⁵ Ahmet Fazıl Özsoylu, **Türkiye Ekonomisi**, 2. Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2013, s. 68.

⁹⁰⁶ Temuçin Faik Ertan (Editör), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 2. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 187-215 & Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 156.

yaşamındaki mevcut ve olası sorunları çözmek, sosyal güvenlik olanağını ve tam istihdamı sağlamak gibi birtakım görevleri üstlenmektedir.⁹⁰⁷

Türkiye’de 20. yüzyıl ortalarına kadar, yalnızca devlet memurlarının emeklilik, sağlık haklarıyla sınırlı kalan bir sosyal politikası vardı. Ancak 1946 yılında SSK’nın (SGK) kurulmasıyla işçilere de benzer haklar verilmiş işçi sigortaları kurumu çerçevesinde iş kazaları, meslek hastalıkları ve analık sigortası tanınmıştır biraz olsun bir iyileşme yapılmıştır.⁹⁰⁸ 1949 yılında 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile birlikte memurların emeklilik ve mamullük durumları düzenlenmiştir.⁹⁰⁹ 1950’de “Yaşlılık Sigortası Kanunu” ile yaşlılık sigortası kurulmuştur. 1951 yılında ise işçiler için hastalık sigortası uygulamaya konmuştur. 1957 yılında 6972 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun” çıkmıştır. Bu kanunun amacı yalnız olan çocukları koruma altında almaktır.⁹¹⁰ 1950’li yılların ortalarında yabancı dil eğitimi veren kurumlar açılmıştır.

1960 askeri darbesinden sonra yapılan 1961 anayasasında “sosyal devlet ilkesi” ile sosyal devlet güvence altına alınmıştır.⁹¹¹ Böylece ilk defa sosyal hak ve ödevler sistematik olarak bu anayasada düzenlenmiştir.⁹¹²

1965 yılında 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu çıkmıştır. Bu kanun ile birlikte bu alandaki çeşitli kanunlar birleştirilmiştir. Bu gelişmenin ardından 1971 yılında kabul edilen esnaf ve sanatkârlarla diğer bağımsız çalışanları kapsamına alan bir sosyal güvenlik kuruluşu olan Bağ-Kur kurulmuştur. Bağ-Kur’un kurulmasıyla kendi hesabına çalışanların sosyal hakları sosyal güvenlik sistemi gündeme gelmiştir.⁹¹³

---

⁹⁰⁷ Ömer Zühtü Altan (editör), **İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, 2. Basım, Anadolu Üniversitesi, AÖF, Eskişehir, 2004, s. 79.

⁹⁰⁸ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 123.

⁹⁰⁹ Oğuz Toprak, 2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 162.

⁹¹⁰ Ali Tarık Gümüş, Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü, Doktora tezi, Konya, 2010, s. 264.

⁹¹¹ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 157.

⁹¹² Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 187.

⁹¹³ Ali Tarık Gümüş, Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü, Doktora tezi, Konya, 2010, s. 264-165 & İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 123.

2013 yılında bazı hükümlerin değiştiği⁹¹⁴ ancak ilk defa 1976 yılında 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanunu” ile 65 yaşın üzerinde olan yoksul yaşlılara ve çalışmayacak durumda olan özürllülere, gerekli şartların uymasıyla düşük seviyede bir maaş ödenmeye başlanmıştır.⁹¹⁵

12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında Anayasada değişiklikler yapılmış, bu da 1961 anayasasının yıkılışı anlamına gelmiştir. 1971-1973 Anayasa değişiklikleri arasında; bakanlar kuruluna KHK çıkarma yetkisi verilmiştir, üniversite özerkliği zayıflatılmış ve TRT'nin özerkliği kaldırılmıştır, temel hak ve özgürlüklere sınırlamalar getirilmiştir. Bu maddede devlet memurlarının sendika kurma hakları ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca küçük siyasal partilerin Anayasa Mahkemesine başvurma olanağı kaldırılmıştır, askeri otorite güçlenmiştir, sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmıştır.⁹¹⁶

12 Eylül 1980 darbesi tüm Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Aynı zamanda sosyal devlet anlayışının gelişimini de etkilemiştir. Bir önceki anayasa gibi bunun da darbe anayasası olan 1981 anayasasında da “sosyal devlet ilkesi” yer bulmaktadır. Ancak 1980'li yıllar sosyal devlet anlayışının ve uygulamalarının yerine neo-liberal anlayışı benimsenmiştir ve bu da sosyal devlet anlayışını zayıflatmıştır. Bu dönemde ekonomide serbestleşme, özelleştirme, yerelleştirme, gönüllüleştirme gibi reformların yapılması refah devleti ve refah kavramına karşı argümanların ileri sürülmesi ile sosyal devlete yapılan çeşitli saldırılar nedeniyle gücünü kaybetmeye başlamış ve görev ve fonksiyonları daralmıştır.⁹¹⁷ Bunun yanında tarım nüfusu azalırken, şehirleşmeye gidilmiştir. Bu da işsizlik ve yoksulluk gibi birtakım sorunlara yol açmasıyla gelir dağılımında adaletsizlik artmış ve zengin ile fakir

⁹¹⁴ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm> (Erişim tarihi: 06.06.2017).

⁹¹⁵ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 123.

⁹¹⁶ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 21. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 189.

⁹¹⁷ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 158.

arasında uçurum açılmıştır. Bu farklı durumlardan kaynaklanan sorunlar nedeniyle sosyal yardıma gereksinim duyan insanların sayısı gittikçe artmıştır.⁹¹⁸

24 Ocak 1980 tarihinde hükümetlerin “24 Ocak Kararları” ile izlediği neo-liberal politikalarla sosyal devletin gerileme süreci hızlanmıştır. 24 Ocak Kararlarında amaç, ABD’de “Reagonomics”, İngiltere’de “Thatcherism” ile başlayan ve tüm dünyayı kuşatan liberalleşme sürecine katılmaktı. Bu programda ekonominin genel yapısında; kamu kesiminin, devletin görev ve fonksiyonların sınırlandırılması ve serbest piyasa ekonomisine geçiş amaçlanmıştır. Bu politikalar ile birlikte çalışanların yaşam koşulları daha da zorlaşmıştır.⁹¹⁹

12 Eylül 1980 darbesinde ve darbeden sonra koşullar çok değişmiştir. Temel hak ve özgürlükler anayasaya dâhil edilmiştir, ancak basın özgürlüğünün ve kişi hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının yanı sıra sendikal faaliyetlerin askıya alınması (sendikasılaştırma), grevlerin yasaklanmasıyla, işçi hareketinin dağıtılmasıyla, işçi ücretlerinin düşürülmesiyle işçilerin ve toplumun diğer kesimlerin hakları elinden alınmıştır.⁹²⁰ Kısacası hak ve özgürlükler sadece yazıda kalmıştır.

1990’lı yıllarda pek bir fark olmamış sosyal politikalarından daha da uzaklaşmaya devam edildiği görülmüştür. 1990’larda finansallaşma yükselmiş, emek ve ithalat ucuzlamış, eğitim, sağlık ve diğer bütün kamu hizmetleri ticarileştirilmiştir.⁹²¹ 1990’lı yıllarda Türkiye küreselleşmenin ve dünyadaki gelişmelerin etkisi altında kalmıştır. Bu yıllarda sosyal devlet anlayışı etkisini yitirmiş ve 2000’li yıllarda ise daha da kaybetmeye başlamıştır. 2000’li yıllarda Türkiye’de sosyal politikaların yerini gıda ve yakacak gibi geçici sosyal yardımlar veya diğer bir ifade ile tek seferlik yardımlar almıştır fakat bu yardımlar da yetersiz olmuştur.⁹²² Tek seferlik yardımların ne kadar etkili olduğu açıkça tartışma konusudur. Çünkü yardıma

⁹¹⁸ Erdal Tanas Karagöl, Nergis Dama, Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar, Sayı 139, İstanbul: SETA, 2015, s. 15.

⁹¹⁹ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 158 & Ahmet Fazıl Özsoylu, **Türkiye Ekonomisi**, 2. Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2013, s. 152-154.

⁹²⁰ Ahmet Fazıl Özsoylu, **Türkiye Ekonomisi**, 2. Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2013, s. 186.

⁹²¹ <https://buyukakin.wordpress.com/page/23/> (Erişim tarihi: 07.06.2017).

⁹²² Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 158.

muhtaç olan ailelere geçici destek verilmesiyle belki kısa vadede sorun çözülecektir ancak destek sona erdiğinde tekrar aynı durum söz konusu olma ihtimali yüksektir.

Türkiye’yi ve tüm toplumu derinden sarsan ve esnafın kepenk kapatmasıyla birçok kişinin işsiz kalmasına neden olan diğer bir kriz ise 2001 yılında yaşanan ekonomik krizdir. Bu kriz sonrasında devlet yapısı bir kez daha düzenlenmiştir. Ekonomideki çöküş tüm toplumu derinden etkilemiş ve sosyal reformların yapılması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır.⁹²³ Ancak 2001 krizinin ardından insanlara şöyle bir duygu da çıkmıştır: “Kamu hizmeti israftır, sosyal devlet israftır, sosyal refahçı devlet yolsuzluk ve rant mekanizması merkezidir. Onun yerine bir piyasa kutsaldır...”⁹²⁴

1986 yılının Haziran ayında “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu” çıkartılmıştır. Türkiye’de sosyal güvenlikle önemli gelişmelerden biri Türkiye’nin 1965 tarihli Avrupa Sosyal Güvenlik Şartı’nın 24 Aralık 1989’da yürürlüğe girmesidir. 1992’de sosyal güvencesi olmayan vatandaşlara sağlık yardımı verilmesi amacıyla Yeşil Kart uygulaması başlatılmıştır. Ancak bu uygulama 2012 yılında sona ermiştir. Genel Sağlık Sigortası aktifleşmiş ve böylece sigortacılık mantığı benimsenmiştir.⁹²⁵ 7 Ekim 2001 tarihinde Bireysel Emeklilik Programı ortaya çıkmıştır.⁹²⁶ 2007 yılında, ağır özürlü yakınına evde bakım kişilere “evde bakım ücreti” ödenmesi uygulaması başlamıştır.⁹²⁷ 1 Ekim 2008 tarihinde, 18 yaşına kadar çocuklara ücretsiz sağlık hizmeti vermek amacıyla 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası” yürürlüğe girmiştir. Aynı zamanda bu kanunla birlikte bütün vatandaşlara, genel sağlık sigortası olma zorunluluğu getirilmiştir.

2011 yılında “Aile ve Sosyal Politika Bakanlığı” kurulmuştur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın görevleri arasında: sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek; sosyal ve

---

⁹²³ Erdal Tanas Karagöl, Nergis Dama, Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar, Sayı 139, İstanbul: SETA, 2015, s. 16.

⁹²⁴ <https://buyukakin.wordpress.com/page/23/> (Erişim tarihi: 07.06.2017).

⁹²⁵ Erdal Tanas Karagöl, Nergis Dama, Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar, Sayı 139, İstanbul: SETA, 2015, s. 16.

⁹²⁶ Şenay Gökbayrak, **Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları**, 1. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 168.

⁹²⁷ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 123.

kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek olduğu belirtilmiştir.

Türkiye’de gönüllülüğe dayanan birçok yardımlar özel sektör, aile, vakıflar, toplumdaki gönüllü kuruluşlar vs. tarafından da yapılmaktadır. Bu yardımlar manevi duygularla yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak TEMA, LÖSEV, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Kızılay vb. verilebilir.

Sonuç olarak, 1923’de Cumhuriyetin ilanından 1945’de 2. Dünya Savaşı’nın sona ermesine kadar olan dönemde sosyal devlet anlayışına uygun bazı uygulamalar görülmesine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti’nin savaşın yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla yapılan çalışmalar yeterli olmamıştır.⁹²⁸ Bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan yıkılmış ekonomik mirasın yeniden yapılandırılmaya çalışılmış, diğer yandan iki tane dünya savaşı ve ciddi bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranından sonra yaşanan sıkıntıları çözmek için özellikle vergiyi azaltmakla, vergi politikasında köklü değişiklikler yapılmıştır.⁹²⁹ 1961 Anayasasında sosyal yardımlar konusu yer bulmuş hatta sosyal devlet anayasada güvence altına alınmıştır. Ancak, 1971 Muhtırası sonrasında temel hak ve özgürlükler törpülenmiş, 1980 darbesinden sonra ise katı politikalarla daha da kısıtlanmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye anayasasının 2. maddesinde; “*Türkiye Cumhuriyeti ...sosyal bir hukuk Devletidir*” yazmaktadır ve böylece Türkiye’de sosyal devlet anayasal olarak kendini göstermektedir. Ancak gerçekte sosyal yardımlar uygulamada değil sadece kanuni düzenlemelerde kâğıt üzerinde kalmıştır. Ayrıca söz konusu sosyal yardımlar, bütün toplumu değil, sadece bir kesimi

⁹²⁸ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 155-159.

⁹²⁹ Ahmet Fazıl Özsoylu, **Türkiye Ekonomisi**, 2. Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2013, s. 54-56.

kapsamaktadır.⁹³⁰ Bununla birlikte görüldüğü gibi Türkiye'nin mevzuatı sistematik değildir. Kanun üstüne kanun, yasa üstüne yasa yapılmış ya da iki veya daha fazla kanun birleştirilmiştir. Bu durum ise Türkiye için oldukça karışık gözükmektedir.⁹³¹

Ülkemizde sosyal devletin gelişmemesi, hatta geriye gitmesinin sebebi ülkemizde sosyal politika uygulamaların, ekonomik dalgalanmaların ve siyasal gelişmelerin belirlediği çerçevesinde gerçekleştiği içindir. Ayrıca ülkemiz iktisadi gelişmişliğini de tam olarak tamamlamamıştır. Bunun yanı sıra düşük bir milli gelire sahip ve adaletsiz bir gelir dağılımı olan ülkemizde yardımlara ihtiyacı olan insan sayısı fazladır.⁹³²

Türkiye'de çeşitli sosyal programlar ve yardımlar yapılmıştır. GSYH içinde Türkiye'de sosyal yardımlarına ayrılan pay artmıştır. Türkiye'nin sosyal yardımlarına ayrılan pay 1980 yılında %4,0, 1990 yılında %5,5, 2000 yılında %7,7, 2010 yılında %12,8, 2014 yılında ise %13,5 olmuştur.⁹³³ Türkiye'de sosyal yardım açısından şimdiki durum geçmişe göre daha iyidir, ancak yine de istenilen seviyeye hâlen ulaşamamıştır. Türkiye'de yapılan sosyal yardımlar diğer ülkelere göre daha azdır.⁹³⁴ Örneğin 1980 yılında Türkiye'de sosyal harcamalar %4,0 iken, toplam OECD ülkelerinde %14,9 idi. 2000 yılında Türkiye'de %7,7 iken toplam OECD ülkelerinde %18,0 idi. 2014'de Türkiye'de %13,5 iken toplam OECD ülkelerinde %21,1 idi.⁹³⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye, AB ve OECD ülkelerine kıyasla sosyal yardımlarına daha az bütçe ayırmıştır.

Türkiye'de geçmişten günümüze kadar gerek ekonomik, gerek sosyal, gerekse siyasal alanlarda çözülememiş birçok yapısal sorunlar vardır. Bu sorunların birtakımı;⁹³⁶

⁹³⁰ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s. 157.

⁹³¹ Faruk Taşçı, **Türkiye'de Sosyal Politika ve Dönüşüm – Zihniyet, Aktörler ve Uygulamalar**, Rapor, Ankara: SETA Yayınları, 2017, s. 29.

⁹³² Mehmet Alagöz, Sinem Yapar, Kalkınma Planları Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sorunu, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 439-440.

⁹³³ OECD, <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm> (Erişim tarihi: 08.06.2017).

⁹³⁴ Erdal Tanas Karagöl, Nergis Dama, Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar, Sayı 139, İstanbul: SETA, 2015, s. 26.

⁹³⁵ OECD, <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm> (Erişim tarihi: 08.06.2017).

⁹³⁶ <http://www.mahfiegilmez.com/2016/09/turkiye-ekonomisinin-yapsal-sorunlar.html> (Erişim tarihi: 07.06.2017)

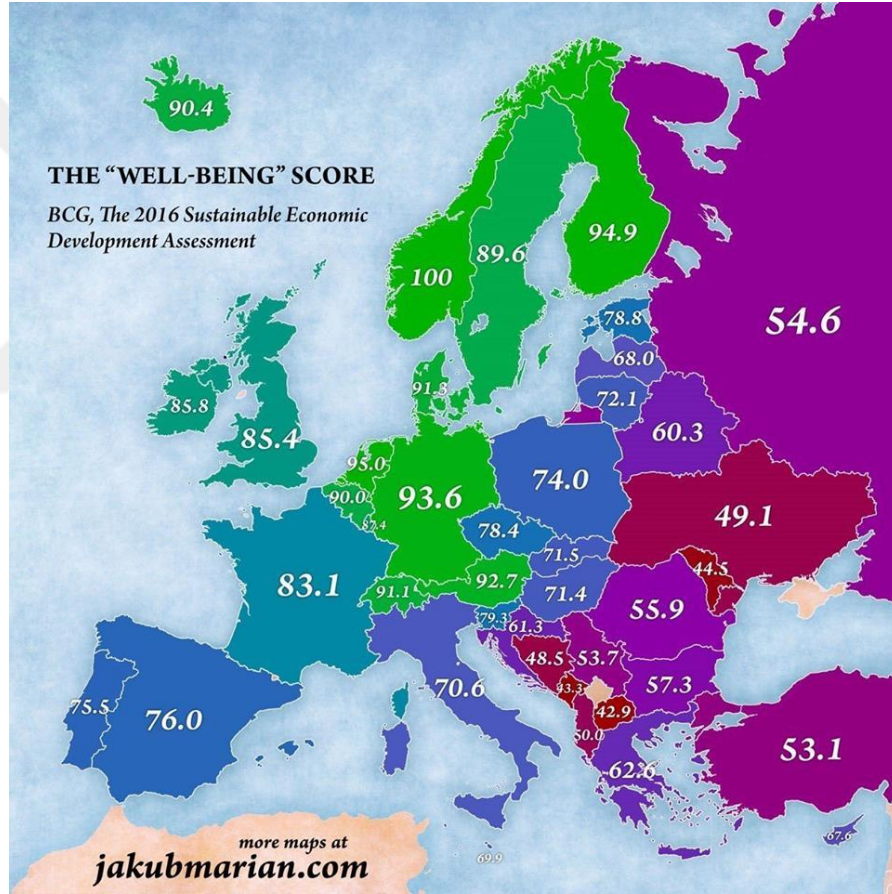
1. **Siyasal alandaki sorunlar:** Demokrasi, insan hakları, çoğunluk – azınlık ilişkileri, yasama – yürütme - yargı ilişkileri, düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü gibi sorunlardır.
2. **Sosyal alandaki sorunlar:** Eğitimin yetersizliği, yoksulluk, gelir dağılımı bozukluğu, sosyal yaşamda kadın erkek eşitsizliği, hoşgörü eksiklikleri gibi sorunlardır.
3. **Ekonomi alanındaki sorunlar:** İşsizlik, enflasyon direnci, potansiyel büyümenin sürdürülememesi, cari açık – bütçe açığı gelgitleri, vergi yapısının bozukluğu, cari açığa neden olan ithalatın ikame edilememesi ve tasarrufların düşüklüğü gibi sorunlardır.

Sonuç olarak, Türkiye sosyal refah devleti olma özelliği kaybetmektedir. Bu nedenle eğer Türkiye refah devleti olma yolunda ilerlemek istiyorsa ülkede bariz bir şekilde görünen adaletsiz gelir dağılımı göz ardı edilmeksizin yeni reformlar uygulanmaya konulmalıdır. Çünkü sosyal refah devleti anlayışının anlamlı olabilmesi için ilk etapta toplumda bulunan yoksullar, güçsüzler, korunma ihtiyacı duyan bireyler için gerçekten sosyal politikalar uygulanmalıdır. Ekonomik güvenlik, kişisel çabalar açısından önemlidir. Eğer bir birey kendini ekonomik olarak güvende hissederse daha mutlu ve işinde daha verimli olur, girişimcilik artar ve bu da devletin ekonomisine katkı sağlamasına yardımcı olur.

2016 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Ağı'nın Dünya Mutluluk Raporu tarafından 157 ülke vatandaşlarına yapılan ankete göre en mutlu ülke İskandinav refah modeli uygulayan Danimarka'dır. Kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla, ortalama yaşam süresi, sosyal çevrenin bireye desteği, kişisel özgürlük, hayırseverlik, bireylerin hükümet ya da resmi kurumlara yolsuzluk gibi konularda duyduğu güven ve sosyal güvenlik sistemi gibi konular ele alınmıştır. İlk 10'a giren ülkeler arasında İskandinav ülkeleri mevcut iken Türkiye 78. sırada yer almıştır. Eşitsizliğin mutluluğa etkisine vurgu yapan bu ankete göre, refahı yüksek olan devletlerin ülke vatandaşlarının ekonomik olarak gelecek endişesi daha düşük olduğu

için daha mutlu olduğu söylenmektedir.⁹³⁷ 2017 yılında ise 155 ülkenin yer aldığı raporda ilk sırada Norveç yer almaktadır. 2. ve 3. sırada Danimarka ve İzlanda yer alırken, Türkiye ise 78. sıradan 69. sıraya yükselmiştir.⁹³⁸

Boston Consulting Group (BCG) 2016'da bir ülkenin 44 farklı göstergeye dayanarak "sürdürülebilir refahı" ölçmüştür. Göstergelerin arasında GSYİH, işsizlik oranı, enflasyon, hastalık yaygınlığı, yaşam beklentisi, eğitimin kalitesi ve erişilebilirliği, altyapı kalitesi, çevre durumu, yolsuzluğun kontrolü, basın özgürlüğü vs. kapsamaktadır.⁹³⁹

Resim 2: Refah/Mutluluk Puanını Gösteren Harita

⁹³⁷ <http://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-mutlu-insanlar%C4%B1-danimarka%C4%B1lar/a-19121636> (Erişim tarihi: 07.06.2017).

⁹³⁸ <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39325506> (Erişim Tarihi: 25.11.2017).

⁹³⁹ <https://jakubmarian.com/best-countries-to-live-in-europe-in-2016/> (Erişim tarihi: 09.06.2017).

Haritadan⁹⁴⁰ görüleceği üzere en yüksek puana sahip olan ülkeler İskandinav ülkeleridir. Türkiye ise neredeyse bunların yarısı kadardır.

Eğer Türkiye refah devletinin gelişmişliği konusunda Batı ülkelerinin standartlarına ulaşmayı hedefliyorsa, “hayırseverlik” olgusundan evrilip bireylerin sorunlarına çözüm bulan hatta sorunlar patlak verip büyümeden müdahale edebilen, önleyici ve çare bulan ve bu politikaların bir insan hakkı olduğu için evrensellik yaklaşımını benimseyerek geniş kapsamlı sosyal hizmetlerin uygulamaya konması gerekmektedir.⁹⁴¹ Herkes için yaşam standardını yükselten, yoksulluğu ortadan kaldıran politikalar uygulamalıdır.

Ancak acaba vatandaşlar refah devletini kötüye kullanıp istismar edebilir mi veya devlet vatandaşların hakkını vermeme gibi bir durum söz konusu olabilir mi diye soru işaretleri olabilir. Bunun için farklı program ve reformlarla ayrıca önüne geçilmelidir. Vatandaşların refah devletini veya devletin vatandaşlarının haklarını yememeleri ve istismar etmemeleri için farklı politikalar uygulamaya konulmalıdır. Örneğin devletin vatandaşlarına vereceği sosyal haklar anayasada yazılmış olmalı ve bunu istediği zaman değiştirememelidir. Ayrıca mesela sağlıklı işsiz bir vatandaşın işsizlik parası alabilmesi için aktif olarak iş araması gereken bir uygulama yürürlüğe konulabilir. Aynı zamanda Türkiye, tam istihdamı hedeflerinin merkezine koyup ekonomik katılımın artırılması için bireylerin eğitim, yetenek ve becerilerini arttırabilmeleri için yatırımlarla ve değişik programlarla onları teşvik edebilir.

Devletin üç unsurları arasında topluluk vardır. Diğer bir ifade ile devlet, toplumdan da oluşmaktadır. Toplum ise bireylerden oluşmaktadır. Toplumun yaşam kalitesi iyi olduğu takdirde, ülkenin gelişimi ve kalkınmasını da olumlu biçimde etkileyecektir. Bu nedenle ilk önce mikro düzeyde bireylerin sorunlarını ve mezo düzeyde ailenin sorunları ele alınarak daha sağlıklı bir toplumun yaratılmasına neden olur. Bu da toplumun ve devletin kalkınması ve gelişmesine katkıda bulunur.⁹⁴² Ancak

⁹⁴⁰ **Not:** Kıırım, nereye ait olduğu belirsiz olduğu için renklendirilmemiştir ve Kosova için veri yoktur.

⁹⁴¹ İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 45 & Erdal Tanas Karagöl, Nergis Dama, Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar, Sayı 139, İstanbul: SETA, 2015, s. 25.

⁹⁴² İsmet Galip Yolcuoğlu, **Türkiye’de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 73.

İskandinav refah modeli gibi yüksek kültür anlamında bir yapının oluşabilmesi için ilk önce yukarıda açıklanan yapısal sorunları çözmeli ve en azından bireylerin temel gereksinimleri karşılanması gerekmektedir. Daha sonra ise eğitime, bilime yatırım yapılmalıdır. Çünkü Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde kendini gerçekleştirme noktasına ulaşabilmek için ilk önce temel gereksinimlerin karşılanması gerektiği belirtilmiştir.

4.6. Refah Modellerinin Değerlendirilmesinde Türkiye'nin Yeri

Açıklanan sosyal refah modellerinin içerisine Türkiye'nin hangi modele uygun olduğunu değerlendirecek olursak, esasen hiçbir modele tam olarak uygun değildir. Bu sebeple Türkiye'nin ekonomik, politik ve sosyo-ekonomik durumları nedeniyle sadece bir tane modele yerleştirmek yanlış olur. Ancak, Türkiye'nin sosyal refahının özelliklerini göz önünde bulundurursak Güney Avrupa, Muhafazakâr ve Liberal refah modellerine yakın özellikler taşıdığını ve bunların izlerini taşıyan karma bir model içerisinde bulunduğu⁹⁴³ fakat İskandinav Refah Modelinden çok uzak olduğu görülmektedir.

Stephen Leibfried'in ortaya attığı ve Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya'yı da kapsayan Güney Avrupa Refah Rejiminin veya diğer bir ismi ile Tam Oluşmamış Modelin özelliklerine göre bu ülkelerde kurumsal ve sosyal alanda henüz tam bir gelişme sağlanamamıştır. Türkiye'de ise henüz bir gelir güvencesi ağı tamamlanmamış ve yapılan yardımlar düzensizdir. Ayrıca Türkiye'de emlak vergileri ve ürün vergileri düşükken, işgücü üzerinden alınan vergiler yüksektir.

Türkiye'nin ekonomisi sanayi ve hizmet sektörleri tarafından yönlendirilmektedir ancak tarım sektörü halen istihdamın %25'ini oluşturmaktadır ve iklimi itibariyle de Türkiye'de tarımın önemli bir yeri vardır.⁹⁴⁴ Aynı zamanda daha öncede belirtildiği gibi Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları hem yetersiz hem de bütün kesime ulaşmamaktadır. Diğer bir ifade ile gerek sağlık hizmetlerine erişim gerekse bakım hizmetleri gibi uygulanan sosyal politikalar genel itibariyle eşitlikçi ve evrenselci niteliğe uygun değildir.

⁹⁴³ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 216.

⁹⁴⁴ Cia.gov, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/tu.html> (Erişim tarihi: 08.06.2017).

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gelişmiş ülkelere kıyaslandığında oldukça büyüktür. Yapılan araştırmaya göre Türkiye ekonomisinde OECD’nin 34 ülkelerine göre %28,72 ile en yüksek kayıt dışı ekonomisine sahiptir. Söz konusu araştırmaya göre ileride de Türkiye’de kayıt dışılık açısından bir değişiklik yaşanmayacağı iddia edilmektedir.⁹⁴⁵

Türkiye’de refah devleti kurumsal nitelik kazanamamıştır. Türkiye, Batı ülkeleri gibi modern bir refah devleti oluşturamamıştır ve sosyal refahı sağlamada geleneksel bir şekilde ailenin ve sivil toplum kuruluşların kilit role sahiptir ve bu konuda geniş sorumluluğu vardır. Diğer bir ifade ile Türkiye’de yetki ikamesi ilkesi geçerlidir. Türkiye’de bakım sektörü aileye bırakılmıştır, özellikle ev içi hizmetler (çocuk ve yaşlı bakımı vb.) gibi hizmetler kadınlar tarafından yapılırken, erkekler de geçim sağlayanlar olarak görülmektedir.⁹⁴⁶ Bu nedenlerle ailenin refah yararları sağlamadaki korumacı ve büyük rol oynaması ve sosyal güvenlik sisteminin mesleki farklılaşma temeline dayanan korporatist bir yapının olması nedeniyle Türkiye’nin Muhafazakâr-Korporatist refah modeli içerisinde de özellikleri bulunduğunu göstermektedir.⁹⁴⁷

Özetle, Türkiye’de sosyal yardımlar geç gelişmiş ve sınırlı olmuştur.⁹⁴⁸ Türkiye’de karşılıklılık ilkesi geçerli olduğu için herkes sosyal yardımlardan faydalanmaktadır ancak sosyal haklar katkıya dayalı olduğu için en çok faydalananlar, çalışanlardır yani en çok para kazananlardır. Diğer bir ifade ile iyi durumda olanlar daha yüksek fayda elde etmektedir. Örneğin Türkiye’de emeklilik hakkı kazanmak için belirli bir süre çalışılması gerekmektedir.⁹⁴⁹ Bir başka örnek vermek gerekirse bireysel emeklilik hakkından yararlanabilmek için belirli bir miktar katkı ödenmesi lazımdır.

2008’de Sosyal Güvenlik Reformu yapılmıştır. Bu reformda sağlık hizmetlerine odaklanılmıştır. Katkılar vasıtasıyla gelecekte herkes sağlık sigortası tarafından

⁹⁴⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-kayitdisi-ekonomide-birinci-40041686> (Erişim tarihi: 08.06.2017).

⁹⁴⁶ Mehmet Merve Özaydın, Cinsiyete Dayalı Refah Sınıflandırmaları Temelinde İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Sorunu, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 15/3, 2013, s. 63.

⁹⁴⁷ Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 220.

⁹⁴⁸ Emre Kol, Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, **Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)**, Cilt 4, Sayı 5, 2014, s. 24.

⁹⁴⁹ Faruk Taşçı, Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: “Yaşlı Algısı” Üzerinden Değerlendirmeler, İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, **İnsan ve Toplum**, 3 (5), s. 14.

güvence altına alınacağı amaçlanmıştır. Böylece kilit anahtar aile olmasının yanında 2008’de sivil toplum kuruluşları daha büyük bir rol oynamıştır.

Türkiye, 1961 ve 1981 anayasalarında refah devleti olduğunu ilan etmiştir. Ancak görüldüğü gibi sosyal yardımlar yetersiz kalmıştır ve sosyal politika gereksinimi giderilememiştir. Başka bir deyişle ülkemizde hepsi sadece “vaat” olarak kalmıştır çünkü Türkiye gerçek anlamda refah devleti haline gelememiştir.⁹⁵⁰

Türkiye’nin Muhafazakâr-Korporatist refah modeli özelliğini taşıyan diğer bir nokta ise kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olmasıdır. Kadınların iş piyasasına daha çok girmesiyle ekonomik özgürlüğe kavuşmuşlardır ve eskisi kadar kocasına bağımlı değillerdir. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de kadın istihdamı ve işgücüne katılma oranı gittikçe artmaktadır. Verilere göre 2005 yılında kadın istihdamı %20,7 iken 2015 yılı sonunda %27,5’e yükselmiştir.⁹⁵¹ Ancak kadınların işgücüne katılma oranı erkeklere oranla daha düşük bir düzeydedir. Ayrıca 1990 yılı ve 2012 yılını ele almış olursak, Türkiye’de 1990 yılında kadın işgücüne katılım oranı sıralamasında OECD ülkeleri arasında son sırada yer almaktadır ve bu durum 2012 yılında da çok fazla değişmemiştir. Kısacası Türkiye OECD trendlerini yakalayamamıştır.

1980’den itibaren küreselleşme olgusunun da etkisiyle küresel rekabetin hız kazandığı ve neo-liberal politikaların güç kazandığı dönemlerde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal politikaların piyasalaşmasıyla ve aynı zamanda sağlık hizmetlerinden daha ucuza yararlanabilmek için gelir-testi yapılması gerektiği nedeniyle Türkiye’de “Liberal Refah Rejimi” özellikleri de bulunmaktadır.⁹⁵² 1 Ocak 2012 yılında Türkiye’de yaşayan herkes için genel sağlık sigortası bununla birlikte herkes için genel sağlık sigortası primi ödenmesi de zorunlu olmuştur. Sağlık hizmetlerinden yararlanılacağı zaman yüklü bir fatura gelmemesi için ise gelir-testine tabi tutulmaktadır.⁹⁵³

⁹⁵⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 419.

⁹⁵¹ TÜİK & Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı, Ankara, s. 4, <http://www.kadininstatusu.gov.tr/> (Erişim tarihi: 08.06.2017).

⁹⁵² Banu Metin, Mehmet Merve Özaydın, **Çalışma ve Refah**, 2. Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, s. 220.

⁹⁵³ Deniz Tan Celasun, Kadınların İşgücüne Katılımı ve Büyüme: OECD Ülkeleri ve Türkiye, Uluslararası İlişkiler Bölümü, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, 2014, s. 6-7.

4.7. Refah Devletinin Geleceğine Yönelik Değerlendirme

Gelecekte refah devletini neler bekliyor? Gelecekte refah devletinin durumu ne olacak gibi birtakım soru işaretler olabilir. Daha önce de söylendiği gibi refah devletinin tarihi çok geçmişe uzanır. 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren ve özellikle 1960'lardan sonra refah devleti büyük bir genişleme yaşamıştır. Ancak 1970'lerin ortalarından itibaren birtakım sorunların çıkmasıyla ve özellikle 1980'lerde neo-liberal politikaların dominant olması sonucuyla refah devletinin zayıflatılmaya çalışılmış ve bugün hâlâ zor günler yaşamaktadır. Özetle, refah devletinin doğduğu günden bu yana her zaman zorluklara maruz kalmıştır ve değişimin önemli güçleri arasında siyasi, ideolojik ve kurumsal faktörler vardır. Bugün özellikle Batı ülkelerinde refah devletinin geçmişin zorluklarından ziyade geleceğin zorluklarının daha büyük olup olmayacağı sorgulanmaktadır.⁹⁵⁴

Günümüzde ülkeler farklı sosyal politikalarla ve farklı reformlarla halen refah devletini korumaya çalışmaktadır. Ancak bugün özellikle gelişmiş refah devletlerinde en önemli sorulardan birisi; “refah devleti için yeterli kaynağımız var mıdır?”

Küreselleşme sürecinin tüm hızıyla devam etmesi, teknolojinin son sürat gelişmeye devam etmesi, kısacası dünya ve toplum sürekli değişirken refah devletlerinin stabil bir şekilde durmasını beklemek yanlış olur. Nasıl ki dünya değişiyorsa, refah devletlerinin uyguladıkları reformlar ve politikalar da değişmektedir. Bir devlet, bir sosyal yardım politikası yürürlüğe koyması ömür boyu yürürlükte kalacağı anlamına gelmemektedir. Bunlar devletin ekonomik, siyasi ve sosyo-ekonomik durumlarına bağlıdır. Ancak demokratikleşme süreci, modernleşme açısından ve diğer ülkelerde rekabet edebilmeleri için devletler günümüzde vahşi kapitalist sistemin acımasızlığı karşısında belirli koşullar altında yaşayan her vatandaşın güvenli bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için hedeflerinin arasına refah toplumunu geliştirmelerini yer etmesi fikri gelişmiştir.

---

⁹⁵⁴ Jørgen Goul Andersen, Welfare States and Welfare State Theory, Centre for Comparative Welfare Studies (CCWS), Department of Political Science, Aalborg, 2012, s. 32.

Refah devletin geleceği sosyo-ekonomik faktörlere olduğu kadar ekonomik ve politik faktörlere de bağlıdır. Refah devletinin geleceği nasıl olacağını değerlendirmek için çeşitli durumları göz önüne bulundurmak gerekmektedir. Refah devleti esasen birtakım toplumsal değişim eğilimleri nedeniyle zayıflatılmaya başlatılmıştır. Zor günler yaşayacağı tahmin edilen refah devleti ile ilgili gelecekte hangi yöne gideceğini tam olarak tahmin etmek olanaksızdır. Ancak ilerleyişinin tersine çevrildiği ve refah devletinin zor günler yaşayacağı söylenebilir.⁹⁵⁵ Bu zor günler ise ülkeden ülkeye farklılık gösterecektir çünkü sistemi tam yerine oturmuş refah devletleri tam gelişmemiş refah devletlerine göre daha az etkilenebilir. Aynı zamanda refah devletlerinin söz konusu zorluklarla ne kadar tepki vereceği, devletin hangi refah modelini uyguladığına da bağlıdır.⁹⁵⁶ Bu nedenle refah devletinin zor durumda olması bazı ülkelerde çok, bazı ülkeler de ise az hissedilebilir. Örneğin Danimarka'da öğrencilere verilen öğrenci maaşı düşmüştür, emeklilik yaşı yükseltilmiştir ayrıca birtakım pratik yardımlar da kesilmiştir. Türkiye'de ise emeklilik yaşının yükseltilmesi ve bireysel emeklilik sisteminin kurulması gibi durumlar ile refah devletinin güçsüzleştii hissedilmektedir.

Refah devletinin gelişmesini zorlayan birtakım durumlar arasında; küreselleşme süreci nedeniyle dünyanın küçülmesi, neo-liberal politikalarının saldırıları, yaşlı nüfusunun artması, bireylerin beklentilerinin artması, refah hizmetlerine ayrılacak kaynağın azalması bununla bağlantılı olarak kayıt dışı ekonominin artması vb. durumlar ülkeden ülkeye farklılık göstermesi itibariyle zora sokmaktadır.⁹⁵⁷ Örnek vermek gerekirse, demografik değişikliklerin (yaşlı nüfusun artması ve istihdamda bulunan genç nüfusun azalması) refah devletini ne kadar etkilediği hangi refah sistemini uyguladığına bağlıdır. Vatandaşlık ilkesine dayanan ve sosyal hizmetler devlet tarafından sağlanan Sosyal Demokrat refah modelinde etkisi daha çok hissedilirken, sadece toplumun en zayıf insanlarına yardım edilen liberal modeli uygulayan ülkelerde daha az hissedilebilir.

⁹⁵⁵ Asbjørn Wahl, **Refah Devletinin Yükseliş ve Düşüşü**, Haldun Ünal, Baran Öztürk (çev.), 1. Basım, İstanbul: h2o Yayıncılık, 2015 s. 142-143.

⁹⁵⁶ Jørgen Goul Andersen, *Welfare States and Welfare State Theory*, Centre for Comparative Welfare Studies (CCWS), Department of Political Science, Aalborg, 2012, s. 32.

⁹⁵⁷ Velfærdskommissionen, *Fremtidens Velfærd – Vores Valg*, Analiz Raporu, 2005, s. 3-4.

BEŞİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA, SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

5.1. Panel Veri Analizi

Çalışmanın uygulama kısmında panel veri analizi yöntemi kullanılacaktır. Dolayısıyla, öncelikle panel veri analizi ile ilgili bilgiler verilip daha sonra ise çalışmanın uygulama kısmına geçilecektir.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış⁹⁵⁸ olan panel veri analizleri ampirik uygulama yaparken bilimin çeşitli alanlarında kullanılabilir. ⁹⁵⁹ The Panel Study of Income Dynamics (PSID), Survey of Income and Program Participation (SIPP), The German Socio-Economic Panel (GESOEP), National Longitudinal Survey of Youth (NLSY), the Netherlands Socio-Economic Panel (SEP), the Luxembourg's Social Economic Panel (PSELL), the British Household Panel Survey (BHPS), the Swiss Household Panel (SHP), the Russian Longitudinal Monitoring Survey (RLMS) birkaç tane bilinen panel veri setleridir. ⁹⁶⁰

Panel veri, belli bir zaman diliminde hanehalkları, ülkeler, firmalar vs. gibi konuların bir kesitinde gözlemlerin bir araya getirilmesi ve bunların davranışlarının zaman içinde gözlemlenmesi anlamına gelmektedir. ⁹⁶¹ Yatay kesit veriler ve zaman serisi veriler panel veri analizinde bir arada bulunmaktadır. ⁹⁶² Diğer bir ifade ile panel veri bu karma veriler (zaman serisi ve yatay kesit verilerin aynı anda kullanılması) aynı kesit birimi içinde izlenmesidir. Ancak panel verilerin yapısı, kesitsel verilerden (cross-sectional data) veya zaman serisi verilerinden (time series data) farklıdır. ⁹⁶³

---

⁹⁵⁸ Cheng Hsiao, **Analysis of Panel Data**, Chapter 1 Introduction, 2nd Edition, United Kingdom: Cambridge University Press, 2003, s. 1.

⁹⁵⁹ Rüya Ataklı Yavuz, Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Çanakkale, 2016, s. 136.

⁹⁶⁰ Emre Kadir Özekenci, The Determinants Of E-commerce In Turkey And European Countries: A Panel Data Analysis, Çağ University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2017, s. 38.

⁹⁶¹ Jia Wang, A Panel Data Analysis of the Gini Coefficient, University of Utah, Master of Statistics Emphasis Mathematics, 2012, s. 7.

⁹⁶² Erginbay Uğurlu, Panel Veri Ekonometrisi Üzerine Genel Bakış, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, 2015, s. 1.

⁹⁶³ Jia Wang, A Panel Data Analysis of the Gini Coefficient, University of Utah, Master of Statistics Emphasis Mathematics, 2012, s. 7.

Panel veriler, birden çok kesite ait zaman serileri veya zaman boyutuna sahip kesit veriler olarak tanımlanabilir.⁹⁶⁴ Panel veri analizi ise, panel veriler kullanılarak kurulan panel veri modelleri yoluyla ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin tahmin edilmesidir.⁹⁶⁵ Panel veriler dengeli (balanced) ve dengesiz (unbalanced) panel veriler olmak üzere iki tür bulunmaktadır. Panel veri setleri her bir kesit için eşit uzunlukta zaman serilerinden meydana gelmişse bu tür panel verilerine “dengeli panel veri”, farklı uzunluklardaki zaman serisi içeriyorsa “dengesiz panel veri” adı verilir.⁹⁶⁶ Belirli bir zaman aralığında dönemsel olarak gözleme tabi tutulan bir nesneyi analiz yöntemi olarak da ifade edilen panel veri analizini Baltagi şu şekilde ifade etmiştir: panel veri yöntemi, yatay kesit gözlemlerinin (cross-section), belli bir zaman boyutu içinde bir araya getirilmesidir.⁹⁶⁷ Ayrıca Baltagi’ye göre, panel veri yöntemi kullanarak yapılan çalışmalar hem birimler hem de bir birimde zaman içinde meydana gelen değişimleri göstermektedir.⁹⁶⁸

Panel veri analizinin önemli avantajlarından biri, araştırmacılara, bireyler arasındaki davranış farklılıklarını modellemede büyük bir esneklik sağlar.⁹⁶⁹ Diğer veri analizlere göre karşılaştırıldığında panel veri analizi yönteminin diğer avantajları arasında,⁹⁷⁰

---

⁹⁶⁴ Mustafa Özer, Necati Çiftçi, Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 23, 2009.

⁹⁶⁵ Rüya Ataklı Yavuz, Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Çanakkale, 2016, s. 135.

⁹⁶⁶ Mustafa Özer, Necati Çiftçi, Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisi: OECD Ülkeler Panel Veri Analizi, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 23, 2009.

⁹⁶⁷ Rüya Ataklı Yavuz, Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Çanakkale, 2016, s. 135.

⁹⁶⁸ Zafer Çalışkan, OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 34, 2009, s. 124.

⁹⁶⁹ Emre Kadir Özekenci, The Determinants Of E-commerce In Turkey And European Countries: A Panel Data Analysis, Çağ University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2017, s. 39-40.

⁹⁷⁰ Alper Aslan, Mustafa Saatçi, Türkiye İmalat Sanayinde İthalatın Piyasayı Disipline Etme Hipotezinin Testi: Panel Veri Yaklaşımı, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 29, 2007, s. 7 & Alper Aslan, Muhittin Kaplan, Ferit Kula, International Tourism Demand for Turkey: A Dynamic Panel Data Approach, MPRA Paper No. 10601, 2008, s. 3-4 & Erginbay Uğurlu, Panel Veri Ekonometrisi Üzerine Genel Bakış, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, 2015, s. 1 & Rüya Ataklı Yavuz, Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Çanakkale, 2016, s. 137 & Emre Kadir Özekenci, The Determinants Of E-commerce In Turkey And European Countries: A Panel Data Analysis, Çağ University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2017, s.40.

1. Panel veri homojenliği değil, aksine bireysel heterojenliği kontrol eder. (Zaman serisi ve yatay kesit analizleri heterojenliği kontrol edememektedir. Bunun bir sonucu ise, sonuçların yanlı olma riski olabilmesidir.)
2. Panel veriler, diğer veri setlerine göre gözlemlenemeyen etkileri daha iyi saptayabilir ve ölçülebilir. Aynı zamanda teknolojik değişim gibi hızla değişen çevreyi analizinde daha etkilidir.
3. Araştırmacıya sadece yatay kesit veya zaman serisi verilerinin kullanılmasına göre daha fazla veri kullanma imkânı sağlar. Diğer bir ifade ile panel veri yöntemi yatay kesit ve zaman serisi gözlemlerini birleştirdiğinden gözlem sayısı daha fazladır. Bu durumda tahminlerdeki serbestlik derecesini arttırmaktadır ve ihmal edilen değişken yanlılığı kontrol edebilir ve böylece çoklu doğrusallık problemini azaltabilir. Böylelikle tahminlerin de daha verimli olmasını sağlar.
4. Panel veri analizinde bağımsız değişkenlerdeki birimler arası farklılıklar modele dâhil edildiği için değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorununu azalmaktadır.

Panel veri analizinin aynı zamanda birtakım dezavantajları da vardır, bunlar;⁹⁷¹

1. Panel veri analizi, yatay kesit veya zaman serisi verilerine göre araştırmacıya daha karmaşık modeller ve ölçümler nedeniyle çalışma zorluğu yaratmaktadır. Aynı zamanda daha maliyetlidir ve zaman alan bir işlemdir.

---

⁹⁷¹ Funda Uncu, Doğrudan Yabancı Yatırımlarla İlgili Panel Veri Araştırması, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2009, s. 33-34 & Rüya Ataklı Yavuz, Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Çanakkale, 2016, s. 137 & Emre Kadir Özekenci, The Determinants Of E-commerce In Turkey And European Countries: A Panel Data Analysis, Çağ University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2017, s.40.

2. Heterojenlik eğilimi, örneklem gözlemlerinin dağılımına göre katsayılarda farklılık meydana gelmektedir. Bu durum dikkate alınmadığı takdirde ekonometrik olarak hatalara ve tahminlerde sapmalara neden olabilir.
3. Panel veri analizinde veri toplama ve tasarlanma zorluğudüğer veri setlerine göre daha fazladır. Bu nedenle araştırmacılar veri toplama konusunda sorun yaşayabilir. Bunun yanı sıra ölçüm hataları, uygunsuz bilgilendiriciler, örnek seçim sapması ve heterojenlik sapması da bir dezavantajdır.

Panel veri modeli;⁹⁷²

$$y_{it} = X_{it}\beta + \lambda_t + \sigma_i + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

Bu modelde i kesitleri, t ise zamanı göstermektedir.

5.2. Gøsta Esping-Andersen'in Üçlü Refah Rejimlerine Göre Ekonometrik Uygulama

Aşağıda Gøsta Esping-Andersen'in üçlü refah rejimleri içerisinde bulunan ülkelerin ekonometrik uygulaması yapılmıştır. Bu ülkeler Muhafazakâr-korporatist refah rejimi içerisinde bulunan Almanya, Avusturya ve Belçika, liberal refah rejimi içerisinde bulunan Amerika, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda ve sosyal demokrat refah rejimi içerisinde bulunan Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya ve Hollanda'dır.

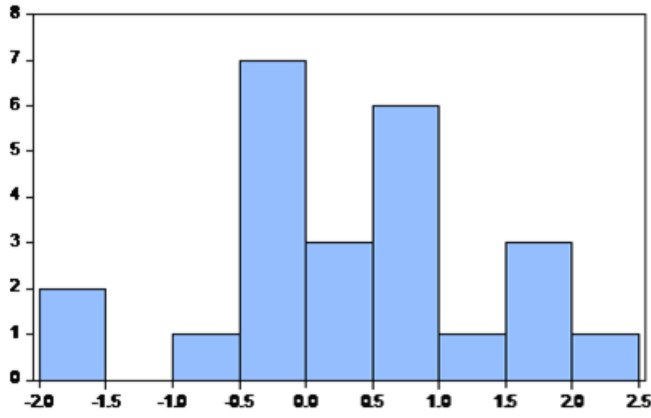
⁹⁷² Alper Aslan, Mustafa Saatçi, Türkiye İmalat Sanayinde İthalatın Piyasayı Disipline Etme Hipotezinin Testi: Panel Veri Yaklaşımı, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 29, 2007, s. 8.

5.2.1. Muhafazakâr-korporatist Refah Rejimine Göre Ekonometrik Uygulama

Tablo 20: Muhafazakâr-Korporatist Refah Rejimi (Almanya, Avusturya, Belçika)

Bağımlı Değişken: REFAH
 Metod: Panel EGLS (Ortalama SUR)
 Tarih: 09/24/17 Saat: 14:05
 Örnek: 2007-2014
 İçeren süre: 8
 İçerdiği kesit alanı: 3
 Toplam panel (dengeli) gözlem: 24

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık
AR-GE				
ARAŞTIRMACILARI	0.146741	1.40E-05	10503.07	0.0000
SAĞLIK	-0.037332	1.58E-05	-2358.319	0.0000
GSYİH	0.004916	5.16E-07	9528.482	0.0000
NİHAİ TÜKETİM	0.004830	1.36E-06	3544.834	0.0000
EĞİTİM	-0.003314	7.59E-07	-4364.248	0.0000
TEKNOLOJİ	0.000809	3.70E-07	2187.423	0.0000
C	1.360231	4.66E-05	29196.27	0.0000
Ağırlıklı İstatistik				
R-karesi alınmış	1.000000	Ortalama bağımlı değişken Standart sapma bağımlı		2266232.
Düzeltilmiş R-kare Regresyonun standart hatası	1.000000	değişken		3272900.
Toplam kare rezidü	1.167860	Akaike bilgi kriteri		-13.40088
Günlük olasılığı	23.18625	Schwarz kriteri		-13.05729
F-istatistik	167.8106	Hannan-Quinn kriteri		-13.30973
Olası (F-istatistik)	1.67E+08	Durbin-Watson istatistiği		1.904485
	0.000000			
Tartılmamış İstatistik				
R-kare	0.364181	Ortalama bağımlı değişken		1.873054
Toplam kare rezidü	0.000518	Durbin-Watson istatistiği		1.201280

Seri: Standartlaştırılmış Kalıntı
Örnekleme 2007-2014
Gözlem sayısı: 24

Ortalama 0.285289
Orta 0.204913
Maksimum 2.050491
Minimum -1.686696
Standart Sapma 0.960817
Çarpıklık -0.192592
Basıklık 2.690354

Jarque-Bera Testi 0.244247
Olasılık 0.885039

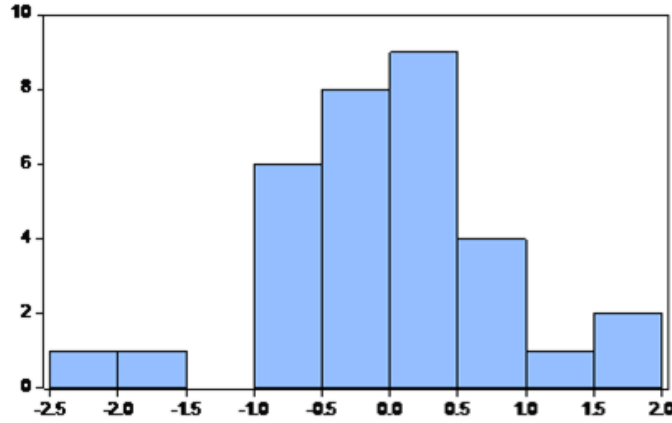

5.2.2. Liberal Refah Rejimine Göre Ekonometrik Uygulama

Tablo 21: Liberal Refah Rejimi (Amerika, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda)

Bağımlı Değişken: REFAH
Metod: Panel EGLS (Ortalama SUR)
Tarih: 09/24/17 Saat: 14:08
Örnek: 2007-2014
İçeren süre: 8
İçerdiği kesit alanı: 4
Toplam panel (dengeli) gözlem: 32

Değişken	Katsayı	Standart hata	t-İstatistik	Olasılık
AR-GE				
ARAŞTIRMACILARI	-0.207748	1.71E-05	-12129.76	0.0000
SAĞLIK	-5.226120	0.001755	-2978.559	0.0000
GSYİH	0.365846	0.000172	2130.421	0.0000
NİHAİ TÜKETİM	0.485082	6.75E-05	7183.838	0.0000
EĞİTİM	0.199912	4.69E-05	4259.580	0.0000
TEKNOLOJİ	-0.082290	3.97E-05	-2074.610	0.0000
C	78.33546	0.001326	59086.03	0.0000
Ağırlıklı İstatistik				
R-karesi alınmış	1.000000	Ortalama bağımlı değişken	474733.3	
Düzeltilmiş R-kare	1.000000	Standart sapma bağımlı	835033.0	
Regresyonun standart hatası	1.116723	Akaike bilgi kriteri	-1.713462	
Toplam kare rezidü	31.17677	Schwarz kriteri	-1.392833	
Günlük olasılığı	34.41540	Hannan-Quinn kriteri	-1.607183	
F-istatistik	64328596	Durbin-Watson istatistiği	1.749487	
Olası (F-istatistik)	0.000000			
Tartılmamış İstatistik				
R-kare	0.655497	Ortalama bağımlı değişken	76.26438	
Toplam kare rezidü	44.20377	Durbin-Watson istatistiği	0.556784	

Seri: Standartlaştırılmış Kalıntı
 Örnekleme 2007-2014
 Gözlem sayısı: 32

Ortalama -6.38e-16
 Orta -0.037230
 Maksimum 1.903834
 Minimum -2.015515
 Standart Sapma 0.873650
 Çarpıklık 0.096470
 Basıklık 3.279562

Jarque-Bera Testi 0.153841
 Olasılık 0.925963

Kalıntı Kesit Bağımlılık Testi

Sıfır hipotez: Kalıntılarda kesit bağımlılık (korelasyon) yoktur

Eşitlik: Adsız

İçeren süre: 8

İçerdiği kesit alanı: 4

Toplam panel gözlemi: 32

Not: Verilerde sıfır olmayan kesit ortalamaları tespit edilmiştir

Korelasyon hesaplanırken kesit araçları ortadan kaldırmıştır

Test	İstatistik	d.f.	Olasılık
Breusch-Pagan LM	9.634029	6	0.1409
Pesaran ölçekli LM	1.049054		0.2942
Pesaran CD	1.035839		0.3003

5.2.3. İskandinav Refah Rejimine Göre Ekonometrik Uygulama

Tablo 22: Sosyal Demokrat Refah Rejimi (Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya ve Hollanda)

Bağımlı Değişken: REFAH

Metod: Panel EGLS (dönem ağırlıkları)

Tarih: 09/24/17 Saat: 14:03

Örnek: 2007-2014

İçeren süre: 8

İçerdiği kesit alanı: 5

Toplam panel (dengeli) gözlem: 40

Yakınsaklık ağırlıklarını yineleme

Ortalama SUR (PCSE) Standart hata & kovaryans (d.f. düzeltilmiş)

13 ağırlıklı tekrarlardan sonra yakınsamaya erişilmiştir

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık
AR-GE				
ARAŞTIRMACILARI	-3.276441	0.562917	-5.820474	0.0000
SAĞLIK	1.370067	0.798270	1.716296	0.0955
GSYİH	0.615055	0.259481	2.370333	0.0238
NİHAİ TÜKETİM	-0.610964	0.269825	-2.264297	0.0303
EĞİTİM	-0.037704	0.107533	-0.350632	0.7281
TEKNOLOJİ	-0.078792	0.051657	-1.525306	0.1367
C	89.71437	2.027755	44.24320	0.0000
Ağırlıklı İstatistik				
R-karesi alınmış	0.540466	Ortalama bağımlı değişken Standart sapma bağımlı		114.9131
Düzeltilmiş R-kare	0.456915	değişken		66.21594
Regresyonun standart hatası	0.503533	Akaike bilgi kriteri		1.121323
Toplam kare rezidü	8.367015	Schwarz kriteri		1.416876
Günlük olasılığı	-15.42645	Hannan-Quinn kriteri		1.228186
F-istatistik	6.468658	Durbin-Watson istatistiği		0.915422
Olası (F-istatistik)	0.000140			
Tartılmamış İstatistik				
R-kare	0.155371	Ortalama bağımlı değişken		77.51570
Toplam kare rezidü	8.367097	Durbin-Watson istatistiği		0.795197

Kalıntı Kesit Bağımlılık Testi

Sıfır hipotez: Kalıntılarda kesit bağımlılık (korelasyon) yoktur

Eşitlik: Adsız

İçeren süre: 8

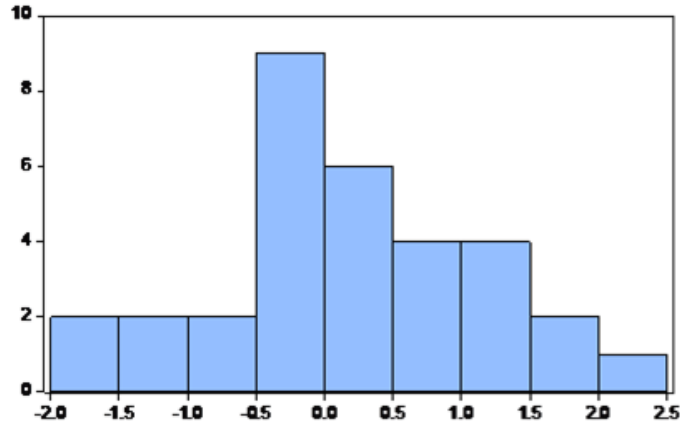
İçerdiği kesit alanı: 4

Toplam panel gözlemi: 32

Not: Verilerde sıfır olmayan kesit ortalamaları tespit edilmiştir

Korelasyon hesaplanırken kesit araçları ortadan kaldırılmıştır

Test	İstatistik	d.f.	Olasılık
Breusch-Pagan LM	7.055407	6	0.3158
Pesaran ölçekli LM	0.304670		0.7606
Pesaran CD	0.255574		0.7983

Seri: Standartlaştırılmış Kalıntı
Örnekleme 2007-2014
Gözlem sayısı: 24

Ortalama	0.148986
Orta	0.143067
Maksimum	2.149255
Minimum	-1.986016
Standart Sapma	0.991357
Çarpıklık	-0.185988
Basıklık	2.805346
Jarque-Bera Testi	0.235009
Olasılık	0.889136

5.3. Ekonometrik Uygulamanın Genel Değerlendirmesi

Muhafazakâr-Korporatist ülke grubunda üç ülke (Almanya, Avusturya ve Belçika) için yapmış olduğumuz panel EGLS analizi sonucu tablo 20'de özetlenmiştir. Bu sonuçlara⁹⁷³ göre, bu üçlü ülke grubunda ki ülkeler, AR-GE'ye yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, o ülkelerde refah %0,146 artmaktadır. Buna karşın, sağlık harcamalarında yapmış oldukları %1'lik artış, refahı %0,037 azaltmaktadır. GSYİH harcamalarında yapmış oldukları yatırım %1'lik arttırıldığında, o ülkelerde refah %0,004 artmaktadır. Nihai tüketime yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında ise o ülkelerde refah %0,004 artmaktadır. Aksine, eğitime yapılan %1'lik artış, o ülkelerde %0,003 azaltmaktadır.

Sonuç olarak, muhafazakâr-korporatist ülke grubunda üç ülke, sağlığa ve eğitime yatırım harcamaları yapmamaları, bu ülkelerin refahını arttıracaktır. Ayrıca yatay kesit bağımlılık yoktur.

Liberal ülke grubunda dört ülke (Amerika, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda) için yapmış olduğumuz panel EGLS analizi sonucu tablo 21'de özetlenmiştir. Bu sonuçlara⁹⁷⁴ göre, bu dörtlü ülke grubunda ki ülkeler, AR-GE'ye yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, o ülkelerde refah %0,207 azalmaktadır. Sağlık harcamalarına yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, o ülkelerde refah %5,226 azalmaktadır. Buna karşın, GSYİH harcamalarında yapmış oldukları %1'lik artış, refahı %0,365 arttırmaktadır. Nihai tüketime yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, o ülkelerde refah %0,485 artmaktadır. Eğitim harcamaları %1 arttırıldığında ise refah %0,119 artmaktadır. Buna karşın, teknolojiye yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, söz konusu ülkelerde refah %0,082 azalmaktadır.

Sonuç olarak, liberal ülke grubunda dört ülke, AR-GE'ye, sağlığa ve teknolojiye yatırım harcamaları yapmamaları, bu ülkelerin refahını arttıracaktır.

⁹⁷³ <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> (Erişim tarihi: 11.07.2017).

⁹⁷⁴ <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> (Erişim tarihi: 11.07.2017).

Sosyal demokrat ülke grubunda beş ülke (Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya, Hollanda) için yapmış olduğumuz panel EGLS analizi sonucu tablo 22’de özetlenmiştir. Bu sonuçlara⁹⁷⁵ göre, bu beşli ülke grubunda ki ülkeler, AR-GE’ye yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, o ülkelerde refah %3,276 azalmaktadır. Buna karşın, sağlık harcamalarına yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, o ülkelerde refah %1,370 artmaktadır. GSYİH’ya yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, refahı %0,615 arttırmaktadır. Buna karşın nihai tüketime, eğitime ve teknolojiye yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, refah azalmaktadır. Nihai tüketime yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, o ülkelerde refah %0,610 azalmaktadır. Eğitime yapmış oldukları yatırım %1 arttırıldığında, o ülkelerde refah %0,037 azalmaktadır. Son olarak, teknolojiye yapmış oldukları %1’lik artış, bahsi geçen ülkelerde refahı %0,078 azaltmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal demokrat ülke grubunda beş ülke, refahı arttırmaları için sağlığa ve GSYİH’ya yatırım yapmaları gerekmektedir.

---

⁹⁷⁵<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> (Erişim tarihi: 11.07.2017)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Öncelikle refah devleti konusunun karışık bir konu olduğunu söylemekte fayda vardır. Bunun nedeni ise refah devleti denildiği zaman ekonomik, sosyolojik, politik nitelikli konuların yanı sıra aile ve cinsiyet rolleri, iş ilişkileri, sosyal mevzuat, vergilendirme, kamu maliyesi gibi konulara değinmek kaçınılmazdır.

Refah devletinin ne olduğuna dair farklı bilim adamları ve araştırmacılar tarafından çeşitli tanımlama yapılmıştır. Sosyal devlet ile refah devleti kavramlarının farklı anlamlar taşıdığına dair bazı yaklaşımlar vardır. Ancak genel olarak bu iki kavram aynı anlamı taşıdığı kabul edilmektedir. Bu yüzden bazıları “refah devleti”, bazıları “sosyal devlet”, bazıları ise anlam karışıklığını yok etmek için ikisini birleştirerek “sosyal refah devleti” terimini kullanmaktadır.

İnsan-toplum-devlet ilişkilerinin arasında bir anahtar kelime olan refah devleti sadece ekonomik bir kavram değildir. Aynı zamanda sosyo-ekonomik, sağlık, eğitim, toplumsal güven gibi birtakım konuları da içermektedir. Refah devleti kabaca, sosyal politika uygulayarak vatandaşların sosyal durumlarını düzenleyip refahını arttıran ve aynı zamanda yaşlılık, hastalık, işsizlik gibi kişisel sosyal risklerin altında bulunan bireyleri çeşitli düzenlemeler ve uygulamalar ile koruma altına alarak yardımcı olmak amacıyla birtakım sorumluluk alan ve tüm vatandaşları kapsayacak şekilde iyi bir yaşam standardı sağlamayı amaç edinen bir devlet olarak tanımlanabilmektedir. Refah devletinin görevleri arasında; sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, yoksullukla mücadele, fırsat eşitliği, gelirin yeniden dağıtılması görevlerinin yanı sıra sosyal denge ve barışı sağlamak, tam istihdam, ekonomik büyüme ve kalkınma gibi görev ve hizmetleri üstlenmektedir.

Devlet ve bununla birlikte sosyal refah devleti tarihsel durumlara ve ideolojik hareketlere göre değişebilmektedir. 1500-1700 yılları arası tarihin ilk ekonomik ve siyasal düşünce akımı olan merkantilist doktrin ortaya çıkmıştır. Merkantilizm anlayışında güçlü bir devlete sahip olma arzusu yatmaktadır. Merkantilizm, korumacı, devletçi ve aktif iktisat politikalarına dayanan müdahaleci bir yaklaşımdır. Merkantilizmden sonra fizyokrazi akımı ortaya çıkmıştır. İlk liberaller olarak kabul

edilen fizyokratlar, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” politikasını savunmakta ve serbest piyasaya inanmaktadır. Fizyokratlara göre, ülkenin görevleri olabildiğince minimum düzeye inmelidir. Böylece devlet sadece bireyin yaşamını, özgürlüğünü ve mülkiyetini korumak gibi minimum sorumlulukları yerine getirmelidir. Klasik iktisadi anlayışta ise jandarma devlet anlayışı hâkimdir. “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganından etkilenen klasikler de bu politikayı benimsemiş ve ekonominin daima tam istihdamda dengede olduğunu savunmuştur. Bundan dolayı devletin kesinlikle ekonomiye müdahale etmemesini, devletin görevleri arasında sadece barışı-güvenliği sağlama, adalet hizmetlerini ve altyapı görevlerini yerine getirme gibi görevlerin üstlenmesi benimsenmiştir. Ancak 1929 Büyük Ekonomik Bunalımı ile birlikte ekonominin her zaman dengede olmadığı anlaşılmış ve böylece gündeme Keynesyen ekol çıkmıştır. Keynes, devletin ekonomideki yerinin artırılması gerektiğini söylemiş ve klasiklerin jandarma devlet görüşüne karşı çıkmıştır. Keynes, piyasa aksaklıkları yüzünden ekonominin her zaman tam istihdamda olamayacağını, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak, daha sonra meydana gelen stagflasyon krizinden sonra bunun yerini neo-liberal politikalar almıştır. Neo-liberal anlayış, işsizlik ile enflasyonun ters orantılı olduğu görüşün, stagflasyon krizinin (işsizliğin ve enflasyonun aynı anda yaşanması) patlak vermesiyle Keynesyen politikalarının çürütülerek, bundan sonra liberalizmin tekrar gündeme geldiği bir anlayıştır. Diğer bir ifade ile bu anlayışa, klasik liberalizm düşüncesi gibi, piyasa ekonomisinin önündeki engellerin kaldırılarak devletin ekonomideki yeri daralması gerektiğini savunmaktadır.

Kısacası, 1880 öncesi dönemde refah devletinin gelişimi engellenmiştir. İlk önce merkantilist düşünce ile korumacı devlet anlayışı hâkimken, fizyokrasi ve klasik iktisadi düşünce ile devletin görevlerini altyapı, güvenlik (iç ve dış güvenlik) ve adalet ile sınırlayan devlet anlayışı hâkim olmuştur. Devletin görevleri daha sonra giderek genişlemeye başlamıştır. Ancak 1980’lerde küreselleşmenin güç kazanmasıyla ve neo-liberal politikaların baskın olmasıyla devletin ekonomideki yeri tekrar daralmaya başlamıştır.

18. yüzyılda Aydınlanma Çağı ile yeni dönem başlamıştır. 1789-1799 yılları arasında Sanayi Devrimi’nin çıkması, liberal politikaların uygulanması ve bu bağlamda,

yoksulluk ve sefaletin artmasıyla refah devleti hakkında düşünölmeye başlanmıştır. Farklı şekillerde evrilen ve gelişen refah devletin temelleri ilk defa 1880'lerin başında Bismarck tarafından getirilen sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemelerle atıldığı, ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurumsallaşarak güçlenmeye başladığı ve etkisinin bu dönemde daha çok görüldüğü kabul edilmektedir. Refah devletinin güçlenmesi 1929 yılında Amerika'da Büyük Ekonomik Bunalımı'nın patlak vermesiyle yükselen işsizlik ve yoksulluk ve ardından 2. Dünya Savaşı sonrasında yarattığı yıkım ile başlamış ve 1970'lere kadar devam etmiştir.

Refah devletinin çıkması, gelişmesi ve güçlenmesi bakımından farklı görüşler vardır. Bunlar; emek hareketinin yükselişi ve siyasal demokrasinin gerçekleştirdiği atılım; 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalizm korkusu nedeniyle kapitalist düzene alternatif olarak sosyal politikalar uygulayarak sosyal sınıf ve gruplar arasındaki uyuşmazlıkları ve sorunları çözerek devrimin engellenmesi; ve bazı iddialara göre ise, liberalizme karşı güvensizliğin doğması sebebiyle kapitalizm ile sosyalizm arasında bir üçüncü yol arayışı olarak değerlendirilmektedir.

Her devletin farklı tarihi, ekonomik, politik, kültürel, sosyo-ekonomik yapıları olması nedeniyle refah devleti olarak kabul edilen her ülke aynı seviyede değildir. Örneğin sosyal yardımların kimler tarafından sağlanacağı çeşitlilik arz etmektedir. Bu bağlamda devlet, piyasa ve sivil toplum olmak üzere üç unsur vardır. Bundan hareketle, literatürde çeşitli refah modelleri/rejimleri geliştirilmiştir. Refah devletlerinin sınıflandırmasında temel alınan ve yaygın kabul gören Danimarkalı Gøsta Esping-Andersen'in 1990 yılında yayınladığı "The Three Worlds of Welfare Capitalism" (Refah Kapitalizminin Üç Dünyası) adlı eseridir. Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırmasında liberal, muhafazakar-korporatist ve sosyal demokrat modeller açıklanmıştır. Üçlü sınıflandırmasında hiyerarşik bir sıralama yapıldığında en üst sırada sosyal demokrat refah modeli, ortada muhafazakar refah modeli en altta ise liberal refah modeli yer almaktadır.

Adı üstünde liberal refah modeli, liberal düşünceden türetilmiş ve piyasa mantığı tarafından şekillendirilmiş bir modeldir. Bu modelde, vatandaşlarına sağladığı yarar minimum düzeyde ve sadece en kötü durumda bulunan yoksullara yönelik yardım

yapılmaktadır. Kamu sektörünün oldukça sınırlı bir rol oynadığı bu modelde yardımlar gelir-testine bağlıdır ve yararlar oldukça mütevazı ve sınırlıdır. Bu modelde devlet başvurulacak son merci olduğu için yardım alabilmek için tüm çareler tükenmiş olması gerekmektedir. Liberal refah modeline uygun düşen ülkeler ABD, İngiltere ve Kanada'dır.

Muhafazakâr-Korporatist refah modeline ise Almanya, Fransa, Avusturya, Belçika ve İtalya uygun düşmektedir. Karşılıklılık ilkesi geçerli olan bu modelde sosyal yardımlar sosyal katkılara ve finansmanı ise sosyal sigorta ilkesine dayanmaktadır. Katkılar farklı olduğu için, hizmetler de farklı olmaktadır. Refah yararlarının tahsil edilmesi sadece bireyin durumu göz önüne bulundurularak değil, aksine bireyin aile durumu ve sosyal ilişkilerine de bakılmaktadır. Bu model devletçi, korporatist ve ailesel geleneklerden oluşan bir karışımdır.

Liberal modelin karşıt kutbu olan Sosyal Demokrat veya İskandinav refah modelinde ön plana çıkan ilkeler evrensellik, eşitlik ve vatandaşlıktır. Bunların yanı sıra amacında tam istihdam hedeflenmesi ve sosyal hakların üst düzeyde olması vardır. Finansmanı, yüksek vergiler olan bu modelde sosyal yardımları sağlayan baş faktör devlettir ve yardımlar cömerttir, evrensel niteliktedir ve diğer iki modele göre nispeten yüksek seviyededir. Bu modelin diğer modellere göre farklı ve kendine özgü olmasının temel nedeni evrensellik ilkesini içermesidir. Sosyal demokrat modelinde başta İsveç olmak üzere Danimarka ve Norveç yer almaktadır.

Esping-Andersen'in üçlü sınıflandırmasına farklı eleştiriler ve katkılar gelmesiyle literatüre yeni refah devleti rejimleri eklenmiştir. Bunların arasında; Güney Avrupa refah rejimleri, Doğu Avrupa refah rejimleri, Doğu Asya refah rejimleri, Radikal refah rejimleri, Cinsiyet temelli refah rejimleri bulunmaktadır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de köklü değişikliklere gidilmiş, çeşitli politikalar yürürlüğe girmiş ve birçok reformlar yapılmıştır. Ancak Türkiye, 1961 ve 1981 anayasalarında sosyal refah devleti olduğunu ilan etmesine rağmen, en temel hizmetleri bile yeterli düzeyde sağlayamamıştır. Sosyal hizmetlerin sınırlı ve katkıya dayalı olması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği, gelir dağılımının adaletsiz

olması, altyapının eksiklikleri vb. buna örnek olarak verilebilir. Dahası, Türkiye’de geçmişten günümüze kadar ekonomik, siyasal ve sosyo-ekonomik alanlarında henüz çözülmemiş birtakım yapısal sorunlar vardır.

Türkiye’nin hangi modele uygun olduğunu değerlendirecek olursak aslında hiçbir modele tam olarak uygun değildir. Ancak, Türkiye’nin ekonomik, politik ve sosyo-ekonomik özelliklerine göre Türkiye, Güney Avrupa, Muhafazakâr ve Liberal Refah modellerine yakın özellikler taşıdığını ve bunların izlerini taşıyan hibrid bir model içerisinde bulunduğu sonucuna varabiliriz. Güney Avrupa Refah Rejiminin özelliklerine göre bu ülkelerde kurumsal ve sosyal alanda henüz tam bir gelişme sağlanamamıştır. Türkiye’de ise sosyal yardımlar geç gelişmiş ve sınırlı olmuştur. Ayrıca henüz bir gelir güvencesi ağı tamamlanmamış ve yapılan yardımlar düzensizdir. Diğer bir özelliği ise Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça büyüktür. Türkiye, Batı ülkeleri gibi modern bir refah devleti oluşturamamış ve sosyal refahı sağlamada başrol aile ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu nedenlerle ailenin refah yararları sağlamadaki korumacı ve büyük rol oynaması ve sosyal güvenlik sisteminin mesleki farklılaşma temeline dayanan korporatist bir yapının olması nedeniyle Türkiye’nin Muhafazakâr-Korporatist refah modelinin özelliklerini de taşıdığı için bu modelin içerisinde de bulunduğunu göstermektedir. Türkiye’de karşılıklılık ilkesi geçerlidir. Sosyal haklar katkıya dayalı olduğu için en çok faydalananlar, çalışanlardır yani en çok para kazananlardır. Diğer bir ifade ile vatandaşlar parası kadar sağlık ve eğitimden yararlanmaktadır.

1980’den itibaren küreselleşmenin de etkisiyle küresel rekabetin hız kazandığı ve neo-liberal politikaların güç kazandığı dönemlerde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal politikaların piyasalaşmasıyla ve aynı zamanda sağlık hizmetlerinden daha ucuza yararlanabilmek için gelir-testi yapılması gerektiği nedeniyle Türkiye’de “liberal refah rejimi” özellikleri de bulunmaktadır. 1 Ocak 2012 yılında Türkiye’de yaşayan herkes için genel sağlık sigortası bununla birlikte herkes için genel sağlık sigortası primi ödenmesi de zorunlu olmuştur. Sağlık hizmetlerinden yararlanılacağı zaman yüklü bir fatura gelmemesi için ise gelir-testine tabi tutulmaktadır.

İlk olarak 1961 anayasasında “sosyal refah devleti” benimsenmiş ve bu ilke 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 1981 anayasasında da devam etmiştir. Ancak 1971 Muhtırası sonrasında temel hak ve özgürlükler törpülenmiş, 1980 darbesinden sonra ise daha da kısıtlanmıştır. Türkiye refah devleti açısından değerlendirilmeye tabi tutulduğunda ve gelişmiş Batı ülkelerle karşılaştırıldığında bu konuda karnesi zayıf olduğu görülmektedir. Çünkü sosyal yardımlar yetersiz kalmıştır ve sosyal politika gereksinimi giderilememiştir. Ülkemizde hepsi sadece “vaat” olarak kalmıştır ve böylece Türkiye gerçek anlamda refah devleti haline gelememiştir. Kısacası Türkiye, refah devleti açısından diğer gelişmiş Batı ülkelere kıyasla parlak bir konumda gözükmemektedir.

Eğer Türkiye, sosyal refah devleti bakımından gelişmiş Batı ülkelerin standartlarını yakalamayı hedefliyorsa ilk önce yapısal sorunlarını çözmelidir. Ayrıca adaletsiz gelir dağılımı göz ardı edilmeksizin yeni reformlar uygulanmaya konulmalıdır. Çünkü sosyal refah devleti anlayışının manidar olabilmesi için ilk etapta toplumda bulunan yoksullar, korunma ihtiyacı duyan bireyler için gerçekten bunlardan yararlanacak sosyal politikalar uygulanmalıdır. Bireyler için en azından temel gereksinimleri karşılanması gerekmektedir. Çünkü Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde kendini gerçekleştirme noktasına ulaşabilmek için ilk önce temel gereksinimlerin karşılanması gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra ise eğitime, bilime yatırım yapılmalıdır.

Sosyo-ekonomik faktörlere olduğu kadar ekonomik ve politik faktörlere de bağlı olan refah devletini gelecekte neler beklediğini değerlendirmek için çeşitli durumları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zor günler yaşayacağı tahmin edilen refah devleti ile ilgili gelecekte hangi yöne gideceğini tam olarak tahmin etmek zordur. Ancak, zor günler geçireceği tahmin edilmektedir. Bu zor günler ise ülkeden ülkeye farklılık gösterecektir. Refah devletlerinin söz konusu zorluklarla ne kadar tepki vereceği, devletin hangi refah modelini uyguladığına da bağlı olabilmektedir. Bu nedenle refah devletinin zor durumda olması bazı ülkelerde çok, bazı ülkeler de ise az hissedilebilir. Ancak, genel eğilim refah devletinin zor günler yaşayacağıdır. Bunun birtakım nedenleri arasında; küreselleşme süreci, neo-liberal politikaların saldırıları, yaşlı nüfusunun artması, bireylerin beklentilerinin artması, refah

hizmetlerine ayrılacak kaynağın azalması bununla bağlantılı olarak özellikle gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin artması vb. durumlar ülkeden ülkeye farklılık göstermesi itibariyle refah devletini zora sokmaktadır.

Muhafazakâr-korporatist, liberal ve sosyal demokrat ülke grupları için panel EGLS analizi yapılmıştır. Muhafazakâr-korporatist ülke grubunda üç ülke, sağlığa ve eğitime yatırım harcama yapmamaları, bu ülkelerin refahını arttıracaktır. Liberal ülke grubunda dört ülke, AR-GE'ye, sağlığa ve teknolojiye yatırım harcamaları yapmamaları, bu ülkelerin refahını arttıracaktır. Son olarak, sosyal demokrat ülke grubunda beş ülke, refahı arttırmaları için sağlığa ve GSYİH'ya yatırım yapmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- OD (koordinatör). (2010) Giriş. A. Konseyi içinde, *Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa* (s. 7). Ankara: Şen Matbaa.
- Abrahamson P (1999) The Welfare Modelling Business. *Social Policy & Administration* ISSN 0144-5596, 394-415.
- Açıkgöz M (t.y.) Devlet Teorileri ve İbn Haldun'un Devlet Düşüncesi. Yüksek Lisans Programı.
- Akerloff G, Shiller RJ (2009) *Hayvansal Güdüler*. Neşenur Domaniç & Levent Konyar (çev.), İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Aktan CC (2002) Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak 'Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk' Sorunu: -Kamu Ekonomisinin Rolü ve Kamu Politikası Araçları-. *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*.
- Aktan CC (2003) <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm> . Nisan 04, 2017 tarihinde alındı.
- Aktan CC (t.y.) <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/devlet-felsefe/degisim-devletin-rolu.htm>. Mayıs 29, 2017 tarihinde alındı.
- Aktan CC (1995) Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, 3-32.
- Aktel M (2001) Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *SDÜ İİBF Dergisi*, 193-202.
- Akyıldız H (2005) Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci. *TÜHİS*, 27-44.
- Akyüz F (2008) Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 58-70.
- Alagöz M, Yapar S (2003) Kalkınma Planları Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sorunu. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 439-451.
- Albayrak N (2014) Almanya, Avusturya ve İsviçre'de Aile Yardımları ve Çocuk Parası. Uzmanlık Tezi.
- Alkin E, Yıldırım K, Özer M içinde (2005) Ünite 3: Arz ve Talep. *İktisada Giriş* (s. 59-86). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No.: 1472.
- Alp S (2009) Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör. *Maliye Dergisi*, 265-279.

- Andersen JG (1997) *Den Universelle Velfærdsstat Er Under Pres – Men Hvad Er Universalisme?* Aalborg.
- Andersen JG (2000) Velfærdens veje i komparativt perspektiv. *Centre for Comparative Welfare State Studies (CCWS)*.
- Ankarloo D (2009) The Swedish Welfare Model - Counter-arguments to neoliberal myths and assertions. *Association of Heterodox Economics Conference*, (s. 1-42). Malmö.
- Aslan A, Kaplan M, Kula F (2008) International Tourism Demand for Turkey: A Dynamic Panel Data Approach. MPRA Paper no. 10601.
- Aslan A, Saatçi M (2007) Türkiye İmalat Sanayinde İthalatın Piyasayı Disipline Etme Hipotezinin Testi: Panel Veri Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-15.
- Atik S (t.y.) Neo-Klasik Teoriden, Neo-Merkantilist Sisteme; Küresel Ekonomik Kriz Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Ankara.
- Aydın MK (1999) “Ulusal Kalkınmacılık”tan “Küreselleşme”ye. *Bilgi Dergisi*, 1-28.
- Bakanlığı A (t.y.) *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı*. Ankara.
- Baybora D (2004) İş İlişkinin Ücret Yönünden Düzenlenmesi. Ö. Z. (Ed.) içinde, *İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku* (s. 79). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No.: 1529.
- Beerens E (2006) <http://www.beerens.info/files/globalisation.pdf>. Şubat 28, 2017 tarihinde alındı.
- Berkay F (2013) 1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 1-20.
- Beskæftigelsesministeriet. (2017, Haziran 03)
<http://bm.dk/da/Beskaeftigelsesomraadet/Ydelses.aspx>.
- Biber AE (2008) Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56-69.
- Bocutoğlu E (2011) *Karşılaştırmalı Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Bozkurt V (2000) Küreselleşme: Kavram - Gelişim ve Yaklaşımlar. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*.

- Bulut N (2001) Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını*.
- Celasun DT (2014) Kadınların İşgücüne Katılımı ve Büyüme: OECD Ülkeleri ve Türkiye. Ankara.
- Cia.gov (2017) <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ja.html>. Haziran 06, 2017 tarihinde alındı.
- Clasen J, Oorschot W (2002) Changing Principles in European Social Security. *European Journal of Social Security*.
- Coşar T (2015) The Impact of Social Trust On Attitude Towards The Welfare State: The Case Of Turkey. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Çaha Ö (2003) John Stuart Mill Üzerine Bir Değerlendirme. M. Osman Dostel (çev.), sadeleştiren: Ö Çaha içinde, *Hürriyet Üstüne* (s. 11-29). Özgürlük Klasikleri.
- Çakmak S (1998) Keynes'gil Görüşün Doğuşu ve Evrimi. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Çalışkan Z (2009) OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi. *Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 117-137.
- Çelik A (2005) Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye'nin Çekinceleri. *Türk-İş Dergisi* , 91-99.
- Çelik A (2005) Refah Devletinde Kriz ve Yeniden Yapılanma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 301-320.
- Çetin B (2014) Eğitim ve Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği. Karaman: Yüksek Lisans Tezi.
- Çımrın FK, Durdu Z (2014) Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 30-47.
- Dağ S (t.y.) Küreselleşme.
- Danforth BT (2010) The Emergence of Three Worlds of Welfare. Odense: Yüksek Lisans Tezi.
- Demircan Ç (t.y.) Üçüncü Yol ve Yolun Sonu. Antalya: Doktora Tezi.
- Diakov V, Kovalev S (2014) *İlkçağ Tarihi 1*. Özdemir İnce (çev.), İstanbul: Yordam Kitap.
- Dinler Z (2015) *Mikroekonomi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Duran MZ (2011) Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*.
- Ege S (2000) Fabian Society ve İki Yenilikçi Yazar G. Bernard Shaw ve H.G.Wells, 1903-1908. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 217-233.
- Eğilmez M (2016, Eylül 28) <http://www.mahfiyegilmez.com/2016/09/turkiye-ekonomisinin-yapsal-sorunlar.html>. Haziran 07, 2017 tarihinde alındı
- Ekonomi Kitabı*. (2013) Yosun Akverdi, Suphi Nejat Ağırnaslı (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erdal S (2012) Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi. İzmir: Doktora Tezi.
- Erdem B, Adaçay FR, İslatince H, Tiryaki A, Demir Ö, Acar M (2012) *İktisadi Düşünceler Tarihi* (s. 74). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını No.: 1585.
- Erden VY (2015) Sosyal Demokrasinin Tarihsel Gelişimi.
- Eren İ (2005) Refah Devleti ve Sosyal Politikalar. *Toplum ve Hekim*, 20-27.
- Eriksen TH (2014) *Globalization*. London: Bloomsbury Academic.
- Ersöz HY (2011) *Sosyal Politikada Yerelleşme*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Ertan TF (2012) *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eser HB, Memişoğlu D, Özdamar G (2011) Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devletine Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 201-217.
- Esping-Andersen G (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Polity Press.
- Esping-Andersen G, Gallie D, Hemerijck A, Myles J (2002) *Why We Need A New Welfare State*. New York, Oxford: University Press.
- Estrup H, Jespersen J, Nielsen P (2013) *Den Økonomiske Teoris Historie*. København K: Jurist- Og Økonomforbundets Forlag.
- Eurostat (2012) *Eurostat Yearbook*.

- Federasyonu SE (2017) <http://www.samef.org.tr/yazi.php?yazi=60> . Mart 07, 2017 tarihinde alındı.
- Forebyggelse MF (2013, Mart) http://www.sum.dk/Tal-og-analyser/~//media/Filer%20-%20Publikationer_i_pdf/2013/Tal%20og%20analyser/Internationale-tal-paa-sundhed/Internationale-nogletal-marts-2013.ashx. Nisan 06, 2017 tarihinde alındı.
- Forstater M (2013) *İktisat*. Ahmet Uzun (çev.), Ankara: Liman Kitapları.
- Freeman A, Kagarlitsky B (2007) *Küreselleşmenin Krizi*. İbrahim Yıldız, Bahar Kara (çev.), İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Gazete R (2013, Mayıs 03) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>. Haziran 06, 2017 tarihinde alındı.
- Genç İ (2009) Neoliberal İktisat Politikaları ve Sosyal Devlet Arasındaki İlişkilerin Analizi ve Sosyal Devletin Geleceği. Ankara: Doktora Tezi.
- Gerek N, Oral Aİ (2004) *Sosyal Güvenlik Hukuku*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Faktültesi Yayını No: 830.
- Gökbayrak Ş (2010) *Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökçeoğlu Ş (t.y.) İnsan Hakları Perspektifinden Sosyal Güvenlik Haklarının Anlamı ve Kapsamı. Antalya: VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu.
- Göksu T (2002) Maslow'un İhtiyaçlar (Güdüler) Piramidi ve Polisin Yabancılaşma Olgusu. *Polis Bilimleri Dergisi*, 27-48.
- Gözler K (2013) *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler K (2000) <http://www.anayasa.gen.tr/tek-1924.htm>. Haziran 06, 2017 tarihinde alındı.
- Gözler K (2012) *Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Ekin Basım Yayınevi.
- Gözler K (2000) Temel İlkeler. K. Gözler içinde, *Türk Anayasa Hukuku* (s. 70). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gräs F (2005) Den Danske Model. *C-Samfundet: En Grundbog Om Det Danske Samfund* (s. 53-86) içinde. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Greve B (1998) *Historical Dictionary of the Welfare State*. London: The Scarecrow Press.

- Greve B (2016) *Velfærdssamfundet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gugushvili D, Hirsch D. (2014) Means-tested and universal approaches to poverty: international evidence and how the UK compares.
- Gül SS (2000) Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 51-66.
- Gümüş İ (t.y.) Devlet Müdahalesi ve Piyasalaşma Kıskaçında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu.
- Günel P (2009) Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye. 21-32.
- Gündoğan N, Biçerli MK (2004) *Çalışma Ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Güngör F, Özuğurlu M (1997) İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet. Ankara.
- Güran T (2004) Ondokuzuncu Yüzyılda Değişim ve Sanayileşme. *İktisat Tarihi* (s. 151). içinde Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayını No.: 1577.
- Hansen H (2012) Hvad Er Et Brand? H. Hansen içinde, *Branding, Teori, Modeller og Analyse* (s. 21). København: Specialtrykkeriet Viborg.
- Hansen M (2010) Keynes' Perspektiv På Økonomiske Kriser. M. Hansen içinde, *Krisens Økonomi* (s. 37). København: Gyldendal.
- Harman C (2008) *Halkların Dünya Tarihi*. Uygur Kocabaşoğlu (çev.), İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Heywood A (2014) *Küresel Siyaset*. Nusuh Uslu, Haluk Özdemir (çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Hsiao C (2003) *Analysis of Panel Data*. Chapter 1 Introduction, 2nd Edition, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Huberman L, Sweezy PM (2014) *Sosyalizme Giriş*. Hasan İlhan, Emir Aktan (çev.), Ankara: Alter Yayıncılık.
- Husby H, Nielsen LH (2010) Motivationsteorier På Tværs Af Kulturer. Århus: Yüksek Lisans Tezi.
- Index TL (2016) <http://www.prosperity.com/rankings>. Nisan 23, 2017 tarihinde alındı.

- Jæger MM (2000) T.H. Marshall Og Det Moderne Medborgerskab. *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 219-233.
- Jensen PH (2009) *Velfærd - Dimensioner og Betydninger*. København K: Bogforlaget Frydenlund.
- Jessop B (1993) Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary remarks on post-Fordist political economy'. *Studies in Political Economy*, 7-39.
- Jørgensen PS (2006) *Holdbar Velfærd*. Rødovre: Bidragyderne og Forlaget Sohn.
- Kağncıoğlu D (2013) Refah Devleti Modellerine Göre Avrupa Birliği'nde İş-Yaşam Çatışması ve İş-Yaşam Dengesi Politikaları. *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİŞ)*, 22-39.
- Karadağ B (2004) Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi ve Türkiye Örneği. Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Karagöl ET, Dama N (2015) *Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar*. İstanbul: SETA.
- Karl Marx - İnsan, Toplum ve İletişim. (2007) *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 199-228.
- Kaya M (2009) Küreselleşme Yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-16.
- Kaymak M (2005) Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrazi. *Ekonomik Yaklaşım*, 1-25.
- Kazgan G (2010) *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keynes JM (2010) *Genel Teori – İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. Uğur Selçuk Akalın (çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kılınçoğlu DT (der.), EÖ (2016) John Maynard Keynes... Yine, Yeniden. İstanbul.
- Kıvılcım F (2013) Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 219-230.
- Kjær H, Vibe-Pedersen M (2009) *Mikroøkonomi*. Aarhus: Academica.
- Knudsen C (2011) Økonomisk Psykologi. C. Knudsen içinde, *Økonomisk Psykologi* (s. 25-26). København: Samfundslitteratur.

- Kol E (2014) Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye. *Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS)*, 15-31.
- Korkmaz F (t.y.) Hukukun Temel Kavramları. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Kozanoğlu H, Gür N, Özden, BA (2008) *Neoliberalizmin Gerçek 100'ü*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kurşun A, Rakıcı C (2016) Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 135-156.
- Kuypers S (2014) The East Asian welfare regime: reality or fiction, University of Antwerp. Yüksek Lisans Tezi.
- Kürkçü DD (2013) Küreselleşme Kavramları ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. İstanbul.
- Landsorganisationen (2015) Danmark 2030 - Sammen Om Velfærd og Lighed.
- Landsorganisationen i Danmark L. (t.y.) Vores Velfærd – Danmark 2030. København.
- Lund HH (2009) *Mod Det Todelte Samfund - fra kvalitetsreform til minimumsvelfærd*. København: Narayana Press.
- Lund HH (2014) *Neoliberalisme og New Public Management i Danmark 1980-2014*. Forlaget Alternativ.
- Mainhard S, Potrafke N (2011) The Globalization-Welfare State Nexus Reconsidered.
- Manabu S (2002-2003) Emerging Eastern European Welfare States: A Variant of the “European” Welfare Model?
- Marx K, Engels F (1976) *Komünist Manifesto*. Süleyman Arslan (çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Melnik S (2006) *Özgürlük, Refah ve Demokrasi Mücadelesi*. Atilla Yayla (çev.), Ankara: Liberte Yayınları.
- Metin B, Özaydın MM (2016) *Çalışma ve Refah*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Mill JS (2012) *Özgürlük Üzerine*. Tuncay Türk (çev.), İstanbul: Oda Yayınları.

- Minsky HP (2013) *İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı*. Oğuz Esen (çev.), Ankara: Efil Yayınevi.
- Møller İH, Larsen JE (2011) *Socialpolitik*. Kopenhagen: Hans Reitzels Forlag.
- News M (2015, Aralık 16) <http://www.mepanews.com/sosyoloji/75-sanayi-devriminin-toplumsal-etkileri.html>. Haziran 14, 2017 tarihinde alındı.
- Nielsen JP (2007) *Økonomi*. Gyldendal.
- OECD (2016) <https://data.oecd.org/socialexp/pension-spending.htm>. Nisan 22, 2017 tarihinde alındı.
- OECD (2016) <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm>. Haziran 08, 2017 tarihinde alındı.
- Okur N (2008) Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devletin Geleceği. Ankara: Doktora Tezi.
- Özaydın MM (2013) Cinsiyete Dayalı Refah Sınıflandırılmaları Temelinde İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47-72.
- Özbek N (2002) Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet. *Toplum ve Bilim*, 7-33.
- Özcan G (2009) Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi. İzmir: Yüksek Lisans Tezi.
- Özdalga D (t.y.) <http://utopya.weebly.com/baconun-uumltopyas305.html>. Nisan 12, 2017 tarihinde alındı.
- Özdemir İM (2008) Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler. Konya: Yüksek Lisans Tezi.
- Özdemir S (t.y.) http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sosyal_gelisim.htm# . Mayıs 30, 2017 tarihinde alındı.
- Özdemir S (2007) *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Özdemir S (t.y.) Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri. *DergiPark*, 55-86.
- Özekenci EK (2017) The Determinants Of E-commerce In Turkey And European Countries: A Panel Data Analysis. Mersin: Yüksek Lisans Tezi.

- Özer M, Çiftçi N (2009) Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Özkök Ö (2010) Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı. İstanbul.
- Özsoylu AF (2013) *Türkiye Ekonomisi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Özsuça ŞT (t.y.) Sosyal Politikanın Gelişimi.
- Öztürk N (2010) Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü. *Çalışma ve Toplum*, 59-89.
- Öztürk N (2014) *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Palmer TG (2012) The Origins of State and Government. 1-8.
- Parlıt C (1999) Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı. *Kamu İş - İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 267-277.
- Park C.-u (2007) The Divergent Paths of the East Asian Welfare Regimes: The Effects of Production Regimes and Democratization. *Korean Social Science Journal*, 39-70.
- Paya M (2001) *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pedersen SB (2010) Motivation På Arbejdspladsen, Erhvervsøkonomisk Institut, Aarhus, 2010, s. 21. Århus: Yüksek Lisans Tezi.
- Pedersen TM (t.y.) Liberalismens İdehistorie. København: CEPOS, TANK&TÆNK.
- Pierson C (2004) *Welfare and the State: Critical Concepts in Political Science*. New York: Routledge.
- Pierson C, (Ed.), FG (2006) Welfare Regimes. *The Welfare State Reader* (s. 159-198) içinde Polity Press.
- Piketty T (2014) *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. Hande Koçak (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polanyi K (2014) *Büyük Dönüşüm*. Ayşe Buğra (çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Posner RA (2009) *Kapitalizmin Çöküşü*. Nurcan İnce Ateş (çev.), İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.
- Poyraz U (t.y.) Sosyal Refah Devletinin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar. *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II*, (s. 527-540).
- Regeringen (2005) *Danmark og Globalisering*. Albertslund: Datagraf A/S.
- Regioner R (2013) *Digital Velfærd En Lettere Hverdag, Fællesoffentlig Strategi For Digital Velfærd 2013-2020*. København K.

- Roubini N, Mihm S (2012) *Kriz Ekonomisi*. Işıl Tezcan (çev.), İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Rousseau JJ (2016) *Toplum Sözleşmesi*. Vedat Günyol (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saka Y (2010) Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumu. Ankara: Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi.
- Schachter G (1991) Francois Quesnay: Interpreters and Critics Revisited. *American Journal of Economics and Sociology*, 313-322.
- Serter N (1996) Türkiye'de Sağlık Hizmetlerindeki Gelişmeler. *İÜ İktisat Fakültesi Yayınları*.
- Seyidoğlu H (2013) *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları No.: 28.
- Skaarup IM (2009) Pædagogik og Samfund. S. I. Niels Mors içinde, *Pædagog i en mangfoldig verden: profession, udvikling og forskning* (s. 85-86). Aarhus: Academica.
- Smith A (2004) *Ulusların Zenginliği*. Ayşe Yunus & Mehmet Bakırcı & M. Tanju Akad (çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Snowdon B, Vane HR (2012) *Modern Makroekonomi*. Barış Kablamacı (çev.), Ankara: Efil Yayınevi.
- Stefan GM (2015) European Welfare State in a Historical Perspective. A Critical Review. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 25-38.
- Stiglitz JE (2012) *Eşitsizliğin Bedeli*. Ozan İşler (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stiglitz JE (2002) *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural (çev.), İstanbul: Plan B Yayıncılık.
- Szarfenberg R (t.y.) http://rszarf.ips.uw.edu.pl/welfare-state/sessions03_04.pdf. Haziran 16, 2017 tarihinde alındı.
- Şirin SR (2017) *Bir Türkiye Hayali*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Şirin SR (2015) *Yol Ayrımındaki Türkiye*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Taban S, Kar M (2014) *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin yayınevi.
- TASAM (2006, Aralık 12) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri. Mart 03, 2017 tarihinde alındı.

- Taşçı F (2013) Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye'nin Pozisyonu: "Yaşlı Algısı" Üzerinden Değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum*, 5-35.
- Taşçı F (2017) *Türkiye'de Sosyal Politika ve Dönüşüm – Zihniyet, Aktörler ve Uygulamalar*. Ankara: SETA Yayınları.
- Tayyar A, Çetin B (2013) Liberal İktisadi Düşüncede Devlet. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 107-120.
- TBMM.
- T.C. Anayasası.
- Thirlwall AP, Pacheco-López P (2010) *Ticaret Liberalizasyonu ve Ulusların Fakirliği*. Levent Kösekaşyaoglu (çev.), Ankara: Alter Yayıncılık.
- Thompson MJ (2005) A Brief History of Neoliberalism. *Oxford University Press*, 22-27.
- Thyssen O (2014) *Statslegender*. København K: Ole Thyssen og Informations Forlag.
- Tiyek R, Yertüm U (2016) Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26-51.
- Toprak D (2015) Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 151-175.
- Toprak O (2007) 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti. Ankara: Doktora Tezi. TÜİK.
- Uğur MS (2010) Ulusların Zenginliği ve Fakirliği: Adam Smith Felsefesi, Piyasa Mekanizması ve Gelişmekte Olan Ülkeler İncelemesi. H. Kapucu, M. Aydın, İ. Şiriner, F Morady, Ü Çetin içinde, *Politik İktisat ve Adam Smith* (s. 257-268). Yön Yayınları.
- Uğurlu E (2015) Panel Veri Ekonometrisi Üzerine Genel Bakış. doi: 10.13140/RG.2.1.4966.1920.
- Uğuz HE, Saygılı R (2016) Küresel Dünyada Ulus Devlet. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 127-147.
- Uncu F (2009) Doğrudan Yabancı Yatırımlarla İlgili Panel Veri Araştırması. Malatya: Yüksek Lisans Tezi.

UNESCO.

Velfærdscommissionen (2005) *Fremtidens Velfærd*. København K.

Vural T (t.y.) <https://sites.google.com/site/tarikvural/maliye-bilimi>. Mayıs 22, 2017 tarihinde alındı.

Wahl A (2015) *Refah Devletinin Yükselişi ve Düşüşü*. Haldun Ünal & Baran Öztürk (çev.), İstanbul: h2o Yayıncılık.

Wang J (2012) A Panel Data Analysis of the Gini Coefficient. University of Utah: Master of Statistics Emphasis Mathematics.

Yakut K (1999) Ünite 5: Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması. *Çağdaş Dünya Tarihi* (s. 85-111) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Yay S (2014) Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 147-161.

Yayla A (2014) *Liberal Bakışlar*. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Yavuz RA (2016) Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. Çanakkale: Doktora Tezi.

Yıldırım E, Çakmaklı S, Özkan FÖ (2011) Eskiden Yeniye Neo-Klasik Sentez: Bir Literatür Taraması. *SBF Dergisi*, 153-184.

Yıldırım K (1997) *Mikroekonomik Analiz*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 132.

Yolcuoğlu İG (2012) *Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

World Development Indicators. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>. (2017) Temmuz 11, 2017 tarihinde alındı.

http://abolition.e2bn.org/slavery_43.html. (2009). Nisan 29, 2017 tarihinde alındı.

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/velfaerdsstaten-og-de-universelle-rettigheder/>. (2017). Mart 16, 2017 tarihinde alındı.

<http://deersted.com/article/fysiokrater>. (t.y.). Mayıs 02, 2017 tarihinde alındı.

<http://forskning.no/sikkerhet-samfunnsokonomi-politikk-samfunnskunnskap-statsvitenskap-velferdsstat/2008/02>. (2003, Şubat 28). Haziran 01, 2017 tarihinde alındı.

<http://gymportalen.dk/konomisdan/4374>. (t.y.) Nisan 07, 2017 tarihinde alındı.

<http://peopleof.oureverydaylife.com/differences-residual-institutional-social-work-7099.html>. (2017) Haziran 04, 2017 tarihinde alındı.

<http://piopio.dk/lavere-dagpenge-saetter-flexicurity-modellen-under-pres/>. (2017, Şubat 10) Haziran 03, 2017 tarihinde alındı.

<http://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art5485375/Globaliseringen-tr%C3%A6kker-t%C3%A6ppet-v%C3%A6k-under-velf%C3%A6rdsstaten>. (2013, Kasım 25). Mart 21, 2017 tarihinde alındı.

<http://politiken.dk/udland/art5440083/Eksperter-Thatcher-og-Reagan-blev-billedet-p%C3%A5-et-skift-i-verden>. (2013, Nisan 08) Nisan 22, 2017 tarihinde alındı.

<http://raeson.dk/2013/hvaderkonkurrencestaten>. (t.y.) Haziran 03, 2017 tarihinde alındı.

<http://tdksozluk.com/s/refah/>. (2017) Nisan 03, 2017 tarihinde alındı.

<http://velfaerdsstatendk.weebly.com/popularitetsklemmen.html>. (t.y.) Haziran 04, 2017 tarihinde alındı.

<http://videnskab.dk/politologisk-arbog-2013/er-velfaerdsstaten-pa-vej-ud>. (2013, Haziran 08) Nisan 25, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.businessdictionary.com/definition/mercantilism.html>. (t.y.) Nisan 28, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-mutlu-insanlar%C4%B1-danimarkal%C4%B1lar/a-19121636> (2016, Mart 17) Haziran 07, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.economicdiscussion.net/physiocracy/physical-and-practical-ideas-of-physiocrats-with-diagram/20986>. (2016) Mayıs 03, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/intergenerational-transfers>. (2003) Nisan 06, 2017 tarihinde alındı.

http://www.felsefe.gen.tr/aristoteles_kimdir.asp (2005) Nisan 11, 2017 tarihinde alındı.

http://www.felsefe.gen.tr/siyaset_felsefesi/platon_ve_ideal_devlet_utopyasi_anlayisi_nedir.asp (2005) Nisan 11, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.gf.dk/OD/g3.htm>. (t.y.) Mart 03, 2017 tarihinde alındı.

http://www.globalhverdag.dk/2_den%20globale.htm. (t.y.) Şubat 28, 2017 tarihinde alındı.

http://www.historiefaget.dk/typo3temp/tx_cliopdfprint/Trekantshandlen_315005_line039g.pdf. (2013, Ağustos 19) Nisan 29, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-kayitdisi-ekonomide-birinci-40041686>. (2016, Ocak 17) Haziran 08, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>. (2005, Temmuz 03) Mart 19, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.netleksikon.dk/m/me/merkantilisme.shtml>. (t.y.) Mayıs 17, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.prosperity.com/about/resources>. Eylül 22, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.teorivopolitika.net/index.php/arsiv/item/78-utopik-sosyalizmin-dogusu-ve-tarihsel-seyri>. (t.y.)

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf. (tarih yok) Nisan 07, 2017 tarihinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi adresinden alındı.

<http://www.worldatlas.com/articles/physiocracy-theory-in-economics.html>. (2016, Aralık 20) Mayıs 04, 2017 tarihinde alındı.

<https://buyukakin.wordpress.com/page/23>. (2011). Haziran 07, 2017 tarihinde alındı.

<https://ekonomist.co/akademi/kapitalizm-ve-sosyalizm-farklari-7073/>. (2015, Aralık 25) Mart 19, 2017 tarihinde alındı.

<https://fee.org/articles/mercantilism-was-monarchys-planned-economy/>. (t.y.) Nisan 29, 2017 tarihinde alındı.

<https://ipnu.systime.dk/index.php?id=337>. (t.y.) Nisan 28, 2017 tarihinde alındı.

<https://jakubmarian.com/best-countries-to-live-in-europe-in-2016/> (t.y.) Haziran 09, 2017 tarihinde alındı.

<https://mind42.com/mindmap/081f4bf9-3079-4c59-b64d-c9bd63bbcc04?rel=pmb>. (t.y.) Haziran 04, 2017 tarihinde alındı.

<https://primus.systime.dk/index.php?id=223>. (2017) Mayıs 23, 2017 tarihinde alındı.

<https://samfundsfag-c.systime.dk/index.php?id=663>. (t.y.) Haziran 03, 2017 tarihinde alındı.

<https://sites.google.com/site/1ysa2014vg/05-velfaerdssamfundet/5-4> (t.y.) Haziran 04, 2017 tarihinde alındı.

<https://sites.google.com/site/samfundsfagicklassen/velfaerdsstatens-udfordringer/2-indre-klemmer>. (t.y.) Haziran 04, 2017 tarihinde alındı.

<https://ucc.dk/aktuelt/nyheder/ekstremt-vigtige-uddannelser-i-yderomrader> (2016, Haziran 17) Nisan 05, 2017 tarihinde alındı.

<https://www.bloomberg.com/view/articles/2016-09-09/the-european-welfare-state-has-a-future-again>. (t.y.) Nisan 25, 2017 tarihinde alındı.

<https://www.britannica.com/topic/third-way>. (2017, Şubat 20) Mayıs 29, 2017 tarihinde alındı.

<https://www.ftf.dk/oekonomi/artikel/strategi-for-digital-velfaerd/> (2013, Ekim 01) Haziran 10, 2017 tarihinde alındı.

<https://www.landofthebrave.info/triangular-trade.htm>. (t.y.) Nisan 29, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.dr.dk/nyheder/politik/valg/kv13/overblik-saadan-virker-kommunernes-robin-hood-model>. Nisan 06, 2017 tarihinde alındı.

http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/%C3%98konomi/Finanspolitik/ordelingspolitik. Nisan 06, 2017 tarihinde alındı.

http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/%C3%98konomi/Udviklings%C3%B8konomi/globalisering. Mart 01, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170701-21.htm>. Temmuz 11, 2017 tarihinde alındı.

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39325506>. Ekim 25, 2017 tarihinde alındı.